

О. В. Дзюблюк, О. М. Владимир

**БАНКИ У СИСТЕМІ ОРГАНІЗАЦІЇ
ВАЛЮТНИХ ВІДНОСИН**

Монографія

Тернопіль
Астон
2014

УДК 336.71
ББК – 65.9 (4 Укр.) 262.10
Д 43

Автори:

Дзюблюк Олександр Валерійович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківської справи Тернопільського національного економічного університету

Владимир Ольга Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту інноваційної діяльності та підприємництва Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Рецензенти:

Андрушків Богдан Миколайович – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки, завідувач кафедри менеджменту інноваційної діяльності та підприємництва Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Івасів Ігор Богданович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”

Лобозинська Софія Миколаївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківського і страхового бізнесу Львівського національного університету імені Івана Франка

Рекомендовано до друку Вченою радою Тернопільського національного економічного університету (протокол № 6 від 26 березня 2014 р.)

Дзюблюк О. В.

Д 43 Банки у системі організації валютних відносин: моног. / О. В. Дзюблюк, О. М. Владимир — Тернопіль: Астон, 2014. – 264 с.

ISBN 978-966-308-555-5

У монографії розглядаються теоретичні аспекти організації валютних відносин, зміст та основні складові системи організації валютних відносин, а також досліджується роль та функціональне значення банків у даній системі. Аналізується сучасний стан розвитку валютних операцій на валютному ринку України. Досліджується регулятивний вплив Національного банку України на валютну діяльність комерційних банків, на особливості організації валютних відносин в країні та розвиток національного валютного ринку. Визначаються пріоритетні напрямки вдосконалення функціонування банків у системі організації валютних відносин. Запропоновано комплекс заходів щодо покращення організації валютної діяльності комерційних банків, зміцнення позицій вітчизняних банків на валютному ринку України та вдосконалення регулятивного впливу Національного банку України та інших органів державного управління на розвиток валютних відносин в країні.

Книга розрахована для викладачів і студентів економічних вузів, наукових працівників, фахівців банківських установ, а також усіх, хто цікавиться проблемами розвитку валютної діяльності банків та системи організації валютних відносин за умов сучасних ринкових трансформацій економіки.

УДК 336.71
ББК – 65.9 (4 Укр.) 262.10

ISBN 978-966-308-555-5

© Дзюблюк О. В., Владимир О. М., 2014
© ТЗОВ «Видавництво Астон», 2014
© Видавництво «Вектор», 2014

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВАЛЮТНИХ ВІДНОСИН В РИНКОВИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ	9
1.1. Зміст та основні складові системи організації валютних відносин в умовах ринку.....	9
1.2. Валютний ринок як основа організації валютних відносин.....	27
1.3. Банки як головні суб'єкти системи організації валютних відносин, їх місце і роль на валютному ринку.....	41
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВ У СИСТЕМІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВАЛЮТНИХ ВІДНОСИН	60
2.1. Особливості проведення конверсійних операцій на валютному ринку України	60
2.2. Характеристика операцій із залучення і розміщення валютних коштів та організації міжнародних розрахунків.....	78
2.3. Регулятивний вплив Національного банку України на сферу валютних відносин.....	96
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВ У СИСТЕМІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВАЛЮТНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ РИНКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ЕКОНОМІКИ	118
3.1. Шляхи покращення організації валютної діяльності комерційного банку.....	118
3.2. Можливості зміцнення позицій вітчизняних банків на валютному ринку України	134
3.3. Напрями вдосконалення заходів регулятивного впливу на розвиток системи організації валютних відносин з боку Національного банку України та інших органів державного управління	147
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	164
ДОДАТКИ	191

ВСТУП

Поглиблення міжнародного поділу праці, структурні зміни світового господарства, глобалізація та розширення міжнародного співробітництва зумовили еволюцію валютних відносин, які обслуговують усе розмаїття економічних зв'язків, що виникають між країнами, юридичними та фізичними особами з приводу використання валюти в процесі торгівлі, руху капіталу, інвестицій, надання кредитів, науково-технічного співробітництва, туризму, реалізації інших державних та приватних проектів. Глобалізація та інтернаціоналізація суспільно-відтворювальних процесів, розвиток економічних зв'язків неможливі без функціонування налагодженої системи валютних відносин як одного з основних факторів ринкової трансформації економіки.

Ключову роль в системі організації валютних відносин відіграють банки, оскільки вони виступають найважливішим елементом інфраструктури ринкового господарства та забезпечують реалізацію усіх економічних зв'язків, пов'язаних із використанням валюти. Пропонуючи найповніший спектр валютних операцій, комерційні банки забезпечують ефективну організацію, посередницьке обслуговування та реалізацію валютних відносин, взаємодіючи з усіма суб'єктами валютного ринку. А центральні банки, здійснюючи валютне регулювання, забезпечують успішне функціонування усього системного утворення даних відносин шляхом проведення обґрунтованої валютної політики, визначення структури та правил функціонування валютного ринку. Саме завдяки ефективній взаємодії цих інституцій формується кон'юнктура валютного ринку та визначаються особливості організації системи валютних відносин.

Водночас зміни, які відбуваються нині в організації економічних відносин на внутрішньому та міжнародному рівнях, визначають основні тенденції діяльності банків, зокрема особливості здійснення ними валютних операцій, а валютно-фінансові кризи та непередбачувані коливання валютних курсів підвищують рівень ризику при здійсненні даних операцій. Усе це зумовлює необхідність пошуку пріоритетних напрямів вдосконалення функціонування банків у системі організації валютних відносин.

Дослідженню діяльності банків на валютному ринку приділяє увагу чимало вітчизняних та зарубіжних науковців і практиків, що зумовлено як розширенням спектру валютних операцій, так і ринковими трансформаціями національної та світової економік. Зокрема розгляду даної проблематики приділяли увагу такі зарубіжні науковці, як Н. Гермес, Р. Джуччі, Дж. М. Кейнс, Дж. Кларк, С. Клауессенс, П. Кругман, С. Лізелотт, Р. МакКінон, Р. Манделл, М. Пейро, Ф. Рівер-

Батіз, П. Роуз, Р. Коттер, І. Росенгрен та ін. Даним аспектам присвячено праці й таких російських науковців, як І. Т. Балабанов, М. К. Бункіна, Г. Н. Бурлак, А. В. Зверев, Л. Н. Красавіна, В. М. Крашенінніков, О. І. Лаврушин, А. Г. Мовсесян, І. Я. Носкова, С. Б. Огнівцев, Д. Ю. Піскулов, І. Н. Платонова, Ю. Б. Рубін, В. С. Сафонов, Л. С. Сахарова, Г. В. Турбан, А. І. Шмирьова та ін.

Серед вітчизняних науковців та практиків, які зробили вагомий внесок у дослідження природи та особливостей організації валютних відносин, розвитку валютного ринку, здійснення валютного регулювання та контролю, функціонування банків на валютному ринку та здійснення ними валютних операцій, управління валютними ризиками, слід назвати таких, як Л. В. Батченко, О. І. Береславська, С. Я. Боринець, Е. В. Булатова, О. І. Бутук, А. П. Вожжов, А. А. Волицька, А. С. Гальчинський, З. П. Гаталяк, Є. В. Голеніщева, Н. І. Горбаль, Я. В. Грудзевич, В. А. Делас, О. В. Дзюблюк, О. О. Другов, Б. С. Івасів, О. І. Кабанець, Л. В. Кондусова, З. О. Луцишин, Ю. В. Макогон, З. В. Михайлів, В. І. Міщенко, О. М. Мозговий, А. М. Мороз, О. М. Наконечний, М. Г. П'ясецька, Л. П. Петрашко, І. А. Пенская, О. С. Пруський, Т. А. Рєзнікова, Л. В. Руденко, М. І. Савлук, В. О. Сичов, Н. Г. Слав'янська, Т. С. Смовженко, Т. В. Філіпенко, Т. С. Шемет.

Зважаючи на значні наукові напрацювання в теорії валютних відносин, валютних ринків, валютних операцій та валютного регулювання і контролю, все ж дослідження місця та ролі банків у системі організації валютних відносин залишається відкритим. Не розкрито визначення поняття «система валютних відносин», не з'ясовано особливостей ведення валютної діяльності банками в процесі організації та обслуговування валютних відносин, що обумовлює необхідність теоретичного та практичного дослідження засад функціонування, визначення місця та ролі банків у системі організації валютних відносин.

Метою даного монографічного дослідження є обґрунтування теоретичних засад функціонування банків у системі організації валютних відносин та пошук пріоритетних шляхів активізації та вдосконалення їх валютної діяльності. Відповідно до цієї мети передбачено виконання таких основних завдань, як:

- розкриття економічного змісту системи організації валютних відносин;
- уточнення сутності понять «валютні відносини», «система валютних відносин», «валютний ринок», «валютна система» як складових системи організації валютних відносин;
- дослідження структури, суб'єктного складу та функціонального призначення валютного ринку як основи організації валютних відносин;

– обґрунтування ролі банків у системі організації валютних відносин, визначення їх завдань та місця як основних суб'єктів валютного ринку;

– аналізування розвитку валютної діяльності банків та виконуваних ними валютних операцій;

– розгляд основних заходів регулятивного впливу Національного банку України на організацію валютних відносин та діяльність комерційних банків на валютному ринку країни;

– розроблення пропозицій щодо вдосконалення валютної діяльності банку шляхом обґрунтування доцільності запровадження механізму організації ефективної валютної діяльності, наведення рекомендацій із структурної побудови даного механізму;

– формування та обґрунтування практичних рекомендацій щодо зміцнення позицій вітчизняних банків на валютному ринку;

– визначення напрямів вдосконалення заходів регулятивного впливу з боку Національного банку України та інших органів державного управління на розвиток системи організації валютних відносин.

Таким чином, основним методологічним принципом побудови монографічного дослідження є послідовний аналіз базових понять та елементів, які відображають зміст діяльності банків, спрямованої на формування і забезпечення ефективного функціонування системи організації валютних відносин. Зокрема, в процесі дослідження використовувалися: 1) метод теоретичного порівняння та узагальнення для формування понятійного апарату системи валютних відносин; 2) методи системної оцінки та синтезу для з'ясування місця та особливостей функціонування банків у системі організації валютних відносин; 3) метод моделювання для формування пропозицій щодо вдосконалення валютної діяльності банку; 4) метод комплексного оцінювання для визначення ризиків, притаманних валютній діяльності; 5) абстрактно-логічний метод для визначення напрямів вдосконалення регулятивного впливу на розвиток системи валютних відносин з боку Національного банку України та інших органів державного управління.

Перший розділ роботи присвячено розкриттю змісту та основних складових системи організації валютних відносин, а також дослідженню функціональних завдань банків як головних суб'єктів валютних відносин, їх місця та ролі у розвитку валютному ринку. Розкривається сутність «валютних відносин», «системи валютних відносин», «валютного ринку» та «валютної системи» як складових системи організації валютних відносин. Визначається природа виникнення, характер та рівні організації валютних відносин. Розглядається структура, суб'єктний склад та функціональне призначення валютного ринку як основи організації валютних відносин, проведено класифікацію виконуваних ними функцій.

Обґрунтовується, що головними учасниками системи організації валютних відносин та найактивнішими суб'єктами валютного ринку є банки – як комерційні, так і центральні. Центральні банки діють як професійні учасники валютного ринку з метою виконання валютних операцій, так і виступають основним регулятивним органом системи валютних відносин. Комерційні банки як найактивніші суб'єкти валютного ринку виконують функцію організатора валютних відносин, здійснюють найповніший спектр валютних операцій та взаємодіють з усіма його суб'єктами ринку. У роботі наводиться власний підхід до класифікації валютних операцій. Зазначається, що позиції комерційного банку на валютному ринку визначаються як розвитком його валютної діяльності, так і рівнем розвитку економіки країни. Відтак формулюється власний підхід до визначення механізму організації ефективної валютної діяльності комерційного банку та критеріїв його ефективності. Окрема увага приділяється особливостям та інструментарію регулятивного впливу на розвиток валютних відносин з боку центрального банку. Обґрунтовується, що ефективність організації системи валютних відносин залежить не лише від дій центрального банку як основного регулятора даної системи, але й від економічних процеси країни, які формують умови та визначають тенденції її розвитку.

У другому розділі книги аналізуються особливості проведення конверсійних операцій на валютному ринку України, визначається структура та тенденції розвитку кожного із сегментів даного ринку. Розглядаються особливості здійснення операцій із залучення та розміщення валютних коштів, досліджуються фактори, які впливають на розвиток депозитно-кредитної діяльності банківських установ в Україні. Розглядаються основні форми здійснення міжнародних розрахунків та аналізується їх розвиток у практиці комерційних банків України. Виділяються основні проблеми та причини недостатнього розвитку валютних операцій у діяльності комерційних банків України, серед яких названо об'єктивні (стан розвитку економіки, законодавчої бази та державної економічної політики) та суб'єктивні (низька капіталізація вітчизняних банків, відсутність у банків стратегії розвитку валютної діяльності та позиціонування на валютному ринку, недостатня ініціативність у створенні передумов для впровадження нових валютних операцій, недостатнє технічне та кадрове забезпечення процесу обслуговування валютних відносин) фактори. Значна увага приділяється вивченню особливостей регулятивного впливу Національного банку України на сферу валютних відносин. Розглядається дієвість застосовуваних ним інструментів валютної політики на кожному з етапів розвитку валютного ринку України. Обґрунтовується, що ефективність застосування Національним банком України тих чи інших інструментів

валютного регулювання не завжди відповідала наміченим цілям, насамперед, через невідповідність та неузгодженість загальноекономічних цілей розвитку країни, різні соціально-виробничі та інфляційні процеси, економічну та політичну нестабільність в країні, відсутність чіткої моделі проведення монетарної, в тому числі валютної політики з адекватним визначенням взаємопов'язаних стратегічних, проміжних і тактичних цілей, а також через відсутність і неузгодженість планів стратегічного розвитку національної економіки та валютного ринку України.

Предметом розгляду третього розділу монографії є пошук нових шляхів організації та ведення валютної діяльності комерційного банку. Зокрема, з метою визначення стратегії діяльності банку на валютному ринку, обґрунтовується необхідність впровадження у практику механізму організації ефективної валютної діяльності, представленого сукупністю елементів-блоків та відповідних дій. З метою удосконалення управління ризиками ведення банком валютної діяльності запропоновано методичний підхід до визначення інтегрального рівня ризиків валютної діяльності. Визначаються можливості зміцнення позицій вітчизняних банків на валютному ринку України. Обґрунтовується необхідність підвищення конкурентоспроможності як банків з вітчизняним капіталом, так і банківської системи України загалом, за сучасних умов глобалізації банківського бізнесу та інтернаціоналізації банківських установ. Формулюються основні напрями вдосконалення заходів регулятивного впливу на розвиток системи організації валютних відносин. Наголошується на існуванні взаємозв'язку між взаємоузгодженістю цілей та координації дій Національного банку України та інших органів державного управління та їх впливом на розвиток системи організації валютних відносин.

Результатом вирішення комплексу поставлених у монографії завдань є визначення ролі та місця банків у системі організації валютних відносин, розробка механізму організації ефективної валютної діяльності, визначення основних шляхів зміцнення позицій вітчизняних банків на валютному ринку України та напрямів вдосконалення заходів регулятивного впливу на розвиток системи організації валютних відносин з боку Національного банку України та інших органів державного управління. Відтак обґрунтовані у монографічному дослідженні рекомендації, на думку авторів, можуть бути використані як основа на рівні комерційного та центрального банку, так і на рівні банківської системи та органів державного управління. Взаємоузгодженість цілей та координація дій між усіма цими рівнями сприятиме ефективній організації системи валютних відносин та забезпечуватиме умови для оптимізації розвитку та функціонування усіх її суб'єктів та елементів.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВАЛЮТНИХ ВІДНОСИН В РИНКОВИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

1.1. Зміст та основні складові системи організації валютних відносин в умовах ринку

За умов всебічної глобалізації та інтернаціоналізації суспільно-відтворювальних процесів, розвиток економічних зв'язків неможливий без функціонування налагодженої системи валютних відносин, яка є одним з основних факторів ринкової трансформації економіки. Як засвідчив час, лише країни з ринковою економікою здатні оптимально адаптуватись до існуючих умов господарювання та забезпечити належний рівень розвитку суспільства. Тому країни із раніше замкнутими економічними системами інтенсивно включаються у світовий економічний простір та розвивають систему організації валютних відносин.

Функціонування даної системи пов'язане з обслуговуванням усього розмаїття економічних зв'язків між країнами, юридичними та фізичними особами з приводу торгівлі, руху капіталу, інвестицій, надання кредитів, науково-технічного співробітництва, туризму, організації інших державних та приватних проектів. Безпосередній вплив на розширення обсягів та напрямів валютних відносин у світі спричинили такі тенденції, викликані глобалізацією, як: фінансова інтеграція – зменшення торгівельних та регулятивних бар'єрів між країнами, збільшення взаємних валютно-фінансових потоків; посилення розриву між темпами зростання виробництва і реальної економіки та темпами зростання обсягів валютно-фінансових операцій; підвищення транскордонної мобільності міжнародних капіталів; консолідація банківського бізнесу – активізація злиття і поглинань, концентрація капіталу, створення глобальних ТНК; універсалізація банківсько-фінансового бізнесу; застосування новітніх технологій при здійсненні валютних операцій; зміна структури валютного ринку та вихід на нього нових суб'єктів; розмивання меж між різними ринками фінансових послуг тощо.

Важливе значення для розвитку системи валютних відносин мають процеси, що відбуваються на валютному ринку, адже усі учасники валютних відносин діють як його суб'єкти. Відомо, що найактивнішими учасниками як системи валютних відносин, так і валютного ринку є банки, тому важливим завданням є з'ясування їх місця та завдань в системі організації даних відносин. Отож, результат дослідження повинен розкрити суть і значення валютного ринку та банків як головних його

учасників в процесі організації системи валютних відносин, а також показати шляхи вдосконалення функціонування банків у валютній сфері.

Відомо, що еволюція валютних відносин обумовлена як розвитком продуктивних сил, поглибленням міжнародного поділу праці, структурними змінами світового господарства, так і використанням грошей та грошових систем різних країн чи регіонів в процесі обслуговування економічних відносин національного та міжнародного рівня. Тому ключовими поняттями в теорії організації валютних відносин є: гроші, світові гроші, національна грошова одиниця, валюта, валютні цінності, а також грошові та, власне, валютні відносини. У повсякденному житті деякі з цих понять часто вживаються як синоніми, взаємозамінюючи одне одного. Проте з наукової точки зору – це різні поняття, між якими існують як спільні, так і відмінні риси. Спробуємо з'ясувати, що таке гроші, національна грошова одиниця, валюта, світові гроші, а також подібність і відмінність між ними.

Першість у виникненні належить грошам, історія яких розпочинається з моменту зародження торгівельних відносин. В результаті розвитку товарного обміну з-поміж усіх товарів виділився один товар – гроші, який виконував роль посередника при обміні товарами і служив еквівалентом обміну результатами виробництва. За усю історію свого розвитку гроші неодноразово змінювали свою форму – від товарної (худоба, сіль, тютюн, чай тощо) та металевої до паперової та електронної.

Дослідження суті грошей завжди привертало і привертає увагу багатьох економістів. Однак, незважаючи на те, що теорії грошей присвячено чимало праць, існує багато питань щодо їх сутності та законів функціонування. Проаналізувавши економічну літературу, можемо виділити три підходи щодо визначення грошей.

Перший підхід пропонує розглядати гроші як специфічний товар, який виконує в суспільстві роль загального еквівалента [0, с. 35; 2, с. 129; 3, с. 59; 4, с. 69; 5, с. 17; 6, с. 155]. Слід зазначити, що даний підхід є досить узагальненим і це не дозволяє розкрити усієї глибини досліджуваного поняття. В. Крашенінніков та М. Савлук уточнюють, що, виконуючи роль загального еквівалента, гроші є особливим видом універсального товару – носієм абстрактної вартості, який має властивість обмінюватись на будь-який інший товар [3, с. 59; 6, с. 155;]. При цьому А. Мороз та А. Загородній зазначають, що цей товар (гроші) виконує такі функції як: міра, вартості, засіб обігу, засіб платежу, засіб нагромадження та світові гроші. Тому, гадаємо, що даний підхід можна вважати найбільш вдалим, оскільки він відображає усі аспекти функціонування досліджуваної економічної категорії [2, с. 129; 4, с. 69]. Разом з тим, А. Мороз, А. Загородній та В. Крашенінніков при визначенні суті грошей зазначають форми їх прояву [4, с. 69; 2, с. 129; 3, с. 59]. Вважаємо, що

такому визначенню бракує лаконічності вираження суті грошей як економічного поняття, а також оскільки форми грошей постійно розвиваються та видозмінюються, то включати їх безпосередньо у визначення непотрібно.

Другий підхід найчастіше зустрічається в іноземній літературі, згідно з яким суть грошей трактується виходячи з їх практичного застосування. Наприклад, американські економісти К. Макконнелл і С. Брю вважають, що: «гроші – це те, що вони роблять. Усе те, що виконує функції грошей – гроші» [7, с. 315]. Або, І. Джонсон та В. Роберт вважають, що, з'ясовуючи що таке гроші, простіше дати пояснення з приводу того як вони використовуються, тобто «все, що виконує грошові функції є грошми» [8, с. 26-27]. Вважаємо, що такий підхід, відображаючи виключно практичні аспекти суті грошей, не дозволяє збагнути їх економічну суть із наукової точки зору.

Практичного підходу дотримується і Макміллан: «гроші – усе, що приймається в обмін на товари або як погашення боргу, причому не задля власного вживання, а для наступного аналогічного обміну, має характер грошей, оскільки виконує їхню первинну функцію, тобто є засобом платежу» [9, с. 102].

Третій підхід дозволяє розкривати суть грошей виходячи із форми їх вираження. Адже справжня суть поняття виявляється і пізнається лише завдяки формі, а трансформація останньої дозволяє глибше дослідити його суть.

Джо Крібб зазначає: «Для нас сьогодні гроші – це монети, банкноти, пластикові картки. Рахунок у банку – це теж гроші, хоча їх не можна ні побачити ні помацати, але витратити можна так само, як і ті, що лежать у кишені. В деяких країнах донедавна грошима служили пташине пір'я, камені, намиста і мушлі. Що є підставою для нас називати все це словом «гроші»? Те, що всі ці предмети були або є засобом платежу» [10, с. 6].

Якщо раніше гроші трактувались як особливий вид універсального, при чому реального, товару, який виконує визначені функції, то тепер коли вони набули нових форм (електронні гроші), таке визначення не цілком відповідає дійсності. Аналізуючи думку А. Гриценка про те, що «сьогодні гроші як реальність просто зникають, залишається тільки їх ідеальна форма» [11, с. 11], розуміємо, що сучасні гроші можуть і не виконувати притаманні їм усі п'ять функцій. Так, нині значного поширення набули кредитні картки, які можуть, наприклад, виконувати функцію засобу платежу, але не можуть виконувати функції засобу обігу, оскільки вони є іменними.

Із вище зазначеного випливає, що доцільно використовувати більш універсальне визначення грошей, яке б змогло відобразити суть цього

старобутнього економічного поняття незалежно від форми його вираження та часу використання.

Отож, пропонуємо трактувати гроші як форму вираження вартості, яка в процесі обслуговування економічних відносин виконує із п'яти можливих лише їй притаманні функції.

Завдяки глобалізації міжнародного відтворювального процесу створюється міжнародна вартість, реалізація якої потребує використання міжнародного еквівалента вартості, роль якого виконують гроші, котрі функціонують як світові гроші. Функціональне призначення грошей розширюється: якщо раніше вони служили мірилом національної вартості, то тепер вони перетворились на самостійну грошову форму, яка розвивається на власних засадах і відображає міжнародну вартість. У зв'язку з цим з'явилась необхідність поділяти гроші на національні та іноземні чи світові. В сучасних умовах зовнішньоекономічної діяльності національні гроші виявились неповноцінними, «оскільки ними неможливо повною мірою оцінити вартість товару, що інтернаціоналізується» [13]. Дану обмеженість у функціонуванні національних грошей можна подолати тоді, коли вони виконуватимуть функцію «світові гроші». Водночас значимість національних грошей не зменшується, адже вони виконують весь спектр функцій при обслуговуванні усіх економічних відносин на внутрішньому ринку. Отже, коли гроші виконують функцію світових грошей, то вони набувають нової форми вираження – стають валютою.

В економічній літературі теж можна зустріти різні думки щодо висвітлення поняття валюти. Найчастіше можна зустріти підхід, згідно з яким валюта розглядається як грошова одиниця (національна грошова одиниця) тієї чи іншої країни [12, с. 7; 5, с. 197; 4, с. 41; 6, с. 114]. Так, дійсно грошова одиниця певної країни може виконувати роль валюти, однак у визначенні не зазначається, за яких умов це може бути, а крім цього даний підхід нівелює відмінності між самими поняттями гроші та валюта.

Натомість А. Гальчинський зазначає, що валюта означає грошову одиницю, що використовується у функції світових грошей, тобто як міжнародна грошова одиниця, засіб обігу і платежу [13, с. 334]. На нашу думку, даний підхід більш повно розкриває суть валюти, коли вона опосередковує міжнародні відносини. Однак, вважаємо, що потрібно було згадати й про те, що валюта виконує функцію нагромадження, адже, наприклад, золотовалютні резерви країн формуються у валютах високорозвинених країн. Виконання валютою функції нагромадження яскраво виражено в країнах з високим рівнем доларизації економіки.

В. Крашенінніков, досліджуючи суть валюти, наділяє гроші ще однією функцією, стверджуючи, що: «перетворюючись у валюту, гроші

набувають додаткову функцію – стають товаром, купляються чи продаються, мають ціну в грошовій одиниці іншої країни» [3, с. 59]. Вважаємо, що дане визначення відображає практичне застосування валюти (наприклад, валютні конверсії), однак не дозволяє розкрити її економічної сутності.

Цікаве бачення валюти в О. Павлюка, згідно з яким валюта в широкому розумінні означає будь-який товар, який здатен виконувати грошову функцію засобу обміну на міжнародному ринку, а у вузькому – це наявність грошової маси, яка циркулює від одних рук до інших у формі грошових банкнот і монет [14, с. 29]. Вважаємо, що такий підхід має кілька недоліків: по-перше, валюта, функціонуючи у міжнародних відносинах, служить не лише засобом обміну; а, по-друге, автором не зазначається за яких умов і в якій площині циркулювання валюта є грошовою масою. На нашу думку, валюта може бути лише частиною грошової маси.

А. Загородній, О. Сліпушко, Г. Вознюк та Т. Смовженко вважають, що суть валюти слід розглядати в трьох аспектах, а саме як: 1) платіжний засіб (грошову одиницю) певної держави, наприклад, гривня, фунт стерлінгів, долар – національна валюта; 2) грошові знаки чужоземних держав, а також кредитні і платіжні засоби (чеки, векселі) в чужоземних грошових одиницях для використання в міжнародних розрахунках – чужоземна валюта; 3) міжнародні грошові одиниці, емісію яких здійснюють міжурядові валютно-кредитні організації (СДР, ЕКЮ, євро) [2, с. 87].

Думаємо, що даний підхід хоч і можна вважати найбільш повним, проте він надто зосереджений на практичних аспектах походження та використання валют і не відображає сутності валюти як економічної категорії. Крім цього, до валюти прирівнюються кредитні та платіжні засоби, чого на нашу думку не слід робити, оскільки останні не є валютою за суттю, а лише одними із різних форм її вираження.

Окрім валюти в економічній літературі наводяться визначення валютних цінностей, тлумачення яких здебільшого базується на валютному законодавстві. Відповідно, під валютними цінностями розуміють ліквідні ресурси, які використовуються у сфері міжнародних валютно-фінансових відносин, а їх склад та режим обігу встановлено валютним законодавством країн та міжнародними угодами [2, с. 557; 4, с. 53; 6, с. 130]. В Україні до валютних цінностей відносять іноземну та національну валюту, кредитні і платіжні документи (чеки, векселі, акредитиви, депозитні сертифікати) в іноземній валюті, цінні папери (акції, облігації) в іноземній валюті, банківські метали та дорогоцінні каміння, а також цінні папери номінал яких виражено в золоті [15].

На нашу думку, валютні цінності слід розглядати виключно як різновидні форми вираження валюти, оскільки первинність виникнення належить саме валюті і лише в процесі організації міжнародних економічних відносин відбуваються трансформаційні зміни у способах використання валютних коштів і, відповідно, виникають нові форми її вираження. Що стосується розуміння валютних цінностей, то хочемо звернути увагу на наступне: вважаємо, що цінні папери не слід розглядати як одну із форм вираження валюти, оскільки операції з ними виконуються не на валютних, а на фондових ринках; крім цього, що стосується банківських металів та дорогоцінних каменів, слід мати на увазі, що за сучасних умов вони не є валютою в прямому розумінні, оскільки не можуть виконувати функції, притаманні валюті, проте роль валюти вони виконували на більш ранніх етапах економічного розвитку.

Заслугує уваги думка Ю. Блащука, який стверджує, що «валюта – це іноземні грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів і монет, які знаходяться в обороті і є законним платіжним засобом на території України» [16, с. 18]. Водночас слід зазначити, що іноземна валюта не виконує ролі платіжного засобу на території нашої країни, як і в більшості країн світу, адже вона закріплена за національною грошовою одиницею.

Г. Бурлак трактує валюту як грошові знаки іноземних країн, а також як кредитні засоби обігу та платежу, виражені в іноземних грошових одиницях і використовуються в міжнародних розрахунках [17, с. 5]. Аналізуючи даний підхід, слід зазначити, що, з одного боку, він відображає зв'язок валюти з міжнародними відносинами, проте з іншого, трактувати суть валюти як кредитні засоби обігу і платежу недоцільно, оскільки останні є одними із форм її вираження. Крім цього, валюта може використовуватись не лише у міжнародних розрахунках.

На нашу думку, застосовувати поняття національна валюта слід тоді, коли вона виконує функцію світових грошей, служить зовнішнім засобом виміру міжнародної вартості та виконує інші функції, притаманні світовим грошам, або ж коли вона використовується не лише у міжнародних валютних відносинах, але і при здійсненні валютних операцій внутрідержавного рівня. У Декреті Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19.02.1993 № 15-93 валюта України трактується як «грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебувають в обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти на рахунках, у внесках в банківських та інших кредитно-фінансових установах на території України» [15]. У Декреті не уточнюється, в яких саме випадках ці грошові знаки є валютою України. Можна зрозуміти, що гривня за

будь-яких умов функціонування є валютою, і що національна валюта і національні гроші – поняття тотожні. Проте слід розуміти, що національні гроші перетворюються у валюту тоді, коли вони обслуговують валютні відносини на зовнішніх чи внутрішніх ринках.

Отже, під валютою у найпростішому розумінні пропонуємо трактувати грошову одиницю будь-якої країни, яка використовується при обслуговуванні міжнародних та внутрідержавних економічних відносин. А національна грошова одиниця – це елемент національної грошової системи, грошовий знак, встановлений законодавством країни, з метою обслуговування суспільного обороту в державі. Очевидно, що поняття національна валюта та національна грошова одиниця не тотожні, оскільки можуть мати різне функціональне призначення. Національна грошова одиниця обслуговує усі стадії суспільного відтворення і трактується як національна валюта лише тоді, коли вона задіяна у валютних операціях. Спроможність національної грошової одиниці виступати у формі валюти залежить від багатьох умов: її режиму застосування, стійкості, рівня довіри, яким вона користується на зовнішньому ринку, рівня економічного розвитку країни, політичної ситуації, що склалась у державі та світі. Залежно від різноманітних умов функціонування та використання валюту прийнято класифікувати за відповідними ознаками (додаток А).

Слід зазначити, якщо національна грошова одиниця виконує роль валюти, то існує органічний взаємозв'язок внутрішніх та зовнішніх грошей, функції перших трансформуються у функції других і якщо гроші стають валютою, то можна вважати, що вони досягли найвищої форми свого функціонального застосування.

Валюта – це найвища форма функціонального застосування грошей і є логічним продовженням решти їх функцій, тому крім функції світових грошей вона може виконувати такі функції як: міра вартості, засіб обігу, платежу та засіб нагромадження.

В умовах розвитку міжнародних економічних відносин чи не найважливішим функціональним призначенням валюти є відображення міжнародної вартості, тобто валюта служить мірою вартості на світовому ринку. Проте при виконанні цієї функції існує певна особливість. На думку А. Гальчинського, основне завдання функції міжнародної міри вартості полягає не у порівнянні безпосередньої вартості того чи іншого товару, а вартості – купівельної спроможності національних валют. Отже, головне призначення валюти – виконання ролі мірила вартості національних грошей, а також єдиної ланки національних знаків [13, с. 319]. Ми погоджуємось з цією думкою, адже валюта, окрім виконання функцій грошей, виступає в ролі товару. Це пов'язано з тим, що у міжнародному співробітництві беруть участь країни з різними грошовими одиницями, що породжує труднощі при відображенні вартості валюти

однієї країни у валюті іншої. З допомогою валютного курсу визначається ціна грошової одиниці однієї країни відносно грошової одиниці іншої.

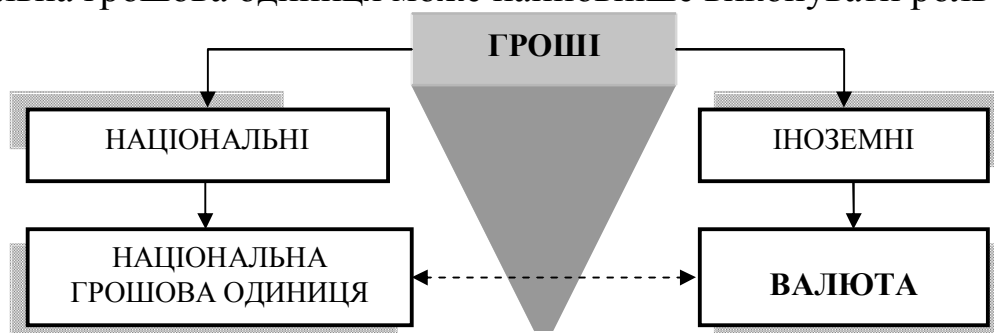
Використання валюти як засобу обігу дозволяє забезпечити максимально можливу гаму обмінних операцій, долаючи просторові та часові обмеження, що є важливою передумовою успішної організації співробітництва на міжнародному рівні.

Іншою важливою сферою, в якій функціонує валюта, є організація економічних відносин між державами та їх установами, організаціями, підприємствами на боргових засадах з умовою відстрочки платежу. У цьому випадку валюта виконує функцію засобу платежу: відбувається погашення боргових зобов'язань суб'єктів зовнішньої економічної діяльності; покриття дефіциту платіжного балансу держави, повернення позик, кредиту тощо.

Не менш важливою функцією валюти є функція нагромадження, при виконанні якої валюта може набути статусу міжнародної резервної валюти, котра служить для формування державних резервів з метою підтримки стабільності валютного курсу шляхом інтервенцій та для забезпечення належного рівня платоспроможності країни на світовому ринку. Окрім формування державних валютних резервів, накопичення валюти здійснюється з метою утворення майбутніх інвестицій.

Отож, на нашу думку, валюта у найповнішому розумінні – це грошова одиниця будь-якої країни, яка в процесі обслуговування міжнародних економічних відносин може використовуватися як міжнародна міра вартості, міжнародна розрахункова одиниця, міжнародний засіб обігу і платежу, а також засіб нагромадження.

Розглянувши суть грошей, національних грошових одиниць та валюти (рис. 1.1), зазначимо, що при появі перших, питання про їх національність не виникало, проте при використанні грошей у міжнародних угодах їх національне походження відіграє первинну роль, адже не кожна національна грошова одиниця може найповніше виконувати роль валюти.

Рис 1.1. Структурне відображення поняття «гроші»

Джерело: складено авторами самостійно.

Також для глибшого розуміння суті національної грошової одиниці і валюти, пропонуємо виділити такі основні відмінності між ними як: 1)

масштабність використання; 2) виконання ролі всезагального еквівалента, визнаного світом; 3) рівень довіри та визнання; 4) умови конвертованості тощо.

Дослідивши суть грошей та валюти, спробуємо розглянути зміст грошових та валютних відносин, які, в свою чергу, є складовими економічних відносин. Під економічними відносинами розуміють складну систему відносин, яка охоплює всі сфери господарського життя суспільства і функціонує на основі використання грошей. Вважаємо що грошові відносини – це відносини, що складаються у суспільстві з приводу використання грошей у різних функціях в процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних та нематеріальних благ, необхідних для життєдіяльності людини [18, с. 20].

В умовах інтернаціоналізації національних економік формуються міжнародні економічні відносини, які виникають у процесі взаємного обміну результатами діяльності національних господарств. В цих умовах грошові відносини набувають світової масштабності і нової форми організації – валютних відносин, які пов'язані з використанням валют при проведенні зовнішньої торгівлі, економічного та науково-технічного співробітництва, наданні та отриманні з-за кордону кредитів та позик, здійсненні угод щодо купівлі-продажу валюти та інших валютних актів. Рух валюти – одна з найважливіших умов валютних відносин як елемента економічних відносин.

Якщо об'єктом грошових відносин є гроші, а валютних відносин – валюта, то на основі раніше з'ясованої спільності та відмінності між грошима та валютою, можемо не лише дослідити подібність та відмінність між цими відносинами, але й глибше збагнути суть валютних відносин. Вважаємо, що подібність між ними спостерігається у їх функціональному призначенні, а відмінність зумовлена різними рівнями їх функціонування, відтак грошові та валютні відносини мають свою специфіку розвитку та організації.

Із визначення грошових відносин випливає, що вони охоплюють усі стадії суспільного відтворення. На стадії виробництва за допомогою грошей відбувається формування ресурсів, визначається вид та обсяг продукції; на стадії розподілу гроші служать мірою вартості створеного продукту і забезпечують його розподіл пропорційно до витрат, понесених суб'єктами економічної діяльності; на стадії обміну роль грошей є визначальною, оскільки з їх допомогою відбувається обмін результатами діяльності економічних суб'єктів різної спеціалізації, вся економіка побудована на цьому обміні; на стадії споживання роль грошей полягає у формуванні цін та платоспроможної потреби, тобто попиту.

Валютні відносини опосередковують міжнародні економічні відносини, які належать як до сфери матеріального виробництва, так і до сфери розподілу, обміну та споживання. Слід зазначити, що так само як

грошові, валютні відносини мають неабиякий вплив на процеси як національного, так і міжнародного суспільного відтворення, який породжує міжнародний обмін товарами, капіталом і послугами. На стадії виробництва завдання валюти полягає у забезпеченні виробництва необхідною кількістю обмежених ресурсів та капіталу шляхом отримання іноземних інвестицій чи кредитів, або закупівлі сировини чи технологій в інших державах. Водночас стан валютних відносин дозволяє визначити вид та потрібну кількість випуску продукції залежно від рівня розвитку та потреб міжнародного ринку, та існуючого на ньому попиту. Неабияке значення мають валютні відносини на стадії розподілу. В умовах міжнародного поділу праці та глобалізації економічного простору створюється міжнародний продукт, вартість якого є не національною, а радше міжнаціональною, тобто створюється міжнародна вартість. У створенні цієї вартості беруть участь капітали підприємств різних держав, тому логічно, що дохід повинні отримати усі рівнозначно до вкладених коштів (інвестицій) та праці. Саме з допомогою валюти можна виміряти вартість міжнародного товару. Оскільки вона виконує роль світового еквівалента вартості, головною функцією світових грошей є функція міжнародної міри вартості.

Не менш важливе завдання покладено на валютні відносини на стадії обміну. Оскільки, внаслідок міжнародного поділу праці, відбулась спеціалізація та кооперація країн на виробництві певної продукції, то спостерігаються такі моменти як міграція (промислового) капіталу, робочої сили, створюються спільні підприємства, у міжнародний бізнес залучаються малі та середні фірми, що у свою чергу сприяє росту суспільної продуктивності праці та економії робочого часу, раціональному використанню обмеженої сировинної бази, вдосконаленню та розробці новітніх технологій виробництва та обслуговування, то виникає потреба у міжнародному обміні сировинними ресурсами, напівфабрикатами, готовими продуктами та послугами. У зв'язку з цими процесами з'являється необхідність дотримання однієї умови – формування і підтримки на світовому ринку економічної рівноваги. Важливу роль у процесі обміну відіграють валютні відносини, які забезпечують дотримання пропорцій у процесі міжнародного обміну результатами міжнародного виробництва відповідно до розподілу інвестицій, праці та спеціалізації учасників світового співробітництва. Іншою важливою умовою підтримки рівноваги та пропорцій на світовому ринку є формування середньої міжнародної ціни на певні групи товарів та послуг. На скільки світова ціна відповідатиме міжнародній вартості товару, на стільки пропорційно відбуватиметься міжнародний обмін, але ця пропорційність забезпечується лише тоді, коли на світовому ринку функціонує справді загальноприйнятий міжнародний еквівалент вартості

(валюта). Саме на стадії споживання валюта має важливе значення у формуванні світових цін, а також у регулюванні міжнародного попиту на ті чи інші товари та послуги.

Отже, очевидним є те, що не лише розвиток міжнародних процесів відтворення зумовлює необхідність в організації валютних відносин, але й останні, опосередковуючи та пов'язуючи усі процеси міжнародного відтворення, впливають на поведінку всіх учасників економічних відносин, а отже, і на розвиток самих процесів відтворення. Валютним відносинам притаманна певна самостійність і вони здійснюють зворотній вплив на розширене відтворення. Наприклад, неналежна організація міжнародних валютних відносин породжує валютні кризи, що негативно впливає на процеси відтворення.

Отже, валютні відносини можна розглядати як сукупність економічних відносин національного та світового рівнів, які виникають при функціонуванні валюти в процесах суспільного відтворення.

Оскільки валюта може виконувати усі функції грошей і опосередковує процеси міжнародного відтворення, то вона відіграє немаловажну роль в успішній організації різноманітних економічних відносин не лише міжнародного масштабу, але і на внутрішньодержавному рівні, адже валютні відносини мають і зворотній вплив на економічний розвиток держави.

В економічній літературі валютні відносини розглядають як сукупність відносин, які виникають з приводу використання валюти з різноманітних причин, проте у більшості визначень зазначається, що вони забезпечують організацію міжнародного співробітництва, опосередковують рух товарів, капіталів, послуг між країнами, установами, банками, підприємствами та фізичними особами [19, с. 7; 20, с. 78].

Наприклад, Л. Руденко зазначає, що міжнародні валютні відносини – одна з головних складових міжнародних економічних відносин, це сукупність відносин у сфері грошей і кредиту, які опосередковують рух товарів, капіталів і послуг між країнами, регіонами, фірмами, банками, установами, фізичними особами [21, с. 7]. Проте автором не уточнено, які саме відносини маються на увазі.

А. Мовсесян вдається до розгляду міжнародних валютно-кредитних відносин як до частки міжнародних економічних відносин, пов'язаних з операціями в іноземній валюті. Дане визначення розглядає лише міжнародну сферу, не передбачаючи можливості виникнення валютних відносин на державному рівні. Воно також не розкриває мотивів здійснення валютних операцій, а відповідно, і причин виникнення валютних відносин [22, с. 68].

У цьому плані більш вдалим можна вважати підхід, запропонований Л. Батченко, Е. Ткаченко і Т. Філіпенко. Вони вважають, що міжнародні

валютні відносини – це сукупність суспільних відносин, які виникають при функціонуванні валюти у світовому господарстві і обслуговують взаємний обмін результатами діяльності національних господарств [20, с. 78]. Проте і в цьому разі акцент робиться на міжнародну сферу діяльності.

Погоджуючись з думкою В. Крашеніннікова, вважаємо, що дані відносини існують не лише на міжнародному рівні, але і в середині країни, адже вони виникають при валютно-обмінних операціях, при наданні та формуванні банками кредитів та депозитів в іноземній валюті, при здійсненні усього спектру операцій та послуг, передбачених валютною діяльністю [3, с. 61].

Отож, валютні відносини в системі економічних відносин можна поділити на два рівні. Перший рівень – це валютні відносини, що організовуються на рівні національної економіки і є складовою частиною грошових відносин країни, впливають на стан державного бюджету та економічний ріст країни. А другий рівень – це валютні відносини, що організовуються на міжнародному рівні, є складовою системи світової економіки, виступають ключовою формою міжнародних економічних зв'язків і обслуговують усі напрямки міжнародної співпраці: зовнішньоторгівельний оборот, міжнародний рух факторів виробництва, науково-технічний, гуманітарний та культурний обмін між країнами, міжнародний туризм тощо.

Тому, на нашу думку, валютні відносини – це сукупність економічних відносин, які виникають з приводу використання валюти з метою забезпечення різностороннього співробітництва між суб'єктами як національного, так і міжнародного економічного простору відповідно до чинного законодавства.

Якщо валютні відносини другого рівня організації значною мірою залежать від зовнішніх факторів, то відносини першого рівня, з одного боку, залежать від особливостей міжнародних валютно-фінансових відносин, а з другого – визначаються рівнем розвитку національної економіки і діючим валютним законодавством. Варто зазначити, що від типу економічних систем залежить і спосіб організації валютних відносин. Наприклад, у країнах з ринковою економікою валютні відносини виникають між різними суб'єктами економічної діяльності та приватними особами, можуть вільно розвиватись і носять відкритий та необмежений характер, який все ж регулюється валютним законодавством кожної країни зокрема та міжнародними угодами загалом.

Проте в країнах з командно-адміністративною економікою при організації валютних відносин існує державна валютна монополія, суть якої полягає у: 1) існуванні виключно державного права на здійснення валютних операцій та жорсткої регламентації валютних відносин з боку

державних органів; 2) організації валютних відносин зі строгим дотриманням державних планів; 3) здійсненні валютних відносин лише на договірній основі та за погодженням з урядами відповідних держав; 4) формуванні золотовалютних резервів не для підтримки стабільності курсу національної валюти, а для здійснення оплати імпортованих товарів та послуг по держзамовленню та організації експортних операцій; 7) існуванні обмеженої кількості суб'єктів валютних відносин [23; 24].

Усе це має негативний вплив як на розвиток валютних відносин, так і на розвиток економіки загалом, адже, повністю позбавляючи виробників експортної продукції права на валютну виручку від її продажу, валютна монополія гальмує розвиток зв'язків підприємств зі світовим ринком, зацікавленість їх у випуску конкурентоспроможної продукції, а також позбавляє можливості розвивати виконання валютних операцій на рівні банків.

У країнах з економікою перехідною до ринкової, валютні відносини можуть виникати між різними суб'єктами, однак вони піддаються значному регулятивному впливові з боку держави. Водночас вони зазнають реформаційних змін, направлених на підвищення конкурентоспроможності вітчизняних банків на валютному ринку, вдосконалення валютного законодавства, валютної політики, лібералізацію умов організації валютних відносин, умов входження іноземного капіталу у вітчизняну банківську систему, а отже, і на внутрішній валютний ринок.

За умов глобалізації міжнародної діяльності та інтернаціоналізації банківського бізнесу для реалізації валютних відносин формуються більш лібералізовані умови, послаблюється валютне регулювання, пом'якшуються умови міжнародного руху капіталів, формується єдиний валютний ринок, впроваджується спільна валюта, а основний регулятивний вплив чинять на них провідні міжнародні валютно-фінансові організації та міжнародне валютне законодавство.

Для характеристики особливостей економічного господарювання все частіше використовується таке поняття як ринкові трансформації економіки. Трансформація (з лат. transformation) – це зміна, перетворення виду, форми, істотних властивостей і т. ін. чого-небудь [25, с. 686; 26, с. 1469].

В свою чергу, Є. Воробйов стверджує: «якщо йдеться не про ліквідацію однієї системи і побудову іншої, а про зміну основи і переструктурування, створення нових форм розвитку, то весь процес можна назвати трансформаційним» [27, с. 182].

Можна погодитись з думкою Пола Е. Самуельсона та Вільяма Д. Нордхауса про те, що «ринкова трансформація – процес переходу до ринкової економіки. І навіть не цілком ринкової, а змішаної, бо в світі не

існує країн де діє вільний ринок в чистому вигляді» [28, с. 1043]. Водночас, як показує світова практика, існування вільного ринку в чистому вигляді за умов глобалізації та високої вразливості економік одних країн до кризових ситуацій у інших, не є досконалою формою господарювання. Сьогодні доводиться, що для ефективного розвитку економіки країни необхідне застосування і адміністративних важелів впливу. Сучасне економічне середовище не характеризується сталим, незмінним та досконалим розвитком, глобалізаційні процеси вимагають постійних змін в організації економічних відносин. Тому для створення сприятливих економічних умов господарювання необхідно постійно переглядати важелі регулятивного впливу відповідно до конкретного періоду та умов розвитку країни.

Відтак під ринковими трансформаціями економіки пропонуємо розуміти повторювані та незавершені у часі зміни умов економічного господарювання відповідно до вимог часу, які базуються на поєднанні ринкових та адміністративних важелів регулювання з метою пристосування до мінливого економічного середовища та забезпечення ефективного розвитку економіки країни в сучасному глобалізованому світі. Організація валютних відносин в умовах ринкових трансформацій економіки повинна, з одного боку, сприяти їх лібералізації та розширенню, а з іншого, – забезпечувати захист суб'єктів даних відносин та економіки країни загалом від негативних факторів впливу.

Отже, за способом організації валютних відносин, який залежить від типу економічних систем валютні відносини пропонуємо поділяти на лібералізовані (ринкова економіка), монополізовані (командно-адміністративна економіка) та частково регульовані (ринково-трансформаційна економіка).

Зазначимо, що під способом організації валютних відносин ми розуміємо систему прийомів валютного регулювання, направлених на визначення порядку використання валюти, здійснення операцій з нею та особливостей функціонування валютного ринку і його суб'єктів.

На нашу думку, валютні відносини можна класифікувати не лише за рівнем та способом організації, але і залежно від характеру руху валюти. Якщо розглядати усі існуючі економічні відносини, опосередковані валютою, то можна виділити такі три основні форми її руху: товарно-валютну, фінансово-валютну і кредитно-валютну.

При товарно-валютній формі руху валюта служить еквівалентом організації торгівельних відносин на засадах зустрічного руху робіт, товарів та послуг. Фінансово-валютна форма руху валюти характеризується тим, що на зустріч один одному рухаються два валютних потоки, наприклад валютно-обмінні операції. Кредитно-валютна форма руху валюти зустрічається тоді, коли відбувається, з

одного боку, рух кредитів в іноземній валюті, а з іншого, – його погашення разом з сплатою відсотків, але з існуванням часового розриву між цими потоками.

Слід зазначити, що із розвитком міжнародних відносин вдосконалювались і валютні відносини, а відповідно, змінювалась форма їх організації. Саме валютна система дозволяє відобразити спосіб організації цих відносин.

В економічній літературі існує два підходи до пояснення суті валютної системи. Перший, економічний підхід, трактує валютну систему як сукупність валютно-економічних відносин історично утворених на основі інтернаціоналізації господарських зв'язків. Крім цього, вважається, що валютна система складається з двох елементів: валютних відносин та валютного механізму [20, с. 78]. І другий, організаційно-юридичний, розглядає валютну систему як державно-правову форму організації валютно-економічних відносин в рамках визначеної суспільно-економічної формації [19, с. 159].

Якщо порівняти перший підхід щодо визначення валютної системи із розумінням суті валютних відносин, то бачимо, що вони подібні за змістом, хоча насправді, ми вважаємо, що валютні відносини і валютна система – поняття різні. Окрім цього, в економічній літературі практично відсутнє пояснення такого поняття як система валютних відносин, або якщо і є, то воно розглядається як валютна система [29, с. 10].

Тому вважаємо, що валютна система – це форма організації валютних відносин, яка відображає рівень їх здійснення – національний, регіональний і міжнародний – і закріплена державним законодавством чи міжнародними угодами. Дане визначення дозволяє відобразити відмінність між поняттям валютної системи та системи валютних відносин.

Національна валютна система – державно-правова форма організації валютних відносин юридичних та приватних осіб однієї країни з особами інших країн, з міжнародними політичними та економічними організаціями, погоджена національним законодавством і є частиною грошово-кредитної системи країни. Її призначення полягає у забезпеченні налагоджених та стабільних валютних відносин усіх економічних суб'єктів країни з зовнішнім світом щодо реалізації розрахунково-платіжних відносин, нагромадження золотовалютних резервів і їх використання в інтересах суспільства, регулювання валютного співробітництва країни з світовим економічним співтовариством.

Регіональна валютна система – це договірна форма організації валютних відносин між групою певних країн, закріплена відповідними угодами цих країн, тісно пов'язана з національними валютними системами і є складовою частиною світової валютної системи,

характеризується наявністю власної міждержавної або колективної валюти.

Світова валютна система – договірно-правова форма організації міжнародних валютних відносин між усіма країнами та їх представниками-учасниками міжнародних економічних зв'язків, яка виникла внаслідок еволюції світового господарства і закріплена міжнародними угодами, охоплює усю світову економіку.

Головним завданням регіональної та світової валютної системи є забезпечення ефективної організації експортно-імпортних операцій між країнами, створення сприятливих умов для розвитку міжнародного співробітництва у сфері виробництва, торгівлі, інвестиційної діяльності, поділу праці, науки та туризму.

Як бачимо, між національною, регіональною та світовою валютними системами існує тісний взаємозв'язок. Хоч вони є відносно самостійними формами організації валютних відносин, проте зміни в одній із них призводять до змін у інших. Цей зв'язок здійснюється через центральні банки, які обслуговують зовнішньоекономічну діяльність і проявляються у міждержавному валютному регулюванні і координації валютної політики провідних країн. Подібність та відмінність національних та світових валютних систем проявляється в їх елементах (додаток Б.1).

Виконання завдань, покладених на національну та міжнародну валютні системи, значно залежить від їх відповідності реальним потребам національного та світового господарства. Невиконання умови відповідності може привести до виникнення кризи національної чи світової валютної системи, що негативно впливає на розвиток валютних відносин. Отже, національна та міжнародна валютні системи повинні: по-перше, забезпечити валютний ринок достатньою кількістю валюти, яка користується довірою учасників валютних відносин; по-друге, бути достатньо гнучкими, щоб швидко пристосовуватись до змін, які відбуваються в економічних відносинах національного та міжнародного рівня; по-третє, мати певний запас міцності та стійкості, щоб успішно виконувати свої функціональні завдання в умовах структурних змін у різних частинах національного та світового господарства; по-четверте, забезпечувати збалансованість та гармонізацію економічних інтересів усіх суб'єктів національного та міжнародного економічного співробітництва.

Нагадаємо, що в процесі розвитку національної та світової економіки, змін, які відбувались в усьому світовому господарстві та міжнародних економічних відносинах відбувалась і еволюція світової валютної системи в декілька етапів (додаток Б.2).

Отож, можемо зазначити, що валютна система та система валютних відносин поняття не тотожні. Якщо валютна система визначає сукупність суб'єктів та елементів, з допомогою яких формуються та регулюються

умови реалізації валютних відносин, то система валютних відносин, на нашу думку, повинна відображати усю сукупність відносин, що виникають з приводу використання валюти. Головним функціональним призначенням валютної системи є забезпечення органічного поєднання валютних відносин різних рівнів у єдиний цілісний організм.

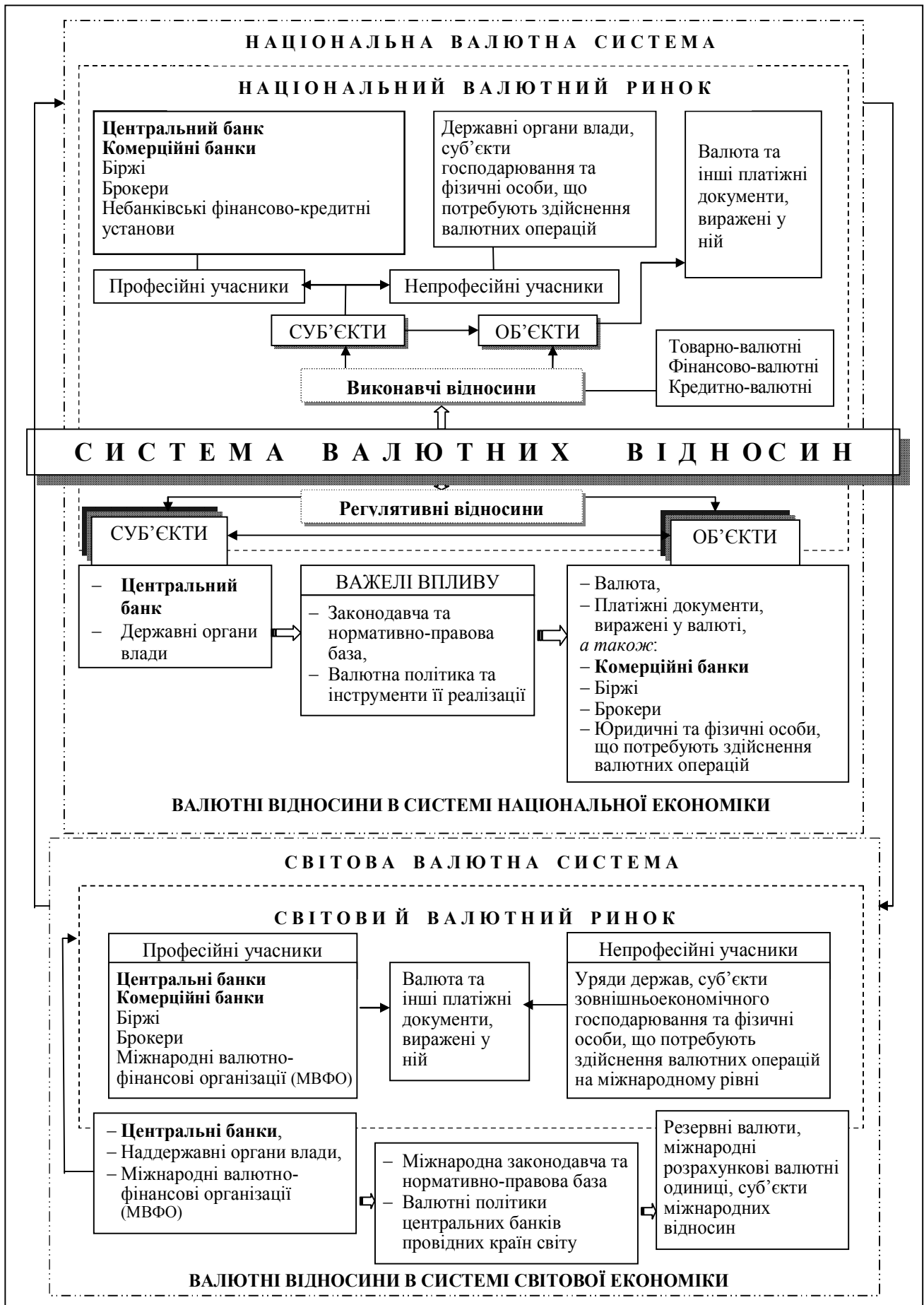
Відтак під системою валютних відносин пропонуємо розуміти, з одного боку, усю сукупність відносин, що виникають між суб'єктами, що здійснюють валютне обслуговування, та між суб'єктами господарювання і фізичними особами, які використовують валюту, відповідно до законодавства, в процесі реалізації своїх інтересів, а з іншого, сукупність відносин між суб'єктами, що здійснюють валютне обслуговування, та суб'єктами, що регулюють здійснення валютних операцій, з метою забезпечення стабільного розвитку валютного ринку, а відтак ефективної організації валютних відносин.

Іншими словами, система валютних відносин – це сукупності економічних відносин, пов'язаних із проведенням, контролюванням та регулюванням процесів, які виникають з приводу використання валюти суб'єктами ринку. Тому усю систему валютних відносин можна поділити на відносини виконавчого та регулятивного характеру.

Отож, виконавчі валютні відносини – це сукупність відносин, що виникають в процесі організації та здійснення валютного обслуговування. А регулятивні валютні відносини – це сукупність відносин, що виникають з приводу регулювання та контролю усіх процесів, пов'язаних із використанням валюти.

Якщо ж говорити про систему організації валютних відносин, то на основі отриманих результатів можемо стверджувати, що це сукупність, з одного боку, відносин, що виникають з приводу використання валюти, а з іншого, інститутів, які забезпечують реалізацію та регулювання даних відносин. Загальну структуру відносин, що виникають між усіма складовими системи організації валютних відносин пропонуємо відобразити з допомогою рис. 1.2.

Слід наголосити на тому, що чи не найважливішу роль в системі організації валютних відносин відіграють банківські установи, адже саме комерційні банки забезпечують реалізацію виконавчих валютних відносин шляхом здійснення широкого кола валютних операцій як від власного імені, так і від імені своїх клієнтів. Водночас вразливість валютних відносин до різних факторів, і не лише економічного характеру, зумовлює потребу в постійному їх регулюванні. Відтак центральні банки шляхом визначення правил організації валютного ринку та правил функціонування комерційних банків, як основних його учасників та головних суб'єктів валютних відносин, здатні впливати на процес організації та функціонування усієї системи валютних відносин.

Рис. 1.2. Система організації валютних відносин

Джерело: складено авторами самостійно.

Центральні банки разом із державними органами влади та міжнародними валютно-фінансовими організаціями здійснюють регулятивний вплив на систему валютних відносин шляхом прийняття відповідної нормативно-правової бази та реалізації обраної валютної політики.

З метою дослідження ролі банків в системі організації валютних відносин необхідно основну увагу приділити як розкриттю суті та особливостей їх функціонування у системі валютних відносин шляхом визначення виконуваних ними як головними учасниками даних відносин функцій, так і з'ясуванню їх місця та ролі на валютному ринку шляхом розгляду здійснюваних ними валютних операцій.

Тому не менш важливим аспектом у дослідженні даної тематики є розкриття суті валютного ринку та його значення при організації валютних відносин. Проведення дослідницької роботи у даному контексті дозволяє визначити суть та структуру валютного ринку, його значення та вплив на організацію валютних відносин; розкрити зміст діяльності банків на валютному ринку, а відтак їх роль у системі організації валютних відносин.

1.2. Валютний ринок як основа організації валютних відносин

Багатовекторний розвиток міжнародних відносин породжує у його учасників формування валютних вимог та зобов'язань, виконання яких базується на валютно-обмінних операціях. Ці операції здійснюються шляхом обміну, купівлі або продажу іноземних валют учасниками валютних відносин. Згідно із загальноекономічним вченням, місце де можна придбати необхідний товар називається ринком. Відповідно, операції з купівлі-продажу іноземних валют відбуваються на валютному ринку. Даний ринок з плином часу постійно вдосконалюється та набуває нових форм організації, збільшується кількість його учасників та видів здійснюваних на ньому операцій, а також розширюються його межі. Основними факторами, що послужили швидкому розвитку та перетворенню даного ринку є: поступ міжнародних економічних відносин; розвиток світової валютної системи та широке розповсюдження і виділення з числа іноземних валют кількох, що стали використовуватись як кредитні засоби міжнародних розрахунків; розвиток банківських систем та кореспондентських відносин між банками різних країн, збільшення спектру виконуваних банками операцій з іноземними валютами; значна концентрація банківського капіталу; технічний та інформаційний прогрес, який посприяв спрощенню та прискоренню відносин між валютними ринками різних країн.

Проте основною і найважливішою причиною розвитку валютного ринку стало розширення меж кругообігу іноземних капіталів, пов'язане з переливом тимчасово вільних коштів з одних країн в інші. Під дією глобалізації валютний ринок перетворився на самостійну систему функціонування. Як зазначає Н. Іванов, у середині 90-х років на кожен долар, витрачений на купівлю іноземних товарів, припадало 7-8 дол. міжнародних трансфертів, не пов'язаних з продажем товарів [30]. На думку С. Тігіпка, лише 10 % щоденних валютних операцій обслуговують зовнішню торгівлю, а на валютний курс в основному впливають не фундаментальні економічні чинники, а поточна кон'юнктура фінансових ринків [31].

Проаналізувавши економічну літературу, можна стверджувати, що існує три основних підходи щодо визначення поняття валютного ринку:

- функціональний, який характеризує валютний ринок відповідно до основних виконуваних ним завдань;
- інституційний, розглядає валютний ринок як сукупність установ, які забезпечують його функціонування;
- організаційно-технічний, представляє валютний ринок сукупністю комунікаційних систем, які забезпечують зв'язок між банками та іншими установами різних країн, для здійснення ними міжнародних розрахунків і інших валютних операцій.

Відтак одні автори під валютним ринком розуміють систему економічних відносин щодо здійснення операцій з купівлі-продажу іноземної валюти, інших валютних цінностей та руху іноземних капіталів [6, с. 126; 3, с. 185]. При цьому, зарубіжні автори, як правило, не наводять детальних визначень поняття валютного ринку, зупиняючись лише на окремих аспектах, що, на нашу думку, не дозволяє глибоко та об'єктивно розкрити його суть (додаток В.1). У вітчизняній та російській літературі валютний ринок найчастіше розглядають як особливу сферу відносин щодо здійснення операцій з купівлі-продажу іноземної валюти на основі попиту і пропозиції [29, с. 57; 32, с. 24; 12, с. 79; 33, с. 165]. Вважаємо, що основний недолік такого підходу полягає в тому, що він не передбачає операцій, пов'язаних рухом позичкових капіталів, виражених в іноземній валюті. Адже, крім найбільш характерних для валютного ринку – конверсійних операцій, в умовах інтернаціоналізації господарської діяльності та інтенсифікації міжнародного руху капіталів значного розвитку зазнали операції, що забезпечують здійснення міжнародних розрахунків, операцій із залучення та розміщення валютних коштів. Водночас набули поширення спекулятивні операції та операції, пов'язані із хеджуванням валютних ризиків.

Чимало визначень розкриває суть поняття валютного ринку, виходячи із функцій, які вони виконують [16, с. 25; 19, с. 333; 34, с. 33; 35, с. 9; 36, с. 102].

Інші автори розглядають валютний ринок як сукупність банків, банківських домів, брокерських фірм та крупних корпорацій, які є основними його учасниками [35, с.9], як офіційні центри, де здійснюється купівля-продаж валют на підставі попиту і пропозиції [19, с. 333; 16, с. 25; 37, с. 112], або ж як сукупність сучасних засобів комунікації, таких як телефон, телефакс, інформаційні системи, комп'ютерні мережі, що забезпечують зв'язок між банками і біржами різних країн, які здійснюють валютні операції і обслуговують міжнародні розрахунки [38, с. 93]. Організаційно-технічний підхід розкриття суті валютного ринку виник завдяки розвитку та розгалуженню сітки комунікаційних систем, які забезпечують функціонування даного ринку на віртуальному рівні (наприклад, електронний валютний ринок FOREX).

Проте існуючі підходи до розкриття суті валютного ринку не розглядають його у контексті валютних відносин, не висвітлюють його ролі в системі організації даних відносин. Тому спробуємо дати власне визначення, яке б дозволило найповніше розкрити суть валютного ринку як економічного поняття та відобразити його значення при організації валютних відносин. З цією метою, спершу розглянемо такі основні аспекти валютного ринку, як: суб'єктний склад ринку, завдання учасників ринку, структура ринку та його функціональне призначення у контексті валютних відносин.

Як на будь-якому ринку, на ринку валютному роль суб'єктів виконують: по-перше, продавці валюти, які формують її пропозицію, по-друге, покупці, які формують попит на неї; по-третє, посередники між ними, які покликані покращити якість та швидкість здійснення операцій з валютою; по-четверте, регулюючі органи, які здійснюють вплив на усіх вище згаданих суб'єктів та відносини між ними з метою забезпечення стабільного розвитку даного ринку.

Якщо розглядати валютні відносини міжнародного рівня, то попит і пропозиція валюти надходитиме, перш за все, від комерційних банків, транснаціональних компаній, посередницьких інститутів (брокерських фірм, страхових товариств), транспортних компаній, експортерів та імпортерів, які отримали валюту в оплату за надані послуги, та від інших фізичних та юридичних осіб, що є учасниками міжнародних відносин. Таким чином, основною передумовою для проведення валютних операцій на валютному ринку є міжнародне співробітництво та міжнародний рух капіталів. При здійсненні валютних відносин на національному рівні попит і пропозиція валюти може надходити і від тих суб'єктів, які не займаються зовнішньоекономічною діяльністю. Наприклад, приватні

особи, що отримують кредити чи розміщують валютні депозити в банку. Відповідно ж, об'єктом валютного ринку є іноземна валюта та інші платіжні документи, виражені у ній.

Враховуючи те, що не всі суб'єкти валютного ринку виконують однакові завдання та мають різні інтереси щодо функціонування на даному ринку, слід погодитись із думкою, яка часто зустрічається в економічних джерелах, про те, що залежно від ступеня активності усіх суб'єктів валютного ринку слід розділити на дві групи [20, с. 102; 35, с. 11; 36, с. 103; 39, с. 153; 3, с. 198; 34, с. 40; 40, с. 10; 41, с. 42; 42, с. 15]:

активних учасників – market-makers – творців ринку, до них належать найбільші банки, які здійснюють валютні операції у великих обсягах і завдяки цьому диктують курс продавця, здійснюють котирування і впливають на динаміку валютних курсів. Крім банків, активними учасниками є брокерські фірми, які виконують роль посередників між великою кількістю банків, дилінгових центрів;

пасивних учасників – market-users або market-takers – користувачів ринку – суб'єктів, в яких періодично виникає потреба у здійсненні валютних операцій, вони не можуть виставляти власні котирування і операції здійснюють за цінами, встановленими активними учасниками. Тобто, будучи користувачами валютного ринку, вони не впливають на валютну політику та динаміку валютних курсів. Представниками даної групи можуть бути як приватні та господарюючі суб'єкти, так і ті комерційні банки, які з різних причин не приймають активної участі у функціонуванні валютного ринку.

Проте слід зазначити, що активні учасники можуть бути і пасивними. Наприклад, комерційні банки, здебільшого банки малорозвинених країн чи країн з перехідною економікою, будучи активними учасниками на внутрішньому ринку, змушені виступати користувачами на міжнародних валютних ринках. Вважаємо, що це пов'язано передусім із недостатньою капіталізацією банківської системи, недостатній рівнем розвитку банківських представницьких структур на міжнародних ринках, відсутністю висококваліфікованих валютних дилерів, існуванням значних валютних обмежень, а також відносно низькою активністю усіх інших суб'єктів, які впливають на стан розвитку реального сектора економіки.

В. Крашенінніков, залежно від ступеня організованості, учасників валютного ринку поділяє на організованих та неорганізованих [43, с. 158]. Відтак організовані учасники працюють на біржовому валютному ринку, неорганізовані – на міжбанківському валютному ринку. До останніх належать ті банки та посередницькі інститути, валютна діяльність яких має певні обмеження, наприклад, вони можуть мати право лише на виконання деяких валютних операцій. Окрім біржового та міжбанківського валютного ринку слід згадати і про ринок готівкового

обігу, який найбільш виражено представлений у країнах з перехідною економікою, що свідчить про недовіру до національної грошової одиниці та веде до доларизації економіки, а його активними суб'єктами виступають неорганізовані учасники.

Також виділяють професійних учасників валютного ринку, для яких функціонування на ньому є основним чи одним із головних напрямів їх діяльності (передусім це центральні та комерційні банки, а також небанківські посередницькі інститути) та непрофесійних учасників, для котрих необхідність у виконанні валютних операцій обумовлена лише потребами їх поточної діяльності (підприємства та організації, приватні особи тощо).

Окрім професійних і непрофесійних учасників пропонуємо виділити ще тих учасників валютного ринку, основне завдання яких полягає не у наданні валютних послуг чи їх отриманні, а у здійсненні контролю та регулятивного впливу на нього.

Отже, весь суб'єктний склад валютного ринку, на нашу думку, можна розділити на три групи. До першої групи віднесемо тих, у кого в процесі їх діяльності виникає потреба в отриманні валютного обслуговування, тобто непрофесійних учасників. До другої групи належать ті, хто здійснює валютні операції, тобто професійні учасники. До третьої групи віднесемо тих суб'єктів, які покликані, шляхом прийняття законодавства, визначати умови для розвитку валютних операцій, а також забезпечувати здійснення контролю за дотриманням встановлених правил та норм валютного регулювання усіма суб'єктами ринку.

Вважаємо, що такий підхід дозволяє якнайповніше відобразити усіх суб'єктів валютного ринку, а також усю сукупність взаємовідносин, що існує між ними.

Серед непрофесійних учасників валютного ринку слід виділити передусім підприємства та організації, які займаються зовнішньоекономічною діяльністю та інвесторів, які здійснюють капіталовкладення у валюті. Юридичні особи, вступаючи у валютні відносини, виконують роль покупців валюти та інших операцій з нею. Але здійснювати конверсійні, розрахункові та кредитно-депозитні операції вони можуть лише через комерційні банки. Слід також зазначити, що саме ці суб'єкти ринку стимулюють виникнення нових та складних видів валютних операцій та спонукають до розширення валютних відносин.

До непрофесійних учасників валютного ринку належать і приватні особи, які вступають у валютні відносини з приводу здійснення здебільшого операцій неторговельного характеру. З метою проведення цих операцій вони найчастіше звертаються до комерційних банків, а іноді до брокерських фірм чи інших посередників, задля здійснення закордонних поїздок, здійснення переказів та добровільних внесків,

отримання заробітної плати, гонорарів, пенсій у валюті, здійснення купівлі-продажу валюти з метою накопичення коштів. Слід зазначити, що фізичні особи в умовах ринкової нестабільності можуть значну частину своїх заощаджень формувати саме в іноземній валюті, а відтак впливати на формування кон'юнктури готівкового валютного ринку країни.

Безумовно, що головними суб'єктами валютного ринку є професійні учасники, які здійснюють валютне обслуговування усіх учасників даного ринку. При цьому, визначальну роль у функціонуванні валютного ринку відіграють саме банківські установи. З одного боку, комерційні банки, вступаючи у валютні відносини з найширшим колом учасників та пропонуючи найповніший спектр валютних операцій, забезпечують функціонування валютного ринку, а з іншого – центральні банки, визначаючи основні правила участі для суб'єктів ринку та порядок виконання валютних операцій, здійснюють найбільший вплив на формування умов його функціонування.

На основі діяльності комерційних банків формується міжбанківський валютний ринок, який забезпечує акумулювання сукупних потреб валютного ринку шляхом співробітництва з іншими банками та забезпечує виконання лівової частки валютних операцій – понад 90 %. Якщо у 80-ті роки минулого століття центральне місце на ринку займали безпосередньо власні валютні операції банків, то тепер основна увага приділяється професійному обслуговуванню клієнтів [44, с. 13]. Це свідчить про те, що банки, прагнучи вдосконалити якість обслуговування своїх клієнтів при здійсненні валютних операцій, розширюють свої позиції на валютному ринку.

Комерційні банки як найактивніші учасники валютного ринку, по-перше, виконують весь спектр валютних операцій, необхідних для забезпечення реалізації різних відносин, що виникають між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності; по-друге, в умовах конкурентного середовища ринку покращують якість обслуговування своїх клієнтів, а відтак сприяють розвитку валютного ринку та максимізують можливості отримання прибутку від здійснення валютних операцій на ньому.

Отже, комерційні банки як головні суб'єкти валютного ринку – це комерційні інститути, основне призначення яких полягає в забезпеченні ефективного функціонування валютного ринку шляхом виконання усього спектру валютних операцій та в отриманні прибутку від діяльності на даному ринку.

Важливу роль у функціонуванні валютного ринку відіграють центральні банки, участь яких у функціонуванні валютного ринку можна розглядати в двох аспектах. З одного боку вони, як і комерційні банки, є учасниками ринку, які мають власні інтереси. Наприклад, при здійсненні своєї комерційної діяльності, яка здебільшого пов'язана із виконанням

валютних платежів міжнародним інститутам, центральний банк інкасує чеки, обліковує векселі, конвертує процентні доходи у валюту тощо, а відтак діє як покупець та продавець валюти. В цьому випадку він подібний до комерційних банків, які теж можуть здійснювати валютні операції для задоволення власних потреб, а не з метою обслуговування клієнтів. З іншого боку, як державна установа центральний банк бере участь, разом з органами державної влади, у розробці та виконанні валютної політики, проводить комплекс заходів із регулювання та контролю за розвитком валютного ринку країни. Основні його дії направлені на забезпечення стабільності національної грошової одиниці, на здійснення впливу на основні чинники курсоутворення через валютні інтервенції та регулювання рівня облікової ставки, управління валютними резервами з метою реалізації загальнодержавних економічних цілей, що в кінцевому підсумку визначає особливості функціонування валютного ринку, а відтак і організації валютних відносин.

Оскільки найактивнішими учасниками валютного ринку є комерційні банки, то відповідно і вони зазнають основного впливу з боку центральних банків, передусім через дію нормативно-правової бази, наявність валютного регулювання та валютних обмежень, які в сукупності визначають особливості здійснення валютних операцій. Тому розвиток валютного ринку значно залежить від завдань та форм реалізації валютної політики.

Крім банків, серед професійних учасників валютного ринку слід згадати і про ряд посередників (небанківські фінансово-кредитні інститути), які сприяють покращенню та пришвидшенню виконання валютних операцій, а відтак і організації валютних відносин. При здійсненні валютних операцій комерційним банкам важко постійно слідкувати за станом валютних ринків і швидко знаходити контрагентів для укладання найбільш вигідних угод. Саме валютні брокерські фірми, взяли на себе функцію міжбанківського посередництва у валютних угодах. Ці фірми можуть діяти лише в ролі посередників на замовлення клієнтів і їм забороняється відкриття валютної позиції за рахунок власних коштів. Виступаючи посередниками при здійсненні депозитно-кредитних, розрахункових та конверсійних операцій з метою ефективного виконання міжнародних розрахунків, диверсифікації валютних активів, зменшення валютних ризиків чи отримання спекулятивних прибутків, надаючи консультаційні послуги, визначаючи прогнози оцінки щодо розвитку певних аспектів валютного ринку, брокерські фірми сприяють розширенню та покращенню якості побудови валютних відносин.

Крім банків, послугами брокерських фірм користуються компанії, фірми та приватні особи, що займаються зовнішньою діяльністю. Варто відмітити, що в 90-х роках минулого століття з'явилися електронні

брокери, провідними серед яких є Merrill Lynch Pierce Fenner & Smith, E.F. Hutton, Goldman Sachs, Morgan Stanley [45, с. 36]. Хоч із розвитком міжнародних засобів зв'язку (REUTERS, TELERATE, BLOOMBERG) та способів здійснення валютних операцій значення брокерських фірм знизилось, однак вони виконують значний обсяг валютних операцій для фізичних осіб та невеликих фірм. Водночас у країнах з перехідною економікою участь даних фірм на валютних ринках є обмеженою.

Відносно новими учасниками валютного ринку є інвестиційні фонди, які здійснюють диверсифіковане управління портфелями активів, розміщуючи валюти у високоліквідні і надійні цінні папери урядів та корпорацій різних країн [45, с. 36]. Найбільш відомими є фонд „Quantum” Джорджа Сороса, фонд „Dean Witter”, міжнародний хедж-фонд „Long-Term Capital Management” [19, с. 336]. За умов лібералізації валютних ринків поява інвестиційних фондів пов'язана з необхідністю страхування зростаючих валютних та кредитних ризиків.

Важливим суб'єктом валютного ринку є валютні біржі, головним завданням яких є організація даного ринку шляхом проведення торгів, мобілізації вільних ресурсів та визначення валютного курсу на основі співвідношення попиту і пропозиції. Так, згідно Постанови Правління НБУ «Про Українську міжбанківську валютну біржу» від 08.07.1993 № 150 суб'єктами валютного ринку, крім Національного банку України та комерційних банків і інших фінансово-кредитних установ, є Українська міжбанківська валютна біржа, яка здійснює організацію роботи щодо проведення операцій уповноваженими банками з купівлі-продажу іноземної валюти [46]. Валютна біржа є одним із сегментів валютного ринку, функціонування якої дозволяє не лише встановлювати валютні курси, але й прогнозувати їх динаміку, визначати довідкові курси, а іноді, як зазначають В. Ющенко та В. Міщенко, формувати певні стратегії і тактики центрального банку країни відносно грошово-кредитної політики та системи валютного регулювання [34, с. 35].

В економічній літературі зустрічається думка, згідно якої можна зрозуміти, що валютний ринок та валютна біржа – дві окремі форми організації валютних відносин: «валютні ринки є найбільш повною формою ринкових відносин у порівнянні з валютними біржами і аукціонами» [36, с. 100]. Проте є очевидним, що валютні біржі є лише одним із способів організації валютного ринку, є одним із його сегментів, в роботі якого приймає участь обмежене коло учасників.

В сучасних розвинених країнах валютні біржі втрачають свою значимість, що зумовлено розширенням позицій комерційних банків на валютному ринку, розвитком міжнародного банківського співробітництва та покращенням якості банківського обслуговування клієнтів. Крім цього, валютним біржам притаманна спеціалізація у проведенні валютних

операцій, так, наприклад, торгівля строковими угодами здійснюється на Чикагській біржі (Chicago Mercantile Exchange (CME)), валютними ф'ючерсами на Лондонській міжнародній біржі (LIFFE), опціонами на Європейській біржі, що в Амстердамі (ЕОЕ), терміновими угодами на Німецькій територіальній біржі, що у Франкфурті-на-Майні (DTB), в Сіднеї (SFE), на Австрійській терміновій опціонній біржі, що у Відні (OeTOB) [36, с. 102; 47, с. 9]. Водночас валютні біржі мають локальний характер, прив'язані до певного регіону, що робить їх менш гнучкими у порівнянні з міжбанківським валютним ринком. Проте в країнах з перехідною економікою валютна біржа виступає, свого роду, ареною здійснення валютних операцій, і у повному обсязі справляється з реалізацією своїх завдань.

Важливу роль у функціонуванні валютного ринку відіграє третя група учасників, основне завдання яких полягає у прийнятті законодавства, яке визначає умови розвитку та порядок виконання валютних операцій, а також у здійсненні контролю за дотриманням встановлених правил та норм валютного регулювання усіма суб'єктами ринку. Сюди належать державні установи, які приймають валютне та інше законодавство, покликане створювати передумови для розвитку валютних операцій та визначати основні принципи їх здійснення, а також інші спеціалізовані органи, які забезпечують здійснення валютного регулювання та контролю. Наприклад, податкові служби, завданням яких є здійснення фінансового контролю за валютними операціями резидентів та нерезидентів у межах країни; митні органи, які слідкують за дотриманням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон держави; служби (міністерства) зв'язку, які здійснюють контроль за дотриманням правил поштових переказів і пересилання валютних цінностей через митний кордон країни; а також міжнародні міністерства та міністерства фінансів, валютні бюро та інші, залежно від країни, органи валютного контролю. Наприклад, в Італії валютний контроль здійснюється Італійським валютним бюро та Фінансовою гвардією, у Великобританії, окрім Банку Англії, – органами митниці і акцизів, у Франції – державним контрольним органом при Міністерстві економіки, фінансів і бюджету – Групою розслідувань незаконних фінансових операцій, у Японії – Міністерством фінансів і Міністерством зовнішньої торгівлі й промисловості, у США – спеціальним органом FinCEN, який у режимі реального часу відстежує всі фінансові трансакції, у ФРН – Німецьким федеральним банком (Deutsche Bundesbank) [48, с. 155; 47, с. 11-28; 49, с. 44; 50, с. 315].

Роль суб'єктів третьої групи є більш вираженою у країнах з перехідною економікою, а також в ринкових розвинених країнах за умови виникнення світових валютно-фінансових криз. Відтак згідно законодавства України, головним органом валютного контролю в країні,

окрім Національного банку України, є Міністерство фінансів, Державна податкова служба, Міністерство інфраструктури і Державна митна служба України.

Отож, можемо стверджувати, що суб'єкти перших двох груп є основними учасниками валютного ринку, оскільки без них ринок як такий не може відбутися, а суб'єкти третьої групи (органи валютного контролю, окрім центрального банку) – допоміжними, адже їх роль хоч теж є значною, проте із посиленням валютної лібералізації вона послаблюється.

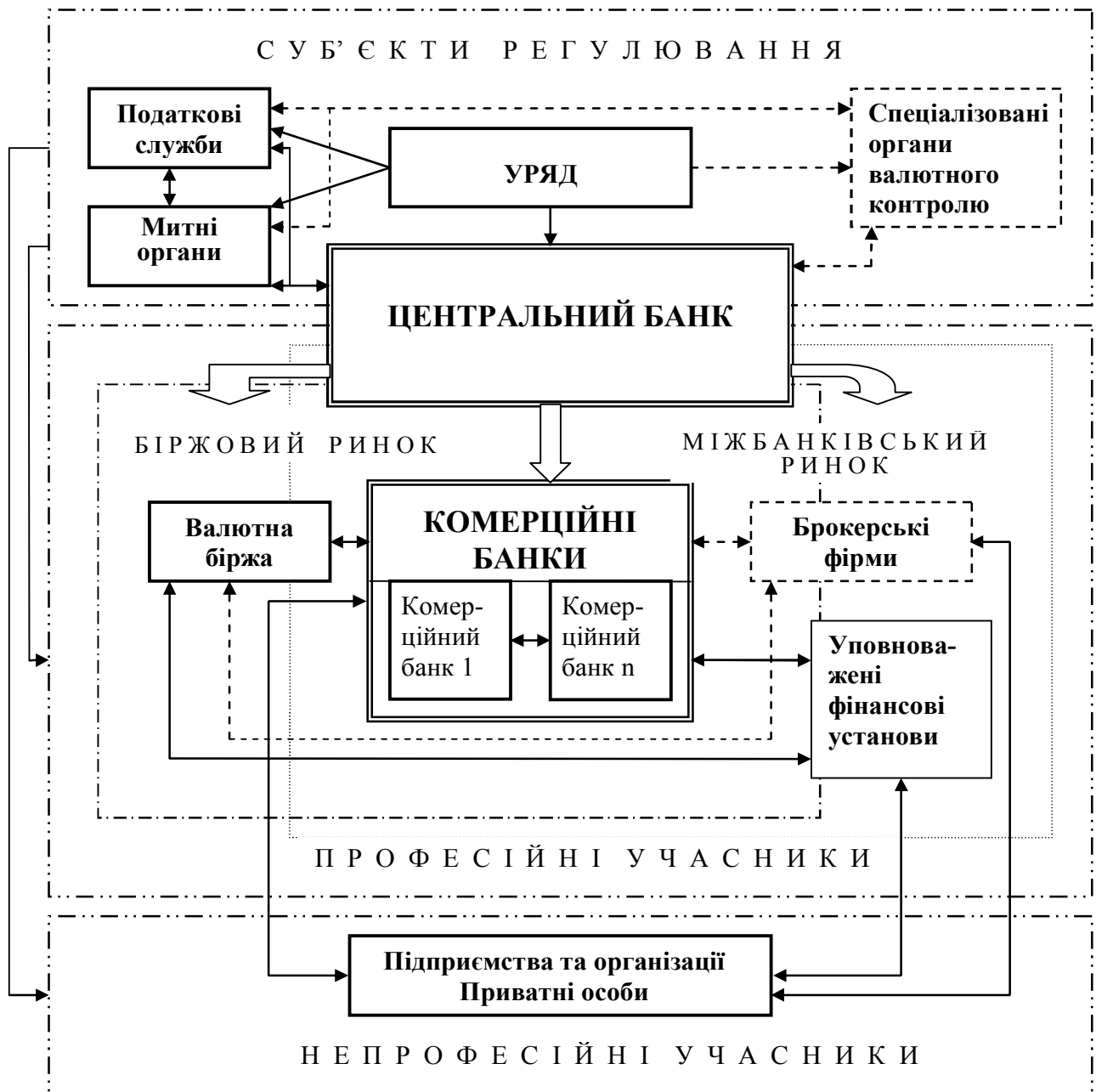
Розглянувши усіх учасників валютного ринку, слід зазначити, що реалізувати свої цілі та завдання вони можуть лише завдяки тісному співробітництву та стало налагодженим взаємовідносинам. Схематично усі відносини, які виникають між суб'єктами даного ринку можна відобразити з допомогою рис. 1.3.

Із рисунку 1.3 видно, що найбільш активними учасниками ринку є банки. При цьому, центральний банк одночасно виконує завдання, які стоять перед професійними учасниками, тобто діє на валютному ринку з метою виконання валютних операцій відповідно до своїх інтересів, а також виконує роль головного регулятора даного ринку, безпосередньо через встановлення правил функціонування біржового та міжбанківського сегментів ринку. Водночас комерційні банки співпрацюють практично з усіма суб'єктами ринку з метою реалізації як їхніх інтересів, так і задля задоволення власних потреб.

Вивчаючи структуру валютного ринку, в економічній літературі, можна також зустріти ряд інших класифікаційних ознак його поділу (додаток В.2).

Важливе місце посідають й інші посередницькі інститути, однак у країнах з перехідною економікою їх діяльність має обмежений характер. На нашу думку, це можна пояснити особливостями валютного законодавства, наявністю валютних обмежень та необхідністю здійснення жорсткого валютного регулювання і контролю. Відповідно, це і стримує розвиток посередницьких фірм на ринку.

Досліджуючи суть валютного ринку як основи організації валютних відносин, слід також розглянути виконувані ним функції. Якщо первинною функцією – першопричиною виникнення валютного ринку – було забезпечення виконання валютно-обмінних операцій з метою проведення розрахунків із міжнародної торгівлі, то в умовах всебічної глобалізації та інтенсифікації міжнародних відносин, в тому числі і валютних, відбуваються трансформаційні процеси не лише в організації та структурі валютного ринку, але й у розширенні його функціональних можливостей.

↔ Відносини, що існують між суб'єктами лібералізованого та регульованого валютного ринку

↔↔ Відносини, що існують між суб'єктами лібералізованого валютного ринку

Рис. 1.3. Структура валютного ринку та взаємовідносини між його суб'єктами

Джерело: складено авторами самостійно.

В економічній літературі наводяться різні функції валютного ринку, при чому одні автори наділяють даний ринок більш ширшими функціональними можливостями [35, с. 9; 34, с. 33; 12, с. 81], інші навпаки – більш вужчими [51, с. 48; 52, с. 5; 29, с. 57; 32, с. 25].

На нашу думку, класифікацію усіх функцій валютного ринку слід здійснити наступним чином: по-перше, виділити основні з-поміж усіх функцій, які дозволяють найповніше відобразити головне призначення

валютного ринку; по-друге, всі інші функції даного ринку розглядати як похідні, як такі, що виконуються завдяки здійсненню перших.

Як на будь-якому ринку, на ринку валютному визначається та врівноважується попит і пропозиція іноземної валюти, відтак формується валютний курс. З одного боку, динаміка валютного курсу має вплив на розвиток виробництва, на стан економіки загалом. З іншого боку, існує зворотній зв'язок, адже на формування валютного курсу впливають не лише попит і пропозиція, але і ряд інших факторів, наприклад, показники економічного росту, інструменти валютної політики, зміна грошової маси на внутрішньому ринку, рівень інфляційних очікувань, рівень процентних ставок, платоспроможність країни, а також довіра до національної грошової одиниці на внутрішньому та світовому ринках. Стабільність валютного ринку забезпечує позитивні умови для розвитку валютних операцій, здійснюваних комерційними банками, а відтак на динаміку та структуру валютних відносин.

Валютний ринок покликаний обслуговувати міжнародний оборот товарів, послуг і капіталів та забезпечувати своєчасне здійснення міжнародних розрахунків шляхом виконання банками валютно-обмінних операцій та операцій з переказу коштів за кордон. Таким чином, валютний ринок сприяє прискоренню оборотності валютних коштів, створює необхідні умови для успішного розвитку та безперервного відтворення міжнародного виробництва, що забезпечує економічний розвиток країн-учасниць міжнародних відносин. Відтак валютний ринок сприяє розширенню валютних відносин, зумовлених процесами поглиблення міжнародного поділу праці та міжнародної торгівлі, а здійснення валютних операцій стає все простішим та швидшим, що розширює можливості банків щодо організації даних відносин.

Невід'ємною складовою ринкового механізму є наявність ризику. Тому не менш важливим завданням валютного ринку, який є високо ризиковим через високу волатильність валютних курсів, постає хеджування валютних ризиків. Оскільки спрогнозувати майбутній валютний курс досить важко, то суб'єкти міжнародного співробітництва намагаються захистити себе від можливих ризиків. Так, згідно зі світовою практикою, банки можуть запропонувати своїм клієнтам хеджувати валютні ризики шляхом укладання угод типу своп, форвард, ф'ючерс, які передбачають різні механізми розподілу ризику між різними суб'єктами ринку. Хеджування валютних ризиків забезпечує стабільність та надійність в організації валютних відносин.

Не менш важливою можливістю, яку надає валютний ринок є забезпечення отримання його учасниками прибутку від операцій з валютою у вигляді курсових різниць, що виникають внаслідок коливання обмінних курсів. Як підмітив А. Гальчинський: ніхто не звертається до

валютного ринку заради споглядального інтересу, мотивацією є інтерес матеріальний. А тому, валютний ринок не є установою благодійною [13, с. 374]. Можливість отримання прибутку теж є одним із факторів виникнення валютних відносин.

І безумовно, чи не найважливішим призначенням валютного ринку є забезпечення реалізації валютної політики держави, спрямованої на регулювання національної економіки та розширення зовнішньоекономічних відносин. Валютна політика, як складова монетарної політики, сприяє стабілізації цін, високій зайнятості, економічному зростанню, підвищенні рівноваги платіжного балансу та забезпеченню стабільності національної грошової одиниці. Також одними із завдань валютної політики, які сприяють досягненню загальноекономічних цілей, є регулювання валютних курсів та диверсифікація валютних резервів відповідно до державних інтересів та умов і завдань економічного розвитку як окремої країни, так і світу загалом. Відтак валютний ринок, забезпечуючи реалізацію валютної політики держави, сприяє успішному налагодженню валютних відносин регулятивного характеру.

Отже, основними функціями валютного ринку як основи організації валютних відносин є:

- формування валютних курсів на основі врівноваження попиту і пропозиції валют;
- забезпечення своєчасності здійснення міжнародних розрахунків та інших операцій з валютою;
- забезпечення хеджування валютних ризиків;
- забезпечення отримання спекулятивного прибутку;
- забезпечення проведення валютної політики.

В економічній літературі наводяться ще й інші функції валютного ринку.

Слід відзначити слушність думки А. Гальчинського, який вважає, що особливо важливим функціональним призначенням валютного ринку є забезпечення реальної свободи вибору дій власника валюти [13, с. 373]. На його думку, можливість виконання даної функції характеризує ступінь зрілості валютного ринку.

Також окремими функціями даного ринку виділяють сприяння поглибленню міжнародного поділу праці і міжнародної торгівлі [34, с. 33], прискорення оборотності валютних коштів [35, с.9], взаємозв'язок світових валютних, кредитних і фінансових ринків [3, с. 334], регулювання економіки [29, с. 57].

На нашу думку, ці функції варто вважати похідними функціями валютного ринку, оскільки вони виконуються лише за умови здійснення основних вище розглянутих функцій.

Відтак похідними функціями валютного ринку можна вважати:

- сприяння поглибленню міжнародного поділу праці і міжнародної торгівлі, тобто інтенсифікації зовнішньоекономічної діяльності;
- забезпечення постійності та прискорення оборотності валютних коштів;
- забезпечення взаємозв'язку світових кредитних і фінансових ринків;
- посилення взаємозалежності економічних процесів різних країн світу;
- інші функції, що виконуються валютним ринком і не суперечать його економічній природі (наприклад, забезпечення вільного доступу та свободи дій учасникам валютного ринку).

Валютний ринок, впливаючи на динаміку розвитку зовнішньоторговельних операцій, поведінку інвесторів, стабільність цін, визначає особливості організації та розвитку валютних відносин.

Отже, можемо стверджувати, що валютний ринок виступає свого роду платформою у системі організації валютних відносин, адже завдяки своїм функціональним можливостям він забезпечує умови для реалізації основних завдань щодо організації, ведення, регулювання та контролю усіх процесів, пов'язаних із побудовою даних відносин. На валютному ринку відбуваються процеси із формування умов і принципів функціонування суб'єктів даного ринку, а також із визначення правил організації відносин між ними.

Відтак вважаємо за доцільне трактувати валютний ринок як основу організації валютних відносин, яка забезпечує збалансування попиту і пропозиції на валютні кошти, створює умови для здійснення усього спектру операцій, пов'язаних із використанням валюти, та визначає особливості функціонування усіх учасників даних відносин і побудову взаємовідносин між ними. Тобто, якщо валютні відносини виникають з приводу використання валют, то валютний ринок служить тією сферою, яка створює належні умови для організації та реалізації цих відносин.

Розкривши зміст та основні складові системи валютних відносин, а також з'ясувавши значення валютного ринку у процесі організації даних відносин, слід дослідити роль банків як найактивніших учасників ринку в системі організації валютних відносин.

1.3. Банки як головні суб'єкти системи організації валютних відносин, їх місце і роль на валютному ринку

Сучасний розвиток будь-якої країни супроводжується інтенсифікацією існуючих та налагодженням нових господарських відносин, а також збільшенням кількості їх учасників. Ефективність організації взаємовідносин між суб'єктами світогосподарської діяльності залежить від належного обслуговування з боку посередницьких структур, передусім структур фінансового обслуговування. Фінансовою основою усієї світогосподарської діяльності виступають валютні відносини, суб'єктами яких виступають практично усі, хто в процесі своєї діяльності прямо чи опосередковано має справу з валютою. Серед усього суб'єктного складу валютних відносин особливе місце посідають банки, оскільки вони виступають важливим елементом інфраструктури ринкової економіки і є головними та найактивнішими учасниками валютного ринку, від їх діяльності залежить ефективність організації системи валютних відносин.

Як уже було з'ясовано, валютні відносини за своєю суттю є частиною грошових відносин. Тому, щоб дослідити суть банківської діяльності у системі валютних відносин, спершу розглянемо їх значення безпосередньо в процесі організації грошових відносин. Це дозволить нам, розкривши функціональне призначення банків безпосередньо у розвитку грошових відносин та абстрагуючись від раніше з'ясованих подібностей між грошовими та валютними відносинами, дослідити особливості функціонування банків у системі організації валютних відносин.

Відомо, що основним призначенням банків є забезпечення практично усього руху грошових потоків, що виникають внаслідок організації процесів суспільного відтворення. Комерційні банки посідають особливе місце в економіці, забезпечуючи взаємозв'язки між усіма її сферами через механізм грошових відносин і мають неабиякий вплив на життєдіяльність усього суспільства, оскільки саме від успішності організації та реалізації грошових відносин залежить ефективність виконання усієї господарсько-виробничої діяльності як на мікро-, так і на макрорівні.

Найважливіші завдання відводяться і центральним банкам щодо розробки та нагляду за реалізацією грошової політики, а в разі потреби, корегування з допомогою її інструментів особливостей організації грошових відносин, з метою впливу на економічні процеси та досягнення намічених макроекономічних цілей.

Щоб глибше збагнути суть банків слід виділити основні напрямки їх діяльності. Якщо їх розглядати у історичному ракурсі, то відомо, що перші банки виконували такі операції, як: 1) прийняття вкладів на збереження; 2) видача позик під проценти з обов'язковим отриманням від клієнтів письмового зобов'язання чи застави; 3) здійснення платежів

шляхом переказу коштів через відповідні книги, що забезпечувало зручність, легкість та безпеку у перевезенні великих сум грошей та не пошкодження монет. А із розширенням торговельних операцій за межі території середньовічної держави банки почали займатися міняльною справою, здійснюючи обмін іноземних монет на місцеві, зважаючи на їх золотий вміст. Перші банківські продукти, пройшовши численні трансформації та вдосконалення, виконуються й нині, тобто основними операціями, які в сукупності становлять основу банківської діяльності можна вважати: 1) пасивні операції, тобто залучення грошових коштів на депозитні вклади; 2) активні – розміщення, надання кредитів клієнтам у тимчасове користування з метою отримання прибутку у вигляді відсотків; 3) розрахункові операції, які здійснюються банками за дорученням їх клієнтів у готівковій чи безготівковій формі; 4) валютно-обмінні, або валютні операції, які за умов глобалізації світового економічного простору зазнають постійного розвитку.

Крім цих основних банки виконують ряд інших, не менш важливих операцій, серед яких можна виділити операції з цінними паперами, інвестиційні, касові, консультаційні, трастові. І це неповний перелік операцій, які нині може виконувати банк. Таке розмаїття банківських операцій продиктоване потребами сьогодення, потребами клієнтів, що обслуговуються банками. Слід також зазначити, що кожен банк може не виконувати усіх видів операцій, а лише певні з них, залежно від його спеціалізації, потреб його клієнтури, а також залежно від вимог законодавства тієї чи іншої країни. Однак якщо банком не виконується хоча б одна із трьох виділених основних операцій (крім валютно-обмінних, оскільки банки можуть бути орієнтовані лише на обслуговування внутрідержавних грошових потоків), то його важко вважати банком, адже існує ряд фінансових установ, які можуть або надавати кредити, або приймати кошти на депозити, або ж здійснювати розрахунки, але вони не можуть виконувати ці операції водночас.

Ще одним важливим моментом при розкритті суті даного поняття є розгляд виконуваних ним функцій. В економічній літературі немає єдності в обґрунтуванні функцій, які виконуються банком. Одні автори наділяють банки меншою, інші – більшою кількістю функцій.

А. Мещеряков зазначає «оскільки банки з'явилися для задоволення потреб у здійсненні певних операцій з грошима, то виходячи з того, які саме операції здійснював банк у різні періоди часу, визначалися його суть і функції» [58, с. 26]. З кожним роком межі діяльності банків розширюються, відповідно, й збільшується кількість виконуваних ними операцій. Наприклад, банки Великобританії виконують біля 100 різних видів операцій, банки США – понад 150 видів, а Японії – біля 300 різних видів [59, с. 9]. Але це не може означати, що банки Японії наділені втричі

більшими функціями аніж банки Великобританії. І далі, розвиваючи свою думку, А. Мещеряков наводить приклад: після революції 1917 року суть банку трактувалася як частина державного апарату, необхідна для виконання управлінських функцій. Відтак його функції полягали у зосередженні усіх грошових операцій, контролі над виробництвом і обсягом суспільного продукту, реалізації державної валютної політики [58, с. 26]. На нашу думку, як би не змінювався час та економічне середовище, сутність банків повинна залишатись незмінною, можуть лише розширюватись межі їх діяльності, що не змінюватиме, а навпаки, доповнюватиме глибше відображення поняття банку як економічної категорії.

В економічній літературі можна зустріти й інші функції банків, відповідно до виконуваних ними операцій: консультаційні, трастові, страхові тощо [60; 61; 62; 63]. На думку С. Мочерного, банк виконує комплекс базових функцій, які співвідносяться з виконуваними операціями; через виконання певних операцій відбувається реалізація функцій комерційних банків [64, с. 15]. Якщо дотримуватись даного погляду, то, безумовно, можна наводити безліч виконуваних банком функцій, адже із розвитком банківської справи розширюється спектр виконуваних банками операцій. Проте вважаємо, що банк за своєю природою наділений однією найважливішою функцією – функцією посередництва і лише, залежно від виконуваної ним операції, вона може набувати певного смислового наповнення. Оскільки банківська діяльність базується на виконанні трьох основних операцій, то дотримуючись логіки С. Мочерного, слід виділяти три базові функції банку, які пов'язані із забезпеченням виконання активних, пасивних та розрахункових операцій.

Проте, О. Лаврушин міркує: «якщо вважати, що банк є посередником між кредитором і позичальником, то як пояснити, що у своїй повсякденній діяльності він і кредитор, і позичальник, бо щодня він віддає свої ресурси, і отримує чужі» [65, с. 9]. Так, банк виступає і в ролі кредитора, і позичальника, але щоб позичати та отримувати кошти, він повинен акумулювати тимчасово вільні грошові ресурси та спрямувати їх у ті ланки економіки, де в них виникає потреба, а відтак банк нівелює розрив у часі та обсягах потрібних коштів, і діє як посередник між вкладниками та позичальниками.

Досліджуючи функції комерційного банку, А. Мещеряков [58, с. 31] поділяє їх на макроекономічні та мікроекономічні. До перших він відносить функцію організації розрахунків та перерозподілу грошових коштів, а до других – функцію отримання прибутку і наводить шляхи її виконання, а саме: спекулятивні операції на валютному та фондовому ринках. Безумовно, банкам притаманна підприємницько-комерційна риса, адже саме банки другого рівня і називаються «комерційними» і можуть

виконувати ряд операцій від свого імені з метою нарощування власного прибутку. Більше того, банки повинні дбати про підвищення рівня капіталізації та прибутковості як з метою забезпечення своїх внутрішніх інтересів, так і з метою захисту інтересів своїх клієнтів. Але отримання прибутку виділяти як окрему функцію, на наш погляд, недоречно, адже, по-перше, це не розкриває сутності банку як суб'єкта грошових відносин, а по-друге, отримання прибутку це не функція, а мета, яку перед собою ставлять практично усі суб'єкти господарської діяльності.

Виділивши найважливішою функцією банків посередництво та погоджуючись з думкою О. Дзюблюка, вважаємо, що основними функціями, які відображають суть та місце банків в економіці є посередництво у кредиті, посередництво у платежах та випуск кредитних грошей [18, с. 55].

Отже, підсумовуючи вище сказане, можемо зробити висновок, що банки – це учасники грошових відносин, які шляхом виконання таких основних функцій як посередництво у кредиті, у платежах та у випуску кредитних грошей, забезпечують ефективність та неперервність руху усіх грошових потоків, а відтак забезпечують досягнення макроекономічних завдань та отримання власного прибутку.

Як уже було раніше з'ясовано, за сучасних умов глобалізації, грошові відносини розширюються, трансформуючись у валютні. Тому можна припустити, що діяльність банків у сфері валютних відносин базується на виконанні їх традиційних операцій. З метою з'ясування основних завдань, які покладено на банки як основних суб'єктів валютних відносин, спробуємо виділити функції, які вони виконують при організації даних відносин.

Досліджуючи роль банків в системі організації валютних відносин, слід зазначити, що вони забезпечують обслуговування усіх форм валютних відносин, а саме: товарно-валютну, фінансово-валютну і кредитно-валютну. Лише банки можуть водночас надавати послуги із здійснення розрахунків, валютно-обмінних та кредитних операцій у іноземній валюті. При виконанні цих операцій банки виступають головними учасниками організації валютних відносин, адже з одного боку, вони обслуговують усіх непрофесійних суб'єктів валютного ринку, і таким чином забезпечують легкість налагодження та постійне розширення валютних відносин, а з іншого, вони зазнають чи не найбільшого регулятивного впливу, передусім з боку центрального банку, а відтак забезпечують реалізацію валютної політики держави.

Отож, можемо стверджувати, що банки, діючи у системі організації валютних відносин, виконують одну основну функцію – функцію організатора валютних відносин, яка реалізується шляхом виконання таких підфункцій як посередництво у кредиті, у платежах та при

здійсненні валютно-обмінних операцій. Спробуємо розглянути як саме виконуються дані підфункції у досліджуваному середовищі.

Так як і в середині країни, так і між країнами, грошові ресурси нерівномірно розподілені між суб'єктами господарювання, що породжує потребу в постійному переливі капіталів між країнами. За таких умов банки стали найважливішими фінансовими посередниками, які здійснюють швидкий перелив позичкових капіталів, акумулюючи тимчасово вільні валютні кошти у тих, хто має їх у надлишку і передаючи їх на кредитній основі у тимчасове користування тим, хто потребує додаткових валютних капіталів, усуваючи при цьому розбіжності пов'язані із видами, обсягами та строками вивільнення та використання валютних коштів. Виконуючи підфункцію посередництва у кредиті, банки досягають подвійного ефекту. З одного боку, вони дозволяють власникам вільних валютних коштів зберегти їх вартість у часі та отримати дохід у вигляді відсотків, з іншого ж боку, позичальники валютних коштів отримують можливість реалізувати свою діяльність згідно з наміченими планами, що в загальному позитивно відіб'ється на суспільному відтворенні як країни, так і світу загалом. Вважаємо, що дану підфункцію банків слід назвати підфункцією посередництва у переливі валютних капіталів, що глибше відобразатиме значення банківської діяльності в даних процесах.

Наступною підфункцією банків є посередництво в платежах. Для успішного ведення міжнародного співробітництва надзвичайно важливим є забезпечення швидкості на надійності здійснення розрахунків між національними та іноземними діловими партнерами. Саме банки на основі використання різних форм міжнародних розрахунків здійснюють оперативне перерахування коштів та забезпечують належні умови для подальшого розширення та інтенсифікації міжнародного співробітництва, що позитивно впливає на розвиток економіки як окремої країни, так і світу загалом. Пропонуємо дану підфункцію банків назвати підфункцією посередництва у міжнародних розрахунках.

Як зазначалось раніше, із розширенням торговельних відносин за межі держави виникла потреба в здійсненні валютно-обмінних операцій. За таких умов банки виступають у ролі головних посередників між тими суб'єктами валютних відносин, які мають бажання продати певну кількість тієї чи іншої іноземної валюти, та тими, хто прагне її придбати. Виконуючи дані операції, банки не лише задовольняють потреби своїх клієнтів, але й сприяють врівноваженню попиту і пропозиції іноземної валюти, на основі ринкового механізму впливають на формування курсів валют, що водночас забезпечує стабільні умови ведення та розширення міжнародного співробітництва. Отже, наступною важливою підфункцією,

яку виконують банки як важливі учасники валютних відносин, є посередництво у валютних конверсіях.

Відтак, виконуючи ці підфункції, банки обслуговують основні форми руху валюти, які відбуваються в процесі організації валютних відносин, а тому виконують основну функцію – функцію організатора валютних відносин. Банки, виступаючи посередниками у валютних конверсіях, обслуговують фінансово-валютні відносини; виконуючи підфункцію посередництва у міжнародних розрахунках – забезпечують реалізацію товарно-валютних відносин; будучи посередниками при переливі валютних капіталів – забезпечують існування кредитно-валютних відносин.

Чимало економістів висловлюють думку про те, що банки виконують функції агентів або органів валютного контролю [67, с. 22; 68, с. 443; 69, с. 449; 48, с. 153; 40, с. 18; 16, с. 53]. На нашу думку, виконання банками цієї функції не лише створює їм додаткові витрати та заважає встановленню довірливих відносин з клієнтами, але й суперечить їх економічному призначенню та комерційній природі, оскільки обов'язки контролю більш характерні за своєю суттю державним органам, а не приватним структурам. Як зазначають М. Бор та В. П'ятенко: банк – це комерційне підприємство. Комерція в банківській сфері базується на певних принципах. Головним із них є принцип прибуткового господарювання та досягнення більшого прибутку [70, с. 16-17].

Водночас роль банків у здійсненні валютного контролю є немаловажною, оскільки лише вони можуть оперативно надавати уповноваженим органам первинну інформацію про виконання ними операцій з іноземною валютою, і тим самим забезпечувати ефективність усієї системи валютного контролю. Якщо розглядати банки не лише як комерційні підприємства, основне завдання яких полягає у отриманні прибутку, але й як економічні установи, тобто, як головних учасників грошових, в тому числі валютних відносин, то їх завдання полягає також у сприянні досягнення економічних інтересів, передусім у реалізації основних завдань монетарної, в тому числі валютної політики, визначеної центральним банком. Як зазначає О. Васюренко, сучасний банк – фінансове підприємство, яке здійснює професійне управління грошовими ресурсами суспільства і виконує під юрисдикцією влади та на законній підставі функції, що регулюють економіку [71, с. 23].

Саме за участі комерційних банків, центральні банки досягають основних результатів, передбачених монетарною політикою. Комерційні банки, піддаючись впливу тих чи інших регулятивних заходів з боку держави та центрального банку щодо особливостей їх функціонування у системі валютних відносин, впливають як на стан розвитку валютного ринку, так і економіки в загалом. Таким чином, вважаємо, що банки як

головні учасники валютних відносин виконують і таку підфункцію як посередництво у реалізації валютної політики.

Отож, можемо стверджувати, що банки як головні учасники валютних відносин виконують одну головну функцію – функцію організатора валютних відносин шляхом виконання таких підфункцій як:

- посередництво у валютних конверсіях;
- посередництво у переливі валютних капіталів;
- посередництво у міжнародних розрахунках;
- посередництво у реалізації валютної політики.

Відтак вважаємо, що банки як головні суб'єкти валютних відносин – це посередницькі інститути, основним функціональним покликанням яких є організація валютних відносин шляхом ефективного обслуговування основних форм руху валюти на національному та міжнародному рівнях з метою сприяння досягненню економічних цілей через виконання таких підфункцій як посередництво у валютних конверсіях, посередництво у переливі валютних капіталів, посередництво у міжнародних розрахунках та посередництво у реалізації валютної політики.

Продовжуючи дослідження сутності банків як головних суб'єктів валютних відносин, вважаємо, що значну увагу слід зосередити на з'ясуванні їх місця та ролі у процесі функціонування валютного ринку. Оскільки валютний ринок сприяє організації валютних відносин шляхом забезпечення умов для здійснення усього спектру операцій, пов'язаних із використанням валюти, то, на нашу думку, при дослідженні місця та завдань банку на ньому, основний акцент слід зробити на розгляд усього різноманіття валютних операцій, які вони можуть виконувати.

Зазначимо, що виконання банками підфункцій посередництва у валютних конверсіях, переливі валютних капіталів та у міжнародних розрахунках, базується на здійсненні таких операцій як обмін валют, видача кредитів та проведення розрахунків. Однак перш ніж перейти до більш глибокого розгляду операцій, які банки виконують з валютою, спробуємо розкрити суть поняття валютної операції. Так само як і визначень поняття валюти, так і тлумачень поняття валютних операцій в економічній літературі можна зустріти чимало, кожне з яких висвітлює окремі види цих операцій. Вважаємо, що неоднозначність у трактуванні валютних операцій викликана, по-перше, розбіжностями у висвітленні таких понять як валюта та валютний ринок, а по-друге, постійним вдосконаленням валютних відносин та інтенсивним розвитком і розширенням спектру виконуваних валютних операцій.

Розглядаючи існуючі підходи щодо трактування валютних операцій (додаток Д.1) бачимо, що одні економісти та науковці пояснюють дане поняття опираючись на валютне законодавство [72, с. 13; 73, с. 271; 74, с. 14; 75, с. 344; 76, с. 169; 12, с. 104; 17, с. 9]; інші розкривають суть

валютних операцій лише шляхом розгляду окремих їх різновидів [6, с. 128; 14, с. 133; 20, с. 124; 40, с. 99; 77, с. 73; 78, с. 163; 79, с. 174; 80, с. 34; 81, с. 494; 82, с. 50; 83, с. 107]; чимало економістів розглядають валютні операції як операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності [20, с. 122; 84, с. 79; 85, с. 511; 34, с. 219].

Очевидно, що існує безліч тлумачень поняття валютних операцій, кожне з яких має свої переваги та недоліки: одні надто узагальнені, інші, навпаки, деталізовані. В одних автори намагаються відобразити якнайбільшу кількість аспектів, які в сукупності формують поняття валютних операцій, а другі зосереджують увагу лише на окремих із них. Ми ж спробуємо навести своє, більш універсальне розуміння даного поняття, яке б відображало усі раніше згадані моменти, адже за умов постійного розширення асортименту валютних операцій деталізований підхід щодо їх тлумачення вважаємо не найкращим.

Оскільки однією з основних причин виконання банками операцій з іноземною валютою була потреба у здійсненні обміну валют, зумовлена розвитком міжнародних відносин, то одними із найбільш поширених видів валютних операцій є конверсійні операції, які з часом вдосконалюються на набувають нових форм здійснення. Так, під конверсійними операціями розуміють угоди між агентами валютного ринку з обміну (купівлі-продажу) обумовлених сум готівкової та безготівкової валюти однієї країни на валюту іншої країни за узгодженим курсом і на визначену дату. Конверсійні операції поділяються на поточні (касові), які можуть здійснюватись на умовах *today* (з датою валютування в день укладення угоди), *tomorrow* (з датою валютування на наступний робочий день після укладання угоди) і на умовах *spot* (з датою валютування на другий робочий день з дня укладання угоди), і на строкові, передусім форвардні угоди, ф'ючерсні операції, валютні свопи та опціони, які передбачають придбання чи продаж валюти на різних умовах в майбутньому. Саме шляхом здійснення конверсійних операцій банки обслуговують фінансово-валютну форму руху валюти.

Досить часто конверсійні операції здійснюються з метою отримання потрібної іноземної валюти для подальшого проведення міжнародних розрахунків. Під розрахунковими операціями в іноземній валюті розуміють розрахунки, які банки виконують за дорученням своїх клієнтів (суб'єктів торгово-економічних та інших відносин) шляхом застосування таких форм як: банківський переказ, документарне інкасо та документарний акредитив, які відрізняються обсягами зобов'язань та розподілом відповідальності між банками та їх клієнтами. Також міжнародні розрахунки можуть здійснюватись з допомогою відкритого рахунку, авансових платежів, векселів та з допомогою кредитних засобів. Звичайно, чим вища участь банків у проведенні міжнародних розрахунків,

тим прибутковішою буде операція для нього. Відтак максимальну участь банку у розрахунках забезпечує акредитивна форма (надання бенефіціару платіжного зобов'язання, яке реалізується за умови виконання останнім основних умов зазначених в акредитиві), меншу – документарне інкасо (контроль за передаванням, пересиланням товаросупроводжувальних документів і передача їх платнику відповідно до отриманих інструкцій), і мінімальну – банківський переказ (лише виконання платіжного доручення клієнтів). Виконуючи операції з проведення міжнародних розрахунків банки забезпечують обслуговування товарно-валютної форми руху валюти.

З метою обслуговування кредитно-валютної форми руху валюти банки виконують операції пов'язані із залученням та розміщенням валютних коштів, які покликані обслуговувати міжнародний рух позичкових капіталів, сприяти прискоренню концентрації та централізації капіталу шляхом використання іноземних кредитів та депозитів, а також економії витрат у сфері міжнародних розрахунків шляхом використання кредитних засобів. Депозитно-кредитні операції, з одного боку, забезпечують умови для ефективного розміщення тимчасово вивільнених валютних коштів та сприяють безперервності та розширенню діяльності суб'єктів господарювання, а з іншого, дозволяють банкам формувати свій баланс, підтримувати належний рівень ліквідності шляхом регулювання співвідношення активів та пасивів за строками та обсягами і, звичайно, є одними з найприбутковіших операцій банку.

Слід зазначити, що виконання вище названих операцій з валютою неможливе без відкриття та ведення валютних рахунків клієнтів та встановлення кореспондентських відносин з іноземними банками. Варто згадати і про неторговельні операції, які передбачають використання таких інструментів, як дорожні чеки, кредитні картки, різноманітні системи валютних переказів. Основою здійснення даних операцій є широка мережа кореспондентських банківських рахунків.

В сучасних умовах поглиблення та розширення форм міжнародного співробітництва, а також посилення конкурентної боротьби, виникає потреба в здійсненні нових валютних операцій. Так, з метою збереження наявної та залучення нової клієнтури, розширення позицій на ринку, а також з метою збільшення своєї ліквідності та прибутковості банки пропонують клієнтам нетрадиційні підходи у проведенні валютних операцій (наприклад, лізинг, факторинг, форфейтинг) та нові валютні послуги: гарантії та поручительства, посередницькі, консультаційні, аналітичні, інформаційні та трастові послуги, фінансовий інжиніринг, операції з дорогоцінними металами, послуги з хеджування та управління валютними ризиками.

Отож, на нашу думку, валютні операції – це операції конверсійного, депозитно-кредитного, розрахункового та неторговельного характеру, які виконуються між суб'єктами валютного ринку з приводу використання валюти та інших платіжних засобів, виражених у ній.

В умовах постійної інтенсифікації та розширення форм міжнародного співробітництва валютний ринок зазнає швидкого розвитку, що характеризується постійним збільшенням, вдосконаленням та виникненням все нових видів операцій, пов'язаних із використанням валюти. Значна різноманітність валютних операцій, на нашу думку, потребує їх класифікації, що з одного боку дозволить глибше збагнути їх теоретичну суть, а з іншого – полегшить їх практичне виконання.

В економічній літературі немає єдності у здійсненні відповідної класифікації (додаток Д.2). Найчастіше подається перелік різновидів валютних операцій, а саме виділяються: конверсійні валютні операції; операції із залучення та розміщення валютних ресурсів; неторговельні валютні операції; відкриття та ведення валютних рахунків [72, с. 4-7; 73, с. 273-309; 81, с. 495; 12, с. 105; 69, с. 453-462]; міжнародні розрахунки [12; 69; 73; 81, с. 495]; кореспондентські відносини з іншими банками [73; 81; 12; 69] та інші [12, с. 105]. Такий підхід, на нашу думку, можна вважати вдалим, оскільки він містить найбільш повний перелік різновидів валютних операцій, проте з іншого боку йому притаманні певні недоліки. По-перше, не зазначено, які з вказаних операцій є основними, а по-друге, не уточнено, що мається на увазі під «іншими валютними операціями».

Можна зустріти класифікації валютних операцій, які проводяться за терміном та механізмом здійснення; за цільовим призначенням; за формою та масштабами здійснення [77, с. 74; 86, с. 256; 87, с. 23; 78, с. 163; 17, с. 11; 6, с. 128; 2, с. 354]; за змістом [43, с. 159; 79, с. 174]; за ступенем складності та ризикованості [68, с. 442], а також відповідно до вітчизняного валютного законодавства [85, с. 511]. Існуючі в економічній літературі класифікаційні ознаки щодо поділу валютних операцій подано у додатку Д.3.

Слід зазначити, що розглянуті класифікаційні підходи мають свої переваги та недоліки, проте, на нашу думку, при здійсненні класифікації усіх валютних операцій необхідно враховувати наступні моменти:

по-перше, те, що основою (першопричиною) розвитку діяльності банків, пов'язаної із використанням валюти, послужила міняльна справа, яка зародилась ще у стародавні часи внаслідок налагодження міжнародних торговельних зв'язків і трансформувалася в наш час у конверсійні операції. Відтак основними валютними операціями пропонуємо вважати конверсійні операції;

по-друге, як уже було з'ясовано, основними операціями банківської діяльності є операції із залучення та розміщення грошових коштів, а

також здійснення розрахунків. Із розширенням валютних відносин, як частини грошових, банки у своїй практиці зіткнулися з потребою обслуговування руху валютних потоків, виконання якої можливе при здійсненні цих трьох основних операцій. Тому пропонуємо операції із залучення та розміщення валютних коштів, а також операції з організації міжнародних розрахунків вважати похідними, оскільки вони походять і є продовженням базових операцій банківської діяльності.

О. Пруський у наукових дослідженнях запропонував класифікацію валютних операцій, виділивши основні та допоміжні [88, с. 47]. Погоджуючись із ним, до допоміжних валютних операцій ми теж віднесемо операції із відкриття та ведення валютних рахунків клієнтів, встановлення кореспондентських відносин з іноземними банками, а також неторговельні операції. Дані операції вважаються допоміжними, оскільки основне їх призначення полягає у забезпеченні надійного та своєчасного виконання основних та похідних валютних операцій.

Як уже зазначалося, розвиток економічного середовища та вдосконалення банківської діяльності ведуть до виникнення нових нетрадиційних операцій. Відповідно, і розширення валютних відносин веде до вдосконалення валютного обслуговування та пропонування банками таких нетрадиційних операцій як лізинг, факторинг та форфейтинг, а також трастових, аналітичних, інформаційних, консультаційних послуг щодо використання валюти. Тому, пропонуємо також виділяти ще й похідні та допоміжні нетрадиційні валютні операції (рис. 1.4).

Вважаємо, що запропонований підхід щодо класифікації валютних операцій дозволяє найбільш повно відобразити економічну природу їх виникнення і систематизувати усю їх сукупність.

Водночас пропонуємо допоміжні нетрадиційні валютні операції називати ще й комбінованими, оскільки більшість із них безпосередньо не належить до валютних операцій, проте їх здійснення сприятиме розширенню меж валютного обслуговування пропонованого банком.

Повертаючись до дослідження місця та ролі комерційних банків на валютному ринку, слід зазначити, що лише вони можуть виконувати весь спектр вище зазначених валютних операцій, що дозволяє посідати їм чільне місце та виконувати ключову роль в організації ефективного функціонування валютного ринку.

Банки, які отримали право на здійснення валютних операцій називаються уповноваженими, девізними або валютними [12, с. 82; 72, с. 9; 19, с. 336]. Однак не у всіх девізних банків однакова роль та частка участі в операціях валютного ринку. Наприклад, найбільший обсяг операцій з валютою здійснюють транснаціональні банки (ТНБ), серед яких слід виділити Citibank, Bank of America, J.P. Morgan Chase,

Commerzbank, Deutsche Bank, Barclays Bank, Standard Chartered Bank, Union Bank of Switzerland, ING Barings, Sumitomo Bank, Mitsubishi Bank і інші [45, с. 36].

Рис. 1.4. Класифікація валютних операцій комерційних банків

Джерело: складено авторами самостійно.

Можна стверджувати, що позиції банку на внутрішньому та міжнародних валютних ринках залежать не лише від обсягу та спектру здійснюваних ним валютних операцій, але і від його розміру, рівня капіталізації, фінансової стійкості та репутації, рівня розвитку мережі відділень та філій за кордоном, а також від стану розвитку міжбанківських комунікацій та зв'язків із інформаційними агентствами (наприклад, Reuters, Bloomberg). Отож, чим міцніші позиції банку на валютному

ринку, тим ширші його можливості в організації валютних відносин. Тому комерційні банки, з метою забезпечення успішного обслуговування даних відносин, повинні основну увагу приділяти організації власної валютної діяльності.

На жаль, в економічній літературі не вдалось відшукати трактування суті валютної діяльності як економічного поняття. Тому виходячи з того, що діяльність – «це праця, дія людей у якій-небудь галузі...; це робота, функціонування якоїсь організації, установи ...і т. ін.» [26, с. 306], спробуємо запропонувати власне розуміння даного поняття.

Отож, під валютною діяльністю банків можна розуміти сукупність дій щодо організації та виконання спектру валютних операцій, контролювання та аналізування результатів їх здійснення з метою забезпечення ефективної реалізації валютних відносин між суб'єктами валютного ринку, а також з метою оптимізації банком власного прибутку.

У найпростішому розумінні валютна діяльність – це процес виконання валютних операцій, у більш ширшому – це комплекс робіт, спрямованих на забезпечення усіх необхідних умов для якнайкращого виконання валютних операцій з метою отримання прибутку, з метою реалізації інтересів суб'єктів валютного ринку, а також з метою досягнення монетарних та макроекономічних цілей.

Внаслідок розширення меж міжнародного співробітництва та валютних відносин, комерційні банки повинні покращувати якість обслуговування клієнтів та вдосконалювати механізм виконання валютних операцій. В умовах технічного прогресу для успішного здійснення валютних операцій слід використовувати нові електронні технології, які дозволяють ефективніше виконувати традиційні операції з валютою, а також надавати нові послуги аналітичного та консультативного характеру. Наприклад, з допомогою відповідних програм банки можуть прогнозувати валютні курси, розраховувати порівняльну дохідність виконуваних операцій, здійснювати аналіз доцільності їх виконання, визначити ступінь валютного ризику та мінімізувати його.

Як відомо, виконання будь-якого виду діяльності супроводжується наявністю ризиків. Відповідно, і при виконанні валютних операцій існують валютні ризики, під якими розуміють можливість настання збитків внаслідок коливання валютних курсів. Проте, якщо розглядати валютну діяльність, то, вважаємо, що вона пов'язана не лише із валютним ризиком, але й рядом інших. На нашу думку, під ризиками валютної діяльності слід розуміти сукупність ризиків, що виникають в процесі її організації та здійснення. Серед них слід виділяти валютний, кредитний, відсотковий, операційний, ринковий, стратегічний, юридичний, політичний ризики, а також ризики ліквідності та репутації.

Очевидним є те, що результати валютної діяльності банку залежать не лише від економічних, але й від організаційних чинників. Тому банкам слід значну увагу приділяти особливостям побудови даного виду діяльності, тобто розробити механізм його ведення. Оскільки під механізмом розуміють: послідовність дій окремих елементів; 2) внутрішню будову, систему чого-небудь; 3) метод, спосіб [26, с. 665; 89; с. 237], тому пропонуємо під «механізмом організації ефективної валютної діяльності» розуміти сукупність взаємопов'язаних елементів, котрі на основі взаємозалежного, взаємообумовленого та постійного характеру визначають комплекс дій банку, спрямованих на вдосконалення організації та ведення валютної діяльності.

Відповідно, ефективність валютної діяльності банку визначатиметься такими критеріями як асортимент пропонованих валютних операцій; якість обслуговування клієнтів при виконанні валютних операцій, яка залежить від технічного оснащення банку, рівня кваліфікації його працівників; рівень організації процесів, пов'язаних із виконанням валютних операцій; рівень прибутковості та ризикованості виконання валютних операцій.

Отож, досліджуючи розуміння діяльності комерційних банків з організації валютних відносин, ми з'ясували наступне:

по-перше, комерційні банки, будучи учасниками системи валютних відносин, здійснюють її організацію шляхом виконання головної функції – організатора валютних відносин з допомогою таких підфункцій як посередництво у валютних конверсіях, посередництво у переливі валютних капіталів; посередництво у міжнародних розрахунках та посередництво у реалізації валютної політики;

по-друге, комерційні банки, виступаючи найактивнішими учасниками валютного ринку, який забезпечує умови для здійснення валютних операцій та впливає на особливості функціонування та побудови взаємин між усіма учасниками валютних відносин, виконують найповніший спектр валютних операцій та взаємодіють з усіма його суб'єктами, на відміну від інших;

по-третє, стан розвитку валютної діяльності комерційних банків в кінцевому підсумку впливає на якість виконання ними своїх функцій як учасників системи валютних відносин, на рівень розвитку валютного ринку, а відтак комерційні банки відіграють чи не найважливішу роль у системі організації валютних відносин.

Якщо комерційні банки, забезпечуючи комплексне обслуговування усіх учасників валютного ринку, є його головними дієвими суб'єктами, то основними регуляторами даного ринку є центральні банки. Вплив того чи іншого центрального банку у загальносвітовому масштабі визначається рівнем розвитку економіки країни та рівнем її впливу на світові

економічні процеси. Так, найбільший вплив на світові валютні ринки мають центральний банк США (The Federal Reserve System) і Центральний Європейський банк (Central European Bank), а також центральні банки Німеччини (Deutsche Bundes Bank), Великобританії (Bank of England) та Японії (Bank of Japan). Основні завдання центральних банків як важливих учасників валютних відносин представлені організацією та проведенням валютної політики, метою якої є досягнення стратегічних цілей монетарної політики держави (чи групи держав), підтримання стабільності на валютних ринках та формування належних умов для розвитку міжнародних економічних відносин шляхом регламентації сфери валютних відносин.

Особливе місце у системі державного валютного регулювання відводиться саме центральним банкам завдяки їх здатності поєднувати методи адміністративного та ринкового регулятивного впливу. Здійснюючи валютне регулювання, центральний банк формує та впливає на елементи валютної системи, визначає структуру валютного ринку, впливає на діяльність суб'єктів даного ринку та на взаємовідносини між ними, передусім шляхом регламентації порядку та умов здійснення валютних операцій із обслуговування товарно-валютних, фінансово-валютних та кредитно-валютних відносин. Відтак найбільшого впливу зазнають комерційні банки, оскільки вони здійснюють найповніший спектр валютних операцій та виступають ключовими суб'єктами в організації валютних відносин. На валютну діяльність комерційних банків, як і на валютні відносини загалом, впливає наявність (відсутність) валютних обмежень. Слід зазначити, що політика жорстких валютних обмежень ускладнює діяльність комерційних банків на внутрішньому валютному ринку, веде до звуження спектру банківських послуг, а відтак обмежує свободу дій у здійсненні валютних операцій.

Водночас лібералізація валютного законодавства веде до розширення валютної діяльності вітчизняних банків, а також розширення меж присутності іноземних банків на внутрішньому валютному ринку. Такі тенденції сучасності мають як свої позитиви – сприяють підвищенню рівня конкуренції та активізації діяльності банків шляхом розширення спектру дозволених валютних операцій та залученню ширшого кола клієнтів, так і негативи – виконання спекулятивних, іноді незаконних операцій з валютою, відплив капіталів з одних країн і їх монопольна концентрація в інших, втрата вітчизняними менш розвиненими банками позицій на валютному ринку, а отже, послаблення можливостей ефективного реалізації монетарної, в тому числі валютної політики держави. Саме центральні банки, завдяки значним золотовалютним резервам та широким можливостям регулятивного впливу на усі сфери

економічних відносин, здатні ліквідувати негативні прояви глобалізації як у валютних, так і економічних процесах країни загалом (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Роль і місце банківських установ в організації валютних відносин та їх вплив на загальноекономічні процеси

Джерело: складено авторами самостійно.

Залежно від рівня розвитку економіки країни та її валютного ринку центральний банк застосовує прямі (адміністративні) або опосередковані (економічні) методи валютного регулювання. Прямі методи передбачають здійснення впливу на організацію валютних відносин між усіма суб'єктами валютного ринку через регламентацію порядку та умов здійснення ними валютних операцій, встановлення певних обмежень і заборон щодо їх здійснення.

При реалізації даних методів найчастіше застосовується ліцензування ведення валютної діяльності, прийняття законодавчих та нормативних актів, що передбачають встановлення маржі між курсами валют,

визначення порядку відкриття та режиму використання валютних рахунків, визначення кількісних обмежень щодо виконання валютних операцій, наприклад, регламентація використання готівкової іноземної валюти, регламентація організації банківського кредитування в іноземній валюті, регламентація міжбанківського валютного ринку, а також фіксація валютних курсів; визначення розмірів обов'язкового продажу валютної виручки, отриманої експортерами; здійснення квотування продажу іноземної валюти імпортерам; встановлення заборон на ввіз і вивіз валютних цінностей без спеціальних дозволів; обмеження прав фізичних осіб на операції з іноземною валютою; регулювання потоків іноземних інвестицій, вивезення отриманих прибутків та залучення зовнішніх кредитів.

Економічні важелі регулювання валютних відносин передбачають стимулювання суб'єктів валютної діяльності до бажаних дій шляхом економічної зацікавленості, стимулювання чи стримування, через конкуренцію та дію ринкових механізмів.

Залежно від мети ринкового регулювання сфери валютних відносин центральні банки реалізують валютну політику шляхом використання таких її основних форм як дисконтна політика, політика обов'язкових резервів та політика відкритого ринку.

Дисконтна політика шляхом регулювання процентних ставок дозволяє регулювати процеси притоку та відтоку капіталів з країни, впливати на обсяги залучення ресурсів на світових фінансових ринках.

Застосування політики обов'язкових резервів полягає у регулюванні величини – норми обов'язкового резервування ресурсів у процентному співвідношенні до величини залучених пасивів, і має на меті регулювання грошової маси в країні.

Політика відкритого ринку передбачає здійснення операцій купівлі-продажу центральним банком цінних паперів з метою впливу на динаміку валютного курсу та грошової маси в країні шляхом регулювання ресурсної бази комерційних банків. Однак ефективність застосування даної форми валютної політики залежить від рівня розвитку фондового ринку. Власне через це у країнах з перехідною економікою, в тому числі і в Україні, обмежується ефективність проведення даної політики як дієвого регулятора валютних відносин.

Слід зазначити, що основні цілі усіх форм валютної політики досягаються шляхом впливу на динаміку відсоткових ставок, валютних курсів та кон'юнктуру валютного ринку.

З метою впливу на діяльність комерційних банків, як основних учасників валютних відносин, центральні банки вдаються до застосування таких інструментів валютної політики як девізна політика, девальвація та

ревальвація національної грошової одиниці та політика сукупних валютних обмежень.

Вдаючись до девізної політики, центральний банк виступає як активний учасник міжбанківського валютно-конверсійного ринку шляхом виконання валютних інтервенцій, які спричиняють зміну обмінного курсу, а відтак і кон'юнктури валютного ринку. Водночас відбувається вплив на динаміку валютних, передусім конверсійних операцій комерційних банків. Комерційні банки, аналізуючи характер валютних інтервенцій, прогнозують майбутні валютні коливання і на їх основі укладають строкові конверсійні контракти, відповідно, впливу зазнає кон'юнктура строкового валютного ринку. Основна мета девізної політики полягає у підтриманні стабільності обмінного курсу національної грошової одиниці, або, навпаки, його зміні з метою реалізації намічених завдань зовнішньоекономічної політики. Оскільки валютні інтервенції призводять до збільшення або зменшення валютних ресурсів банків, то девізна політика впливає і на банківські операції, передусім пов'язані з рухом валютних капіталів.

Внаслідок значних відхилень реальних обмінних курсів національних валют від офіційно встановлених (номінальних), пов'язаних із неоднаковими темпами інфляції у різних країнах, центральні банки вдаються до проведення девальвації та ревальвації національних грошових одиниць. Через їх дію вони здійснюють вплив не лише на валютно-фінансову сферу, але і на сферу реального виробництва – шляхом впливу на динаміку розвитку експортно-імпоротної діяльності, що веде до зміни структури та інтенсивності зовнішньої торгівлі, а відтак і сальдо платіжного балансу; здійснюють вплив на обсяги та динаміку валютних операцій банків: на конверсійні операції, адже суб'єкти економіки на основі аналізу вжитих центральним банком заходів приймають відповідні рішення щодо конвертації своїх активів в ту чи іншу валюту та напрямів і форм їх розміщення; на операції із залучення та розміщення валютних капіталів, наприклад, девальвація сприяє надходженню експортної виручки на внутрішній ринок, що веде до зниження частки залучення іноземних капіталів, і в кінцевому результаті – до скорочення інвестицій в економіку.

Отож, центральні банки як важливі учасники валютних відносин можна розглядати як установи, основне завдання яких полягає у забезпеченні успішної організації системи валютних відносин шляхом проведення обґрунтованої валютної політики, визначення основних прав і обов'язків суб'єктів валютного ринку, а також методів впливу на них з метою забезпечення стабільного розвитку даного ринку та економіки загалом.

Оскільки комерційні банки посідають провідне місце на валютному ринку завдяки здатності виконувати весь спектр валютних операцій та забезпечувати ефективну організацію валютних відносин з допомогою своїх посередницьких функцій, а центральні банки виконують ключову роль у системі валютного регулювання, то саме завдяки взаємодії цих двох економічних суб'єктів формується кон'юнктура валютного ринку, здійснюється організація та визначається динаміка розвитку системи валютних відносин.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВ У СИСТЕМІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВАЛЮТНИХ ВІДНОСИН

2.1. Особливості проведення конверсійних операцій на валютну ринку України

Стрімкий розвиток зовнішньоекономічних відносин породив потребу у валютно-обмінних, тобто конверсійних операцій для здійснення розрахунків за зовнішньоекономічними операціями, інвестування міжнародних проектів, страхування валютних ризиків, а також з метою отримання спекулятивних прибутків. Комерційні банки, функціонуючи як посередники у валютних конверсіях, пропонують найповніший спектр валютно-обмінних операцій. Проте, через відсутність достатнього досвіду та через ряд інших суб'єктивних причин, українські банки зазвичай виконують лише деякі з них. Тому, вважаємо за доцільне, при розкритті механізмів проведення конверсійних валютних операцій вдатись до розгляду міжнародного досвіду та практики, що дозволить глибше проаналізувати основні проблеми розвитку конверсійних операцій на валютному ринку України.

Як уже було з'ясовано, конверсійні операції є основними валютними операціями і поділяються на поточні конверсійні операції, форвардні операції, ф'ючерсні операції, операції з валютними опціонами та своп-операції.

Найчастіше виконуваними у світовій практиці є поточні обмінні операції. Ринок поточних конверсійних операцій називається спотовим ринком (spot market) і відомий з часів, коли угоди відбувалися з розрахунком на місці (on the spot), а фактичне постачання валют – через два робочі дні. Проте, хоч в епоху електронних засобів зв'язку та комп'ютерної обробки операцій забезпечується швидкісний зв'язок, наприклад, завдяки таким міжнародним системам зв'язку та інформації як SWIFT – Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications (Товариство міжнародних міжбанківських фінансових телекомунікацій), REUTERS, DOW JONES TELERATE, BLOOMBERG, членом яких є Національний банк України та найбільші комерційні банки нашої країни, а також системи електронних міжбанківських переказів (ЧПС у США, ЧАПС у Лондоні, СЕП в Україні) [78, с. 164], що дозволяє здійснювати валютні операції на умовах «tod» (сьогодні на сьогодні) чи «tom» (сьогодні на завтра), вже ж більшість поточних угод і тепер виконується через два робочі дні, тобто базовою валютною операцією залишається традиційна спот-угода, а спот-курс – базовим курсом ринку. Різниця в часі

між укладанням та виконанням валютної угоди визначена міжнародною практикою і пов'язана з необхідністю документарного оформлення угоди.

Слід зазначити, що саме на основі спот-курсу розраховуються усі інші курси угод валютного ринку – крос-курси, курси форвардних та ф'ючерських угод тощо, а спотовий ринок є найбільш ліквідним та визначальним для решти валютного середовища і за різними оцінками становить від 55 % до 80-90 % усього валютного ринку [99, с. 237; 14, с. 140; 43, с. 162; 47, с. 105; 34, с. 220]. Валютні операції з негайною поставкою не лише приносять прибуток у вигляді маржі, але і є наймобільнішим елементом валютної позиції: з їх допомогою банки регулюють свої позиції і не допускають утворення непокритих залишків (овердрафтів) на рахунках.

Економісти виділяють певні звичаї спот-ринку, притаманні світовій практиці, які не зафіксовані у спеціальних міжнародних конвенціях, але їх дотримуються усі учасники даного ринку, це передусім здійснення платежів протягом двох робочих банківських днів без нарахування процентної ставки на суму поставленої вартості (валюти); операції здійснюються переважно на базі комп'ютерної торгівлі з підтвердженням електронними повідомленнями (авізо) протягом наступного робочого дня; існування твердих валютних курсів: якщо дилер великого банку цікавиться котируванням іншого банку, повідомлені йому валютні курси є обов'язковими для виконання операції з купівлі-продажу валюти [14, с. 141; 84, с. 221].

Важливе значення при здійсненні валютно-обмінних операцій має визначення валютних курсів, основою яких можуть бути курси провідних валютних бірж, зокрема Франкфуртської та Лондонського фінансового ринку. Проте на практиці валютні курси безпосередньо визначаються маркет-мейкерами. Як зазначає Т. Оболенська, на світовому міжбанківському валютному ринку в години найбільшої активності середня частота змін котирувань (курсів) сягає 50-60 разів за хвилину, тобто кожної секунди може з'явитися новий курс [14, с. 140].

Поштовхом до розвитку строкового конверсійного ринку посприяли умови, спричинені кризою Бреттон-Вудської валютної системи, а також перехід до плаваючих валютних курсів та посилення нестабільності міжнародних ринків. Нині строкові валютні угоди найчастіше укладаються з метою: 1) конверсії валюти з комерційною метою; 2) страхування (хеджування) валютного ризику; 3) страхування портфельних та прямих капіталовкладень закордоном від збитків, пов'язаних з можливим зниженням валютного курсу; 4) отримання спекулятивного прибутку від курсових різниць; 5) отримання прибутків від торгівлі строковими контрактами; 6) управління валютною позицією банку.

Вважається, що строковий валютний ринок є похідним від спотового валютного ринку, а строкові операції називають ще операціями з похідними інструментами або валютними деривативами [100; 101].

З-поміж усіх строкових операцій найбільш поширеними є форвардні контракти, які передбачають обмін валюти за курсом, встановленим на момент укладання угоди, але з умовою її поставки в майбутньому. Дані операції проводяться лише на міжбанківському валютному ринку, тому стандартної форми укладання даних контрактів не існує. Умови контрактів визначаються сторонами досить вільно і, відповідно, не є прозорими для інших учасників ринку. Проте форвардні контракти є твердими, тобто обов'язковими для виконання у строк: 1, 2, 3, 6, 9 та 12 місяців, а для основних валют цілком ймовірним є укладання угод терміном до п'яти років – прями дати (straight dates або flat dates) [102, с. 190]; 1 день, 1 тиждень, 2 тижні, до 1 місяця – короткі дати (short dates) чи понад місяць – ламані дати (broken dates), які не збігаються зі стандартними датами.

У світовій практиці з'являються нові форми здійснення форвардних угод, зокрема: продовження терміну форвардної угоди, повне або часткове її закриття, використання форвардних опціонів із відкритими термінами або перехресними датами, укладання непрямих форвардних угод, використання форвардних контрактів із опціоном анулювання тощо.

Важливою особливістю форвардних операцій є те, що форвардні валютні курси, на відміну від інших строкових угод, безпосередньо не фіксуються, а розраховуються (додаток Е.1).

На практиці форвардний валютний курс прийнято називати курсом аутрайт (outright) з метою запобігання плутанини у розумінні умов форвардної операції, коли йдеться про одиничну форвардну угоду, а не про операцію форвард, яка є частиною операції своп, тобто поєднання купівлі (продажу) на умовах спот з одночасним продажем (купівлею) на умовах форвард [104].

Впродовж останніх десятиліть свопи стали одним з основних засобів управління активами та зобов'язаннями, на практиці вони використовуються значно частіше ніж прості форвардні операції. О. Бутук стверджує, що близько 85 % від загальної їх маси є компонентою своп-операцій [84, с. 224]. За даними Банку міжнародних розрахунків, вже у 1998 році у денному обігу світового валютного ринку частка форвардів та валютних свопів складала 60 % [105].

Операції своп є вигідними та зручними для банку, оскільки вони не створюють відкритої валютної позиції (купівля покривається продажем) і тому використовуються для придбання необхідної валюти без валютного ризику з метою диференціації валютних резервів шляхом продажу

нестабільних валют та купівлі більш стійких валют, здійснення міжнародних розрахунків та інших валютних операцій.

Слід зазначити, що угоди своп є позабіржовими і укладаються терміном від 1 дня до 6 місяців (іноді до 5 років), але на практиці більше 70 % свопів укладаються на термін до одного тижня. Своп угоди здійснюються не лише між комерційними банками, але й центральними банками для регулювання ліквідності шляхом укладання угод про взаємне кредитування в національних валютах, для тимчасового підтримання своїх резервів в іноземній валюті при проведенні валютних інтервенцій [84, с. 225]. Для розрахунку своп-курсу використовують формулу, наведену у додатку Е.1.

Операції з валютними свопами значно зросли протягом 80-х років – з 1-2 млрд. дол. США на початку до 1000 млрд. дол. США наприкінці; а в 2004 році їх вартість вже досягла 164,49 трлн. дол. США [106, с. 258; 107].

Наступним різновидом строкових операцій є ф'ючерсні операції, які є обов'язковими до виконання та стандартизованими за обсягом, ціною та датою виконання контрактами купівлі (продажу) валюти за курсом, визначеним в момент укладання угоди на дату в майбутньому. Окрім високої стандартизованості ф'ючерси, на відміну від форвардів, мають ряд інших особливостей (додатки Е.2, Е.3). Наприклад, ф'ючерсні операції забезпечують розподіл ризику, що робить їх високо ліквідними. Фіксуючи обмінний курс, обидві сторони гарантують відсутність як збитків, так і прибутків.

Ефективність (ціна) укладання ф'ючерсних угод залежить від бази (маржі), тобто різниці між курсами валют в день укладання угоди і в день її виконання. Позитивна маржа визначає прибуток від угоди, а від'ємна – збитки. Дану різницю називають ще базисом рівноваги і визначають за формулою, наведеною у додатку Е.1. Відповідно ціна (вартість) ф'ючерсу визначається як сума спот-курсу та базису рівноваги.

У світовій практиці ф'ючерсні операції проводяться як з метою страхування ризиків від несприятливих змін валютних курсів, так і з метою проведення спекулятивних операцій. Як зазначає О. Бутук, з надією привласнити спекулятивний прибуток укладається до 60 % строкових угод [84, с. 229]. Спекулянти, витрачаючи час та кошти на дослідження ринку, займають позиції в контракті, а відтак демонструють інформацію про потенційні попит та пропозицію, а отже і про тенденції зміни курсу. Можна стверджувати, що спекулянти позитивно впливають на валютний ринок, адже збільшують його ліквідність стосовно строкових інструментів. Водночас спекулянти чинять негативний вплив, виражений у дестабілізації ринку, створенні ажіотажного попиту чи пропозиції валюти, спекулятивному тиску на курси валют.

Одним з найновіших видів строкових валютних операцій можна вважати валютні опціони, основною характеристикою яких є те, що вони за відповідну комісію (премію) надають право вибору щодо реалізації угоди за попередньо фіксованою ціною, або щодо відмови від її виконання. Тобто валютні опціони – це контракти, які дають їх власникам право, а не зобов'язання купити (call-опціон) або продати (put-опціон) певну кількість валюти за курсом, встановленим у момент укладання угоди в майбутньому до закінчення обумовленого терміну.

Застосування валютних опціонів доцільне у випадках, коли час і сума валютних надходжень і платежів не визначені, коли валютний курс має стійку тенденцію до підвищення чи зниження, а також при виконанні комерційного проекту експорту та імпорту товарів з чутливими цінами, при хеджуванні коротких та довгих валютних позицій, у разі потреби забезпечення одночасного страхування комерційних та валютних ризиків, у разі перепродажу з метою отримання прибутку.

Угоди з опціонами є незамінними при нестійкій кон'юнктурі ринку, при різких коливаннях валютних курсів чи недостатньому професіоналізмі бізнесменів.

Для визначення дохідності опціонних контактів використовують формулу, наведену у додатку Е.1.

Впродовж останніх 10 років у світовій практиці використовуються нові види опціонних інструментів, наприклад, опціони на споти, на ф'ючерси, ф'ючерсні опціони, свопціони [108, с.83].

За даними Банку міжнародних розрахунків (BIS), номінальний розмір біржового ринку деривативів на кінець 2002 року складав 127,4 млрд. дол. США [109].

Крім біржових, використовуються й позабіржові валютні опціони, які укладаються між клієнтом та банком і є менш стандартизованими. Денний оборот позабіржового ринку валютних опціонів на початку 2000 року становив майже 97 млрд. дол. США [14, с. 153].

Тенденції розвитку міжнародного строкового валютного ринку відображено у таблиці 2.1.

Очевидно, що позабіржові контракти займають провідну позицію в загальних обсягах торгів, і їх кількість швидко зростає.

Починаючи з середини 1970-х років у світовій банківській практиці значного поширення зазнав ще один вид конверсійних валютних операцій – валютний арбітраж. Ідея валютного арбітражу полягає в поєднанні купівлі (продажу) валюти з подальшим виконанням контругоди з метою отримання прибутку та уникнення можливих валютних втрат шляхом використання сприятливої кон'юнктури валютних ринків, тобто за рахунок різниці в курсах валют.

Таблиця 2.1

**Світові обсяги зобов'язань за біржовими та позабіржовими
валютними деривативами (млрд. дол. США)**

	2002	2005	2008	2009	2010	2011	2012
Валютні деривативи позабіржового обігу							
Валютні форварди та валютні свопи	10335,7	14951,2	29143,7	31965,7	23129,0	28434,0	30526,1
Валютні опціони	2470,1	6115,0	12747,9	14710,0	9543,1	10092,1	10032,0
Валютні деривативи біржового обігу							
Валютні ф'ючерси	65,6	103,5	158,5	175,9	292,0	314,0	309,0
Валютні опціони	27,4	60,7	132,7	190,6			

Джерело: складено за матеріалами [110; 111; 112; 113;114].

Переваги валютних арбітражних операцій полягають в тому, що завдяки одночасній купівлі та продажу валют легко закрити валютні позиції, що зводить до мінімуму валютні ризики. Арбітражні операції мають значний вплив на весь фінансовий ринок, оскільки вони, поєднуючи національні та іноземні ринки позичкових капіталів, сприяють вирівнюванню відсоткових ставок та курсів валют.

Л. Кондусова стверджує, що арбітражні операції є складними операціями, які вимагають від дилера банку доброго знання ринку, вміння прогнозувати, постійно аналізувати результати діяльності інших банків, підтримувати контакти з іншими дилерами, спостерігати за динамікою валютних курсів, відсоткових ставок, з метою визначення причин та напрямків валютних коливань [115, с. 57]. Часто можливість проведення арбітражних операцій виникає лише в лічені хвилини, що потребує швидкої реакції арбітражера, тому від миттєвості оцінювання дилером арбітражної операції залежить щоденний прибуток банку.

Що стосується вітчизняної практики проведення конверсійних операцій, то слід зазначити, що вони виконуються відповідно до валютного законодавства, згідно з яким торгівлю іноземною валютою на міжбанківському валютному ринку України та на міжнародному валютному ринку дозволяється здійснювати виключно Національному банку України та суб'єктам ринку [116; 117], до яких належать уповноважені банки та фінансові установи, котрі отримали ліцензію НБУ на здійснення операцій з валютними цінностями [15]. Враховуючи те, що основна частка торгівельних операцій на міжбанківському ринку здійснюється саме банками, а не іншими фінансовими установами, то аналізуючи стан розвитку конверсійного валютного ринку України, розкриємо особливості виконання даних валютних операцій банківськими установами.

Фактично валютний ринок України було започатковано в серпні 1992 року після створення Валютної біржі Національного ринку України, яку в

липні 1993 року було реформовано в Українську міжбанківську валютну біржу. Якщо з моменту створення він характеризувався здебільшого як біржовий, то починаючи з кінця 1995 року, стрімкого розвитку зазнав саме міжбанківський ринок, який за обсягами валютних операцій тепер є домінуючим сегментом валютного ринку (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Структура валютного ринку України в розрізі сегментів
у 1996-2000 роках**

Сегменти валютного ринку	1996	1997	1998	1999	2000
Усього, %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у тому числі:					
Українська міжбанківська валютна біржа	11,3	8,3	14,2	8,3	—
Міжбанківський валютний ринок	49,3	60,3	57,2	78,3	95,2
Міжнародний валютний ринок	15,6	14,6	10,4	4,2	—
Операції з готівкою	23,8	16,8	18,2	9,2	4,8

Джерело: складено за матеріалами [118, с. 31; 119, с. 54; 120, с. 58; 121, с. 60].

Аналізуючи динаміку розвитку національного валютного ринку в розрізі здійснюваних різновидів конверсійних операцій, слід зазначити, що у порівнянні зі світовою практикою вітчизняний ринок пропонує своїм клієнтам досить вузький їх перелік. Відповідно до Положенням «Про порядок та умови торгівлі іноземною валютою» суб'єкти ринку зобов'язані здійснювати торгівлю іноземною валютою на умовах «тод», «том» або «спот» [116]. На сьогоднішній день банки також мають право здійснювати й форвардні операції (хоча з певними обмеженнями), а згідно постанови НБУ від 13.04.2011 №111 і операції «своп» з Національним банком та на міжнародному валютному ринку.

Все ж, на відміну від світової практики, де частка касових операцій має тенденцію до скорочення або використовується у поєднанні зі строковими операціями, спотовий ринок в Україні є панівним, і визначає подальші тенденції розвитку національного валютного ринку.

Практично із 2000 року виконання конверсійних строкових валютних операцій на біржі було припинено, і тепер валютний ринок України представлено двома сегментами: безготівковим, тобто міжбанківським і міжнародним, та готівковим ринками (табл. 2.3).

Слід зазначити, що договори на торгівлю іноземною валютою за безготівкову гривню укладаються між комерційними банками, а також з Національним банком виключно під час проведення Торговельної сесії, тобто визначеного проміжку часу, який встановлюється та змінюється НБУ.

Таблиця 2.3

Структура валютного ринку України в розрізі сегментів у 2000-2012 роках

Сегменти ринку	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Безготівковий ринок	95,2	96,0	95,7	86,5	81,1	78,4	73,3	70,8	75,9	80,4	80,7	86,3	92,9
Готівковий ринок	4,8	4,0	4,3	13,5	18,9	21,6	26,7	29,2	24,1	19,6	19,3	13,7	7,1
Усього, %	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Джерело: складено за матеріалами [123, с.55; 126, с.65; 130, с.53; 131, с. 49; 133, с.31].

Комплексне забезпечення організаційно-технічними засобами комунікацій (дилінгове обладнання REUTERS, BLOOMBERG та Система підтвердження угод на міжбанківському валютному ринку України Національного банку України), забезпечує можливість укладання та підтвердження угод з купівлі-продажу іноземної валюти та банківських металів впродовж зазначеного часу [116; 117]. Відтак НБУ є важливим учасником міжбанківського валютного ринку, який виконує подвійну роль. З одного боку, йому належить право змінювати час та режим функціонування Торговельної сесії, про що він попереджає уповноважені банки протягом двох робочих днів до часу зміни, а з іншого, він є безпосереднім учасником валютних торгів, адже комерційні банки купують у нього валюту як для власних потреб, так і з метою виконання заявок та доручень своїх клієнтів.

Водночас уповноважені банки в межах лімітів відкритої валютної позиції (додаток Ж) мають право як за рахунок власних коштів, так і за рахунок коштів своїх клієнтів, котрі не є суб'єктами ринку, задовольняти власні потреби чи потреби клієнтів щодо купівлі-продажу іноземної валюти до початку Торговельної сесії [116; 134].

У 2005 році НБУ прийняв нові Правила торгівлі іноземною валютою, дозволивши банкам проводити арбітражні операції, тобто одночасно виступати продавцем та покупцем певної валюти під час однієї Торговельної сесії.

Згідно із змінами від 23.12.2009 № 762 внесеними до постанови № 281 уповноважені банки мають право здійснювати операції з купівлі-продажу іноземної валюти лише з метою виконання власних зобов'язань в іноземній валюті перед клієнтами. Тобто виконання арбітражних операцій на міжбанківському валютному ринку на даний час не проводиться.

З метою мінімізації негативних наслідків світової кризи та дестабілізації внутрішнього ринку внесено ряд інших змін у Правила проведення операцій на спотовому валютному ринку. Відповідно до Постанови НБУ про «Порядок роботи на міжбанківському валютному ринку» від 02.06.2008 № 153 [135] банкам було заборонено виконувати

заявки клієнтів всередині установи без виходу на міжбанківський ринок з чистими залишками незадоволених заявок, вимагалось виконання всіх клієнтських заявок на міжбанківському ринку задля підвищення його ефективності. Це на практиці спричинило проблему пошуку продавцями покупців валюти та збільшило кількість незадоволених заявок. Відтак НБУ своєю постановою від 22 грудня 2008 року № 435 знову змінив правила функціонування міжбанківського валютного ринку дозволивши задовольняти заявки клієнтів всередині установи перед тим як виходити на міжбанк із залишками незадоволених замовлень [136].

До вересня 2008 року валютний ринок України характеризувався суттєвим зростанням пропозиції іноземної валюти, зумовленим збільшенням надходження експортної виручки, активізацією зовнішніх запозичень та іноземних інвестицій. Відповідно, це сприяло зростанню обсягів операцій на міжбанківському валютному ринку, і на кінець 2008 року вони становили 208,8 млрд. дол. США (табл. 2.4).

Проте з кінця 2008 року ситуація на валютному ринку змінилася (додаток 3.1). Внаслідок поглиблення світової економічної кризи значно скоротилось надходження експортних доходів, зовнішні запозичення стали менш доступними, а відтак виник дефіцит іноземної валюти на внутрішньому ринку. Упродовж 2009 року ситуація на валютному ринку України визначалась перевищенням попиту на валюту над її пропозицією, що пояснювалося значними платежами за зовнішнім боргом та погіршенням умов зовнішньої торгівлі, скороченням валютних надходжень на користь резидентів. Відбулося суттєве звуження міжбанківського валютного ринку – обсяг операцій з купівлі-продажу валюти зменшився на чверть і на кінець 2009 року становив 156,6 млрд. дол. США [137, с. 19].

Таблиця 2.4

**Обсяги торгів на міжбанківському валютному ринку України
у 2000-2012 роках**

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Обсяги торгів на міжбанківському валютному ринку (у дол. еквіваленті, млрд. дол. США)	29,7	35,5	38,4	52,7	77,7	91,4	102,4	148,0	208,8	144,9	178,9	341,1	523,7
Темпи приросту, %	32,9	19,5	8,2	37,2	47,4	17,6	12,04	44,5	41,1	-30,6	23,5	90,7	53,53

Джерело: складено за матеріалами [122, с. 48; 123, с. 49; 127, с. 66; 130, с. 54; 131, с. 50; 133, с. 32].

У 2010-2012 роках зростання обсягів торгівлі на валютному ринку країни було зумовлене стабілізацією світової економіки, а відтак і зростанням обсягів надходжень іноземної валюти на внутрішній ринок.

Протягом першого півріччя 2013 року стан валютного ринку України мав стійку тенденцію до покращення. У цілому в I кварталі 2013 року чистий попит на міжбанківському валютному ринку становив 0,5 млрд. дол. США, що було втричі меншим, ніж у відповідному періоді 2012 року. Збільшення нетто-надходжень іноземної валюти від нерезидентів разом зі зменшенням попиту на неї сприяло формуванню в II кварталі 2013 року чистої пропозиції безготівкової валюти в обсязі 2,3 млрд. дол. США.

Тенденції розвитку валютного ринку 2008-2009 років негативно вплинули на динаміку курсу гривні до основних іноземних валют: відбулося зниження як її офіційного курсу, так і курсу на міжбанківському та готівковому ринках. Загалом за 2008 рік офіційний курс гривні до долара США знизився на 52,5 % [129, с. 53].

Курсова динаміка на міжбанківському валютному ринку протягом 2009-2010 років була різнонаправленою. Збільшення дефіциту іноземної валюти на ньому посилювало вразливість гривні і збільшувало амплітуду коливань її обмінного курсу. Тривалий час спостерігалось зміцнення курсу гривні до долара США, цьому сприяли валютні інтервенції НБУ з продажу іноземної валюти. Проте на кінець 2009 року курс гривні дещо знизився. За станом на 01.01.2010 офіційний курс гривні знизився відносно долара США на 3,7 %, і становив 798,50 грн. за 100 дол. США. До кінця цього ж року спостерігалась динаміка зближення офіційного та міжбанківського курсу гривні до долара США. Коливання обмінного курсу гривні до долара США були помітнішими, ніж у 2009 році. Офіційний курс гривні відносно долара США протягом 2011 року знизився на 0,4 %, тоді як у 2010 році відбулось його зміцнення на 0,3 %. Впродовж 2012 та першого півріччя 2013 року офіційний курс гривні майже не змінився і становив 799,3 грн. за 100 дол. США (у 2011 році – 798,9 грн.).

Під час проведення валютно-обмінних операцій використовується крос-курс, який визначений згідно із офіційним курсом гривні до відповідних іноземних валют. Що стосується валютного курсу гривні, то він визначається як плаваючий і встановлюється курсовим маклером в процесі торгів, тобто під дією ринкових сил попиту і пропозиції, а також із врахуванням комісійної винагороди та розміру маржі, визначення котрих теж відбувається ринковими методами [139]. За НБУ закріплено право на встановлення граничного розміру маржі, на яку курс купівлі-продажу іноземної валюти може відхилитися від офіційного курсу гривні до іноземної валюти, з метою недопущення безпідставних фінансових втрат населення та суб'єктів ринку, якщо події на міжнародному

валютному ринку чи інші фактори негативно впливатимуть на міжбанківський валютний ринок України [116].

У 2011-2013 роках відповідно до умов Меморандуму про економічну і фінансову політику в рамках спільної з МВФ програми «Стенд-бай» НБУ встановлював офіційний курс гривні до долара США на рівні середньозваженого курсу продавців і покупців безготівкового сегменту валютного ринку за попередній робочий день з можливим відхиленням $\pm 2\%$. При цьому щоденні відхилення офіційного курсу гривні від ринкового впродовж 2011-2013 років не виходили за встановлені межі.

Як уже зазначалось раніше, окрім безготівкового сегменту, валютний ринок України широко представлений готівковим, що не властиво для розвинених ринкових країн. Значний обсяг готівкових валютних конверсій, починаючи з 2001 року, збільшувався стрімкими темпами і на кінець 2008 року досяг 66,2 млрд. дол. США (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Обсяги торгів на готівковому валютному ринку України
у 2000-2012 роках**

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Обсяги торгів на готівковому валютному ринку (у дол. еквіваленті, млрд. дол. США)	1,51	1,49	1,7	8,2	18,1	25,2	37,2	61,1	66,2	35,4	42,9	50,0	40,3
Темпи приросту, %	-24,0	-1,3	14,1	382,4	120,7	39,2	47,6	64,2	8,3	-46,5	21,2	16,5	-19,4

Джерело: складено за матеріалами [122-129; 131, с. 50; 133, с. 32].

Найвищу частку готівковий валютний ринок у структурі загального ринку займав у 2007 році – 29,2 % ринку (див. табл. 2.3), завдяки регулятивним діям НБУ його частка від 2008 року скорочувалась і у 2012 році становила 7,1 %.

Як на міжбанківському валютному ринку, так і на готівковому протягом 2009 року спостерігалось суттєве зменшення обсягу операцій (на 46,2 %). Протягом 2008-2010 років на ринку спостерігалось перевищення попиту на іноземну валюту (додаток 3.2), зменшенню якого у 2009 році сприяло запровадження НБУ валютних аукціонів для підтримки платежів фізичних осіб за їх кредитними зобов'язаннями в іноземній валюті. Це мало позитивний вплив на стабілізацію курсу гривні. Готівковий курс гривні до долара США за операціями з продажу банками на 01.01.2010 становив 804,80 грн. за 100 дол. США. Так, завдяки стабілізації ситуації на

валютному ринку та зменшенню різниці між офіційним та міжбанківським курсом гривні до долара США з березня 2010 року НБУ призупинив проведення цільових валютних аукціонів.

Як наслідок, у 2011 році на готівковому сегменті валютного ринку обсяг операцій з іноземною валютою збільшився на 16,5 %, при цьому темпи приросту попиту на іноземну валюту майже у двічі перевищували темпи приросту її пропозиції. Завдяки вдосконаленню НБУ порядку проведення готівкових валютно-обмінних операцій та підвищенню дієвості контролю за їх правомірністю, а саме запровадженню у кінці вересня 2011 року ідентифікації фізичних осіб – учасників валютно-обмінних операцій, спостерігалось щомісячне скорочення попиту на готівкову валюту. Тенденція до зниження спостерігалась і у 2012 році. При цьому попит на готівкову валюту з боку населення зменшився на 21,0 %, а пропозиція – на 18,1 % (додаток 3.3). На готівковому сегменті чистий попит на іноземну валюту в I кварталі 2013 року скоротився у 3,5 раза порівняно з відповідним періодом 2012 року – до 0,4 млрд. дол. США. Упродовж II кварталу 2013 року було зафіксовано чисту пропозицію готівкової валюти в обсязі 0,3 млрд. дол. США. зробила

Динаміка за конверсійними операціями у розрізі видів валют у 2008-2010 роках на готівковому ринку була протилежною міжбанківському – частка операцій з доларами США зросла до 73,3 % (2010 р.) (на міжбанківському – скоротилася до 68,2 % (2010 р.)), що пояснюється більшою довірою до долара як до валюти нагромадження (додаток 3.4). У 2011-2013 роках спостерігалось зростання частки операцій з доларами США як на готівковому, так і на міжбанківському ринках. Частка операцій з доларами США у готівці в 2011 році становила 76,8 %, у 2012 році – 79,1 %. Частка операцій з доларами США у безготівковій формі у 2011 році зросла до 72,7 %, у 2012 році – до 76,5 %.

Конверсії з готівковою валютою на вітчизняному ринку проводяться як в касах банків, так і через пункти обміну валют. Обмінні пункти є структурними одиницями банків, де здійснюються валютно-обмінні операції з іноземними валютами першої групи Класифікатора іноземних валют з метою обслуговування фізичних осіб як резидентів, так і не резидентів. Однак трапляються випадки, коли до послуг обмінних пунктів вдаються юридичні особи, задля уникнення адміністративних обмежень, характерних для безготівкового ринку. Тому, з метою попередження купівлі готівкової іноземної валюти через обмінні пункти для потреб «чорного» ринку Національний банк України встановив, що вони протягом робочого дня можуть здійснювати операції за рахунок отриманого від банку авансу в іноземній валюті та в гривнях, а також за рахунок купленої іноземної валюти та гривні. Водночас при здійсненні операцій з купівлі-продажу готівкової іноземної валюти проводиться

перевірка резидентності клієнта. Якщо ж клієнт бажає продати валюту в еквіваленті понад 150 000 гривень, то банком проводиться його повна ідентифікація. Також слід зазначити, що банк не може продати одній особі впродовж одного робочого дня іноземну валюту у сумі, що перевищує еквівалент 150 000 гривень [141].

Для проведення готівкових валютних конверсій банківські установи повинні отримати банківську ліцензію та генеральну ліцензію Національного банку України на здійснення неторговельних операцій з валютними цінностями, а фінансовим установам достатньо одержати генеральну ліцензію на здійснення операцій з валютними цінностями [141]. В Україні лише одна фінансова установа може проводити валютно-обмінні операції – це Українська фінансова група.

Згідно з Інструкцією «Про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій», на території України з метою здійснення операцій із купівлі-продажу іноземної валюти банк на договірній основі може відкривати обмінний пункт разом з агентом – фінансовою установою, чи іншою юридичною особою, статутний капітал якої повинен становити не менше ніж 250 000 гривень і установчими документами якої передбачено надання фінансової послуги з обміну валют.

Внаслідок збільшення вимог до розміру статутного капіталу агентів та зобов'язання розміщувати обмінні пункти лише у мурованих приміщеннях на валютному ринку України відбулось стрімке скорочення кількості пунктів обміну валют.

До 2008 року у касах банку та в обмінних пунктах, які розташовувались за різними адресами, у тому числі, в пунктах обміну валюти агентів, в один і той самий робочий день дозволено було встановлювати різні значення курсів купівлі та продажу іноземних валют. А в межах одного обмінного пункту банку дозволялось лише один раз протягом робочого дня змінювати курси купівлі і продажу іноземних валют, які були встановлені на початок робочого дня, і лише за умови зміни касирів, і тільки до 20-ї години. Безпосередньо у касі банку дані курси могли змінюватись декілька разів, але кількість та час їх зміни регламентувалась щоденним наказом керівника банківської установи. За таких умов банки, враховуючи тенденції зміни курсів на місцевих готівкових валютних ринках могли проводити як просторові, так і часові арбітражні операції, що, з одного боку, дозволяло їм отримувати додатковий прибуток, а з іншого, сприяло регулюванню величини попиту та пропозиції іноземних валют. Варто зазначити, що при стабільній динаміці розвитку валютного ринку результати такого арбітражу є незначними, однак коли у суспільстві назріває економічна, а також політична нестабільність застосування таких операцій є більш прибутковим, але водночас і дестабілізуючим фактором для ринку. Тому

як один із заходів стабілізації валютного ринку, Національним банком заборонено змінювати курси, тобто згідно із змінами від 09.09.2009 № 538 внесеними до Постанови № 502 банки зобов'язані дотримуватися єдиного встановленого для усіх структурних підрозділів валютно-обмінного курсу впродовж дня, тобто можливість проведення просторового та часового арбітражу мінімізовано.

В той час, коли загальносвітові тенденції характеризуються розвитком строкового валютного ринку, як у промислово розвинутих так і країнах, що знаходяться на стадії становлення ринкової системи, в Україні торгівля деривативами за даними досліджень відсутня (додаток И.1).

Потреба у розвитку строкового валютного ринку до квітня 2008 року була низькою через прив'язку гривні до долара США. Він недостатньо розвивався і через малий розмір базового спотового ринку, у порівнянні з іншими країнами, а також через жорстке його регулювання. Починаючи з квітня 2008 року НБУ почав поступово переходити на більш гнучкий валютний курс (додатки К.1–К.3). А зростання волатильності валютного курсу призводить до збільшення потреби в ефективних інструментах хеджування валютних ризиків, що може повністю змінити існуючу картину щодо розвитку строкового валютного ринку в Україні.

На думку О. Береславської, активний розвиток форвардних операцій почався у 1997 році, коли в Україні почали здійснюватись операції з державними цінними паперами [146, с. 2]. Проте, перші спроби проведення форвардних операцій були призупинені після фінансово-економічної кризи 1998 року, коли російські банки не змогли розрахуватися по форвардних контрактах і курс гривні до долара США впав більше ніж на 80 %, а НБУ втратив дві третини обсягу своїх резервів [147].

Враховуючи необхідність хеджування ризиків зміни курсу іноземних валют, які виникають при виконанні резидентами зовнішньоекономічних договорів, НБУ Постановою від 11.12.2002 № 497 дозволив уповноваженим банкам спочатку здійснювати операції з купівлі-продажу іноземної валюти першої групи Класифікатора на умовах «форвард» на міжнародних ринках за дорученням та за рахунок коштів клієнтів [123, с. 48; 148], а потім Постановою від 17.09.2003 № 400 такі операції дозволив здійснювати на міжбанківському валютному ринку України, за умови їх реєстрації під час Торговельної сесії [126, с. 66; 149].

Відтак уповноваженим банкам надано право здійснювати валютні операції на умовах форвард для хеджування ризиків зміни курсу іноземної валюти щодо іншої іноземної валюти за зовнішньоекономічними договорами за умови, що обидві валюти є іноземними валютами 1-ї групи Класифікатора. Також банкам дозволено виконувати валютні операції за гривні з іноземною валютою 1-ї групи Класифікатора на умовах

«форвард» з метою хеджування ризиків зміни курсу іноземної валюти щодо гривні. Разом з тим, ці операції повинні здійснюватись в строк, що не перевищує один календарний рік і в межах лімітів відкритої валютної позиції уповноваженого банку за умови, що довга (коротка) позиція за такими операціями становитиме не більше 10 % регулятивного капіталу банку [116].

Вітчизняні банки, проявивши певну цікавість до операцій такого виду, так і не стали активно впроваджувати їх у свою діяльність. Як наслідок, гальмується й розвиток такого виду строкових операцій як валютні свопи. В Україні їх вперше почали використовувати в 1998 році, однак це не увінчалось успіхом.

Скорочення операцій на ринку строкових контрактів було обумовлено впровадженням валютного коридору в Україні у 1998 році. Певним чином, це пов'язано із зменшенням можливості отримання спекулятивних прибутків, проте і необхідність проведення операцій хеджування знизилась, оскільки функцію обмеження валютного ризику взяла на себе держава [12, с. 120].

Що стосується біржових строкових операцій з валютними ф'ючерсами, слід зазначити, що вони більш активно, ніж будь-які інші валютні деривативи, використовувались на строковому ринку України (під їх застосування припадав на кінець 90-х років), проте й вони не набули подальшого розвитку.

Так, торгівлю валютними ф'ючерсними контрактами було започатковано в 1994 році на Придніпровській товарній біржі, у 1996-1997 роках торгівля відбувалась на Київській універсальній біржі, а найактивніше ці інструменти функціонували у 1997-1998 роках, коли було організовано строкову торгівлю на Українській міжбанківській валютній біржі [148, с. 46]. Але, з метою уникнення дестабілізації валютного ринку через фінансову кризу 1998 року, Національний банк України заборонив торгівлю ф'ючерсами. Та заборона діяла п'ять років – до листопада 2003 року. 17 листопада 2003 року Українська міжбанківська валютна біржа оголосила про початок торгів валютними ф'ючерсними контрактами, базовими активами яких були курси долара США, євро, російського рубля та крос-курси євро щодо долара, євро щодо російського рубля і долара щодо російського рубля [149].

Проте ні за першим, ні за другим разом не спостерігалась активізація роботи з валютними деривативами. Наприклад, у 1997-1998 роках обсяги ринку порівняно зі світовими були дуже малими (щоденно на міжнародних ринках обсяги угод перевищують сотні мільйонів доларів); загальний обсяг угод на ф'ючерсному майданчику в цей період становив усього 2 302 млн. дол. США. За другої спроби обсяги торгів валютними ф'ючерсами на біржі були ще меншими аніж в 1997-1998 роках: як

зазначає радник голови Ради директорів УМВБ О. Береславська, у травні 2004 року укладено всього одинадцять угод [150, с. 16].

Досліджуючи використання валютних опціонів в Україні, слід зазначити, що в основному їх розглядають у теоретичному плані. На практиці валютні опціони застосовуються тільки НБУ у міжнародних розрахунках. Перша спроба проведення операцій з валютними опціонами відбулася вкінці 1994 року в Центрі термінових контрактів Української фондової біржі; більш активного характеру дані операції набули у 1995 році на Українській біржі опціонів і ф'ючерсів, однак вони так і не зазнали подальшого розвитку.

Оскільки ф'ючерсні контракти відображають стандартизовані обсяги валюти і дні погашення, які часто не збігаються з реальними сумами і термінами, що фігурують у зовнішньоекономічних контрактах, то, вважаємо, що для суб'єктів ринку, за умов невизначеності часу та суми валютних надходжень, нестійкої кон'юнктури ринку та недостатнього професіоналізму бізнесменів, більш привабливими можуть бути опціонні валютні операції.

Із прийняттям Положення № 281 в Україні знову почала діяти заборона на здійснення операцій з біржовими валютними деривативами. Вважаємо, що гальмом у розвитку строкового валютного ринку в Україні послужило декілька причин. Основною з них є те, що валютний ринок почав формуватися як біржовий, на відміну від світової практики, де зародження строкової торгівлі відбувалось насамперед із появи позабіржової форми – форвардних операцій. І лише згодом, коли в цих країнах були акумульовані значні фінансові ресурси, операції на ф'ючерсних біржах дали можливість одержувати значні прибутки спекулятивного характеру [150]. При чому, між спекулянтами та хеджерами цих країн підтримується необхідний баланс, оскільки строкові операції не лише служать для хеджування валютних ризиків та отримання спекулятивних прибутків, але й забезпечують формування системи реальних валютних курсів. Натомість, на вітчизняному ринку переважали спекулятивні тенденції, а хеджери були майже відсутні. Відтак більшість теорій ціноутворення на такому ринку не спрацює.

Друга причина полягає в тому, що держава надто пізно усвідомила необхідність створення та функціонування вітчизняного строкового валютного ринку, адже ефективність та ліквідність даного ринку значно залежить від державної підтримки. Погоджуємось із думкою О. Прусського у тому, що підтримавши строковий ринок на етапі становлення, держава отримує ефективний механізм впливу на макроекономічні процеси, строковий ринок виконує роль індикатора майбутньої кон'юнктури спотового ринку і дає змогу сьогодні отримати модель майбутнього розвитку економічної системи [88]. Дж. М. Кейнс У «Трактаті про

грошову реформу» наголошував на необхідності організації строкового валютного ринку саме в країнах із нестійкою валютою [150].

Як наслідок, вагомою проблемою залишається також недосконалість та неузгодженість законодавчої бази не лише із загальноприйнятими у міжнародній практиці поняттями та механізмами регулювання, але й між внутрідержавними положеннями та законами. На даний час строкові операції регламентуються «Правилами випуску та обігу фондових деривативів» Державної Комісії Цінних Паперів та Фондового Ринку від 24 червня 1997 року № 13, Постановою Правління НБУ «Про Правила випуску та обігу валютних деривативів» від 07 липня 1997 року № 216, у яких йдеться лише про валютні форвардні контракти, хоча вони не є деривативами, а про ф'ючерсні контракти та опціони там не згадується; Постановою Кабміну «Про затвердження Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів» від 19 квітня 1999 року № 632, визначення основних понять щодо строкового ринку наведено в Законі України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28 грудня 1994 року № 334 та іншими нормативними актами [152-161].

На жаль, доводиться констатувати відсутність у чинному законодавстві єдиної загальноприйнятої термінології щодо строкової торгівлі та визначених принципів і процедур здійснення операцій із валютними деривативами [152; 153; 154]. Більшість дефініцій, як зазначають С. Панцир, Л. Долінський, К. Левицька, М. Райко, В. Гордон, В. Гоффе, В. Михальський, містять суперечливі, а подекуди сумнівні визначення [162-168]. А також відсутні механізми регулювання багатьох ключових моментів функціонування строкового ринку, зокрема чітко не прописані питання клірингу за строковими угодами, емісії контрактів, вимоги щодо біржової маржі і гарантування угод, недостатньо висвітлені питання бухгалтерського та податкового обліку строкових операцій та ряд інших питань [162-164, 166, 168].

Результати аналізу засвідчили, що розвиток конверсійних операцій на валютному ринку України супроводжується рядом проблем. Як до, так і після кризи основними факторами, що негативно впливають на розвиток даних операцій є недосконалість законодавчої бази, незначна фінансова потужність більшості українських банків, недостатня кількість технічного обладнання для проведення таких операцій, відсутність власних банківських торгово-інформаційних систем і програмних продуктів, нестача кваліфікованого персоналу для здійснення таких операцій.

Основними факторами, що стримують розвиток строкового ринку є відсутність державної підтримки та узгодженого законодавства, нестача спеціалізованого персоналу, здатного працювати на вітчизняному та міжнародних строкових валютних ринках, недостатній рівень розвитку виробничої сфери та відсутність інтересу до строкових інструментів з

боку суб'єктів експортно-імпоротної діяльності, які найбільше потребують хеджування валютних ризиків, а також низька ліквідність фондового ринку України, політична невизначеність та мінливість інвестиційного клімату.

Розвиток строкового ринку значно залежить і від розвитку спот-ринку та особливостей валютно-курсової політики. Наприклад, відсутність зацікавленості у хеджерів та спекулянтів до операцій з валютними деривативами, у докризовий період зумовлена відсутністю коливання валютного курсу.

Підсумовуючи вище викладене, можемо стверджувати, що основними проблемами, що супроводжують розвиток конверсійних операцій є: 1) висока залежність їх динаміки від надходжень експортно-імпоротної виручки (наприклад, у кризовий період переважання попиту над пропозицією іноземної валюти зумовлено скороченням експортних надходжень в країну, тоді як у докризовий період спот-ринок характеризувався стабільністю), а не від якісних характеристик їх виконання банківськими установами; 2) одночасне існування трьох різних обмінних курсів: міжбанківського (ринкового) валютного курсу, офіційного валютного курсу, що використовується для цілей оподаткування та бухгалтерського обліку, та курсу, за яким здійснюються інтервенції НБУ. Це ускладнює здійснення ринкових операцій та розвиток міжбанківського ринку, тому спроби зближення цих курсів приведуть до більшої прозорості, забезпечать вищий рівень активності на валютних ринках та створять можливості щодо кращого управління ризиками; 3) відсутність зацікавленості, а також професійно-технічної та правової бази для розвитку строкового ринку; 4) відсутність стратегічного бачення розвитку конверсійних операцій, про що свідчить валютно-курсова політика НБУ, направлена на регулювання поточних проблем через проведення постійних інтервенцій без врахування довгострокових орієнтирів розвитку поточного та строкового валютного ринку.

Отже, вважаємо, що з метою вдосконалення умов для проведення та розвитку конверсійних операцій необхідно доопрацювати та узгодити національну законодавчу базу, що регулює розвиток конверсійних операцій з міжнародною, вдосконалити валютно-курсову політику НБУ, проводити поступову політику валютної лібералізації щодо здійснення конверсійних операцій відповідно до стану розвитку економіки, банківської системи та валютного ринку, забезпечити динамічний та інноваційний розвиток реального сектору економіки, а також підвищити рівень капіталізації банків з метою розширення їх можливостей щодо залучення новітньої інформаційно-технічної бази, підвищення кваліфікації персоналу, впровадження нових конверсійних операцій для вітчизняного ринку.

2.2. Характеристика операцій із залучення і розміщення валютних коштів та організації міжнародних розрахунків

Операції із залучення та розміщення грошових коштів є чи не найважливішими у діяльності комерційних банків і забезпечують їм левову частку доходу. Основний ресурс активної діяльності банківських установ на 85-90 % складається саме із залучених коштів, основними джерелами яких є вільні кошти фізичних та юридичних осіб, а також кредити, отримані в центральному та інших комерційних банках. Комерційні банки залучають валютні депозити з двох основних причин. По-перше, з метою отримання прибутку шляхом їх подальшого розміщення, а по-друге, задля підтримання власної ліквідності.

В сучасному світі постійно загострюється проблема пошуку та доступу до вільних ресурсів. Відтак банки вдаються до постійного пошуку нових способів залучення коштів. Наприклад, все більшої актуальності набуває вдосконалення управління залишками на поточних клієнтських та міжбанківських кореспондентських рахунках. Банки пропонують клієнтам оформити на частину коштів із їх поточного рахунку короткостроковий депозит (зазвичай від 1 тижня до 1 місяця), або ж, сумуючи залишки на поточних клієнтських рахунках, самостійно їх розміщують на короткострокові депозити (від 1 дня до 1 тижня). І чим краще поставлена аналітична робота в банку, тим він гнучкіше маніпулюватиме рахунками та ефективніше використовуватиме тимчасово вільні валютні резерви.

Іноземні банки пропонують своїм клієнтам операції і за так званими pow-рахунками, за рахунками пренумерандо чи superpow-рахунками. Оскільки короткострокові вклади є нестабільним джерелом ресурсів, то банки намагаються стимулювати своїх клієнтів до тривалішого зберігання коштів шляхом покращення якості обслуговування, виплати премій, безкоштовного обслуговування чи шляхом надання додаткових послуг.

Особливого поширення у світовій практиці зазнало використання таких форм строкових вкладів як депозитні сертифікати та банківські векселі, які мають суттєві переваги над звичайними строковими депозитами, оскільки можуть використовуватись як платіжний засіб у міжнародних розрахунках та обертатися на вторинному ринку. Це дозволяє вкладникам при потребі отримати власні кошти, не чекаючи закінчення дії депозитної угоди, а банк при цьому не втрачає частини своїх ресурсів.

Аналізуючи особливості залучення валютних ресурсів вітчизняними банками слід зазначити, що існує ряд проблем. Передусім українські банки мають обмежений доступ до залучення ресурсів на зовнішніх ринках. Це пояснюється низькою капіталізацією та загальним станом розвитку вітчизняної банківської системи, підвищеним кредитним

ризиком нашої країни, станом внутрішнього валютного ринку та економіки загалом. За таких умов, вітчизняні банки можуть здебільшого лише розміщувати валютні депозити закордоном, тоді як іноземні банки відмовляються розміщувати власні кошти на ринку українських міжбанківських депозитів. Проте І. Софіщенко стверджує, що саме операції банків на міжнародних ринках є перспективним джерелом валютних надходжень в країну [169, с. 37]. Слід зазначити, що дане джерело залучення валютних ресурсів є дорогим для вітчизняних банків, а тому, на даному етапі розвитку, для них основним джерелом поповнення валютних коштів залишається внутрішній валютний ринок (додаток Л.1). Відтак вітчизняні банки залучають міжбанківські валютні депозити здебільшого один в одного.

За таких умов, вітчизняні банки повинні особливу увагу зосереджувати на застосуванні найрізноманітніших форм залучення валютних ресурсів. Їм необхідно вдосконалити управління залишками на поточних та кореспондентських рахунках з метою отримання короткострокового валютного ресурсу. Однак вітчизняні банки частково втратили можливість обслуговувати лоро-рахунки іноземних банків та використовувати їх залишки як тимчасові джерела ресурсів через високу присутність іноземних інституцій у банківській системі України.

Вітчизняні банки можуть розширити валютну ресурсну базу, наприклад, шляхом пропонування послуг за рахунками пренумерандо, now- та supernow-рахунками. Роботу з останніми вже почали проводити деякі з них, зокрема VAB Банк, однак вітчизняна практика не передбачає при цьому надання додаткових послуг, як це передбачено у діяльності іноземних банків [170, с. 27]. Дедалі частіше вітчизняні банки акумулюють кошти населення з допомогою таких уже давно відомих закордоном форм як залучення коштів на накопичувальні рахунки.

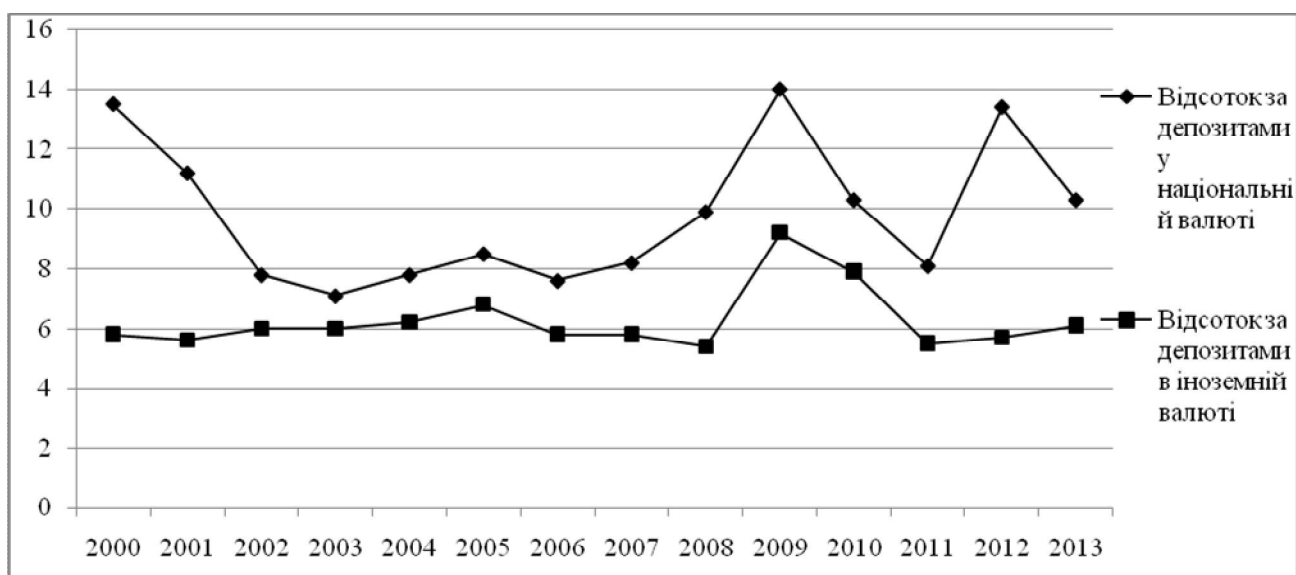
Проблеми залишаються і з строковим залученням ресурсів. Наприклад, такі їх форми як депозитні сертифікати та банківські векселі практично не застосовуються вітчизняними банками. Це зумовлено недостатнім розвитком фондового ринку, а також незначними позиціями вітчизняних банків на міжнародних ринках та низькою довірою іноземних партнерів до надійності українських банків.

Оскільки строкові вклади є найпривабливішим видом залучення ресурсів, адже є зручними та надійними при плануванні банківської діяльності, то вітчизняним банкам все ж вдавалося майже до кінця 2008 року (до початку кризи) нарощувати валютну ресурсну базу, безпосередньо, шляхом залучення строкових депозитів. Однак вже у 2009 році відбулось стрімке їх скорочення: якщо валютні депозити строком від 1 і більше 2-х років в сумі на кінець 2008 року становили 75 497 млн. грн., то на кінець 2009 року знизились до 39 747 млн. грн. (на 47,4 %)

(додаток Л.2). Короткострокові валютні депозити все ж продовжували зростати, хоч і повільнішими темпами. Значне скорочення строкових депозитів можна пояснити спадом ділової активності впродовж 2009 року та зниженням рівня інвестицій в економіку України. Із стабілізацією економіки починаючи з 2010 року, частка строкових валютних депозитів знову почала зростати і у квітні 2013 року становила 122 379 млн. грн. [175, с. 79], в листопаді 2013 року – 138 799 млн. грн.

Вітчизняні банки, формуючи валютну ресурсну базу, найчастіше вдаються до відсоткової політики. Проте основна стратегія роботи банку з депозитами повинна полягати не в залученні коштів під високі відсотки, а в гарантуванні збереження їх вартості в часі та своєчасному поверненні їх власнику. Як зазначає Н. Внукова, саме відсоткова політика свідчить про надійність і стабільність ресурсної бази банку і повинна відповідати двом вимогам: з одного боку, відсоткова ставка за депозитами повинна бути достатньо привабливою для потенційних вкладників, а з іншого, вона не повинна різко перевищувати нижню межу відсоткової маржі між активними і пасивними операціями банку [172]. Розмір депозитних відсотків банки встановлюють виходячи як із власної депозитної політики, так із врахуванням облікової ставки НБУ, стану грошового та валютного ринку. Тому фінансово стійкі банки, піклуючись про підтримку своєї ліквідності і платоспроможності, пропонують відсоток за депозитами не вищий за середньозважений.

З 2007 року відсотки за депозитами на внутрішньому ринку почали зростати і на кінець 2009 року середньозважені ставки за депозитами в національній та іноземній валюті становили 14 % і 9,2 % (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Динаміка середньозважених процентних ставок за депозитами, залученими банками у суб'єктів господарювання та фізичних осіб

Джерело: складено за матеріалами [171, с. 96; 174, с. 146; 175 с.145; 365, с.143].

Збільшення вартості депозитів зумовлене необхідністю нарощування ресурсної бази в умовах загострення дефіциту гривневих та валютних коштів, у зв'язку із стрімким їх вилученням із банківської системи наприкінці 2008 та початку 2009 років (додаток М.1). На кінець 2011 року відсотки за депозитами в національній та іноземній валюті знову знизились до 8,1 % і 5,5 % відповідно, проте до кінця 2012 року відсотки за депозитами в національній валюті зросли до 13,4 %, а в іноземній – лише на 0,2 відсоткових пункти (до 5,7 %).

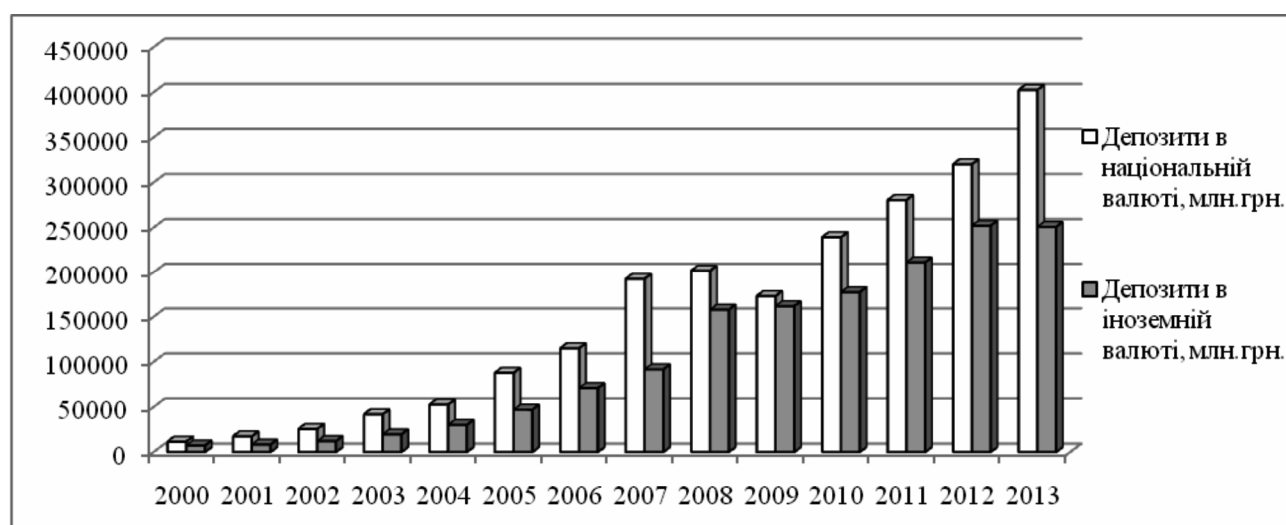
Високі відсотки за депозитами на внутрішньому ринку, у порівнянні з міжнародними, можна також пояснити: обмеженою можливістю вітчизняних банків залучати валютні депозити від іноземних банків та змушеністю розраховувати зазвичай на обсяги внутрішнього ринку; існуванням розриву цін між внутрішніми та світовими ринками сировинних товарів; збільшенням попиту на валютні кредити, як більш надійне та дешевше джерело отримання коштів.

Слід, зазначити, що обсяг залучення валютних коштів вітчизняними банками залежить і від стану поточного балансу експортно-імпортних операцій, коливання валютного курсу гривні, темпів інфляції, наявності чи відсутності обов'язкового продажу валютної виручки. Так, наприклад, нестабільність національної грошової одиниці, яка спостерігалась до 1995 року, зумовила швидкий ріст протягом цього періоду питомої ваги валютних депозитів (до 42,2 %). Починаючи з 1995 року валютний курс гривні коливався значно повільніше, темпи інфляції знизились, і тому до кінця 1997 року питома вага валютних вкладів знизилась до 26 %. Проте, у вересні 1998 року міжнародна валютно-фінансова криза знову призвела до збільшення частки валютних депозитів на кінець 1998 року на 39 % та 1999 року до 43,8 % [172, с. 483; 173, с. 63].

В результаті реалізації впродовж кількох років політики НБУ, направленої на підтримання валютного курсу гривні та стабілізацію національної економіки, відбулося значне скорочення питомої ваги валютних вкладів, яка в 2001-2003 роках трималась на рівні 32 %. Починаючи з 2004 року намітилась стійка тенденція до розширення валютних вкладів і в 2006 році їх частка досягла 38,1 %, що можна пояснити збільшенням надходжень від експортної виручки. З метою призупинення зростання швидкими темпами доларових депозитів (у 2006 році вони зросли на 57,4 %, тоді як гривневі вклади збільшились лише на 30,9 %), НБУ у 2006 році двічі підвищував норматив банківського резервування за валютними депозитами. Характерною особливістю 2007 року, на відміну від попередніх років, було зростання депозитів у національній валюті значно вищими темпами (166,4 %), аніж в іноземній (128,1 %), і на 01.01.2008 частка гривневих депозитів зросла до 67,9 % або

192 279 млн. грн., що відповідно зменшило рівень доларизації економіки (рис. 2.2).

Скорочення частки валютних депозитів та ріст вкладів у національній валюті у 2007 році можна пояснити: по-перше, збільшенням обсягів грошової маси за рахунок соціальних виплат, виплати компенсацій за знеціненими заощадженнями Ощадбанку СРСР; по-друге, зниженням курсу долара США, як основного засобу збереження заощаджень в Україні відносно євро на світовому ринку; по-третє, скороченням у порівнянні з 2006 роком експорту товарів та послуг із 46,6 до 45,6 % відносно ВВП та ростом у 2007 році імпорту від 49,5 до 51,2 %.

Рис. 2.2. Динаміка зобов'язань банків за коштами, залученими на рахунки суб'єктів господарювання та фізичних осіб (за видами валют)

Джерело: складено за матеріалами [171, с. 144; 174, с. 80; 175, с. 79; 365, с. 86]

Проте внаслідок впливу світової фінансової кризи, посилення економічної нестабільності, різкої девальвації гривні та росту інфляції депозитний портфель комерційних банків почав стрімко зменшуватися: якщо у грудні 2008 року фізичні особи, суб'єкти господарювання та інші небанківські установи зняли з депозитів 100 млн. грн., то у січні 2009 року – їх відплив зріс до 19,6 млрд. грн., а у лютому – до 22 млрд. грн. У 2010-2012 роках депозитний портфель комерційних банків залишався меншим аніж до кінця 2008 року (додатки Л.3, Л.4). Після відновлення стабілізації на валютному ринку частка депозитів в іноземній валюті знову почала зростати, і за станом на 01.01.2013 досягла 44,04 % або 252 074 млн. грн. (див. рис. 2.2), хоча її темпи зростання у 2010-2012 роках були нижчими порівняно з до кризовим періодом (додаток Л.5).

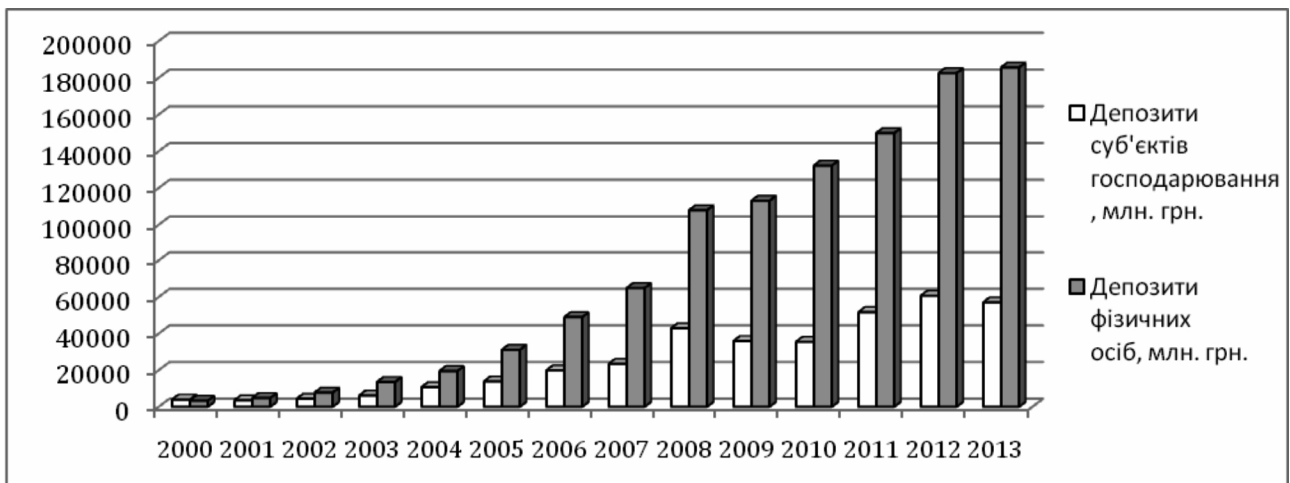
Говорячи про доларизацію економіки, слід зазначити, що існує декілька методів її оцінювання. Найпростіший визначає її як співвідношення валютних депозитів до загальної суми банківських депозитів. Найпоширенішим методом оцінювання рівня доларизації, який

застосовує і НБУ, є розроблений МВФ індекс, що визначається як співвідношення валютних депозитів до грошової маси М2. Згідно цього методу, найвищим рівень доларизації був у 2009 році – 33,4 % (додаток Н.1). Обидва методи, на нашу думку, відображають лише доларизацію депозитів, а не економіки загалом, оскільки вони не включають інформацію про готівкову доларизацію, адже значна сума готівкових доларів обслуговує тіньові розрахунки та використовується як форма заощаджень населенням. Готівкову доларизацію, через відсутність відповідної інформації, визначити досить важко, хіба що лише через показники купівлі-продажу валюти населенням. Як зазначає О. Шкарпова, оцінюванням валютної готівки стосовно загальної грошової маси займається лише ФРС США, за її підрахунками показник доларизації в Україні ще у 2006 році перевищував 45 %, тобто в країні існує надмірна доларизація економіки [176]. Високий рівень доларизації економіки України й привабливість валютних депозитів ведуть до виникнення валютних ризиків у разі різких коливань валютного курсу гривні, що проявило себе на сучасному етапі розвитку внутрішнього валютного ринку. Надвисока чутливість до мінливості валютних курсів та значні обсяги валютно-кредитних операцій спричинили кризу у банківській системі та спровокували нестабільність валютного ринку.

На думку О. Радзієвського, долар у населення перевищує гривневу складову і опосередковано бере участь в обмінних операціях на внутрішньому ринку між резидентами, хоча згідно законодавства гривня є єдиним платіжним засобом на території України. Усім відома формула грошово-товарного обігу $G - T - G$ в Україні набуває виду $D - G - T - G - D$, де D – долар [177, с. 18].

Слід зазначити, що незважаючи на те, що вклади населення для банківського бізнесу є дорожчими, більш ризиковими та такими, що швидко піддаються панічним настроям, все ж чимала питома вага валютних запозичень вітчизняних банків сформована саме із валютних вкладів фізичних осіб. Так, станом на 01.04.2013 частка валютних депозитів населення становила 182 058 млн. грн. (75,6 %), а суб'єктів господарювання 58 679 млн. грн. (24,4 %) (рис. 2.3).

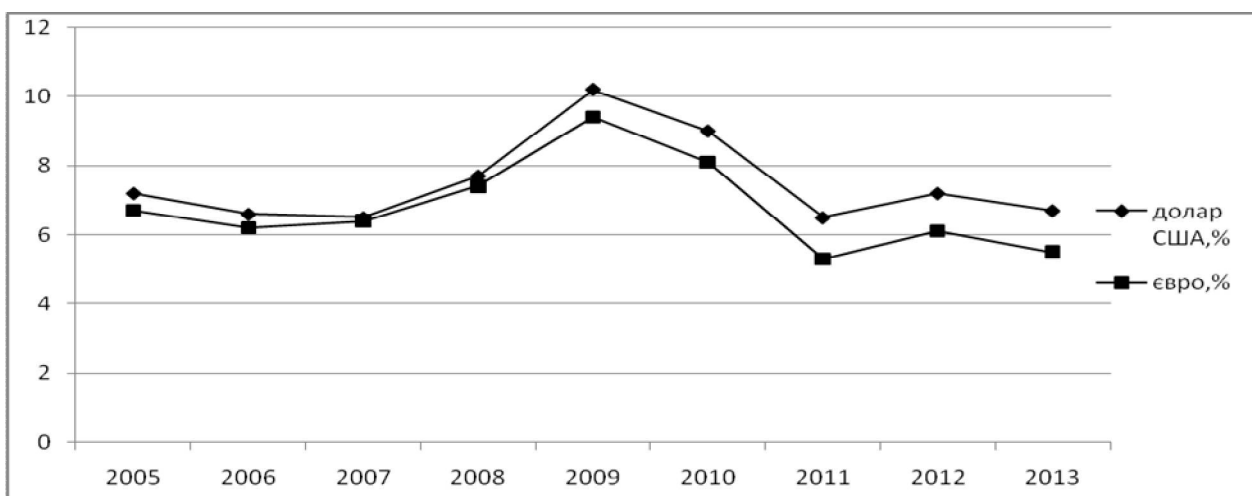
Вважаємо, що така динаміка була зумовлена не так покращенням очікувань населення щодо економічної ситуації в країні та збільшенням довіри населення до банківської системи, як значною доларизацією економіки, збереженням девальваційних та інфляційних очікувань. Наприклад, якщо індекс інфляції у 2005 році становив 10,3 %, у 2006 – 11,6 %, у 2007 – 16,6%, то у 2008 році сягнув 22,3 %, хоч у 2009-2010 роках він знизився до 12,3 %, та 9,1 % відповідно, проте залишався на високому рівні. У 2012 році він становив 9,8 %.

Рис. 2.3. Динаміка зобов'язань банків за валютними коштами, залученими на рахунки суб'єктів господарювання та фізичних осіб

Джерело: складено за матеріалами [171, с. 145; 174, с. 86, 92; 175 с. 85, 91; 365, с. 91, 96].

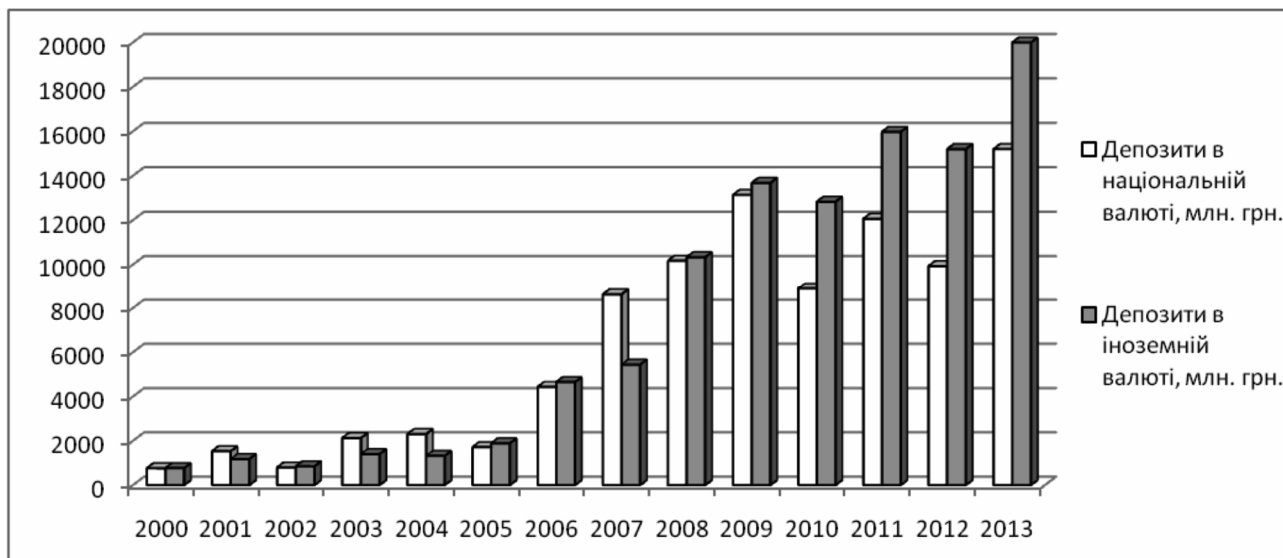
Слід зазначити, що відбуваються зміни безпосередньо у структурі валютних депозитів. Хоч у 2009 році як і раніше, переважали доларові депозити, але їх частка постійно зменшується. Якщо ще на початку 2007 року доларові вклади у загальній масі валютних депозитів суб'єктів господарювання та фізичних осіб займали 81,4 %, то на початку 2010 року скоротились до 69,7 % [171; 174]. Зниження частки доларових депозитів відбулось за рахунок зменшення вкладів суб'єктів господарювання. Натомість питома вага депозитів у євро зросла, передусім за рахунок коштів фізичних осіб. Проте на кінець 2012 року доларові вклади суб'єктів господарювання та фізичних осіб знову зросли до 82,2 % від загальної суми валютних депозитів [139 с. 119, 126]. Слід зазначити, що на обсяг вкладів населення у банківську систему більше впливають економічні (темпи інфляції) та валютні (рівень девальвації) показники, аніж зміни відсоткових ставок (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Динаміка середньозважених відсоткових ставок за валютними депозитами залученими на рахунки фізичних осіб

Джерело: складено за матеріалами [174, с. 157; 175, с. 156; 365, с. 153].

Що стосується міжбанківського депозитного ринку, то обсяг залучених валютних коштів на кінець 2009 року становив 13 676 млн. грн. (на кінець 2007 року – 5 440 млн. грн.), тобто за два роки збільшився у понад 2,5 рази: у 2008 році – на 90 %, у 2009 – ще на 32,4 % (рис. 2.5).

Рис. 2.5. Динаміка зобов'язань за депозитами залученими банками на міжбанківському ринку України

Джерело: складено за матеріалами [171, с. 143; 174, с. 95; 175, с. 94; 365, с. 98]

Це пояснюється тим, що банки мали потребу у додаткових ресурсах для підтримання на належному рівні поточної та короткострокової ліквідності, а також для обслуговування договорів щодо залучення коштів за кордоном. У 2010 році обсяг залучених валютних коштів банками дещо знизився – до 12 826 млн. грн., проте у наступні періоди спостерігалась тенденція до зростання. Так, за станом на 01.04.2013 обсяг міжбанківських валютних депозитів становив 19 963 млн. грн.

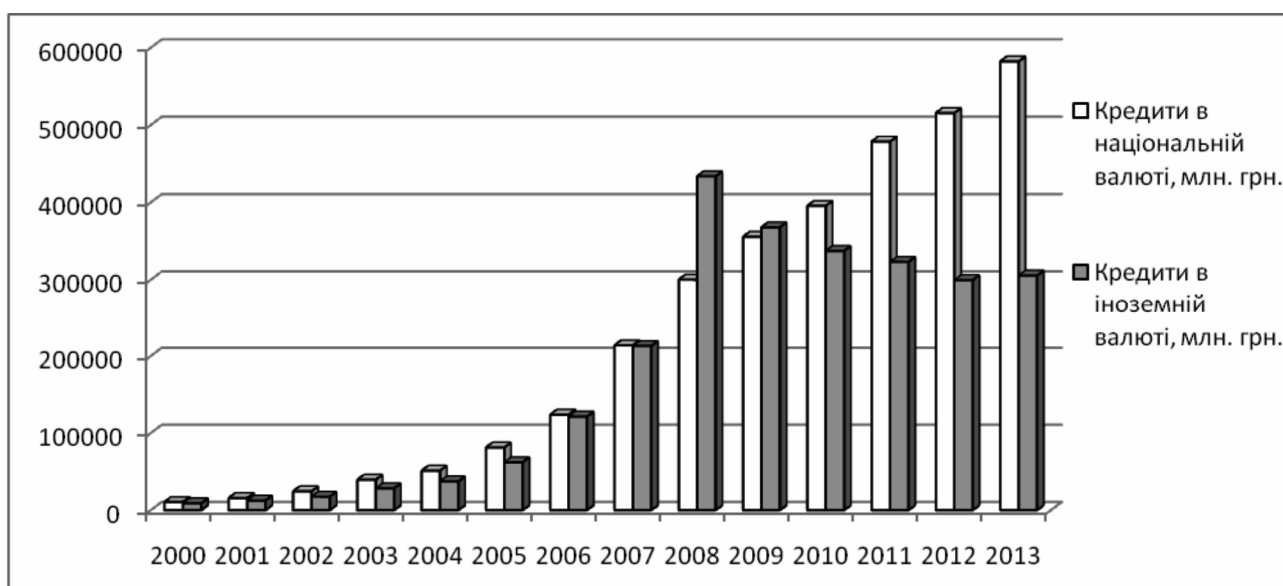
Як уже зазначалось, залучення коштів банками здійснюється з метою подальшого їх розміщення задля отримання прибутку. Кредитні операції є чи не найважливішими у банківській діяльності як за обсягами проведення, так і за рівнем прибутковості.

Із поглибленням міжнародного співробітництва розширюються обсяги та напрями розміщення валютних коштів. Зазвичай виділяють такі різновиди кредитування в іноземній валюті як: 1) кредитування державних потреб, що формують зовнішню заборгованість країни; 2) кредитування експортно-імпоротної діяльності; 3) спільне кредитування кількома кредитними установами великих проектів різних галузей інфраструктури; 4) кредитування інвестиційних проектів; 5) кредитування як різновид розрахунків, тобто розрахунків з відстрочкою платежу [90, с. 90; 39, с. 347; 178, с. 44].

Як різновид кредитування в іноземній валюті, вважаємо, слід назвати і споживче кредитування, яке займає чималу частку у кредитному портфелі вітчизняних банків.

У світовій практиці, найактивніше кредитування в іноземній валюті застосовується при фінансуванні міжнародної торгівлі, шляхом застосування різних форм його проведення. Все частіше при валютному кредитуванні застосовуються і такі більш складні операції як лізинг, факторинг та форфейтинг. Наприклад, обсяг лізингових операцій у світі за рік дорівнює в середньому 300 – 500 млрд. дол. США [179]. Динаміка розвитку ринку факторингових послуг у провідних країнах світу протягом останніх років була позитивною, щорічне зростання обсягів цих послуг становило близько 18 %. Обсяг факторингових операцій у країнах Європи ще за 2006 рік склав 806 983 млн. євро, Азії – 149 995 млн. євро, Америки – 140 944 млн. євро, всього у світі – 1 134 288 млн. євро. На сьогодні обсяг послуг факторингу у країнах Європи становить до 10 % ВВП, активно він зростає у країнах Прибалтики та Росії [180]. Для кредитування експорту товарів виробничого призначення терміном до кількох, здебільшого 7 років у світі використовуються форфейтингові операції. Можна вважати, що форфейтинг є продовженням та розширенням факторингових операцій (додаток И.2).

Аналізуючи особливості розвитку валютного кредитування в Україні слід зазначити, що до кінця 2009 року у банківських кредитних портфелях переважали кредити надані саме в іноземній, а не національній валюті (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Динаміка вимог банків

за кредитами наданими в економіку України

Джерело: складено за матеріалами [171, с. 114; 174, с. 101; 175, с. 100; 365, с. 104].

Так, наприклад, у 2008 році у порівнянні із попередніми роками спостерігались найвищі темпи зростання валютного кредитування – 203,6 % (додаток Л.6), і на початок 2009 року обсяг вимог банків за кредитами в іноземній валюті, наданими в економіку України становив 433 801 млн. грн., а їх частка в загальній структурі кредитних вкладень на кінець 2008 року досягла 59,1 % (додаток Л.7).

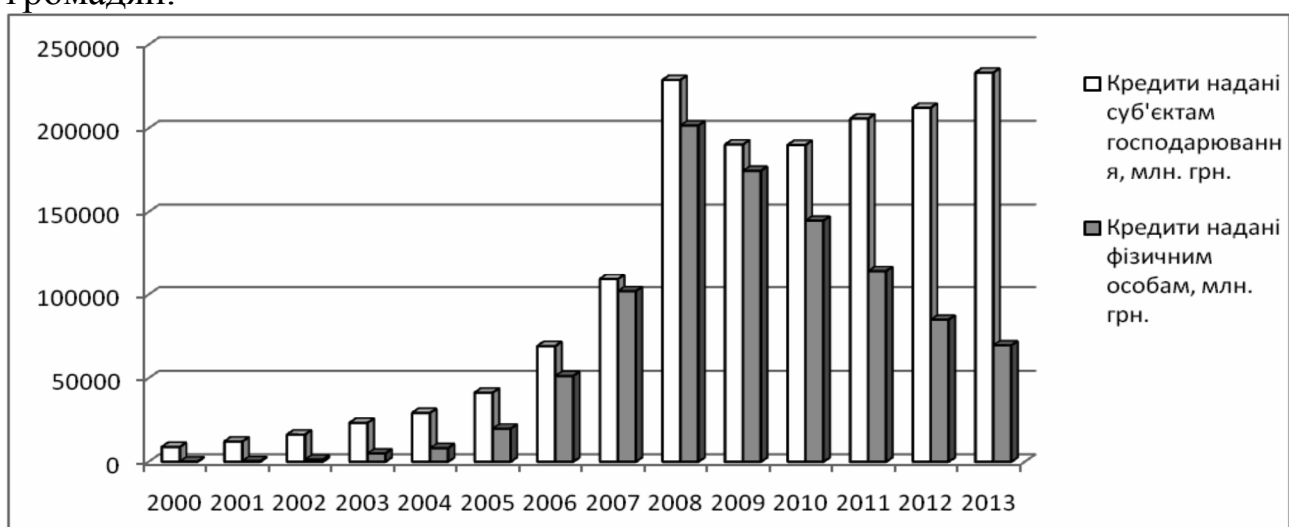
Проте в результаті регулятивних дій з боку НБУ, зумовлених необхідністю стабілізації валютного ринку та банківської системи України, починаючи з 2010 року почало переважати кредитування у національній грошовій одиниці, у квітні 2013 року його обсяг сягнув 523 436 млн. грн., тоді як валютні кредити знизились до 306 842 млн. грн.

Зростання частки валютних кредитів у докризовий період зумовлене прискореним кредитуванням як фізичних, так і юридичних осіб (рис. 2.7).

У 2008 році порівняно із минулим роком обсяг кредитів наданих фізичним особам збільшився на 97,7 % (із 101 984 до 201 688 млн. грн.), тоді як кредитування суб'єктів господарювання зросло вже на 109,3 % (із 109 341 до 228 891 млн. грн.) (додаток Л.8).

При цьому, як у 2008, так і в 2009 році переважаючою у вимогах банків за валютними кредитами залишалась частка довгострокових кредитів (від 1 і понад 5 років), яка становила 46,4 % та 41,58 % відповідно від загальної сукупності виданих кредитів (додаток Л.9).

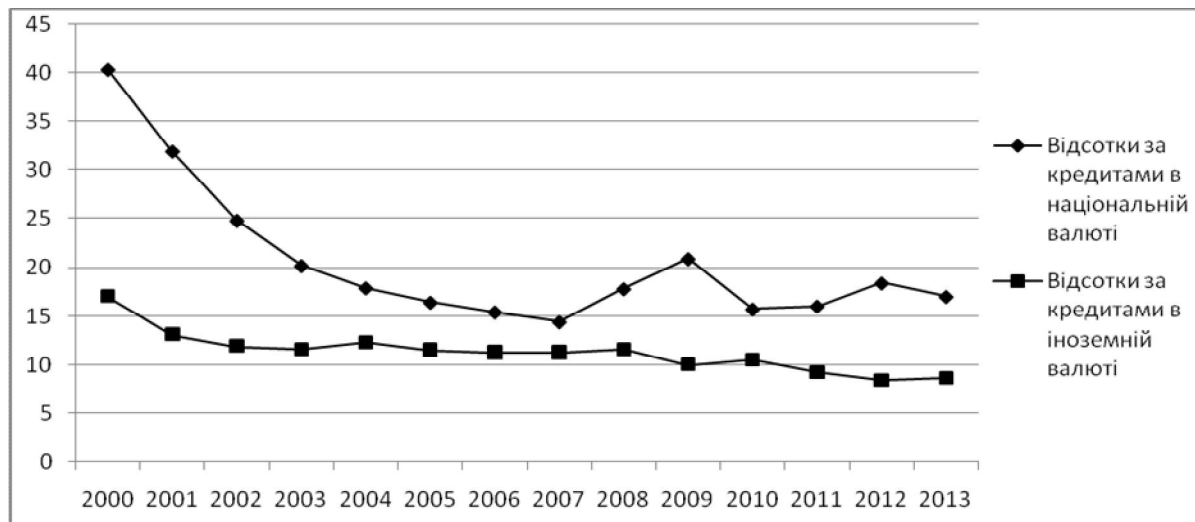
Якщо переважання обсягів кредитування суб'єктів господарювання в іноземній валюті над національною можна пояснити посиленням міжнародного співробітництва вітчизняних підприємств з іноземними партнерами, то стрімке зростання обсягів кредитування фізичних осіб було зумовлено передусім розвитком споживчого та іпотечного кредитування населення, пов'язаного з підвищенням платоспроможності громадян.

Рис. 2.7. Динаміка вимог банків за кредитами в іноземній валюті наданими в економіку України

Джерело: складено за матеріалами [171, с. 114; 174. с. 107, 117; 175, с. 106, 116; 365, с. 109, 117]

Стабільність курсу гривні відносно долара США (у докризовий період), ріст купівельної спроможності та доходів населення, а також нижчі відсотки за кредитами у валюті (рис. 2.8), (додаток М.2) – усе це створило сприятливі умови для росту попиту на валютні кредити.

Рис. 2.8. Динаміка середньозважених процентних ставок за кредитами, наданими банками суб'єктам господарювання та фізичним особам

Джерело: складено за матеріалами [171, с. 96; 174, с. 135; 175, с. 132; 365, с. 132].

Банки, нарощуючи обсяги валютних кредитних операцій, недостатньо уваги приділяли таким основним аспектам, які впливають на якість кредитного портфеля та забезпечують надійність банківської діяльності, як призначення кредиту, доцільність отримання кредиту саме в іноземній валюті, наявність джерел його погашення, якість застави, репутація позичальника тощо. Банки виходили із сьогодення, їх валютно-кредитна політика не була спрямованою на перспективу і не передбачала розробку прогнозів щодо подальшого розвитку даних операцій та їх впливу на загальні показники банківської діяльності. Відповідно це створило додаткові кредитні ризики для банків, адже переважна більшість населення не має постійних доходів в іноземній валюті.

Тому, після динамічного зростання тенденції розвитку кредитних операцій під дією кризових процесів з вересня 2008 року і впродовж 2009 року зазнали значних змін. За підсумками 2009 року вперше зафіксовано зменшення залишків кредитів в іноземній валюті (на 15,2 %). Це зумовлено зниженням темпів зростання ресурсної бази банків через продовження відпливу коштів з банківської системи; обмеженим доступом до зовнішніх джерел фінансування; погіршенням фінансового стану підприємств; зниженням платоспроможності населення; посиленням вимог банків до оцінювання кредитоспроможності клієнтів, з метою

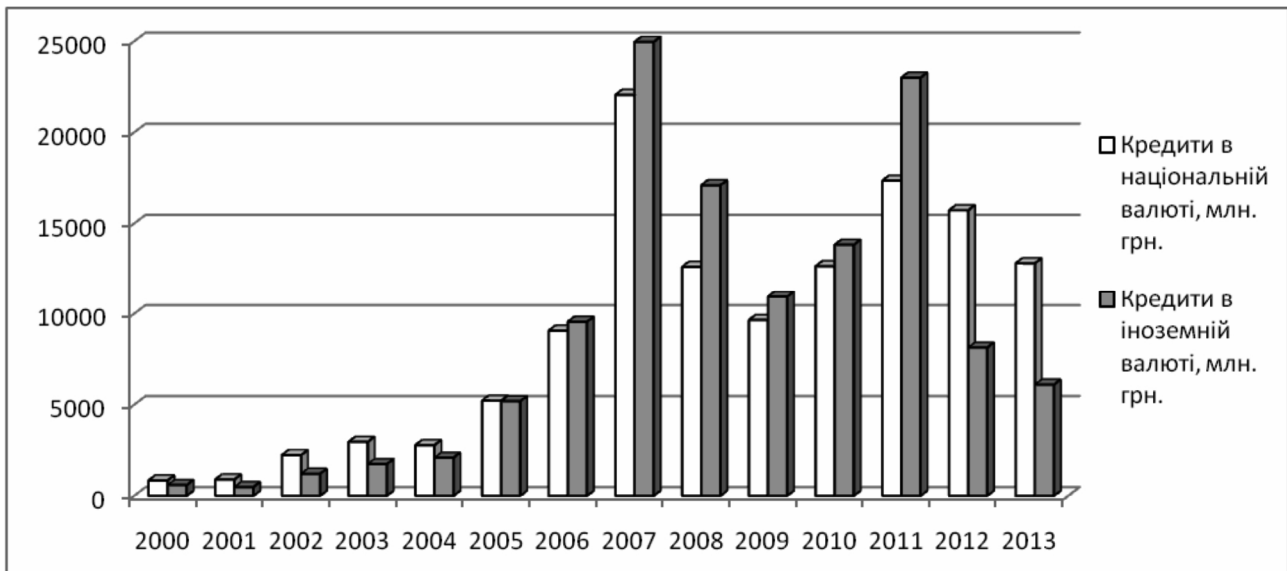
призупинення темпів зростання споживчого кредитування; а також запровадженням обмежень на кредитування в іноземній валюті з метою мінімізації валютних ризиків.

Таким чином, вимог банків за валютним кредитами наданими резидентам України у 2010-2012 роках скорочувалися. Наприклад, частка довгострокових кредитів (від 1 і понад 5 років) на 01.01.2013 зменшилась до 25,86 % (додаток Л.9). Така тенденція зумовлена зниженням рівня внутрішньої та зовнішньої довгострокової ресурсної бази комерційних банків та заборону валютного кредитування споживчих потреб населення.

Заборгованість суб'єктів господарювання за кредитами в іноземній валюті у 2009 році знизилась на 16,9 %. Залишки за валютними кредитами, наданими фізичним особам на початку 2010 року скоротилися на 13,4 %. В умовах дії заборони споживчого кредитування населення в іноземній валюті та реструктуризації іпотечних кредитів. Тенденція зниження спостерігалась до кінця 2012 року і на 01.04.2013 обсяг валютних кредитів наданих вічним особам становив лише 80 616 млн. грн. тоді як, наприклад, на 01.01.2010 – 174 579 млн. грн. [137, с. 40; 175, с. 116].

Якщо у 2009 році відбулось зростання обсягів кредитування фізичних осіб у доларах США на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості на 11,8 % строком до 5 років, то з 2010 року спостерігалось їх скорочення. Так, наприклад, у 2012 році серед кредитів наданих в іноземній валюті в основному скорочувалися кредити більше 5-ти років – на 24,2 %. [138, с. 44].

Говорячи про міжбанківський ринок, слід зазначити, що в результаті активного розвитку кредитної діяльності банківських установ у 2007 році відбулось його прискорене розширення. Обсяги операцій на ньому зросли на 54,7 % у порівнянні з 2006 роком. Зростання вимог банків за валютними кредитами в цей період певною мірою пов'язано із зростанням запозичень банками коштів на зовнішніх фінансових ринках [171, с. 48]. Проте, з кінця вересня 2008 року і впродовж 2009 року спостерігалось зниження їх обсягів. Це було зумовлено скороченням вільної ліквідності банківської системи внаслідок впливу депозитів, збільшенням попиту на кредитні ресурси та зменшенням їх пропозиції. У 2008-2009 роках валютні кредити на міжбанківському ринку скоротились на 31,5 % та 36 % відповідно (рис. 2.9). Із стабілізацією ринкової ситуації у 2010-2011 роках спостерігалось зростання обсягів міжбанківського кредитування до 22 999 млн. грн. на 01.01.2012. Та зростання обсягів кредитування резидентів України у національній валюті призвело до зменшення необхідності у залученні міжбанківських валютних кредитів, і їх обсяг за станом на 01.04.2013 знизився до 7 034 млн. грн. [175, с.118]

Рис. 2.9. Динаміка вимог за кредитами наданими банками на міжбанківському ринку України

Джерело: складено за матеріалами [171, с. 141; 174, с. 119; 175, с. 118; 365, с. 118].

Слід згадати і про стан розвитку нових для вітчизняних банків видів операцій валютного кредитування. Так, лізингові операції не набули значного поширення, проте цьому сприяють такі передумови, як поганий стан парку обладнання, велика питома вага морально застарілого обладнання, незабезпеченість його запасними частинами та велика енергоємність. Оскільки розвиток лізингу у нашій країні стикається з проблемою пошуку значних та стабільних джерел коштів, а банки є тими суб'єктами, що акумулюють тимчасово вільні кошти, то відповідно їх залучення до здійснення лізингових операцій пришвидшить розвиток лізингу та вдосконалення валютно-кредитної діяльності банків.

Законодавчою базою проведення операцій з лізингу в Україні є Закони «Про фінансовий лізинг», «Про оподаткування прибутку підприємств», «Про податок на додану вартість» [155; 182; 183].

Ринок факторингових послуг в Україні почав розвиватися з кінця 90-х років ХХ ст. У 2004 році, після того як було вдосконалено нормативну, теоретичну та практичну базу у факторингового бізнесу розпочався другий етап відродження. Активізації розвитку міжнародних факторингових операцій має сприяти і прийняття Закону «Про приєднання України до Конвенції УНІДРУА про міжнародний факторинг» [185, с. 28; 186]. Особливістю українського факторингового ринку є те, що близько 90 % його найбільших операторів є банки. Так, на сьогодні послуги факторингу пропонують близько 20 банків, серед яких лідерами є «Укрсоцбанк», «ТАС-Комерцбанк» (зараз «Сведбанк»), «Укрексімбанк», «Райффайзен Банк Аваль». Досить привабливими є програми факторингу, що представлені у банках «ОТП банк», «VAB Банк», «Контракт», «Петрокоммерц-Банк Україна» (додаток И.3).

В Україні ринок факторингових послуг представлений послугою факторингу з регресом, що є характерно для країн з нестабільною економікою, адже фінансові установи не готові приймати на себе додаткові ризики. У розвинених країнах світу більш розповсюдженою є послуга факторингу без регресу. Так, наприклад, в Італії питома вага факторингу без регресу складає близько 69 %, в США – 73 %, в Росії – 20 % [188].

За даними Міжнародної факторингової операції (FCI), у 2006 році в Україні було виконано 30 факторингових операцій на суму 620 млн. євро, з них 20 млн. євро припадало на обслуговування міжнародних операцій [189, с. 71]. До недавнього часу обсяги наданих факторингових послуг динамічно зростали. Однак впродовж 2009 року ситуація на ринку факторингових послуг в Україні була нестабільною, деякі банки за умов дефіциту фінансових ресурсів змушені були відмовлятися від факторингу. Порівняно з попереднім роком, обсяг операцій зменшився приблизно на 25 %. Водночас заборгованість клієнтів перед банками за факторинговими операціями станом на 01.10.2009 становила близько 650 млн. грн., що майже на 20 % менше ніж на початок 2009 року (додаток И.4). Саме неповернення факторингових кредитів стало причиною погіршення фінансового стану декількох банків, наприклад, банків «Українська фінансова група» та «БІГ-енергія». Стабілізація валютного ринку сприяла нарощуванню обсягів факторингових операцій, які на 01.01.2012 сягнули 1 192,6 млн. грн.

Основними нормативно-правовими документами, що регламентують порядок здійснення операцій факторингу в Україні, є: Закон України «Про банки і банківську діяльність», Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», Цивільний кодекс України, Закон України «Про податок на додану вартість» [193; 194; 156; 182].

Що ж стосується впровадження форфейтингу у практику вітчизняних банків, то воно відбувається повільними темпами через неврегульованість законодавчої бази; непослідовність державної політики щодо регулювання експортно-імпоротної діяльності; неефективність механізмів страхування валютних кредитів; недостатній рівень розвитку вторинного ринку; неналежний рівень кваліфікації персоналу тощо.

Отож, стан розвитку операцій банків із залучення та розміщення валютних ресурсів свідчить про відсутність стратегічного бачення, яке супроводжується недостатністю валютної ресурсної бази, неузгодженістю видів, сум та строків залучення та розміщення валютних коштів, необґрунтованістю власної валютно-кредитної політики. Усе це й призвело під час кризи до відчутного посилення проблем із підтримання

ліквідності банків, зростанням її залежності передусім від валютного та кредитного ризиків.

На нашу думку, існуючі проблеми розвитку операцій із залучення та розміщення валютних коштів, а також притаманні їм ризики, можна мінімізувати з допомогою наступних кроків. По-перше, кожен комерційний банк повинен здійснювати валютне кредитування виключно згідно власної валютно-кредитної політики та пріоритетів власної валютної діяльності, обґрунтовуючи доцільність, надійність та результативність даних операцій. При цьому більшу увагу слід приділяти процесам управління строками та сумами залучення та розміщення валютних коштів, вдосконалювати валютне кредитування шляхом пропонування нових операцій. По-друге, оскільки за підрахунками ФРС США показник доларизації в Україні ще у 2006 році перевищував 45 %, що свідчить про існування значного потенційного джерела залучення валютних ресурсів, то скориставшись ним, отримані кошти можна кредитувати у розвиток економіки, або, конвертувавши у гривню, кредитувати населення. За таких умов, збільшення обсягів валютних депозитів не вестиме до доларизації економіки, навпаки, сприятиме її зменшенню, адже валюта використовуватиметься під контролем і під конкретні проекти. Слід, зазначити, що для реалізації даного кроку потрібна державна підтримка. По-третє, необхідно відмовитися від споживчого кредитування у випадку відсутності підтвердження існування у позичальників джерел валютних доходів. По-четверте, більше уваги приділяти оцінці кредитоспроможності та надійності позичальника. По-п'яте, вдосконалити процедуру оцінки, прийняття та реалізації застави. По-шосте, підвищити рівень кваліфікації працівників банку та ініціювати вдосконалення законодавства з метою впровадження у практику нових нетрадиційних форм кредитування.

Ще одним важливим видом діяльності банків є організація міжнародних розрахунків, пов'язаних із обслуговуванням економічних, науково-технічних, культурних, туристичних, політичних та інших відносин. Здійснення банками цих операцій залежить від багатьох факторів. Провідна роль у здійсненні міжнародних розрахунків належить передусім найбільшим банкам. Вітчизняні ж банки через недостатню капіталізацію та проблеми із фінансовою стійкістю поступаються обсягами та структурою міжнародних розрахунків банкам ринково розвинених країн світу. В силу об'єктивних причин, у вітчизняній банківській практиці недостатньо розвинене виконання міжнародних розрахунків, що передбачають застосування різних гарантій та довгострокового кредитування (факторингу, форфейтингу, лізингу), що знижує рівень їх конкурентоспроможності на міжнародних ринках. Все ж до лідерів у сфері фінансування зовнішньоторговельних операцій

належать «Приватбанк», «Укрексімбанк», Укрсиббанк», «Укрсоцбанк», «ОТР Bank» [196, с. 73].

Діяльність банків у сфері міжнародних розрахунків регулюється як нормативними та законодавчими актами України, так і міжнародним законодавством, а також визначається практикою, що склалася або закріпилася окремими документами і існує у вигляді встановлених міжнародних банківських правил та звичаїв.

Обслуговування міжнародних торговельних розрахунків у банківській практиці виконуються за допомогою таких основних форм як розрахунки на основі документів (це інкасо та акредитив) та банківські перекази, які забезпечують виконання авансових платежів, платежів за відкритим рахунком тощо. Вибір форми розрахунку залежить від особливостей економічних та політичних відносин між країнами та особливостей торгівлі певними товарами.

В свою чергу, від вибору форми та умов розрахунків залежать швидкість та гарантія отримання платежу, а також вартість банківського обслуговування, адже кожна форма міжнародних розрахунків забезпечує різний ступінь участі банків у процесі їх проведення. Відтак найбільш складною та дорогою, а отже і найбільш привабливою для банків формою розрахунків є саме акредитивна форма. За виконання акредитивних операцій (авізування, підтвердження, перевірку документів, платіж) банки беруть більш високу комісію, ніж за іншими формами розрахунків.

В Україні більшість акредитивів на користь вітчизняних експортерів відкриваються та виконуються через іноземні банки. Також через хитку економічну та постійну політичну нестабільність в Україні іноземні банки неохоче приймають (а іноді і відмовляються) акредитиви, виставлені українськими банками. Тому вітчизняні банки недоотримують потенційних доходів через обмежене виконання найбільш прибуткової форми міжнародних розрахунків.

Наступною менш привабливою для банківської діяльності є інкасова форма міжнародних розрахунків, згідно з якою банкам дозволено діяти лише в межах інструкцій, якщо інше не передбачено Уніфікованими правилами по інкасо (Uniform Rules for Collection) [197]. Вони виступають у ролі посередників, які беруть на себе організацію всього документообігу за акцептом і не несуть жодної відповідальності за несплату чи неакцепт документів.

Найменш привабливою, зате найчастіше виконуваною у вітчизняній банківській практиці формою міжнародних розрахунків є банківські перекази. Здійснюючи розрахунки з допомогою банківського переказу, банки отримуватимуть дохід лише у вигляді стягнення незначних комісійних. Широке застосування банківського переказу у розрахунках за українським експортом та імпортом пов'язане передусім із простотою

оформлення даних операцій, а також із збільшенням частки авансових переказів за кордон. Якщо у міжнародній практиці авансові платежі становлять, як правило 10-35 % від суми контракту, і не користуються широкою популярністю, то в Україні вони використовуються досить часто через існування недовіри іноземних фірм до українських партнерів щодо їх платоспроможності та через недостатню юридичну захищеність українських підприємств, що змушує їх перестраховуватись, вимагаючи авансу від покупців.

Досить популярними у багатьох країнах світу, особливо Західної Європи, є платежі за відкритим рахунком, які становлять близько 60 % платежів. Вони найчастіше використовуються при двосторонніх поставках між контрагентами, у яких існують надійні довгострокові відносини, коли торгівля між країнами є відносно вільною від державних обмежень і міжнародного регламентування. В Україні така форма непоширена. Вважаємо, що це пов'язано з низькою платіжною дисципліною, інфляцією, недостатньою поінформованістю про стан розвитку підприємств та відсутністю необхідної законодавчої бази.

Згідно інформації про стан розвитку міжнародних розрахунків у таких провідних вітчизняних банках як «Укресімбанк» та «Приватбанк» частка акредитиву – найприбутковішої форми розрахунків у загальній структурі станом на 2007 рік займала лише біля 1 %, інкасо – 0,1 %, тоді як банківські перекази – близько 99 % [198; 199]. Низька частка застосування акредитиву в Україні зумовлена декількома причинами. По-перше, вітчизняні банки є невеликі у порівнянні з іноземними банками і недостатньо відомі на світовому ринку. Тому, іноземні банки можуть відмовитися від підтвердження акредитива, виставленого українським банком. З іншого боку, українські банки теж не завжди погоджуються підтверджувати акредитив, емітований іноземним банком. По-друге, існують відмінності у міжнародному та вітчизняному законодавстві, що регулює використання акредитива, передусім це стосується перевідного (трансферабельного) акредитива. Як зазначає С. Бондаренко, «Уніфікованими правилами» передбачено можливість використання перевідного (трансферабельного) акредитива, який є досить привабливим для підприємців, але згідно українського законодавства існують труднощі його застосування: якщо на користь українського експортера відкрито трансферабельний акредитив, то він може бути переказаний нерезиденту, але якщо іншим бенефіціаром виступає резидент – власник (виробник) товару, (а така ситуація має місце найчастіше), то згідно із Декретом Кабміну України «Про систему валютного регулювання та валютного контролю» єдиним платіжним засобом на території України є національна валюта, а відповідно до «Уніфікованих правил» валюта акредитиву при переказі не може бути зміненою, то здійснення перевідного акредитива,

відкритого в іноземній валюті експортером на користь іншого резидента України є фактично неможливим [200, с. 116]. По-третє, слід зазначити, що акредитив є найдорожчою формою розрахунків.

Глобалізація ринку праці та пов'язані з нею міграційні процеси призводять до щорічного збільшення обсягів транскордонних грошових переказів, набувають популярності операції з дорожніми чеками та обслуговування пластикових карток, тобто у банківській практиці значне місце посідають операції неторговельного характеру. Сума коштів, що переказується в Україну з інших країн, щороку істотно збільшується. У 2008 році загальна сума міжнародних переказів в Україну досягла 2,9 млрд. доларів США [129, с. 92]. У 2012 році сума транскордонних переказів, отриманих в Україні з використанням міжнародних систем переказу коштів, створених нерезидентами, дорівнювала 3 599 млн. дол. США, а сума переказів, відправлених за межі України – 507 млн. дол. [133, с. 38].

У 2009-2010 роках на території України перекази здійснювалися 20-22 міжнародними системами переказу коштів між фізичними особами, створеними нерезидентами, серед яких найпоширенішими є американські системи грошових переказів Western Union, Money Gram, Vigo та інші, які здійснюють перекази між фізичними особами без відкриття рахунків; водночас, все ж російські системи переказу коштів через нижчу вартість обслуговування стрімко просуваються на ринок України [203, с. 27; 131, с. 90]. Вітчизняні банки активно співпрацюють із банками Росії та інших країн пострадянського простору через системи «Анелік», «Contact», «MIGOM».

У 2012 році найбільші обсяги переказів здійснено з використанням таких міжнародних платіжних систем переказу коштів: Western Union (США) – 31,0 %, «Золотая Корона – Денежные Переводы» (Росія) – 18,0 %, «Юнистрим» (Росія) – 12,0 %, «Contact» (Росія) – 9 %, Money Gram (США) – 9 %.

Українські банки є активними учасниками таких міжнародних карткових платіжних систем як VISA International, MasterCard International, American Express [204, с. 25]. Проте лише 0,8 % від загального обсягу проведених операцій з пластиковими картками українських банків здійснено за кордоном. Як зазначає С. Поліщук, незначне застосування карток у площині валютних розрахунків пов'язано з основним положенням Декрету щодо проведення розрахунків на території України в іноземній валюті [205, с. 21].

Дорожні чеки в Україні ще не набули значного поширення, з ними працюють тільки великі банки – «Правекс-банк», «Приватбанк», «Райфайзен Банк Аваль», «Укрексімбанк», «Надра», «ПУМБ». Використання дорожніх чеків не є простим з точки зору законодавства,

оскільки єдиним платіжним засобом на території України є національна грошова одиниця. Водночас недостатнім є рівень обслуговування при проведенні операцій з чеками.

Проаналізувавши особливості проведення вітчизняними комерційними банками операцій із залучення і розміщення валютних коштів та організації міжнародних розрахунків, можемо виділити ряд проблем, що виникають при їх здійсненні.

Серед основних проблем, що супроводжують акумуляцію валютних ресурсів слід назвати неширокий спектр різновидів та умов виконання депозитних операцій в іноземній валюті, що пропонуються клієнтам, а також низьку довіру суб'єктів економіки до банків та високу готівкову доларизацію економіки країни. Що стосується проблем, які супроводжують операції із розміщення валютних ресурсів, то їх слід розділити на такі, що зумовлені особливостями діяльності банку (необґрунтована валютно-кредитна політика банку, приділення низької уваги аналізуванню кредитоспроможності позичальника, переважання споживчого кредитування (у докризовий період)), а також на такі, що зумовлені станом розвитку економіки країни, тобто відсутністю проектів довгострокового фінансування реального сектору економіки.

Що стосується операцій з організації міжнародних розрахунків, то вони супроводжуються сукупністю проблем як практичного (недостатність досвіду та можливостей у вітчизняних банків для ефективного їх виконання), так і законодавчого характеру (недосконалість правової бази).

Водночас слід зазначити, що, незважаючи на ряд проблем, валютна діяльність вітчизняних банків перебуває у стані активного розвитку.

Виходячи з особливостей розвитку валютного ринку України та функціонування комерційних банків на ньому, а також особливостей розвитку вітчизняної економіки, очевидним є те, що здійснення валютних операцій та реалізація валютних відносин вимагає постійного регулятивного впливу. Тому наступним напрямом нашого дослідження є розкриття особливостей діяльності Національного банку України як основного регулятора усієї системи валютних відносин.

2.3. Регулятивний вплив Національного банку України на сферу валютних відносин

Валютні відносини завдають значного впливу на динаміку розвитку економіки кожної країни. Оскільки економіка України характеризується високою відкритістю і є досить чутливою до змін, що відбуваються у міжнародному середовищі, то з метою уникнення чи мінімізації

негативних наслідків можливих фінансових криз чи інших несприятливих факторів зовнішнього впливу в країні застосовується ряд регулятивних заходів, направлених на визначення умов організації та реалізації валютних відносин, функціонування внутрішнього валютного ринку та його суб'єктів. Крім процесів, що відбуваються на міжнародних ринках, особливості валютного регулювання визначаються станом, умовами та напрямком внутрішньо-економічного розвитку держави. Оскільки валютне регулювання є складовою як монетарної, так і економічної політики країни загалом, то воно розробляється та реалізується відповідно до загальнодержавних цілей.

У світовій практиці найбільш поширеним є застосування ринкових методів регулювання валютної сфери, однак трапляються випадки, коли прямі методи, наприклад, у момент економічної кризи чи політичної нестабільності, є більш дієвими у досягненні намічених цілей розвитку економіки країни. Іноді адміністративні інструменти регулятивного впливу на валютні відносини покликані усунути негативні наслідки ринкового регулювання, яке діє на основі ринкових механізмів. Світовий досвід свідчить, що для подолання валютної та банківської кризи потрібна державна підтримка у реструктуризації банківської системи та оптимізації функціонування системи валютних відносин.

Фінансові кризи останніх років, нестабільність на міжнародних валютних ринках, уповільнення економічного зростання свідчать про нестабільність економічних систем в епоху глобалізації. Тому у світі виникла об'єктивна необхідність пошуку нової моделі міжнародного устрою, реформування системи міжнародного валютного регулювання, посилення регулятивних тенденцій та розробки нових стандартів і правил, котрі сприятимуть впорядкуванню глобального валютно-фінансового простору [211; 212, с. 28].

Водночас розвиток системи валютних відносин за умов глобалізації валютно-фінансових ринків потребує лібералізації умов валютної діяльності банків з метою впровадження новітніх технологій валютного обслуговування, підвищення конкурентоспроможності банків на валютному ринку, вдосконалення монетарної, в тому числі валютної політики держави.

Відповідно і в Україні з початком становлення валютних відносин застосовувались адміністративні важелі регулятивного впливу. Проте, в міру трансформаційних змін вітчизняної економіки від планової до ринкової, відбувається поступова лібералізація регулювання валютної діяльності. Водночас Національним банком України, який згідно законодавства України є основним регулятивним органом у сфері валютних відносин, застосовуються як ринкові, так і адміністративні методи регулювання. Враховуючи особливості розвитку економіки,

Національний банк України розробляє регулятивні програми адекватно до вимог часу, які направлені як на підтримання рівноваги валютного ринку так і на досягнення загальноекономічних цілей.

Згідно із Декретом Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» Національний банк України є головним органом валютного регулювання і контролю, функціональне призначення якого полягає у проведенні валютної політики, виходячи з принципів загальноекономічної політики України (разом з Кабінетом Міністрів він щорічно розробляє платіжний баланс України; контролює дотримання затвердженого ВРУ ліміту зовнішнього державного боргу України; визначає у разі необхідності ліміти заборгованості в іноземній валюті уповноважених банків нерезидентам; видає обов'язкові для виконання нормативні акти щодо здійснення операцій на валютному ринку України; нагромаджує, зберігає і використовує резерви валютних цінностей для здійснення державної валютної політики), у формуванні принципів та стратегії валютного регулювання, у розробці системи курсоутворення, у видачі та відкликанні ліцензій на здійснення валютних операцій, у встановленні за погодженням з Міністерством статистики України форми обліку, звітності та документації про валютні операції, та у здійсненні контролю за дотриманням правил виконання валютних операцій [15]. В законі України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 року № 679 зазначено, що він здійснює контроль шляхом здійснення планових і позапланових перевірок за діяльністю банків, юридичних та фізичних осіб (резидентів і нерезидентів), які мають ліцензію на здійснення валютних операцій, в частині дотримання ними валютного законодавства: встановлює ліміти відкритої валютної позиції для банків та інших установ, що купують та продають іноземну валюту; застосовує міри відповідальності до банків, юридичних та фізичних осіб (резидентів і нерезидентів) за порушення правил валютного регулювання і валютного контролю [213].

Іншими важливими нормативними актами в сфері валютного регулювання і валютного контролю України є Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про валютний контроль» від 08 лютого 2000 року № 49 [214], листи НБУ і Державної податкової адміністрації, які роз'яснюють окремі питання, викладені у вищеназваних нормативних актах.

Реалізуючи валютне регулювання, НБУ впливає на організацію валютних відносин між усіма суб'єктами валютного ринку, передусім через регламентацію порядку та умов здійснення ними валютних операцій. Оскільки комерційні банки є головними учасниками валютного ринку та валютних відносин, які співпрацюють з усіма іншими суб'єктами

та виконують найповніший спектр валютних операцій, то валютне регулювання є неможливим без безпосереднього впливу Національного банку на їх діяльність.

Як було зазначено, Національний банк України може впливати на валютну діяльність банків шляхом застосування адміністративних та ринкових важелів впливу.

Здійснюючи прямий вплив на виконання комерційними банками валютних операцій, НБУ вдається до кількох заходів, передусім це застосування механізму ліцензування та політики валютних обмежень.

Так, НБУ видає комерційним банкам та іншим кредитно-фінансовим установам України генеральні ліцензії на здійснення валютних операцій на весь період дії режиму валютного регулювання. А індивідуальні ліцензії – резидентам і нерезидентам на здійснення разової валютної операції на період, необхідний для її здійснення [215, 216 с. 192]. Із поглибленням валютних відносин та лібералізацією валютного ринку усе більше комерційних банків в Україні отримують від НБУ ліцензії на операції з валютою. Якщо у 2000 році таких банків було 149 із 195 зареєстрованих, то у 2010 році – 176 із 176 (додаток П.1).

Слід згадати і про те, що у банківській системі серед банків, що мають ліцензію на здійснення валютних операцій постійно кількість банків з іноземним капіталом зростала до кінця 2011 року (55 банків), у 2012 зменшилась на 2 банки, тобто діяло 53 банки з іноземним капіталом. За станом на 01.01.2014 року в Україні зареєстровано 50 банків з іноземним капіталом.

Частка іноземного капіталу у банківській системі була максимальною у 2011 році – 41,9 %, у 2012 році спостерігався її спад (на 01.05.2013 становила 37,9 %) і до 01.01.2014 року скоротилась до 33,7 %.

За 2006-2007 роки іноземні банки взяли під свій контроль майже всіх основних лідерів вітчизняної банківської системи: «Райффайзенбанк Аваль» – 18,7 % ринку, «Укрсиббанк» – 7,06 %, «ОТП-банк» – 3,5 % [217, с. 39]. Згідно статистики кількість банків з іноземним капіталом в Україні зменшилась лише у 2011 році на два банки – з 55 до 53, з них 22 банки – це банки з іноземним капіталом. За станом на 01.04.2013 серед 15 банків I групи – 10 з іноземним капіталом, 21 із 53 банків з іноземним капіталом – банки I та II груп. Окрім 22 банків із 100 % іноземним капіталом ще у 16 банків понад 90 % акцій належать нерезидентам (додаток П.2).

У 2008 році іноземні інвестори переключились на вітчизняні банки третьої рейтингової десятки та на більш дрібні банки: Кіпрський Marfin Popular Bank придбав 99,2 % «Морського транспортного банку» за 136 млн. дол. США, Банк Грузії – 94,42 % «УБРП», заявили про намір присутності банки Азербайджану та Південної Кореї [221]. Як свідчить практика, в банківську систему України найбільш активно інтегруються

іноземні банки локального рівня, передусім банки Росії, Кіпру, Австрії і Франції.

Іноземні банки несуть із собою нові форми валютного обслуговування, служать важливим каналом наповнення вітчизняного валютного ринку ресурсами, відповідно вони поступово займають роль головних гравців даного ринку. Наприклад, у них сконцентрована висока частка міжбанківських операцій в активах, тобто у перерозміщенні валютних ресурсів з зовнішніх ринків на внутрішньому (до 30 %) [222, с. 102]. Ще у 2006 році частка наданих ними кредитів фізичним особам становила 46 %, вклади населення – 36 %, вони контролювали більшу половину ринку іпотеки – 65 %, розвивали обслуговування корпоративних клієнтів, частка депозитів юридичних осіб становила 45 %, кредитів – 31 % [223, с. 15; 224]. Тому, щоб не відбулось поступового витіснення вітчизняних банків з ринку, передусім валютного, що змусить їх задовольнятися позиціями маркет-юзерів не лише на зовнішніх ринках, але і на вітчизняному валютному ринку також, а Національний банк України як головний регулятор валютних відносин не втратив свого впливу при проведенні монетарної політики, необхідно до питання ліцензування іноземних банків підходити зважено із врахуванням національних інтересів розвитку валютного ринку країни та діяльності вітчизняних банків на ньому.

Регламентация порядку та умов виконання валютних операцій здійснюється шляхом прийняття нормативних актів, серед яких можемо назвати «Правила проведення Торговельної сесії та здійснення окремих операцій, пов'язаних з купівлею-продажем іноземних валют та банківських металів», «Правила торгівлі іноземною валютою», «Інструкція про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України», «Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах», «Правила здійснення переказів іноземної валюти за дорученням та на користь фізичних осіб», «Положення про відкриття та функціонування кореспондентських рахунків банків-резидентів та нерезидентів в іноземній валюті та кореспондентських рахунків банків-нерезидентів у гривнях», «Положення про валютний контроль» тощо [116; 141; 214, 225-229].

Застосування політики валютних обмежень та заборон передбачає встановлення обмежень щодо сум перевезення іноземної валюти через митний кордон, щодо дозволених сум валютно-обмінних операцій, встановлення часових обмежень при здійсненні розрахунків, при поверненні експортної виручки, тривалості торговельної сесії тощо. Заборони можуть стосуватися споживчого кредитування, застосування певних форм проведення міжнародних розрахунків чи видів конверсійних операцій.

Адміністративного регулятивного впливу зазнають практично усі валютні операції, що виконуються комерційними банками. Так, регулюючи конверсійні операції, Національний банк України визначає правила проведення різновидів цих операцій [116; 117], визначає порядок торгівлі іноземною валютою на умовах тод, том, спот тощо, регламентує режим та час роботи Торговельної сесії, визначає обсяги операцій щодо купівлі-продажу іноземної валюти. За НБУ закріплено право визначати граничний розмір маржі, на яку курс купівлі-продажу іноземної валюти може відхилитися від офіційного курсу гривні щодо іноземних валют з метою недопущення безпідставних фінансових втрат суб'єктів валютних відносин [230; 231]; встановлювати та регулювати ліміти дозволених сум на здійснення готівкових валютно-обмінних операцій, регулювати діяльність обмінних пунктів; впливати на процеси розвитку строкового валютного ринку, наприклад, шляхом дозволу чи обмеження на укладання форвардних чи ф'ючерсних угод з придбання іноземної валюти на внутрішньому валютному ринку.

При регулюванні операцій із залучення та розміщення валютних коштів вимагається обов'язкова реєстрація НБУ отриманих резидентами від нерезидентів кредитів шляхом надання резидентам реєстраційних свідоцтв; визначаються можливості використання наявних валютних коштів у банку саме для валютно-кредитної діяльності. Постановою правління НБУ «Про окремі питання, пов'язані з регулюванням діяльності комерційних банків» від 17.12.1998 № 524 корегується динаміка (обсяги та структура) розвитку кредитних та депозитних портфелів банків безпосередньо через визначення нормативів банківського резервування за валютними депозитами [232]; визначаються умови для розвитку нових видів кредитування (факторингу, форфейтингу); встановлюються вимоги до потенційних позичальників валютних кредитів, розширюється доступ або ж вводяться обмеження чи заборона на отримання валютних кредитів окремими учасниками валютного ринку. З метою стабілізації валютного ринку та банківської системи після впливу валютної кризи 2008-2009 років Законом України «Про внесення змін до деяких законів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи» від 23.06.2009 № 1533-VI введено мораторій на споживче кредитування.

Здійснення операцій з міжнародних розрахунків регулюється Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 року № 959, Законом «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23 вересня 1994 року № 187, яким визначаються терміни проведення експортно-імпорتنих операцій, терміни зарахування експортної виручки, але які можна продовжити з дозволу НБУ шляхом отримання індивідуальної ліцензії [233; 234]. Регулюючи строки платежів за експортно-імпортними операціями, встановлюючи чи відмінюючи

обов'язковий продаж експортної виручки у повному або частковому обсязі за офіційним чи ринковим обмінним курсом; регулюючи механізм переміщення валюти через митний кордон України, надаючи спеціальні дозволи на ввезення чи вивезення валютних цінностей понад встановлені мінімуми або ж на всю суму, НБУ здійснює регулятивний вплив на розвиток міжнародних розрахункових операцій.

Слід зазначити, що регулятивному впливу піддаються не лише основні, але й усі інші валютні операції, адже НБУ регулює порядок відкриття та ведення валютних рахунків, встановлення прямих кореспондентських відносин з іноземними банками, умови виконання нетрадиційних валютних операцій [227; 229; 235].

На відміну від адміністративних, ринкові методи валютного регулювання чинять не прямий, а опосередкований вплив на діяльність банків, тобто покликані стимулювати чи стримувати виконання тих чи інших валютних операцій. Дані методи валютного регулювання передбачають застосування таких інструментів валютної політики як девальвація та ревальвація, дисконтної політики, та таких її форм як девізна політика, політика норм обов'язкових резервів та операцій на відкритому ринку. Реалізуючи основні принципи валютної політики, НБУ чинить регулятивний вплив на розвиток валютного ринку та економіки країни, передусім шляхом стабілізації валютного курсу, визначення структури валютного ринку та збалансованості платіжного балансу країни.

Щоб провести глибокий аналіз особливостей регулювання Національним банком України системи валютних відносин та функціонування банків у ній, спробуємо розглянути усі регулятивні заходи, які застосовувалися ним впродовж усіх етапів становлення валютного ринку України.

На першому етапі розвитку валютного ринку України, який характеризувався виходом з «рублевої зони», створенням на базі Української республіканської контори Державного Банку СРСР Національного банку України та введенням тимчасової національної валюти – купуно-карбованця [236, с. 12], дії НБУ були направлені на визначення структури валютного ринку, порядку та умов торгівлі іноземною валютою за таких негативних умов як організаційна слабкість банківської системи, низький рівень державних валютних резервів, криза неплатежів, відсутність належної системи регулювання та контролю за проведенням валютних операцій та порядком переміщення валюти через кордон України, постійний дефіцит платіжного балансу та загострення економічної та енергетичної кризи, а також широке використання іноземної валюти у внутрішньому обігу, що істотно підірвало стабільність грошової одиниці – купуна. Тому важливими кроками було визнання 16

листопада 1992 року українського купоно-карбованця єдиним законним платіжним засобом на території України та створення при Національному банку України валютної біржі, що забезпечило з грудня 1992 року дію біржового механізму курсоутворення за принципом плаваючого курсу. Через суттєве зростання інфляції, попиту на іноземну валюту та посилення девальваційного тиску на національну валюту, зростання рівня доларизації внутрішнього обороту та бартеризації зовнішнього торговельного обороту НБУ у 1993-1994 роках вдався до більш жорстких заходів регулювання руху валюти, які зводились до: 1) обов'язкового продажу господарюючими суб'єктами 50 % валюти, отриманої від експорту: 40 % продавалось урядові через валютний тендер, 10 % – НБУ, а інші 50 % можна було зберігати на валютних рахунках або ж продати Національному банку; 2) зменшення із 90 до 30 днів терміну повернення в країну валютної виручки експортерів; 3) різкого скорочення обсягів операцій на валютній біржі, а згодом взагалі адміністративного припинення її діяльності; 4) лімітування вивозу іноземної валюти за кордон; 5) жорсткого контролю за здійсненням будь-яких валютних трансакцій і встановлення обов'язкових відрахувань від валютних надходжень; 6) обмеження закордонних інвестицій, які здійснювали резиденти України.

Але результати вжитих заходів призвели до гальмування експорту, росту імпорту та бартеризації експортно-імпортних угод, що, відповідно, забезпечило зменшення валютних надходжень в країну, збільшення попиту на іноземну валюту, загостило дефіцит платіжного балансу, збільшило обсяги відпливу капіталу за кордон, сприяло зростанню обсягів спекулятивних операцій внаслідок посилення розриву між офіційним фіксованим курсом і реальним ринковим та формуванню чорного валютного ринку. За таких умов, комерційні банки відчували нестачу валютних ресурсів та обмеження у здійсненні операцій з іноземною валютою.

Важливим кроком у розвитку валютного ринку та валютного законодавства за умов відсутності національної системи валютного регулювання та вітчизняного валютного законодавства було прийняття Кабінетом міністрів України на основі запропонованого НБУ проекту закону «Про валютне регулювання і валютний контроль» Декрету «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19.02.1993, яким встановлено режим здійснення валютних операцій, визначено загальні принципи валютного регулювання, права та обов'язки суб'єктів валютних відносин, порядок проведення валютного контролю та відповідальність за порушення валютного законодавства.

На другому етапі розвитку валютного ринку (1994-1996 роки) було взято курс на лібералізацію валютного регулювання та розширення

валютного ринку. У жовтні 1994 року відновлено роботу Української міжбанківської валютної біржі, за результатами торгів якої встановлювався валютний курс карбованця, що дозволило повернутися до ринкового механізму курсоутворення та уніфікувати офіційний та реальний ринковий курс карбованця [237]. У 1995 році НБУ дозволив здійснювати обов'язковий продаж валютних надходжень не тільки на УМВБ, але і через уповноважені банки – на міжбанківському валютному ринку. А з метою зниження надлишкової ліквідності комерційних банків – запроваджено обов'язкове резервування за валютними депозитами. Також було скасовано обов'язковий продаж 10 % валютних надходжень господарюючих суб'єктів до офіційних валютних резервів НБУ, розширено можливості банків-нерезидентів щодо операцій на внутрішньому валютному ринку, знято обмеження на неторговельні валютні операції фізичних осіб. Тобто, було взято курс на пристосування вітчизняного валютного ринку до тих традицій і положень, які склались на валютних ринках розвинених країн. Вжиті заходи дозволили децентралізувати валютний ринок, саме на користь міжбанківського його сегменту, збільшити надходження іноземної валюти на ринок, стабілізувати курс українського карбованця відносно ключових іноземних валют та накопичувати золотовалютні резерви НБУ. Усі кроки були спрямовані на створення передумов для проведення у вересні 1996 року грошової реформи.

Після введення гривні починається третій етап розвитку валютного ринку, який охоплює 1997-1998 роки. Він характеризується подальшим зменшенням валютних обмежень, розширенням доступу банків-нерезидентів до операцій на внутрішньому валютному ринку, значним розширенням прав фізичних осіб-іноземців щодо здійснення операцій з валютою, наприклад, їм дозволено, як і резидентам України, купувати валюту на міжбанківському валютному ринку з правом її переказу іншим суб'єктам за межі нашої держави. У травні 1997 року було спрощено процедуру отримання валютних кредитів резидентами від іноземних кредиторів, у липні скасовано обов'язковий продаж 50 % валютних надходжень на користь резидентів. Вжиті заходи посприяли розширенню масштабів внутрішнього валютного ринку України та обсягів виконуваних банками валютних операцій.

Однак О. Береславська вважає, що активний розвиток валютного ринку почався у 1996-1997 роках, коли в Україні почали здійснюватись операції з державними цінними паперами, найбільшу зацікавленість до яких проявили саме нерезиденти. Це призвело до різкого зростання обсягів валютного ринку, які досягли на той час 50 млрд. дол. США (у порівнянні, наприклад, з обсягами фондового ринку, які на той час досягли лише 4 млрд. дол. США) [146, с. 3]. Проте у вересні 1997 року

ситуація на валютному ринку України значно погіршилася внаслідок масового виходу нерезидентів з ринку ОВДП через страх нездатності уряду України виконати свої зобов'язання із погашення ОВДП, та внаслідок посилення впливу світової фінансової кризи. Розвиток валютного ринку набув неконтрольованого характеру, у серпні 1998 року через стрімкий відплив капіталу з України зріс попит на іноземну валюту, що призвело до різких коливань курсу гривні. Тоді єдиним джерелом пропозиції валютних ресурсів були надходження експортної валютної виручки, відповідно, задля припинення неконтрольованого розвитку ситуації на валютному ринку НБУ разом з Кабінетом Міністрів прийняв постанову від 10 вересня 1998 року № 1413, якою було запроваджено спочатку 75 %, а через 4 дні 50 % продаж валютних надходжень від здійснення експортних операцій [238]. Крім цього, НБУ терміново прийняв пакет адміністративних заходів, покликаних створити новий більш жорсткий механізм регулювання внутрішнього ринку, який би унеможливив спекулятивний тиск на курс національної грошової одиниці, а саме: 1) посилено контроль за репатріацією експортної валютної виручки та за операціями з купівлі іноземної валюти, щоденно встановлювався статистичний нагляд і контроль за рухом коштів на валютних ринках та продажем експортної виручки на біржовому ринку; 2) з грудня 1998 року запроваджено тимчасові обмеження щодо кредитування банківськими установами резидентів у іноземній валюті; 3) змінено систему торгів на валютному ринку шляхом припинення роботи найбільшого його сегмента – міжбанківського, працював лише біржовий; 4) встановлено необхідність документального підтвердження операцій з купівлі іноземної валюти; 5) введено обмеження на продаж іноземної валюти фізичним особам-резидентам у розмірі, що не перевищує 1 000 дол. США; 6) банкам заборонено мати відкриті валютні позиції у вільноконвертованій валюті і укладати валютні ф'ючерсні контракти; 7) встановлено обмеження максимального розміру маржі між курсами купівлі і продажу іноземних валют комерційних банків (не більше 5 %); 8) підприємцям-резидентам заборонено здійснювати передоплату за імпортними контрактами.

Із настанням четвертого етапу розвитку валютного ринку (1999 – 2004 роки) Національним банком України знову було взято курс на валютну лібералізацію, більшість адміністративно-валютних обмежень, які сприяли відновленню стабільності ринку, окрім обов'язкового продажу 50 % валютних надходжень, у березні 1999 року за вимогою МВФ було відмінено. Відновлено роботу міжбанківського ринку (березень 1999 р.), скасовано обмеження на здійснення безготівкових операцій з купівлі-продажу іноземної валюти на УМВБ. У 2002 році уповноваженим банкам дозволено здійснювати операції купівлі-продажу твердої іноземної

валюти на умовах «форвард» на міжнародних валютних ринках, а з 2003 року і на внутрішньому міжбанківському ринку. Скасовано 5-ти відсоткове обмеження на відхилення готівкового обмінного курсу в пунктах обміну валют від офіційного курсу та збільшено розмір маржі при проведенні операцій з іноземною валютою до 10 %. Відмінено обов'язкову сплату 1 % від суми купівлі іноземної валюти через обмінні пункти до Пенсійного фонду України; скасовано обмеження на попередню авансову оплату імпорتنих контрактів [239, с. 41]. Надано більші можливості банківським установам у проведенні операцій з банківськими металами. Збільшено суму дозволена фізичним особам перевозити через кордон без декларування в митних органах із 1 тис. дол. США до 3 тис. дол. США. Ще одним кроком у лібералізації ринку стала зміна лімітів відкритої валютної позиції комерційних банків. Відтак умови для виконання конверсійних та інших валютних операцій банками було розширено.

З метою недопущення спекуляцій на валютному ринку в грудні 1999 року було започатковано роботу Торговельної сесії та Системи підтвердження угод на міжбанківському валютному ринку, операції на якому здійснювалися лише у визначений час. В грудні 2004 року було скорочено тривалість торговельної сесії на міжбанківському валютному ринку до 2,5 годин, замість 4,5, а також заборонено банкам, які мали дозвіл на відкриття коррахунків в іноземних банках і на проведення операцій з ними, звертатись до банків-посередників для здійснення купівлі іноземної валюти за гривню на внутрішньому ринку. Вжиті заходи були направлені на обмеження попиту на валюту та можливостей вивозу капіталу за кордон, а також задля посилення контролю за виконанням валютних операцій банками, згодом час роботи торговельної сесії продовжувався.

Валютний ринок України у 2001-2002 роках перебував у стадії спокою і повної прогнозованості, а валютна політика була більш послідовною і менш суперечливою, ніж у попередні роки. Проте однією з найбільш гострих та актуальних проблем для України залишалась проблема відпливу капіталу та повернення валютних цінностей, які незаконно перебували за межами країни. З метою вирішення цієї проблеми НБУ розширив валютні обмеження щодо руху капіталів, тобто регламентував порядок переміщення громадянами іноземної валюти через митний кордон України, порядок надання і отримання резидентами кредитів в іноземній валюті, порядок розміщення валютних цінностей на рахунках і вкладах за межами України та порядок переказування, пересилання, вивезення та ввезення валютних коштів із та в країну, та посилив валютний контроль за їх дотриманням.

З метою підвищення ефективності валютного контролю і вдосконалення інформаційного співробітництва між різними органами, що виконують даний контроль, протягом 2000 року було створено дві системи обміну інформацією. Перша розроблена Національним банком разом із Державною митною службою України для контролю за купівлею іноземної валюти, перерахуванням коштів за межі України та запобіганню використанню фіктивних вантажно-митних декларацій. Друга – розроблена Національним банком і Міністерством економіки України з метою підвищення ефективності виконання комерційними банками функцій валютного контролю за зовнішньоекономічною діяльністю своїх клієнтів.

Що стосується валютного курсу, то за весь період розвитку валютного ринку України НБУ вдавався до застосування усіх видів валютних курсів – від плаваючого, фіксованого, керованого плавання до знову плаваючого. Проте, досить часто через політичну та економічну нестабільність валютно-курсова політика вільного плавання носила суто формальний характер насправді ж валютний курс жорстко регулювався НБУ. Після грошової реформи основним і практично єдиним джерелом підтримання стабільності курсу стали періодичні валютні інтервенції НБУ за рахунок золотовалютних резервів і жорсткого валютного регулювання.

Слід відмітити, що особливості розвитку внутрішнього ринку України та міжнародні тенденції, характерні 2000-2004 рокам, не могли не вплинути на стан валютного курсу національної грошової одиниці України. Оскільки, з одного боку, темпи росту економіки, які спостерігалися починаючи з 2000 року, характеризувалися значними якісними змінами реального сектору економіки, а співвідношення вартості національної та іноземної валют майже не мінялося, що призвело до посилення тиску ринкових факторів на курс; з другого боку, сам долар, на який орієнтувалась вартість національної валюти, протягом останніх років значно втратив свої позиції на міжнародних ринках; а з третього, те, що з початку 2005 року значно зріс тиск на курс у зв'язку із стрімким збільшенням припливу в Україну іноземного капіталу, то відповідно, стало неможливо втримувати гривню на колишньому рівні, адже за таких умов дисбаланс на валютному ринку міг лише наростати.

Відтак 21 квітня 2005 року НБУ з метою уповільнення стрімкого припливу короткострокового капіталу і приведення обмінного курсу гривні у відповідність з бюджетними параметрами фактично надає більшої гнучкості національній валюті, наближаючи значення офіційного обмінного курсу до ринкового, що служить початком нового п'ятого етапу розвитку валютного ринку України та відносин на ньому. З початком даного етапу на валютному ринку було досягнуто певного балансу, що дозволило уникнути панічних настроїв серед населення, ліквідувати

негативний потенціал девальваційних очікувань, знизити інфляційні очікування, а НБУ скоротити свою присутність на ринку. Наприклад, якщо позитивне сальдо валютних інтервенцій НБУ у першому кварталі 2005 року становило 3,1 млрд. дол. США, то у третьому кварталі цього ж року – трохи більше 1,3 млрд. дол. США [240, с. 23].

Іншим важливим напрямком діяльності Національного банку із збалансування валютного ринку залишалось продовження поступової лібералізації системи валютного регулювання, зокрема: 1) продовжено час роботи Торговельної сесії на міжбанківському валютному ринку; 2) збільшено ліміти сум (із 1 тис. дол. США до 3 тис. дол. США у січні 2007 року, а від 27 травня 2008 року до 10 тис. євро), які фізичним особам дозволено перевозити через кордон без декларування в митних органах [235]; 3) скасовано вимогу обов'язкового 50-відсоткового продажу валютних надходжень на користь експортерів, в цьому ж році дозволено комерційним банкам здійснювати арбітражні операції; 4) відмінено необхідність подання клієнтами довідки державної податкової адміністрації при купівлі іноземної валюти, а банкам – необхідність формування реєстру кожної такої операції [215]; 5) збільшено термін, протягом якого резидент зобов'язаний зарахувати виручку в іноземній валюті на валютний рахунок; 8) збільшено ліміти відкритої валютної позиції комерційних банків; 6) дозволено видавати кредити фізичним особам в іноземній валюті.

Слід зазначити, що лібералізація валютного регулювання супроводжувалася і реалізацією дієвого контролю та недопущенням спекуляцій на ринку. Наприклад, здійснювати валютні операції можна лише у режимі реального часу, тобто після завершення часу торгів усі операції призупинялися. З жовтня 2005 року встановлено нові ліміти відкритої валютної позиції, з метою стримування зростання необґрунтованого попиту на іноземну валюту та розвитку спекулятивних операцій на внутрішньому валютному ринку. З метою переорієнтації структури зовнішніх запозичень резидентів з короткострокових на довгострокові для реалізації інвестиційних проектів в Україні НБУ тимчасово, з вересня 2005 року по березень 2006 року, запровадив один із поширених у міжнародній практиці інструмент регулювання руху капіталу – обов'язкові резервні вимоги (у розмірі 20-ти %), що сприяло зменшенню припливу короткострокового іноземного капіталу на внутрішній ринок України у вигляді іноземних кредитів, та обмеженню його дестабілізуючого впливу на стан внутрішнього ринку, передусім через надмірну його доларизацію.

Внаслідок впливу світової фінансової кризи, починаючи з вересня 2008 року, ситуація на валютному ринку України змінилася і зумовила необхідність застосування жорсткіших заходів валютного регулювання.

Відповідно це послужило початком шостого етапу розвитку внутрішнього валютного ринку, який характеризувався суттєвим скороченням надходження іноземної валюти у зв'язку із економічним спадом у країнах світу, а відтак і зниженням надходження експортної виручки через падіння світових цін та зниженням обсягів експортної діяльності, що супроводжувалося стрімким підвищенням попиту на іноземну валюту, посиленням девальваційного тиску. Так, за вересень 2008 року девальвація офіційного курсу становила 0,32 %, жовтень – 18,5 %, листопад – 17,4 %, грудень – 14,21 % порівняно з попереднім місяцем, а загалом за рік – 52,48 % [241, с. 16].

Для стабілізації ситуації на валютному ринку НБУ вжив наступні заходи: запровадив адміністративні обмеження, спрямовані на скорочення попиту на іноземну валюту та призупинення відпливу капіталу і банківських депозитів; ввів у дію цільові валютні аукціони для задоволення потреб клієнтів банків; періодично здійснював валютні інтервенції з продажу валюти, скеровуючи ринок у потрібному напрямку; змінив методику розрахунку валютної позиції банків та встановив ліміти валютної позиції, що збільшило пропозицію іноземної валюти на міжбанківському ринку.

Починаючи з жовтня 2008 року було прийнято низку постанов: «Про додаткові заходи щодо діяльності банків» від 11.10.2008 № 319, «Про внесення змін до Положення про порядок та умови торгівлі іноземною валютою» від 23.10.2008 № 336, «Про окремі питання діяльності банків» від 04.12.2008 № 413, спрямовані на упередження безпідставного відпливу іноземної валюти за кордон, а також зниження негативних ринкових очікувань [142; 242; 243; 129, с. 56]. Із 04.11.2008 встановлено обов'язковий п'ятиденний строк розміщення на окремому аналітичному рахунку коштів клієнтів, призначених для проведення купівлі іноземної валюти з метою повернення іноземних інвестицій за межі України.

Згідно із постановою Правління НБУ «Про функціонування безготівкового міжбанківського валютного ринку України» від 18.12.2008 № 435 встановлено новий порядок, яким введено заборону на здійснення банками спекулятивних операцій з іноземною валютою між собою, з метою обмеження попиту на неї, банкам заборонено одночасно виходити на міжбанківський ринок у ролі продавців та покупців [136]. Також встановлено жорсткі обмеження на готівковий курс продажу долара США населенню. Внаслідок посилення валютного регулювання банківські установи почали стягувати комісійну винагороду за операціями з купівлі-продажу готівкової іноземної валюти, що теж було зупинено НБУ [230].

Прийнявши постанови № 107-109, НБУ переглянув ліміти валютної позиції і заборонив враховувати в ній резерви під проблемні кредити в тій валюті, у якій вони видані; заборонив резидентам вивозити за кордон

валюту, куплену на міжбанківському ринку за індивідуальною ліцензією або залучену у вигляді кредиту [244-246]. До кінця 2009 року банки були позбавлені права здійснювати спотові та форвардні операції, вони отримали право купувати іноземну валюту для погашення зовнішніх кредитів лише в обсязі проданої валюти на міжбанківському ринку залученої в кредитора [247, с. 17].

Щоб обмежити використання банківськими установами коштів, отриманих для рефінансування на проведення спекулятивних операцій на валютному ринку, НБУ посилив вимоги до рефінансування банків шляхом надання підтримки ліквідності банкам лише на підставі детального аналізу заявки кожного з них з урахуванням стану їх ліквідності, зменшення депозитів, кредитної активності та участі на міжбанківському кредитному ринку [248]. Разом із заявою банківські установи повинні подавати детальну інформацію про причини втрати ліквідності [231].

Вжиті НБУ регулятивні заходи сприяли стабілізації валютного ринку та мінімізації спекулятивних операцій з іноземною валютою, що дозволило скасувати ряд обмежень за операціями на валютному ринку. Зокрема жорстке регулювання обмінного курсу купівлі та продажу готівкової іноземної валюти замінено на вимогу до банківських установ щоденно встановлювати курси купівлі та продажу іноземних валют у касах банку, у їх відокремлених підрозділах, а також у пунктах обміну валюти до початку робочого дня лише згідно з наказом (розпорядженням) голови правління банку [249]. Національним банком було надано більшу гнучкість курсу гривні шляхом запровадження валютних аукціонів у поєднанні з коригуванням роботи міжбанківського валютного ринку залежно від ситуації на валютному ринку України.

Стабілізація і прогнозована ситуація на валютному ринку України дозволили поетапно здійснювати його лібералізацію. Зокрема, в умовах збільшення пропозиції іноземної валюти на ринку НБУ надав уповноваженим банкам право:

- з 20 травня 2011 року: здійснювати арбітражні операції з іншими банками на міжбанківському валютному ринку України; здійснювати власні операції в межах установлених лімітів відкритої валютної позиції без наявності зобов'язань; включати позабалансові вимоги та зобов'язання до розрахунку відкритої валютної позиції банків;

- з 30 травня 2011 року: проводити між собою торгівлю іноземною валютою на умовах «своп».

Також НБУ здійснив лібералізацію готівкового сегмента валютного ринку. Зокрема, з 23 вересня 2011 року:

- збільшено суму продажу готівкової іноземної валюти одній особі через касу банку протягом одного дня в еквіваленті з 80 000 грн. до 150 000 грн.;

– банкам надано право купувати готівкову іноземну валюту в населення за кошти в національній валюті через банкомати.

Водночас НБУ було удосконалено порядок проведення готівкових валютно-обмінних операцій та підвищено дієвість контролю за їхньою правомірністю шляхом запровадження ідентифікації фізичних осіб – учасників таких операцій.

З метою забезпечення стабільності національної грошової одиниці та попередження різких курсових коливань на міжбанківському валютному ринку НБУ для уповноважених банків було встановлено ліміт загальної довгої валютної позиції – не більше 5 % та ліміт загальної короткої валютної позиції – не більше 10 %.

Також для забезпечення стабільності на валютному ринку України НБУ з 29 червня 2011 року зобов'язав банки щоденно дотримуватися лімітів відкритих валютних позицій [132, с. 54-55].

Стабільна ситуація на валютному ринку України дозволила продовжити його лібералізацію і в 2012 році. Так, задля розширення використання гривні як засобі платежу в розрахунках між резидентами і нерезидентами за експортно-імпортними операціями з 27.06.2012 скасовано вимогу щодо необхідності отримання індивідуальної ліцензії на розрахунки між резидентами і нерезидентами в межах торговельного обороту у валюті України.

Для спрощення процедури купівлі та обміну іноземної валюти за поточними торговельними операціями з 23.08.2012 дані операції здійснюються на підставі інформації з електронних реєстрів митних декларацій.

З 10.09.2012 уповноважені банки отримали право: здійснювати з іноземними банками власні арбітражні операції; арбітражні операції за дорученням клієнтів – фізичних осіб-резидентів, які не є суб'єктами підприємницької діяльності.

Із 09.11.2012 з метою мінімізації валютних ризиків уповноваженим банкам дозволено проводити розрахунки із платіжними організаціями міжнародних платіжних систем через кореспондентські рахунки банків-нерезидентів у гривнях.

Разом з тим, Національним банком України:

– із 19.11.2012 запроваджено вимоги обов'язкового продажу валютної виручки резидентів від зовнішньоторговельних операцій у розмірі 50 % та зміни строків розрахунків за експортно-імпортними операціями (як тимчасовий захід – строком до 6 місяців – згідно Закону України від 06.11.2012 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення інструментів впливу на грошово-кредитний ринок»);

– із 27.11.2012 встановлено вимогу щодо продажу на міжбанківському валютному ринку України валютних надходжень із-за меж України на користь фізичних осіб (резидентів та нерезидентів) у сумі, що дорівнювала або перевищувала в еквіваленті 150 000 грн. протягом одного місяця для однієї особи.

Слід також зазначити, що з метою удосконалення порядку проведення операцій із банківськими металами з 17.02.2012 до складу банківських металів введено інвестиційні монети вітчизняного виробництва [133, с. 49-50].

Збалансованості валютного ринку у 2013 році сприяли регулюючі заходи Національного банку України, спрямовані на пом'якшення впливу зовнішніх шоків, пов'язаних із нестабільністю кон'юнктури світових фінансових і товарних ринків. Серед них: продовження терміну дії вимоги щодо обов'язкового продажу частини експортної виручки та зменшення строків розрахунків за експортно-імпортними операціями. Також з метою збалансування валютного попиту і пропозиції та недопущення різких курсових коливань гривні Національний банк України зберігав свою присутність на міжбанківському валютному ринку, здійснюючи операції як з купівлі, так і продажу іноземної валюти.

Отож, НБУ з метою регулювання валютного ринку, стабілізації валютного курсу та економічного розвитку країни, застосовує широкий комплекс заходів прямого впливу на діяльність комерційних банків. Він, надаючи дозволи у вигляді ліцензій на здійснення валютних операцій комерційним банкам, приймаючи відповідні постанови та нормативні акти, визначає умови та правила виконання банками усіх видів валютних операцій. Як було вище зазначено, застосовується система дозволів, обмежень та заборон на виконання тих чи інших операцій з валютою.

Зазначимо, що НБУ із усіх ринкових важелів валютного регулювання найінтенсивніше застосовує валютні інтервенції. Якщо у 1997-1998 роках головною метою застосування валютних інтервенцій було утримання курсу національної грошової одиниці у визначених межах коридору, то після фінансової кризи 1998 року, коли НБУ визнано основним учасником торгів та реалізовано режим керованого плаваючого курсу гривні, зростає й значимість валютних інтервенцій у системі грошово-кредитної політики. Тобто метою проведення валютних інтервенцій стало не лише підтримання стабільності курсу гривні, але й інформаційне забезпечення майбутньої монетарної політики НБУ, адже при щорічній розробці основних її напрямів декларуються заплановані показники валютного курсу.

Роль та обсяги валютних інтервенцій НБУ з кожним роком тільки посилювались, особливо в дестабілізації ринку. Проте на негативних наслідках постійної купівлі валюти на міжбанківському ринку

наголошують експерти МВФ. За їх рекомендаціями НБУ слід проводити гнучкішу курсову політику, яка дозволить ефективніше управляти монетарними агрегатами [250]. Наприклад, у 2004 році саме значні обсяги валютних інтервенцій призвели до збільшення кількості грошей в обігу, а для забезпечення їх стабільності у НБУ не було достатньої кількості золотовалютних резервів. У 2002-2004 роках близько 94 % зростання грошей в обігу відбулося за рахунок купівлі валюти на внутрішньому ринку, і лише близько 6 % шляхом рефінансування комерційних банків та операцій на відкритому ринку [251, с. 38].

Згідно із постановою правління НБУ «Про участь Національного банку України на міжбанківському валютному ринку України в II кварталі 2010 року» від 15 квітня 2010 року № 206 встановлено, що в II кварталі 2010 року здійснення валютних інтервенцій Національного банку України відбуватиметься у формі: валютних інтервенцій за єдиним курсом і валютних аукціонів для згладжування надмірних коливань обмінного курсу гривні – відповідно до ситуації на валютному ринку України; адресних інтервенцій – у разі виникнення нагальних потреб загальнодержавного значення за окремими постановами правління НБУ; валютних аукціонів, спрямованих на підтримку платежів фізичних осіб за їх кредитними зобов'язаннями в іноземній валюті, – відповідно до ситуації на валютному ринку та повідомлень НБУ [252; 253].

Основою для проведення валютних інтервенцій служить позитивна динаміка надходжень експортної виручки, яка, в свою чергу, сприяє збільшенню пропозиції іноземної валюти на міжбанківському ринку, а відповідно і зростанню золотовалютних резервів НБУ (додаток Р). Статистика свідчить, що у період відміни 50 % обов'язкового продажу валютної виручки експортерів НБУ зменшив власну участь у торгах, що й призвело до зменшення сальдо валютних інтервенцій. Так, якщо у березні 2005 року сальдо інтервенцій НБУ становило 1 498,0 млн. дол., то у травні – скоротилося до 387,1 млн. дол. (див. додаток Р).

Водночас в умовах кризових явищ, проводячи численні інтервенції, НБУ втрачає значну частку своїх валютних резервів. Наприклад, у 2004 році інтервенції призвели до скорочення золотовалютних резервів із 12,1 до 9,452 млрд. дол. За словами О. Шлапака, «за три тижні жовтня 2008 року було витрачено майже 5 млрд. доларів із золотовалютного запасу країни, але ринок не відчув позитивного впливу цієї колосальної інтервенції, курс гривні і далі падав» [255]. З метою мінімізації девальваційного тиску на гривню та стабілізації ринку сальдо інтервенцій НБУ у 2009 році було від'ємним і становило 10,4 млрд. дол. США. Відтак золотовалютні резерви НБУ на кінець грудня 2009 року скоротилися до 26,505 млрд. дол. США із 32,462 млрд. дол. США 2007 року (див. додаток Р).

Активні інтервенції НБУ у 2010 році, сальдо яких було додатнім і становило понад 1,3 млрд. дол. США та стабілізація валютного ринку сприяли відновленню втрачених протягом кризи міжнародних резервів – вони зросли на 30,5 % і на 31.12.2010 становили 34,6 млрд. дол. США (в еквіваленті).

З метою недопущення різких курсових коливань у 2011-2013 роках НБУ зберігав свою присутність на валютному ринку. Сальдо інтервенцій Національного банку України у 2012, 2013 роках було від'ємним і становило 7,5 млрд. дол. та 3,1 млрд. дол. США, відповідно. Хоч у 2013 році НБУ суттєво зменшив частку своїх операцій у загальному обсязі операцій на валютному ринку, все ж слід зазначити, що валютні інтервенції викликали зменшення золотовалютних резервів.

Відтак золотовалютні резерви у 2011-2012 роках продовжували скорочуватись і за станом на 01.01.2013 становили 24 546 млрд. дол. США., тобто зменшилися за останній рік на 22,9 % як внаслідок продажу НБУ іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку 11,9 млрд. дол. США, так і виконання платежів із погашення зобов'язань перед МВФ на суму 3,7 млрд. дол. США. [133, с. 51]. У 2013 році обсяг золотовалютних резервів зменшився ще на 4,1 млрд. дол. США – до 20,4 млрд. дол. США (в еквіваленті).

Що стосується діяльності банків на валютному ринку, то постійні валютні інтервенції стримують передусім розвиток строкових валютних операцій, надання консалтингових послуг щодо використання іноземної валюти, які просто стають непривабливими для їх клієнтів за таких умов регулювання валютного курсу.

О. Береславська стверджує, що згідно досвіду європейських країн з перехідною економікою девізна політика дає позитивний результат у середньому періоді (3-5 років), а далі, після досягнення певної макроекономічної стабілізації, вона провокує інфляцію, тому необхідно відмовитися від такого контролю за обмінним курсом і проводити гнучкішу курсову політику [251, с. 39]. А це, відповідно, дозволяє відмовитися від валютних інтервенцій і перейти до ефективного використання інших інструментів – рефінансування комерційних банків та операцій на відкритому ринку. НБУ використовує ці інструменти регулювання, але не як основні, що зумовлено об'єктивними причинами.

В Україні дотепер немає повноцінного вторинного ринку цінних паперів, що не дозволяє НБУ застосовувати політику операцій на відкритку ринку з метою валютного регулювання. Розвиток ринку державних цінних паперів не вдається стимулювати ще після кризи 1998 року. В свою чергу, це стримує розвиток у банківській діяльності валютних операцій, пов'язаних із застосування валютних деривативів, депозитних сертифікатів та векселів, виражених у валюті, стримується

розвиток операцій із хеджування валютних ризиків, менш привабливими залишаються послуги валютного консалтингу, аналізу та інформування.

Здійснюючи операції на відкритому ринку, НБУ в 2012 році придбав цінні папери на загальну суму 38,6 млрд. грн.

Дисконтна політика покликана впливати передусім на динамку операцій банків із залучення та розміщення коштів. З метою підтримки ринкових тенденцій щодо здешевлення вартості кредитів НБУ впродовж останніх років знижував облікову ставку, і з 10 червня 2013 року вона становить 7,0 %. Проте в Україні дисконтна політика теж є недостатньо ефективною, оскільки банки не так часто звертаються до НБУ за кредитами, що пояснюється відсутністю постійних великих і надійних клієнтів, які формували б стабільний попит на кредити. За таких умов, вплив зміни облікової ставки є незначним. Метою дисконтної політики є також регулювання напрямів та обсягів руху іноземних капіталів. В Україні облікова ставка має індикативний характер, оскільки здійснює вплив переважно на психологічному рівні. Проте на діяльність банків вона впливає, адже використовується при розрахунках фінансових санкцій, що застосовуються до них. Проведення НБУ активної дисконтної політики обмежене також нестабільністю національної економіки та низьким рівнем розвитку національного виробництва. Слід зазначити й те, що вплив дисконтної політики в Україні на динаміку валютного курсу та рух міжнародних капіталів є незначним саме через інтенсивність валютних інтервенцій.

Політика рефінансування інтенсивніше застосовується під час криз: за перші дев'ять місяців 2008 року, коли населення активно почало знімати свої вклади і у комерційних банків почалися проблеми з ліквідністю, обсяги рефінансування зросли із 1,24 млрд. грн. до 19,4 млрд. грн.; у листопаді 2008 року з метою вирішення проблем ліквідності банківської системи України НБУ рефінансував 110 банків на 40 млрд. грн. У січні-травні 2008 року обсяг проведених операцій з рефінансування становив близько 47 млрд. грн. [256, с. 7]. Як зазначив О. Савченко, обсяг наданого банкам гривневого рефінансування практично збігається з обсягами викупленої гривні в результаті продажу НБУ валюти: у жовтні 2008 року ним було витрачено на інтервенції на валютному ринку 4,1 млрд. дол., а з 1 по 19 листопада – ще 2,4 млрд. [257]. Тобто отримані кошти направлялися на валютний ринок з метою проведення валютних операцій, що ще більше поглибило нестабільність на ньому. Підтримка ліквідності банків шляхом рефінансування у 2010-2012 роках представлена такими обсягами, як: 5,2, 28,8 та 97,6 млрд. грн. відповідно. [131, с. 38; 132, с. 49; 133, с. 46].

Дієвість політики обов'язкового резервування теж не є достатньо ефективною, оскільки вона носить опосередкований характер і не є

гнучкою, адже її результати проявляються протягом певного періоду часу. Застосування даної політики має на меті регулювати депозитно-кредитні операції банків, а саме, регулювати рівень ризиків, що виникають у банків при здійсненні цих операцій. Так, виходячи з загальної стратегії розвитку валютних відносин, НБУ впродовж усього періоду змінював норми обов'язкового резервування з метою впливу на кон'юнктуру валютного ринку та динаміку обмінного курсу: у 1991-1993 роках обов'язкові резерви становили 10-15 % від величини залучених пасивів залежно від строків залучення, з метою подолання інфляції їх було збільшено до 20-60 %; у 1994 році з метою покращення ліквідності банків НБУ ввів єдиний норматив обов'язкового резервування на рівні 15 %, а згодом, після кризи 1998 року, підвищив до 17 %; із 2001 року запроваджено диференційований підхід, тобто на рівні 6-14 %, у 2003 році – на рівні 0-12 %, у 2004-2005 – 6 та 8 % відповідно. З метою зниження ризиків банків за кредитними операціями та зниження попиту на валюту з боку населення НБУ у 2008 році підвищив норми резервування за валютними кредитами для позичальників, які не мають джерел валютного доходу. Згідно із постановою від 01.12.2008 №406 банки повинні формувати резерви на покриття ризиків за такими валютними кредитами у розмірі 50 % якщо заборгованість є стандартною і 100 %, якщо категорія заборгованості вища [258]. НБУ також підвищив ставки обов'язкового резервування за валютними депозитами. Згідно із постановою від 22.12.2008 №442, банки зобов'язані резервувати на коррахунках в НБУ 4 % від обсягу строкових валютних депозитів і 7 % від величини валютних вкладів до запитання [259]. Дані вимоги залишались на рівні 4 та 7 % у 2010 році. У 2011-2012 роках норми резервування було змінено наступним чином: від обсягу строкових валютних депозитів – 2 % та 3 % відповідно, від величини валютних вкладів до запитання – 8 % та 10 % відповідно [132, с. 48; 133, с. 45].

Проводячи політику ревальвації чи девальвації, НБУ через зміну валютного курсу впливає на тенденції розвитку експортно орієнтованого виробника, на обсяги залучення іноземних інвестицій, а відтак опосередковано впливає на розвиток як конверсійних та депозитно-кредитних операцій, так і на розвиток різних форм міжнародних розрахунків, а також нових нетрадиційних валютних операцій.

Отож, можемо стверджувати, що здійснюючи регулювання системи валютних відносин, Національний банк України вдається до широкого інструментарію валютної політики, поєднуючи адміністративні методи регулювання з ринковими. Комерційні ж банки як головні учасники організації даних відносин піддаються найсуттєвішому регулятивному впливу з боку НБУ. На ранніх етапах розвитку валютного ринку, а також у моменти кризових ситуацій, банки зазнають жорсткого адміністративного

регулювання (ліцензування, політика валютних обмежень, регламентація умов та правил виконання різних видів валютних операцій, а також заборона на виконання деяких з них). Водночас НБУ застосовував фактично всі ринкові важелі регулювання валютного ринку та діяльності банків на ньому, проте очікуваного результату їх застосування, в силу об'єктивних причин, не було досягнуто.

Відтак, застосовуючи різноманітні методи валютного регулювання і регулюючи валютний курс, регламентуючи умови та порядок виконання валютних операцій комерційними банками; визначаючи структуру валютного ринку, Національний банк України здійснює вплив на організацію та функціонування системи валютних відносин.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВ У СИСТЕМІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВАЛЮТНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ РИНКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ЕКОНОМІКИ

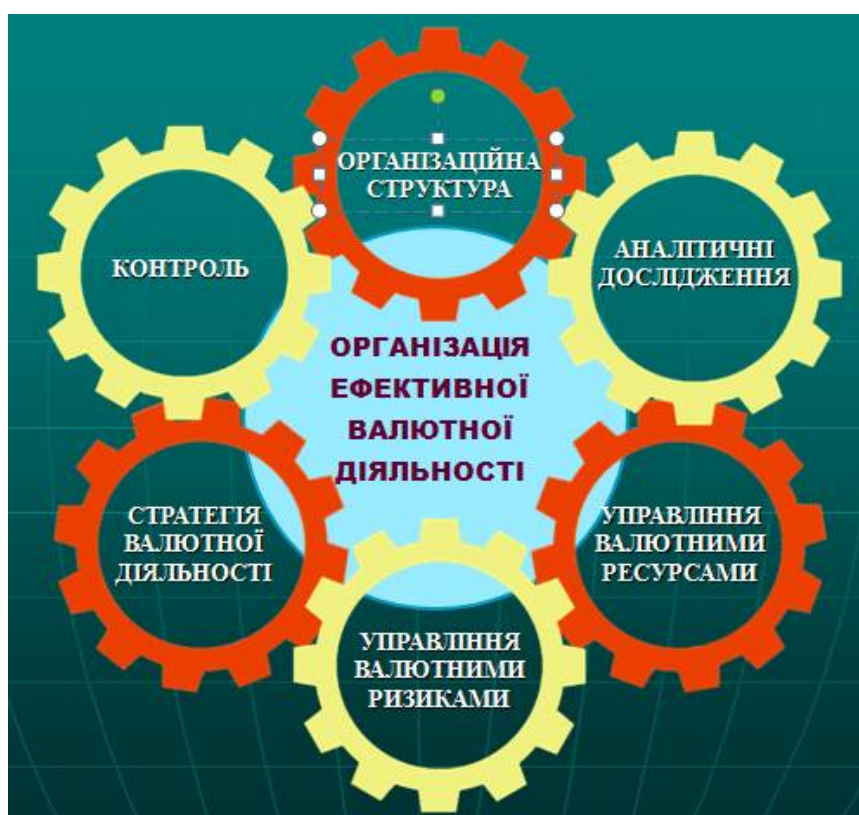
3.1. Шляхи покращення організації валютної діяльності комерційного банку

Як засвідчила практика, вітчизняні банки, функціонуючи у системі валютних відносин, хоч і нарощують впродовж останніх років обсяги виконуваних валютних операцій, проте якщо розглядати їх діяльність на валютному ринку зокрема, очевидно є ситуативність та непослідовність дій, а також відсутність заздалегідь визначеної стратегії розвитку у даній площині діяльності. Інтеграційні та лібералізаційні процеси у світовому масштабі, які не оминають і Україну, а особливо її банківську систему саме у аспектах валютної діяльності, з одного боку, а з іншого – невідповідність стану розвитку національної економіки міжнародним стандартам, недостатність валютних ресурсів на валютному ринку України, тривала економічна та політична нестабільність в країні, що супроводжується важкістю прогнозування та підвищення ризиків, передусім валютних, перед вітчизняними банками породжують потребу у формуванні власної стратегії розвитку валютної діяльності, яка б забезпечила врахування внутрішніх умов і можливостей кожного банку щодо виконання ним валютних операцій та їх корегування згідно із зовнішніми факторами. Відтак вважаємо за доцільне зосередитись на необхідності розробки та впровадження власного бачення розвитку валютного бізнесу комерційного банку, виходячи із його загальної мети діяльності та орієнтирів у позиціонуванні на валютному ринку поміж інших банків та інших суб'єктів даного ринку шляхом створення та реалізації механізму валютної діяльності.

Час, коли банкам при веденні валютної діяльності можна було організувати свою роботу, орієнтуючись здебільшого виключно на потреби клієнтів, співпраця з якими досить часто носила випадковий чи непостійний характер, без визначення власних поточних та стратегічних орієнтирів, завершився, особливо тепер, за умов посилення конкуренції за залучення валютних ресурсів, невизначеності та складності прогнозування розвитку валютного ринку країни, панічних настроїв у суспільстві. Для кожного банку настав момент необхідності з'ясування значимості та місця валютних операцій у загальній структурі банківських операцій, їх ролі у забезпеченні досягнення загальної мети банку, у визначенні доцільності та напрямів розширення валютного обслуговування в майбутньому.

Водночас банк повинен бути зацікавленим у впровадженні ефективної системи управління валютною діяльністю, яка б забезпечувала прийняття ефективних рішень в умовах невизначеності чи кризових ситуацій, тобто рішень, направлених на подолання можливих чи вже існуючих проблем діяльності банку у валютній сфері.

Відтак вважаємо за доцільне запропонувати банкам розробити механізм організації ефективної валютної діяльності, який включатиме декілька блоків, кожен з яких відображатиме сукупність та послідовність дій, спрямованих на забезпечення успішного здійснення валютної діяльності банком (рис.3.1). Даний механізм передбачатиме розробку необхідних програм, методик та рекомендацій щодо вирішення завдань, закладених у кожному з його блоків.

Рис. 3.1. Механізм організації ефективної валютної діяльності

У першому розділі нами з'ясовано, що «механізм організації ефективної валютної діяльності» – це сукупність взаємопов'язаних елементів, котрі на основі взаємозалежного, взаємообумовленого та постійного характеру визначають комплекс дій банку, спрямованих на вдосконалення організації та ведення валютної діяльності. Оскільки основними критеріями ефективності валютної діяльності банку можна назвати асортимент виконуваних валютних операцій; рівень прибутковості та ризикованості виконання валютних операцій; якість обслуговування клієнтів при виконанні валютних операцій, яка залежить

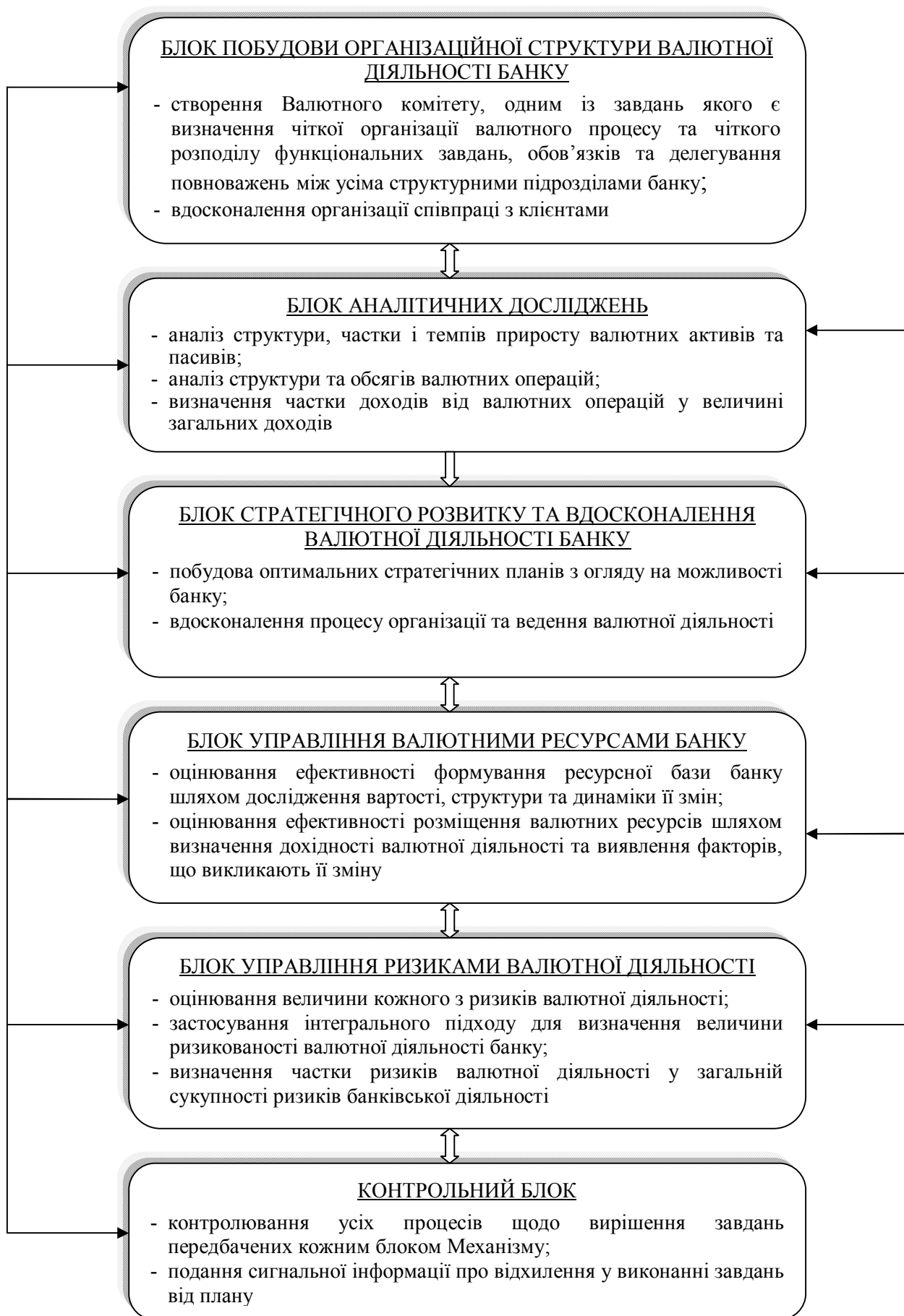
від технічного оснащення банку, рівня кваліфікації його працівників та особливостей побудови ділових взаємин між банком та його клієнтами; якість організації усіх інших процесів, пов'язаних із виконанням валютних операцій, то, вважаємо, що механізм організації ефективної валютної діяльності повинен складатися з таких елементів, як: Блок побудови організаційної структури валютної діяльності банку, Блок аналітичних досліджень, Блок стратегічного розвитку та вдосконалення валютної діяльності банку, Блок управління валютними ресурсами банку, Блок управління ризиками валютної діяльності, Контрольний блок (рис. 3.2).

Блок побудови організаційної структури валютної діяльності банку забезпечуватиме ефективне вирішення організаційних питань. Організаційну структуру валютної діяльності банку слід будувати на основі визначення граничних повноважень, функціонального розподілу окремих ланок роботи, забезпечення подвійного контролю за процесами валютної діяльності, шляхом задокументованого делегування повноважень та розподілу функціональних завдань, обов'язків та відповідальності між усіма структурними підрозділами банку. Чітка організація дозволить ефективніше виконувати завдання, передбачені іншими блоками механізму, а саме: виконання аналітичної роботи, стратегічного планування та вдосконалення валютної діяльності, управління валютними ресурсами та ризиками, і, безперечно, здійснення контролю за виконанням валютних операцій та інших процесів, пов'язаних із валютною діяльністю.

Тому пропонуємо створити у банку окрему структурну одиницю, наприклад, валютний комітет, який би займався формуванням оптимальної структури, організацією розроблення необхідних програм і процедур, організацією вирішення усіх завдань, передбачених механізмом валютної діяльності, що забезпечуватиме належне функціонування банку у системі валютних відносин. Адже як зазначає А. Ачкасов, банки, які мають намір діяти на регіональних валютних ринках, створюють власні спеціалізовані департаменти валютних операцій [271, с. 6].

Відтак до процесу організації валютної діяльності залучатимуться усі структурні підрозділи банку: Спостережна Рада визначатиме основні засади організації валютної діяльності банку, Правління формуватиме проекти розвитку валютної діяльності згідно стратегічного плану, підрозділ з ризик-менеджменту здійснюватиме кількісне та якісне оцінювання та моніторинг валютної діяльності, бек-офіси слідкуватимуть за дотриманням вимог, фронт-офіси виконуватимуть делеговані їм повноваження. Крім цього, банк повинен визначитися із організацією плану дій у разі настання надзвичайних ситуацій.

Рис. 3.2. Механізм організації ефективної валютної діяльності банку
Джерело: складено авторами самостійно.

Даний план повинен містити опис можливих сценаріїв розвитку подій при настанні непередбачуваних ситуацій і дій, яких необхідно буде вжити з метою мінімізації негативних наслідків. Наявність таких планів, наприклад, є обов'язковою для американських банків.

У даному контексті особливу увагу слід приділяти й організації співпраці банку з клієнтами. Слід пам'ятати, що відносини між банком та клієнтами завжди повинні будуватися на взаємних зобов'язаннях, оскільки між ними існує матеріальна відповідальність, а основною ідеологією взаємовідносин має бути партнерство. Намагаючись втримати клієнта, банк повинен дбати про привабливість валютного обслуговування та постійно оновляти та вдосконалювати його.

Складати плани із подальшої організації валютної діяльності, особливо за сучасного стану розвитку валютного ринку України, банку слід здійснювати на основі оцінки поточного рівня пропонованого ним валютного обслуговування та виявлення факторів, що впливають на нього (додаток С.1). Тому наступним блоком у механізмі пропонуємо виділити Блок аналітичних досліджень, призначений аналізувати поточний стан валютної діяльності банку та рівень її прибутковості, визначати вагу валютних операцій у досягненні загально стратегічних цілей банку.

Здійснюючи аналіз поточної валютної діяльності потрібно звертати увагу на масштабність, динаміку та структуру валютних операцій, наприклад, шляхом визначення структури валютних активів та пасивів банку, питомої ваги валютних активів та зобов'язань банку у їх загальній масі.

Для визначення частки валютних активів та зобов'язань банку в їх загальній масі, для визначення динаміки змін даних показників та величини їх абсолютного приросту, для визначення частки доходів від валютних операцій у величині загальних доходів, а також для аналізу масштабності та динаміки розвитку валютної діяльності визначення темпів зростання та темпів приросту валютних активів і зобов'язань пропонуємо скористатися відомими формулами, наведеними у додатку Т.

Визначення даних показників дозволить банку оцінити власну активність на валютному ринку.

Важливим моментом у дослідженні валютної діяльності є її структурний аналіз, який можна здійснювати за наступними напрямками: за статтями активів та пасивів, за видами валют, за видами клієнтів, за видами валютних операцій. Визначення питомої ваги обсягу коштів в іноземній валюті, в розрізі активів та пасивів банку, дозволить охарактеризувати обсяги валютних операцій та їх частку у загальній масі. На їх основі можна здійснити порівняльний аналіз показників інших комерційних банків і, таким чином, визначити власне місце на валютному ринку та роль валютних операцій у процесі банківської діяльності.

Структура та величина оборотів у розрізі валют свідчить про те, яким саме валютам при здійсненні валютних операцій надається перевага. І якщо дана структура зазнає принципових змін, банку слід проаналізувати причини, що могли призвести до цього, адже це має особливе значення, насамперед тому, що кожній валюті притаманний свій ступінь ризику. Відтак це може вплинути на рівень прибутковості банку.

Аналізуючи клієнтський склад, банк може проводити класифікацію клієнтів за багатьма ознаками, наприклад, за резидентністю, за формою власності та розмірами (приватні особи, юридичні особи, VIP-клієнти, корпоративні підприємства, дрібний та середній бізнес, інші банки та фінансові установи), за сферою їх діяльності, за ступенем ризику, рівнем рентабельності співпраці з ними. Це дозволить глибше визначити потреби різних груп клієнтів та пріоритетність співпраці з ними, виокремлюючи цільові та найбільш привабливі з-поміж них.

Структурний аналіз за видами валютних операцій дозволить банку отримувати інформацію про поточний стан та виявити проблеми розвитку кожної з них. Так, оцінюючи стан розвитку операцій з організації міжнародних розрахунків, банк може зробити висновок про частку застосування різних форм розрахунків, про якість виконання та рівень задоволення потреб клієнтів при їх здійсненні. Аналізуючи операції із залучення та розміщення валютних коштів, визначається динаміка, структура та джерела залучення, а також ефективність та форми їх розміщення. Важливим є аналіз стану розвитку кореспондентських відносин банку, який, у такий спосіб, визначає ступінь його активності та присутності на міжнародних ринках, рівень забезпечення умов для виконання розрахункових та інших валютних операцій. Показники розвитку інших неторговельних операцій свідчатимуть про рівень, якість та комплексність валютного обслуговування клієнтів, про позиції банку на ринку та його імідж.

Оцінивши поточний стан та внутрішні можливості валютного розвитку, банк може визначитися із подальшим напрямом своєї діяльності. Однак, враховуючи чутливість валютної діяльності до зовнішніх чинників, слід також проводити аналітичну роботу із вивчення та дослідження зовнішніх факторів, які визначають передумови та впливають на результативність функціонування банку на валютному ринку (додаток С.2). Комерційний банк не може уникнути впливу зовнішніх чинників, тому він повинен постійно стежити за зовнішніми процесами, намагатися спрогнозувати та передбачити їх вплив на показники його діяльності, з метою вжиття відповідних заходів, спрямованих на нейтралізацію чи мінімізацію їх дії на ведення валютної діяльності.

Здійснивши аналіз внутрішніх показників валютної діяльності та зовнішніх умов, комерційний банк може зробити висновок про ефективність та стабільність власної валютної діяльності, з'ясувати, чи здійснювані ним валютні операції відповідають сучасним потребам клієнтів, порівняти свої показники валютної діяльності з іншими банками, оцінити власну активність і позиції на валютному ринку. Також на основі усієї отриманої інформації, банк може визначитися із потенційними можливостями щодо подальшого розвитку та позиціонування на ринку шляхом складання відповідних стратегічних та тактичних планів із досягнення намічених цілей у валютній діяльності, які повинні бути узгодженими з іншими стратегічними напрямками діяльності банку та не суперечити стратегії загального розвитку банку. Відтак наступним блоком механізму ефективної валютної діяльності банку слід виділити Блок стратегічного розвитку та вдосконалення валютної діяльності банку. На основі отриманих достовірних аналітичних результатів, банк може приймати обґрунтовані та доцільні рішення із оптимізації валютної діяльності, які можуть бути спрямовані на:

- підтримання наявного рівня розвитку валютної діяльності;
- розширення валютної діяльності шляхом впровадження нових валютних продуктів, освоєння нових ринків, розширення клієнтського складу тощо;
- звуження своєї присутності на валютному ринку;
- вдосконалення валютного обслуговування.

На основі отриманих аналітичних даних банк може визначитися із своїми можливостями та розробити комплекс планів із стратегічного розвитку валютної діяльності за обраним напрямом.

Якщо банк вирішив підтримувати існуючий рівень розвитку валютної діяльності, він повинен розробити ряд заходів, спрямованих на відстоювання своєї частки на ринку шляхом покращення операційної ефективності. Тут важливе значення має покращення рівня якості та підтримання обсягів здійснюваних валютних операцій; вживання заходів цінової конкуренції, наприклад, зниження собівартості валютного обслуговування за рахунок ефекту масштабу, шляхом оптимізації внутрішньої організації, підвищення рівня кваліфікації працівників банку; оптимізація систем управління валютними ресурсами та ризиками банку; застосування переваг інноваційної конкуренції через покращення технічного оснащення банку з метою пришвидшення виконання валютних операцій, покращення методів та форм співпраці банку з клієнтами.

Розширення валютної діяльності банку на ринку можливе як через збільшення обсягів традиційних валютних операцій, так і через розширення асортименту шляхом впровадження нових валютних

операцій, розширення обсягів та структури клієнтури, освоєння нових ринків.

З метою збільшення обсягів традиційних валютних операцій пропонуємо банку розробити за кожною операцією окремий план розвитку, який би окреслював особливості її виконання, визначав перспективи розвитку та вдосконалення. Відтак банк може розробляти плани розвитку за наступними видами валютних операцій: конверсійні операції, операції із залучення та розміщення валютних коштів, операції з організації міжнародних розрахунків, обслуговування валютних рахунків клієнтів, розвиток кореспондентських відносин з іноземними банками, неторговельні операції.

Впроваджуючи нові для банку валютні операції, слід розробити відповідні плани із впровадження та розвитку строкових валютних операцій та операцій з валютними деривативами, які дозволятимуть не лише розширити спектр валютної діяльності, але й сприятимуть вдосконаленню управління валютними ризиками. Одним із перспективних напрямків розширення валютної діяльності є розробка та впровадження так званих комбінованих продуктів валютного обслуговування. У цьому аспекті плани можуть стосуватися впровадження таких нових операцій (консультування, інформування, Інтернет-банкінг), які безпосередньо не можна віднести до валютних операцій, проте опосередковано вони впливатимуть на підвищення рівня привабливості валютного обслуговування у банку, на підвищення конкурентних переваг на валютному ринку, а отже, і на розширення та підвищення прибутковості валютної діяльності банку.

У контексті стратегії розширення валютної діяльності пропонуємо банку дотримуватись таких підстратегій як:

- позиціонування (орієнтуватися на певні сегменти ринку), наприклад, надання певних валютних операцій ширшому колу споживачів; обслуговування певних груп клієнтів, шляхом надання ширшого спектру валютних послуг; а також позиціонування щодо потреб ринку, тобто вдосконалення та розширення тих видів валютних операцій, в яких найчастіше виникає потреба на тому чи іншому ринку;

- транснаціоналізація, яка може відображати як ресурсопошукові, направлені на залучення іноземних капіталів, так і ринково-пошукові орієнтири, що визначатимуть принципи побудови та підтримки кореспондентських відносин з іноземними банками з метою освоєння нових ринків. Наявність розвинутої мережі кореспондентських відносин – умова успішної роботи будь-якого банку, що функціонує на міжнародному рівні. Проте не ватро дотримуватись політики максимізації кількості кореспондентських рахунків, до їх побудови слід підходити зважено та прагматично, врахувавши те, що у провідних міжнародних

банків добре розвинена кореспондентська мережа, тому достатньо працювати з лише декількома.

Рішення про звуження своєї присутності на валютному ринку можуть приймати передусім малі банки. З метою оптимізації валютної діяльності вони можуть зосередитись на виконанні лише декількох базових видів валютних операцій, обслуговуванні обмеженого кола клієнтів, застосуванні різних схем та форм співпраці з іншими банками.

Незалежно від того, який напрям стратегічного розвитку (розширення, звуження чи підтримання існуючого рівня) валютної діяльності обрано, завжди потрібно пам'ятати про необхідність вдосконалення валютного обслуговування. З цією метою пропонуємо банку зосередити увагу на таких основних моментах як:

1) вдосконалення виконання традиційних чи впровадження нових та комбінованих валютних операцій, а також оптимізація процесу ведення валютної діяльності. З метою вдосконалення валютних операцій необхідно постійно оцінювати якість їх виконання, виявляючи фактори, що на неї негативно впливають, та здійснювати пошук і реалізацію заходів для їх мінімізації чи нейтралізації. Так, для сприяння впровадженню акредитивної форми міжнародних розрахунків банк може ініціювати проходження міжнародної аудиторської перевірки, підтримувати відповідний рейтинг банку, мати розгалужену систему кореспондентських відносин з провідними банками різних країн світу та за рахунок залишків на власних Ностро-рахунках, гарантувати виконання акредитивів, емітованих чи підтверджених ним.

Одним із напрямків оптимізації процесу ведення валютної діяльності є диверсифікації валютних операцій за їх видами, за клієнтами, за ступенем ризику та розміром доходу. Оскільки більшість вітчизняних комерційних банків є малими за розмірами у порівнянні з іноземними банками, то в умовах жорсткої конкуренції їх виживання та розвиток можливі, якщо, на нашу думку, при визначенні стратегічних орієнтирів дотримуватись відповідних принципів (додаток У). Слід також пам'ятати, що відсутність зваженої диверсифікації та збалансованості валютних операцій може призвести до втрати банком частини ринку;

2) оптимізація процесу обслуговування клієнта. Для цього пропонуємо банку розробити відповідні моделі на основі таких відомих моделей як, наприклад, модель управління відносин з клієнтами (Relationship Manager), модель задоволення специфічних потреб клієнта (Need Specialist) або модель дисконтного брокера (Deep Discounter), які дозволять визначитися з орієнтацією на конкретного споживача (додаток Ф). Розроблені плани можуть стосуватися особливостей обслуговування як фізичних осіб, так і співпраці з юридичними особами, яку, в свою чергу, можна розподілити на співпрацю з малими підприємствами, з

корпоративними та VIP- клієнтами, а також співпрацю з іншими фінансовими та урядовими організаціями. Слід зазначити, що єдиної стратегічної моделі розвитку валютної діяльності банку не існує. Тому, вище подані моделі є лише стратегічними напрямками, які вимагають пристосування для кожного конкретного банку;

3) підвищення рівня технічної оснащеності програмного забезпечення – впровадження новітніх інформаційних та аналітичних технологій, що дозволить не лише прискорити виконання валютних операцій, але й сприятиме вдосконаленню систем аналізу, контролю та управління процесами валютної діяльності банку;

4) підвищення кваліфікаційного рівня персоналу – застосування ефективних систем відбору та підготовки кадрів, розвитку корпоративної культури, вдосконалення систем мотивації, розробки та впровадження програм стажування працівників за кордоном, організації міжбанківських національних та міжнародних конференцій з метою обговорення дискусійних питань валютного розвитку тощо. Усе це сприяє становленню належної репутації банку та забезпечує елемент довіри.

Важливу роль у реалізації стратегічних планів із вдосконалення валютної діяльності банку відіграють процеси формування та використання валютно-ресурсної бази, особливо тепер, коли існує гостра нестача валютних коштів. Тому наступним блоком у механізмі має бути Блок управління валютними ресурсами. На думку О. Васюренка, управління валютними ресурсами пов'язане із наявністю у банку спеціальних організаційних і технічних заходів, направлених на ефективне виконання валютних операцій клієнтів і отримання максимального прибутку, зваженого на валютний ризик [99, с.234]. Важливим напрямом при управлінні валютними ресурсами є дослідження валютних пасивів банку, що дозволить визначити, за рахунок яких коштів формується ресурсна база банку, оцінити важливість кожного джерела та виду ресурсу у розрізі валют у валютній діяльності банку, визначити динаміку змін обсягів залучених валютних коштів, забезпечити пошук шляхів зниження вартості ресурсів шляхом оптимізації їх структури в розрізі валют (додаток X)

Оцінюючи ефективність ресурсної бази, слід звертати увагу саме на джерела її формування, адже: кошти фізичних осіб та суб'єктів підприємницької діяльності є дешевшими, ніж міжбанківські запозичення; кошти фізичних осіб мають вищу вартість, ніж кошти юридичних осіб; кошти на поточних рахунках є дешевими, проте вони є найменш прогнозованою складовою ресурсів; висока частка значних за обсягами депозитів забезпечує стабільність ресурсної бази, а велика частка довгострокових депозитів позитивно впливає на ліквідність банку.

Як потенційні джерела формування валютних ресурсів слід розглядати операції з ощадними сертифікатами та облігаціями в іноземній валюті, можливості застосування яких на даному етапі обмежуються національним валютним законодавством. Розширенню валютних ресурсів може служити вдосконалення управління залишками на поточних рахунках, проте такі види ресурсів носять короткостроковий характер, а зростання їх питомої ваги може негативно вплинути на ліквідність банку. Слід оптимізувати кількість коррахунків відповідно до потреб банку, з метою мінімізації витрат на їх утримання. Проте слід враховувати й те, що розвиток кореспондентських рахунків є дешевшим, аніж інших організаційно-інституційних форм проникнення банків на іноземні ринки. Наприклад, як зазначає О. Бутук, менше 1 % американських банків мають філії в інших країнах [84, с. 310].

Одним з показників надійності і стабільності ресурсної бази банку є цінова політика банку, яка повинна бути достатньо привабливою для клієнтів та забезпечувати належний й обґрунтований прибуток від виконання валютних операцій.

При дослідженні динаміки змін у структурі формування ресурсної бази, банк повинен звертати увагу і на стан грошового та валютного ринків країни, а також на рівень власної репутації та іміджу, на рівень довіри клієнтів до нього. При зростанні обсягів залучення валютних депозитів та запозичень слід з'ясувати причини, що викликали потребу у додаткових ресурсах – проблеми з ліквідністю, невиконання плану запозичень ресурсів, стан валютного ринку, дострокове відкликання коштів клієнтом, низька відсоткова ставка порівняно з ринковими цінами тощо.

Оцінюючи ефективність формування ресурсної бази, необхідно також визначити частку власних та залучених коштів, при цьому слід визначити питому вагу у загальному обсязі валютних ресурсів кожного з виду залучених коштів (міжбанківських, фізичних та юридичних осіб).

З метою оптимізації управління валютними ресурсами, слід оцінювати ефективність їх розміщення шляхом аналізу дохідності та витрат, пов'язаних із виконанням валютних операцій. Це дозволить визначити, яку частку доходи від валютних операцій займають у загальному обсязі доходів банку, та який рівень доходу забезпечує кожен напрямок валютної діяльності. Методика аналізу даних операцій може полягати у визначенні ряду показників. Важливим моментом при аналізі ефективності валютних операцій є визначення коефіцієнта їх дохідності та рентабельності, для цього можна скористатися відомими формулами (див. додаток Т).

Управління собівартістю валютної діяльності можна здійснювати на основі функціонально-вартісного аналізу, що відрізняється від

традиційного аналізу собівартості послуги, при якому сукупні затрати порівнюються з доходами від реалізації за всіма видами валютних операцій та за всіма категоріями клієнтів. Впровадження функціональної складової дозволить виокремити частку доходів, які банк отримав від виконання кожної операції та надання набору послуг різним групам клієнтів, використовуючи при цьому різні моделі співпраці, які різняться рівнем собівартості операції.

Даний підхід дозволить банку більш конкретно управляти собівартістю процесу, виділяти більш дохідні операції та клієнтські групи. А співставлення дохідності кожної конкретної операції з величиною можливого ризику дозволить здійснити ранжування валютних операцій за рівнем привабливості (рентабельності) для банку, визначити профілюючі та допоміжні валютні операції, на основі чого можна вносити необхідні зміни в тактику валютної діяльності.

Необхідно також проаналізувати за рахунок яких факторів відбуваються зміни показників дохідності валютних операцій: за рахунок змін чисельності та структури клієнтів; спектру та питомої ваги виконуваних валютних операцій та послуг; середньої відсоткової ставки за активними та пасивними валютними операціями; динаміки змін тарифів на валютні послуги; зміни вартості валютних ресурсів; структурні зміни у залученні та розміщенні валютних ресурсів; наслідки економічної та політичної ситуації у країні. Досліджуючи показники дохідності та витрат за валютними операціями, можна зробити порівняльний аналіз ефективності роботи з валютою різних банків та їх структурних підрозділів. Дані показники слід аналізувати у динаміці, що дозволить визначити загальні тенденції їх змін.

Слід зазначити, що ефективність реалізації завдань, передбачених у Блоці управління валютними ресурсами залежить від ефективності виконання завдань, передбачених іншими блоками механізму, адже структурну побудову системи управління валютними ресурсами можна представити наступним чином: 1) побудова прогнозних балансів, валютних планів та бюджетів; 2) формування оптимальної структури валютних активів та пасивів; 3) коректування цінової політики та управління собівартістю валютного обслуговування; 4) управління валютними ризиками.

Отже, значної уваги при організації успішної валютної діяльності банку, особливо в країні з слабкою економікою та національною валютою, нестабільним внутрішнім валютним ринком, заслуговує питання управління валютними ризиками. Тому наступним важливим блоком механізму слід виділити Блок управління ризиками валютної діяльності, від ефективності реалізації якого залежатиме успішність та стабільність функціонування банку загалом.

Банк має бути зацікавленим у створенні комплексної системи управління ризиками, що виникають при валютній діяльності, яка б забезпечила надійний процес виявлення, оцінки, контролю та моніторингу всіх їх видів на всіх рівнях та підрозділах банку, а також визначала б їх вплив на інші ризики банківської діяльності та сприяла б вирішенню конфлікту завдань між необхідністю оптимізації доходу і мінімізації ризику.

Відтак з метою визначення ризикованості ведення банком власної валютної діяльності пропонуємо методичний підхід до визначення інтегрального рівня ризиків у валютній діяльності, який включатиме декілька етапів (додаток Ц.1).

На першому етапі слід сформулювати мету та завдання оцінювання рівня ризиків у валютній діяльності. Мета полягає у розробленні методичних рекомендацій до оцінювання рівня ризиків у валютній діяльності з урахування їх кількісної та якісної оцінки, а завдання – у інформаційному забезпеченні процесу оцінювання даних ризиків, визначенні необхідного обсягу вихідних даних, кількісному оцінюванню рівня ризиків на основі математичного інструментарію та якісному – за допомогою методу експертних оцінок, а також формування комплексного підходу до оцінювання ризиків у валютній діяльності.

На другому етапі, класифікуючи види ризиків валютної діяльності, поділяємо їх на дві групи – ті, що піддаються кількісній оцінці: валютний, кредитний, відсотковий, операційний, ринковий і ризик ліквідності, та якісній: стратегічний, юридичний, політичний та ризик репутації (додаток Ц.2).

На третьому етапі пропонуємо оцінити рівень кількісних ризиків у валютній діяльності. Для цього можна скористатися уже відомими формулами, за якими визначається рівень валютного, кредитного, відсоткового чи ризику ліквідності банківської діяльності загалом [276, с. 221, 359; 277, с. 53; 278, с. 272] (див. додаток Ц.2), і відповідно, на їх основі можна розробити формули для визначення величини даних ризиків безпосередньо у валютній діяльності банку (додаток Ц.3).

Визначити ринкові ризики у валютній діяльності аналітики банку можуть з допомогою використання відомих макроекономічних показників – рівня інфляції, стану платіжного балансу, рівня доларизації економіки, стану розвитку реального сектору економіки, передусім розвитку експортно-орієнтованих галузей, рівня зайнятості та купівельної спроможності клієнтів.

Для визначення рівня ринкового та операційного ризику можна скористатися розробленими нами формулами на основі матеріалів [280; 281] (див. додаток Ц.3).

Четвертний етап передбачає якісне оцінювання рівня ризиків валютної діяльності за допомогою методу експертних оцінок із залученням компетентних фахівців банківської сфери. Показник, який показує якісну оцінку ризиків валютної діяльності по і-ій групі ризиків пропонуємо визначати за формулою:

$$C_i = k_1 \cdot C_1 + k_2 \cdot C_2 + \dots + k_p \cdot C_p, \quad (3.1)$$

де C_i – узагальнюючий показник, який показує якісну оцінку по і-й групі ризиків у валютній діяльності,

$k_1, k_2, \dots, k_p$ – коефіцієнти вагомості при якісному оцінюванні ризиків валютної діяльності,

$C_1, C_2, \dots, C_p$ – часткові показники, які характеризують ті ризики валютної діяльності, для яких кількісна оцінка не можлива.

Коефіцієнти вагомості при якісному оцінюванні ризиків у валютній діяльності пропонуємо визначати за допомогою методу експертного оцінювання на основі даних про ранги та суму рангів за формулою:

$$k_i = \sum_{i=1}^p R_i / S_{R_i} \quad (3.2)$$

де k_i – коефіцієнт вагомості при якісному оцінюванні і-го виду ризику валютної діяльності;

R_i – ранг (кількість балів) впливу і-го виду ризику на валютну діяльність;

S_{R_i} – сума рангів впливу р-го виду ризику на валютну діяльність загалом;

p – кількість видів ризиків, які підлягають якісному оцінюванню.

Сума рангів впливу і-го виду ризику на валютну діяльність є сумою кількості балів, присвоєних експертами кожному виду ризику (додатки Ц.4, Ц.5). Для цього проведено ранжування за спадом оцінок, поданих кожним експертом. Кожна оцінка описана числом натурального ряду. Число один надано максимально можливій оцінці, а p – мінімальній. Відповідні числа є рангами оцінок експертів впливу і-го виду ризику на валютну діяльність R_i .

На п'ятому етапі пропонуємо використати комплексний підхід до оцінювання ризиків валютної діяльності, суть якого полягає у визначенні інтегрального рівня ризиків валютної діяльності загалом за наступною формулою:

$$I_{РВД} = \sum_{i=1}^p k_i \cdot C_i + \sum_{j=1}^n k_j \cdot O_j, \quad (3.3)$$

де k_i, k_j – вагові коефіцієнти відповідно при якісній та кількісній оцінці ризиків валютної діяльності;

p – кількість видів ризиків, що підлягають якісному оцінюванню;

n – кількість видів ризиків, що підлягають кількісному оцінюванню;

C_i – коефіцієнт (або узагальнюючий показник), який показує якісну оцінку ризиків валютної діяльності;

O_j – коефіцієнт (або узагальнюючий показник), який показує кількісну оцінку ризиків валютної діяльності.

$$O_j = k_1 \cdot O_1 + k_2 \cdot O_2 + \dots + k_n \cdot O_n \quad (3.4)$$

Інтегральний рівень ризиків валютної діяльності загалом є показником, який має чітко виражену сигнальну функцію, тому на шостому етапі пропонованого методу з його допомогою можна виконувати ряд завдань щодо управління відповідними видами ризиків.

Відтак на сьомому етапі доцільно проводити контроль за ефективністю вирішення проблем, з метою дотримання чи корегування первинно сформульованих мети та завдань оцінювання рівня ризиків у валютній діяльності.

Застосування даного підходу до оцінювання ризиків валютної діяльності комерційного банку дозволить оптимізувати управління ними шляхом:

- визначення найбільш та найменш ризикових валютних операцій, приймати управлінські рішення, направлені на підвищення ефективності організації ведення валютної діяльності банку;

- застосування адекватних заходів щодо усунення чи мінімізації рівня різних видів ризиків валютної діяльності;

- здійснення постійного моніторингу за інтегральним рівнем ризиків у валютній діяльності загалом, а також визначення їх частки (ваги) у сукупних ризиках банківського бізнесу.

Запропонований нами метод забезпечить успішне управління ризиками у валютній діяльності, полегшить дослідження їх впливу не лише на тенденції розвитку валютного обслуговування, але і на інші сторони діяльності банку: на структуру та якість активів і пасивів, на рентабельність та фінансовий результат роботи банку загалом. Відтак дозволить оптимізувати застосування комплексу заходів із мінімізації ризиків валютної діяльності та їх впливу на інші категорії ризиків.

Окрім методичного забезпечення, система управління ризиками у валютній діяльності банку повинна складатися з ряду внутрішньобанківських документів – положень, процедур та процесів, які б, з одного боку, відповідали особливостям ведення валютної діяльності, а

з іншого, узгоджувались з основними принципами вищого менеджменту банку.

Особливу увагу слід приділити визначенню безпосередньо валютних ризиків та розробці методів захисту від них. При цьому, слід врахувати особливості валютної діяльності, розмір та організаційну структуру банку, його частку на валютному ринку, види виконуваних ним валютних операцій. Процес управління валютними ризиками може носити загальноприйнятий характер і включати стандартні кроки (додаток Ц.6).

Банк має розробити чіткі методичні рекомендації із застосування різних методів управління валютними ризиками (прогнозування, стрес-тестування, сценарне моделювання, метод VAR), які слід регулярно переглядати і оновлювати з метою відповідності профілю ризику банку, якості систем управління ризиком і кваліфікації персоналу. Методичні рекомендації повинні відображати зміни умов на внутрішньому та міжнародних валютних ринках і враховувати можливі зміни валютної системи.

Звичайно, кожен банк вирішує індивідуально, як йому будувати систему управління валютними ризиками. Великі банки можуть собі дозволити впровадження доволі дорогих іноземних систем (наприклад, Metrics G.P. Morgan Bank), адаптуючи їх до умов внутрішнього ринку, середні і малі – розробляють власні програми. На нашу думку, впровадження власних систем дає не лише фінансові переваги, але й забезпечує вищий рівень відповідності структурі банку, внутрішньобанківським положенням та можливість оперативного внесення змін у зв'язку із зміною нормативних документів тощо.

З метою забезпечення належного виконання своїх функціональних обов'язків кожним структурним підрозділом банку із виконання поставлених перед ним завдань валютної діяльності механізм має включати Контрольний блок. Передусім тому, що валютна діяльність є чи не найризикованішим напрямом діяльності банку і, відповідно, повинна піддаватись підвищеному контролю, який може стосуватися дотримання відповідних вимог валютного законодавства та нормативно-правових актів, виконання договорів та інших зобов'язань, дотримання положень і процедур, правил і норм валютної діяльності та відповідної ділової поведінки, а також тому, що згідно із національним законодавством комерційні банки України виконують функцію агента валютного контролю, відтак вони зобов'язані проводити контроль за законністю валютного обслуговування своїх клієнтів, співпрацювати з Національним банком України, Державною податковою службою, Державною митною службою тощо. З цією метою банк може розробити і запровадити власні підходи, системи чи моделі ведення валютного контролю, а відтак пришвидшити, та вдосконалити даний процес. Для виконання завдань,

передбачених даним блоком, банк також може створити службу валютного контролю, яка була б відокремленою від його операційних підрозділів і контролювала виконання всіх видів валютних операцій усіма підрозділами.

Слід зазначити, що завдання, зазначені у блоках механізму організації ефективної валютної діяльності носять взаємозалежний, взаємообумовлюваний та постійний характер: здійснивши контроль за виконанням того чи іншого виду валютної операції, банк аналізуватиме чи фактичні показники не відхиляються від запланованих, складатиме нові програми та орієнтири валютної діяльності, постійно слідкуватиме за ефективністю використання валютних ресурсів та управління ризиками, що в кінцевому підсумку підвищуватиме результативність функціонування комерційного банку у системі організації валютних відносин. Завдання механізму організації ефективної валютної діяльності у кожного банку можуть відрізнятись, залежно від його загальної стратегії розвитку, масштабності та цільової направленості, проте, вважаємо, що кожен банк може розробити його окремим внутрішньобанківським документом, затвердженим керівництвом, і відповідно до нього приймати ряд інших важливих положень про виконання основних завдань, що виникають в процесі ведення валютної діяльності.

3.2. Можливості зміцнення позицій вітчизняних банків на валютному ринку України

В умовах глобалізації одним із головних напрямків банківського бізнесу виступає валютна діяльність, яку важко розвивати, вдосконалювати та поглиблювати без інтеграції у зовнішній світ, без постійної співпраці та узгодженості дій вітчизняної валютної сфери із міжнародною, без проникнення на внутрішні валютні ринки іноземних банків. Оскільки вітчизняна банківська система однією з перших переживає процес прискореної інтеграції шляхом розширення присутності в ній іноземного капіталу, як слушно зауважив В. Геєць [291], то враховуючи усі переваги (додаток Ш.1) та недоліки (додаток Ш.2) функціонування іноземних банків на внутрішньому валютному ринку, необхідно врегулювати процеси їх входження на даний ринок. Це необхідно, по-перше, тому, що ізоляція від іноземного капіталу, за сучасних умов фінансової глобалізації та активної участі України у міжнародних відносинах, веде до обмеження насиченості вітчизняного валютного ринку ресурсами, до гальмування розвитку валютної діяльності банків, до зниження їх конкурентоспроможності та ефективності обслуговування зовнішньоекономічної діяльності своїх клієнтів; по-друге,

неконтрольований прихід сильніших у порівнянні з вітчизняними банками іноземних банків, може спричинити зміну позицій останніх на внутрішньому валютному ринку із маркет-мейкерів на маркет-юзерів; а по-третє, надмірна кількість іноземних банків призведе до послаблення позицій НБУ як головного регулятора системи валютних відносин, відтак до виникнення загрози втрати валютно-фінансової та економічної безпеки держави.

О. Дзюблюк наголошує на необхідності недопущення з допомогою нормування активів з боку НБУ надмірної концентрації іноземних банків на одному із сегментів ринку банківських послуг з метою уникнення подальшої монополізації і диктату цін на банківські послуги [217, с. 44]. А оскільки іноземні банки є елементом глобалізації та міжнародного банківського бізнесу, який глибоко пов'язаний із валютною діяльністю, то існує найбільша імовірність, що вони посідатимуть вагоме місце на валютному ринку України.

Якщо на початкових етапах лібералізації економік країн ЦСЄ західні експерти і працівники МФО переконували керівництво багатьох країн в тому, що присутність іноземних банків має позитивний вплив на розвиток економіки перехідного типу [296, с. 18], то сьогодні навіть спеціалісти МВФ визнають, що присутність іноземних банків може нести приймаючій країні з ринком що розвивається не переваги, а проблеми. У сучасному світі налічується понад 100 країн, де існують ті чи інші обмеження доступу іноземних банків на внутрішні ринки банківських послуг [301, с. 46]. О. Дзюблюк наголошує на тому, що без застосування обмежувальних заходів важко забезпечити стабільний розвиток банківської системи та валютного ринку України, а також втримати українськими банками власні позиції на даному ринку [217, с. 44].

Прихильники приходу зовнішніх інвестицій у вітчизняну банківську систему наголошують на необхідності створення рівноправних умов для іноземних банків та їх філій без застосування обмежень та захисних бар'єрів щодо іноземного капіталу з метою забезпечення умов добросовісної конкуренції. Однак, вважаємо, що така рівність вестиме до нерівності у конкурентній боротьбі на користь саме іноземних банків, оскільки вони мають кращі можливості щодо доступу до значних обсягів ресурсної бази, надання ширшого асортименту послуг, володіють кращими банківськими технологіями та рівнем менеджменту порівняно з вітчизняними банками, що сприятиме швидкому освоєнню ними значних та привабливих сегментів ринку, передусім валютного, та залученню кращих корпоративних клієнтів, витісняючи вітчизняні банки у менш привабливі та більш ризикові сфери малого бізнесу та обслуговування населення. За такої «рівності» вітчизняні банки не зможуть протистояти іноземним. Для прикладу, ринкова капіталізація найбільшого

європейського банку Deutsche Bank у 2011 році становила 36 млрд. євро (48,1 млрд. доларів), активи – 2,16 трлн євро (2,88 трлн доларів), тоді як власний капітал усієї банківської системи України за станом на 01.01.2010 становив 115,2 млрд. грн. (14,4 млрд. дол. США), активи – 880,3 млрд. грн. (110 млрд. дол. США) [299; 302, с. 35]. за станом на на 01.02.2014 становив 195,3 млрд. грн. (21,7 млрд. дол. США), активи – 1 219,8 млрд. грн. (135,5 млрд. дол. США) [365].

Для забезпечення національної безпеки та реалізації інтересів національної економіки, запобігання кризи української банківської системи та зміцнення позицій вітчизняних банків на національному валютному ринку Україні потрібні міцні, стабільні і надійні банки, які могли б скласти гідну конкуренцію іноземним банкам. Отож, вважаємо, що необхідно розробити стратегію розвитку банківської системи України в умовах інтегрованого світу, яка визначала б пріоритетні завдання направлені передусім на захист вітчизняної банківської системи від негативного впливу зовнішніх факторів та на зміцнення позицій вітчизняних банків на валютному ринку з метою забезпечення успішних економічних перетворень та безпеки держави.

Тому з метою досягнення переваг від процесу входження іноземного капіталу у банківську систему України та мінімізації його негативного впливу необхідно: 1) розробити чітку стратегію поступового допуску іноземних банків та їх філій на український ринок; визначити бажану частку їх присутності з метою захисту вітчизняної банківської системи та забезпечення стабільного розвитку внутрішнього валютного ринку; 2) сформувати основні вимоги до іноземних банків та їх філій, що відкриваються та функціонують на території України та вдосконалити систему нагляду, регулювання та контролю за ними; 3) вдосконалити процеси впровадження міжнародного банківського досвіду іноземними банками та передання його вітчизняним банкам; 4) встановити основні правила функціонування іноземних банків на ринку банківських послуг України.

Однак запропоновані заходи регулювання присутності іноземного капіталу у банківській системі України будуть доречними та ефективними лише тоді, коли одночасно з їх реалізацією проводитимуться дії, спрямовані на зміцнення позицій вітчизняних банків на внутрішньому валютному ринку та банківської системи загалом.

У сучасних умовах ведення банківського бізнесу, що характеризуються жорсткою конкурентною боротьбою, високими ризиками, нестабільністю та вразливістю до найрізноманітніших факторів, валютний ринок потребує сильних та конкурентоспроможних гравців, здатних своєчасно й адекватно реагувати на зміни умов валютної діяльності. Відтак вітчизняні банки як головні суб'єкти внутрішнього

валютного ринку потребують значних трансформаційних перетворень задля збереження та укріплення своїх позицій у системі організації валютних відносин. При цьому, вважаємо, що відповідні зміни повинні стосуватися не лише основних аспектів організації та ведення безпосередньо валютної діяльності, але й усіх організаційно-функціональних питань, які прямо чи опосередковано впливають на фінансовий стан комерційних банків, а отже, і на їх позиції як на ринку банківських послуг загалом, так і на ринку валютних операцій зокрема. Тому необхідно зосередити увагу на комплексному вирішенні ряду важливих проблем, що супроводжують розвиток банківської системи України впродовж останніх років.

Я. Грудзевич зазначає, що рівень капіталу у банківській системі є головним показником її здатності як до саморозвитку, так і до підвищення її вкладу у ріст і ефективність реальної економіки країни, а збільшення капіталізації є головним завданням, особливо у період глобалізаційних процесів [309, с. 116]. Реалії сьогодення свідчать про те, що значна кількість банків України є недостатньо конкурентоспроможними навіть на українському валютному ринку, не кажучи вже про міжнародний, передусім через низьку капіталізацію вітчизняної банківської системи (додаток П.3). Вітчизняним недокапіталізованим банкам важко конкурувати з іноземними банками, для них є дорожчим та менш доступним залучення валютних ресурсів, вищими витрати, а отже, дорожчими валютні операції, а це веде до посилення навантаження їх клієнтів, і відтак до послаблення позицій у валютній діяльності та зниження привабливості співпраці з ними.

Вважаємо, одним із напрямків зміцнення позицій вітчизняних банків на валютному ринку є підвищення рівня їх капіталізації передусім шляхом реорганізаційних перетворень у банківській системі.

Як засвідчує світовий досвід, конкурентна боротьба за капітал у глобалізованому світі сприяє поглибленню процесів концентрації і централізації. З цією метою об'єднались американські банки «JP Morgan Chase» і «Bank One», обсяг активів утвореного об'єднання «JP Morgan & Co» становить 1,1 трлн. дол., у порівнянні з 1,2 трлн. дол у «Citigroup» [311, с.53]. У 2004-2006 роках об'єднувалися європейські банки з метою збереження прибутковості та захищеності від недружнього поглинання іншими європейськими банківськими об'єднаннями – іспанський банк BSCH з британським Abbey National, іспанський банк BBVA з італійським Banca Nazionale de Livoro, італійський Uni Credito з німецьким HVB. Процеси злиття тривають у США та Західній Європі уже кілька десятиліть. Наприклад, тільки за першу половину 1990-х років у Швейцарії кількість банків зменшилася на 24 %, у Франції – на 22 %, у Німеччині – на 20 %, в Іспанії – на 15 %, у США – на 18 % [312].

Погоджуємося із думкою А. Криклія про те, що загальні принципи фінансової консолідації відповідають потребам банківської системи України, характерною рисою якої є велика кількість дрібних банків, високі операційні витрати, порівняно низька рентабельність активів, висока відсоткова маржа, недосконалий менеджмент тощо [313]. Відтак в Україні можна стимулювати об'єднання дрібних банків, наприклад, шляхом створення банківських синдикатів з метою спільного виконання валютних операцій, які вони не в змозі ефективно здійснювати самостійно.

Однак, як зазначає Я. Грудзевич, проблеми капіталізації банківської системи не будуть вирішені шляхом злиття малих і середніх банків, оскільки просумуються їх активи і буде 50-70 банків замість 157, але з тим же капіталом [309, с. 118]. Проте, на нашу думку, хоч у сумарному вимірі обсяг капіталізації банківської системи не зміниться, однак результати консолідації, передусім у сфері валютної діяльності, сприятимуть:

- зростанню ринкової капіталізації нових банківських об'єднань, а отже, зміцненню й утвердженню їх позицій на валютному ринку країни;
- підвищенню рівня конкурентоспроможності вітчизняних банків та полегшенню їх виходу на міжнародні валютні ринки;
- досягненню ефекту «синергії», тобто отриманню додаткової вигоди від об'єднання ресурсів та потенціалу банків, що проявлятиметься у: а) зниженні витрат за рахунок економії на масштабах, зниженні вартості капіталу, податкового навантаження; б) більш ефективному розміщенні валютних ресурсів та управлінні валютними операціями; в) підвищенні прибутку шляхом диверсифікації операційної діяльності, диверсифікації ризиків, оптимізації організації і управління валютною діяльністю;
- розширенню спектру, поліпшенню структури та зростанню обсягів валютних операцій та якості обслуговування клієнтів;
- впровадженню інновацій у валютну діяльність банків;
- вдосконаленню процесу аналізу найрізноманітніших чинників, що прямо чи опосередковано впливають на поточний стан валютного ринку, а також прогнозуванню перспектив його розвитку та банків на ньому;
- підвищенню стійкості до мінливого середовища валютної діяльності та покращенню процесів управління притаманними їй ризиками.

З метою досягнення ефективних результатів валютної діяльності на основі консолідації банківського бізнесу слід дотримуватися відповідних принципів (додаток Ю).

Для валютного ринку України позитивом консолідації вітчизняних банків служитиме: 1) зміцнення фінансової стійкості банківських установ, а отже, підвищення можливостей дотримання нормативних вимог та виконання регулятивних заходів, прийнятих НБУ щодо впливу на стан

валютних відносин, що, відповідно, сприятиме ефективній реалізації валютної політики держави та стабільному розвитку внутрішнього валютного ринку; 2) пожвавлення ринкової кон'юнктури, оскільки підвищення конкурентної боротьби за клієнта та позиції на валютному ринку сприятиме як покращенню рівня обслуговування, розширенню спектру валютних послуг, так і зниженню їх вартості; 3) підвищення бар'єру входження на валютний ринок його потенційних учасників тощо.

Серед негативів об'єднання банків можна назвати загрозу монополізації валютного ринку. Тому, перш ніж приймати рішення про концентрацію банківського капіталу слід визначити рівень монополізації ринку. Для цього можна скористатися індексом Херфіндала-Хіршмана [314], що ґрунтується на обчисленні частки ринку, яку займає кожен банк:

$$I_{hh} = \sum_{i=1}^n d_i^2, \quad (3.5)$$

де d_i^2 – квадрат частки ринку i -го банку, n – кількість банків.

За даних АУБ [315] індекс концентрації сукупного банківського капіталу у 2008 році становив 342,4. На початку 2012 року він зріс до 407,34 [316, с. 11]. Це свідчить про низьку конкуренцію капіталу серед банківських установ України, а монопольним ринок вважається тоді, коли $I_{hh} \geq 1800$. Отож, в Україні є усі підстави для концентрації й консолідації банківського капіталу.

З метою посилення своїх позицій на валютному ринку країни вітчизняні банки можуть об'єднуватися не лише між собою, але й створювати тимчасові об'єднання з іноземними банками, але за умови обов'язкового збереження самостійності учасників та обслуговування в першу чергу національних інтересів. Так, наприклад, австралійський банк Partnership Pacific створено за участю Bank of America (США), Bank of New South Wells (Австралія) і Bank of Tokyo (Японія) з метою фінансування гірничорудної промисловості в Австралії та на островах Тихого океану [317, с. 28].

З метою виходу на міжнародні ринки, вітчизняні банки можуть бути учасниками міжнародного банківського консорціуму. Як показує практика, одні і ті ж банки можуть бути учасниками одразу кількох консорціумів, такими є Banque Nationale de Paris (Франція), Bank de Brussels (Бельгія), Midland Bank (Англія) та інші [40, с. 52]. Вважаємо, що діяльність банківського консорціуму сприятиме розвитку валютної діяльності вітчизняних банків, адже основними його напрямками може бути організація міжнародного банківського синдикату з метою здійснення проектного фінансування, надання великих і більш довгострокових кредитів ніж їх може надати кожен із банків-учасників окремо. Банківські консорціуми свою діяльність пов'язують передусім із

кредитуванням великих міжнародних проектів, обслуговуванням торгово-економічних відносин між країнами, здійсненню міжнародних розрахунків тощо. Наприклад, European-Brazilian Bank створено за участю Bank of America (США), Banco do Brazil (Бразилія), Deutsche Bank (Німеччина) і Dai-Ichi Kangyo Bank (Японія) саме з метою обслуговування міжнародної діяльності [317, с. 28].

Оскільки економіка України є досить відкритою (середнє відношення експорту до ВВП впродовж останніх років перевищувало 50 %, не беручи до уваги 2008 та 2009 роки, коли дане співвідношення знизилось до 47 та 46 % відповідно), вважаємо, що створення банківського консорціуму з метою обслуговування міжнародних відносин матиме непогані перспективи розвитку.

Підвищенню позицій вітчизняних банків на валютному ринку може сприяти також створення кількох банків, що спеціалізуються на веденні валютної діяльності та обслуговуванні міжнародної діяльності держави й інших суб'єктів господарювання. Дані банки можна створювати як на основі виключно національного капіталу, так і шляхом формування міжнародних спеціалізованих банківських консорціумів, що орієнтуватимуться на валютне обслуговування конкретного кола чи потреб клієнтів. В Україні спеціалізовані банківські консорціуми за участю іноземного капіталу передусім можуть фінансувати великі державні та корпоративні проекти, зокрема у сфері розвитку енергетики, будівництва та будівельних матеріалів, агропромислового комплексу, нафто- і газотранспортних мереж, транспортних магістралей, машинобудування тощо.

З метою розширення валютної діяльності можна створити і небанківський холдинг шляхом об'єднання навколо банку, скажімо, страхових, туристичних, пенсійних, лізингових чи інвестиційних компаній, що сприятиме розширенню кола клієнтів та джерел залучення ресурсів для виконання, з одного боку, традиційних, а з іншого, розвитку нових валютних операцій, а також розвитку пакетного обслуговування клієнтів.

Отож, банківські об'єднання сприятимуть розширенню валютних відносин, диверсифікації валютних ризиків, зменшенню витрат за рахунок ефекту масштабу, здешевленню вартості валютних ресурсів, збільшенню обсягів інвестицій, поліпшенню організаційного і фінансово-валютного менеджменту, розширенню доступу до новітніх банківських технологій у валютному бізнесі.

Проте, з метою зміцнення та розширення власних позицій на валютному ринку, вітчизняним банкам України слід особливу увагу приділяти підвищенню професіоналізму у здійсненні валютних операцій.

Вважаємо, що для цього на даному етапі розвитку банкам слід зосередити увагу на таких аспектах як:

- вдосконалення методів та підвищення якості обслуговування клієнтів при наданні традиційних валютних операцій,
- впровадження нових валютних операцій, нових технологій та правил ведення валютної діяльності,
- розширення меж валютної діяльності шляхом поєднання безпосередньо валютних операцій із іншими напрямками банківської діяльності.

З метою вдосконалення традиційного валютного обслуговування клієнтів банкам слід вдосконалити процеси залучення та розміщення валютних ресурсів. Необхідно активніше застосовувати відсоткову політику як метод стимулювання депозитно-кредитних валютних операцій. Тобто, при нарахуванні відсотків за даними операціями, окрім сум, строків та порядку отримання та стягнення відсотків слід враховувати й макроекономічні показники, передусім тенденції розвитку грошового й валютного ринків, темпи інфляції, динаміку валютних курсів, рівень доларизації економіки, динаміку виробництва, поточний баланс експортно-імпортних операцій, рівень доходів, заощадження та споживання домашніх господарств. Також при встановленні відсоткових ставок, слід враховувати й процеси, що відбуваються на міжнародних валютних ринках, особливо тенденції розвитку валютних конверсійних операцій.

Щоб збільшити обсяги залучення коштів населення слід модифікувати та урізноманітнити методики ведення депозитних рахунків шляхом впровадження різних режимів їх функціонування, поєднання рис строкових вкладів та вкладів до запитання, рахунків типу now, supernow, пренумерандо, що дозволить клієнтам отримувати прибуток та користуватися нарахованими відсотками у вигідний для них час. Співпрацю з юридичними особами можна вдосконалити, шляхом пропонування їм обслуговування за рахунками з автоматичною самоочисткою, що передбачає поєднання розрахункового та депозитного рахунків; а також шляхом пропонування оформлення на частину коштів із поточних рахунків короткострокових депозитів типу «overnight», «tom-next», «spot-next», депозитів від 1 тижня до 1 місяця, за якими вони отримають вищі відсотки, ніж за поточними рахунками.

Проблеми вітчизняних банків, пов'язані із неповерненням депозитів та нестабільністю валютних курсів, роблять актуальним впровадження такої форми строкових вкладів як валютні депозитні сертифікати та банківські векселі, які мають суттєві переваги над звичайними строковими депозитами, адже можуть використовуватись як платіжний засіб та обертатися на вторинному ринку, що дозволить вкладникам при потребі

отримати власні кошти, не чекаючи закінчення дії депозитної угоди, а банк при цьому не втрачатиме частини своїх ресурсів.

З метою покращення якості валютного обслуговування вітчизняні банки можуть пропонувати клієнтам вигідні умови комплексного обслуговування. Наприклад, з метою стимулювання до тривалішого зберігання вкладниками коштів на валютних депозитних рахунках, банк може пропонувати дисконтні програми за іншими напрямками банківського обслуговування.

Як засвідчив сучасний стан економіки країни, стрімкий розвиток споживчого валютного кредитування при відставанні розвитку реального сектору економіки не мав довготривалої перспективи. З метою вдосконалення процесів валютного кредитування вітчизняним банкам слід більшу увагу приділяти саме кредитуванню реального сектору економіки, який відчуває гостру потребу в фінансуванні. Частка кредитів, наданих банками суб'єктам господарювання відносно ВВП країни становить близько 40 %, у промислово розвинених країнах цей показник перевищує 100 % [322, с. 38]. У 2012 році даний показник становив 42,97 %. Це свідчить про потенційні можливості та привабливість реалізації програм строкового кредитування виробничих й інвестиційних проектів, фінансування різних галузей інфраструктури. Таким чином, банки можуть приймати участь у розробці разом з державою вигідних кредитних програм щодо фінансування перспективних загальнодержавних проектів.

Що стосується споживчого валютного кредитування, то, на нашу думку, комерційні банки мали б його здійснювати лише за умов наявності документарного підтвердження існування у позичальників валютних джерел отримання доходів. Слід також більше уваги приділяти роз'яснювальній роботі, банк повинен забезпечити детальніше вивчення клієнтом усіх вимог кредитного договору, передусім пояснити принципи нарахування відсотків та умови, при яких змінюватиметься порядок їх нарахування. Бажано у письмовій формі поінформувати клієнта про можливі валютні ризики та шляхи їх хеджування в разі зміни кон'юнктури валютного ринку. Це є важливо, оскільки більшість фізичних осіб недостатньо обізнані з даними проблемами, а професійним банківським працівникам легше проаналізувати, спрогнозувати й передбачити сценарій розвитку подій у тій чи іншій ситуації для кожного потенційного позичальника.

Вдосконалення потребують операції з організації міжнародних розрахунків, передусім шляхом активнішого застосування акредитивної форми розрахунків. Оскільки її розвиток певною мірою стримується недовірою іноземних партнерів до вітчизняних банків, то останнім слід більше уваги приділяти формуванню до них вищого рівня довіри, зміцненню іміджу та ділової репутації. Для цього банкам слід також

регулярно проходити міжнародну аудиторську перевірку, підтримувати відповідний рейтинг, мати розгалужену систему кореспондентських відносин з провідними банками різних країн світу.

Вітчизняним банкам слід активніше вводити у практику надання гарантій при міжнародній торгівлі. Оскільки традиційні механізми забезпечення виконання зобов'язань – умовні та додаткові гарантії та поручительства надто громіздкі і менш вигідні бенефіціару, то банки можуть виступати як незалежні гаранті. Незалежні гарантії ще називаються Standby-акредитивами, оскільки походять від традиційного документарного акредитива і водночас виконують ті ж функції, що і гарантії [209]. Їм притаманні особливості документарного акредитиву, передусім принцип незалежності, тобто платіж здійснюється лише тоді, коли умови, зазначені у гарантії виконано. Іншими словами, банківська гарантія виступає алокацією ризиків між принципалом, бенефіціаром та банком [210].

Вдосконалення потребують операції із обслуговування дорожніх чеків. Як відомо, у розвинених країнах під час подорожей прийнято не перевозити валюту у готівці, а користуватися дорожніми чеками чи картками. В Україні дорожні чеки можна обміняти лише у банках, що створює для них добрі умови для розширення валютних послуг. Однак лише деякі банки беруться за надання даної послуги, і не завжди якісно, що не дуже позитивно відображається на іміджі вітчизняних банків та на загальній картині розвитку ринку валютного обслуговування в країні.

В Україні існують передумови для розвитку таких нових для вітчизняних банків валютних операцій як факторинг та форфейтинг, адже переважна більшість вітчизняних підприємств виявилася неспроможною ефективно управляти дебіторською заборгованістю, яка завдає економічної шкоди підприємству-кредитору, кошти втрачають свою купівельну спроможність внаслідок інфляції та нестабільності валютних курсів, а також зростають збитки від втрачених можливостей. Розвиток даних операцій в Україні стримується існуванням певних перешкод у національному законодавстві, та основним стримуючим фактором, є те, що ці операції серед підприємств-експортерів є недостатньо відомими, а банкіри з ними знайомі на загальному теоретичному рівні, тобто відсутні знання щодо технології їх здійснення. Тому банкам слід більше уваги приділити підготовці кваліфікованих фахівців та інформуванню існуючих та потенційних клієнтів про переваги цих операцій.

Вітчизняним банкам слід врахувати те, що виконувати факторингові та форфейтингові операції найлегше тоді, коли постачальники та дебітори обслуговуватимуться в одному банку. За таких умов, банк добре знатиме обох контрагентів і його ризики будуть мінімальними. Наприклад, мережа «METRO Cash&Carry» працює у всіх країнах через підрозділи Raiffeisen

Bank [190]. У даному випадку факторинг є менш ризиковим, аніж звичайне кредитування.

За умов посилення нестабільності та невизначеності валютних курсів більш привабливими стають строкові валютні операції. Здійснення операцій з форвардами, ф'ючерсами чи опціонами зможе захистити суб'єктів господарювання від значних валютних ризиків, а також сприятиме вдосконаленню процесів хеджування та управління валютними ризиками на рівні банку. Строковий валютний ринок в Україні зможе отримати поштовх до розвитку, коли на нього прийде значна кількість хеджерів як банків, так і підприємств, а не домінуватимуть спекулятивні тенденції, як це відбувалось раніше; коли строковий ринок виконуватиме свою основну функцію макроекономічної стабілізації, а суб'єкти господарювання отримають дієвий механізм мінімізації валютних ризиків. Проте для впровадження вітчизняними банками операцій з валютними деривативами потрібна підтримка з боку держави та НБУ.

З метою розширення меж валютного обслуговування вітчизняним банкам слід активізувати впровадження нових технологій. Так, наприклад, Інтернет-банкінг клієнти можуть застосовувати не лише для контролю за рухом коштів за своїми валютними рахунками, але й проводити складніші операції, скажімо, здійснювати безготівкові валютно-обмінні операції, замовляти іноземну валюту, картки та дорожні чеки у ній виражені, відкривати депозитні рахунки, отримувати консультації фахівців банку в режимі on-line тощо.

Задля активізації розвитку конверсійних операцій банки можуть створювати форексні портали. Міжнародна практика свідчить, що сайти, призначені для торгівлі валютою, можуть належати одному банку, а також можуть формуватися мультибанківські портали, які фактично ліквідовують бар'єри для валютних операцій за участю як мінімум трьох учасників, зменшуючи при цьому витрати та ризики. Лідером за обсягами форексних on-line операцій серед мультибанківських порталів є платформа FXALL, яка пропонує єдиний портал для доступу до багатьох банків [323, с. 68]. Вітчизняні банки, при подальшій лібералізації валютного ринку, можуть долучитися до іноземних порталів, ставши їх учасниками, а також повинні ініціювати розроблення власних чи одного мультибанківського національного форексного порталу.

Переваги Інтернет-банкінгу полягають в тому, що він передбачає нижчі затрати банку на обслуговування за рахунок економії на утриманні приміщень, персоналу тощо, а клієнтам забезпечує зручніші умови обслуговування. За даними американських експертів, відкриття одного клієнтського рахунку в Інтернеті коштує лише 23 % вартості подібної операції при традиційному способі [324, с. 37]. В Україні існують усі передумови для розвитку даного каналу продажу банківських послуг,

адже, наприклад, з кожним роком кількість користувачів збільшується і за даними компанії SputnikMedia.net у 2006 році Інтернетом користувалося 4,5 млн. осіб [325, с. 13]. На початок 2012 року кількість Інтернет-користувачів зросла до 45 % від загальної кількості жителів України, в той час як в розвинених країнах цей показник сягає 80 %. На початок 2007 року послугами Інтернет-банкінгу в Україні користувалося приблизно 560 тис. осіб, при чому 90 % з них – клієнти системи Приват24. За даними досліджень «Touchroll», в Україні на початок 2012 року користувачами Інтернет-банкінгу є більше 30 % користувачів Інтернету, що майже на 7 % перевищує їх кількість в попередньому році, та складає майже 7 млн. осіб [326].

При цьому кількість банків, в яких є Інтернет-банкінг (з можливістю здійснювати платежі за довільними реквізитами) в Україні незначна – менше 20 банків. Основною причиною такого стану є недостатньо розвинена нормативна база, яка регулює роботу банків саме в мережі Інтернет та проблема технічної реалізації проекту створення Інтернет-банкінгу.

З метою введення інновацій у проведенні валютних операцій з готівкою, можна скористатись досвідом російського Сбербанку, який станом на 01.07.2008 здійснив встановлення на ринку Росії автоматів обміну валют [327, с. 64].

Оскільки значні процеси трудової міграції українців призводять до щорічного збільшення обсягів міжнародних валютних переказів, а міжнародні системи переказу використовуються банками України не лише для транскордонних переказів, але і для переказів гривні та валюти в межах країни, то вітчизняним банкам слід активізувати впровадження у практику власних систем переказу валюти, орієнтуючись передусім на ті країни, з якими існують тісні економічні відносини. Оскільки, згідно із висновками Комісії з питань конкуренції, через монополію MasterCard і Visa, які досить часто у своїй діяльності використовують методи недобросовісної конкуренції, ринок карток у ЄС страждає від слабкої конкуренції і малої відкритості, а клієнти змушені платити надмірну ціну за обслуговування, то було заплановано до 2010 року ввести єдину платіжну систему – єдиний ринок пластикових карток та Єдину Європейську платіжну територію (SEPA) [328, с. 2, 5]. Що ще раз доводить доцільність впровадження ефективних вітчизняних систем як внутрідержавних так і міжнародних грошових переказів. Слід зазначити, що у 2013 році в Україні функціонувало: 4 системи переказу коштів, створені банками України (в тому числі 2 міжнародні системи) та 4 системи переказу коштів, створені небанківськими установами.

Вітчизняні банки можуть розширити межі валютної діяльності шляхом стимулювання інших напрямків своєї діяльності. Оскільки в

Україні існує гостра потреба в оновленні високовартісним технічним оснащенням виробничої бази різних галузей економіки за недостатнього розвитку лізингових компаній, то для банків досить привабливим може бути надання валютних кредитів на умовах лізингу.

Одним із перспективних напрямків розширення банківської діяльності може стати надання консультацій клієнтам у сфері валютної діяльності, наприклад, консультацій щодо застосування та виконання валютного законодавства та інших нормативних актів, що регулюють валютні відносини; щодо надання банківських валютних послуг; щодо діяльності на валютному ринку, прогнозування динаміки інфляції та валютних курсів, щодо правильного вибору валюти контракту; щодо страхування ризику валютних втрат, шляхом його виявлення, оцінки та вибору найдоцільнішого методу хеджування. Оскільки, створювати та утримувати валютно-фінансові служби на рівні підприємства, як це запропоновано І. Мартинишин [329, с. 103] надто дорого, при цьому, що банки забезпечені належно підготовленими кадрами із відповідним досвідом і знаннями у сфері валютного прогнозування, то це доводить доцільність та ефективність інтенсивнішого просування банками консультаційних послуг на ринок.

Ще одним напрямком розширення валютного обслуговування вітчизняними банками можуть служити трастові операції. Наприклад, банк може здійснювати повне управління коштами, що знаходяться на поточних валютних рахунках підприємств, вкладаючи їх у різні види дохідних активів, здійснювати регулярні та стандартні перекази чи інші стягнення за дорученням клієнтів.

Оскільки операції із дорогоцінними металами, згідно вітчизняного законодавства, належать до валютних операцій, то банківські установи можуть пропонувати клієнтам відкриття металевих рахунків для здійснення за дорученням фізичних осіб, довгострокових операцій як форми інвестування у захищені від інфляції активи – дорогоцінні метали, злитки, а також у безособові металеві рахунки, наприклад, з метою накопичення для дітей родичами та близькими людьми цінного активу до їхнього повноліття.

Очевидним є те, що впровадження та розвиток певних видів валютних операцій залежить не лише від зусиль комерційних банків, але і від підтримки з боку держави та НБУ. Тому основні зусилля комерційним банкам слід спрямувати на: 1) переорієнтацію із очікувачів змін на активних та наполегливих ініціаторів вдосконалення валютного, банківського, податкового та іншого законодавства, що впливає на процеси валютної діяльності, висуваючи при цьому власні пропозиції та зауваження щодо чинної та впровадження нової законодавчої і нормативно-правової бази; 2) вивчення міжнародного досвіду щодо

методологій ведення валютних операцій, пошук можливостей їх адаптації та впровадження у вітчизняну практику; 3) розробку нових валютних послуг, актуальних для вітчизняного валютного ринку. Вітчизняні банки повинні бути на крок попереду від сьогодення і мати готовий продукт, щоб його професійно та якісно пропонувати клієнтам одразу як це стає можливим; 4) вдосконалення маркетингової діяльності у просуванні новинок валютного обслуговування до існуючого та потенційного кола клієнтів.

Успішне вирішення вище поставлених завдань дозволить вітчизняним банкам вийти на вищий рівень ведення валютної діяльності, зміцнити власні позиції на валютному ринку. Проте чимало у даному процесі залежить від ряду чинників, вирішення яких неможливе без реалізації програм підтримки з боку НБУ та держави. Тому важливим є пошук ефективних способів забезпечення державної підтримки та реалізації регулятивних заходів Національного банку України, спрямованих на оптимізацію функціонування комерційних банків у системі валютних відносин.

3.3. Напрями вдосконалення заходів регулятивного впливу на розвиток системи організації валютних відносин з боку Національного банку України та інших органів державного управління

Як свідчить практика сучасних днів, надмірна відкритість та інтегрованість у світові процеси національних економік, послаблення регулятивних заходів та валютних обмежень на міжнародних та внутрішніх ринках супроводжується надвисокою чутливістю та незахищеністю від світових кризових впливів навіть держав із високими показниками економічного розвитку.

Результати аналізу, проведеного у попередньому розділі засвідчили, що Національний банк України із покращенням показників економічного розвитку країни теж здійснює поступову лібералізацію умов ведення валютної діяльності. Проте наслідки впливу світової та внутрішньої криз довели, що вітчизняна економіка ще не досягла необхідного рівня перетворень, щоб з допомогою ринкових механізмів реалізувались процеси саморегулювання економічних показників.

Як зазначає М. Павловський, «ринкова система ефективна лише за умов раціональної структури економіки, але вона не здатна сама по собі цілеспрямовано формувати структуру економіки, виробництва» [335, с. 125]. Україна ж, як країна з трансформаційною економікою, не може без застосування окремих валютних обмежень нівелювати негативні прояви

лібералізації, захищати внутрішні інтереси, скажімо, стримувати дестабілізуючі потоки іноземних капіталів, рівень доларизації вітчизняної економіки тощо. Крім цього, при глобалізації економічного життя механізм валютного ринку створює умови для значних валютних спекуляцій, що веде до стихійного руху гарячих грошей, коливання валютних курсів, погіршення валютно-економічної стабільності країни. При незначній ємності внутрішнього валютного ринку, щоденний оборот якого становить в середньому 100-200 млн. дол. США, тоді як у світі 1-2 трлн. дол. США, частка Великобританії – 31,1 %, США – 15,7 %, Італії – 1 % [336; 337, с. 54], відсутність валютних обмежень робить його високо волатильним, курс національної валюти – нестійким і привабливим для спекулятивних ігор.

Оскільки валютні відносини реагують на різноманітні фактори, і не лише економічного характеру, то з метою забезпечення стабільного розвитку валютного ринку та його основних учасників – комерційних банків, а відтак економіки країни загалом, НБУ та іншим органам державного управління необхідно об'єднати зусилля у вдосконаленні регулятивних заходів впливу на систему даних відносин.

Аналізуючи сучасний стан економіки, можна погодитись з думкою С. Аржевітіна про те, що до сьогоднішнього дня розвиток економіки відбувався на екстенсивній основі, тобто завдяки використанню застарілих виробничих потужностей шляхом збільшення навантаження на них, а не на основі структурної перебудови економіки, впровадження новітніх технологій, оновлення основних фондів [338, с. 3]. Прискорення економічного розвитку відбувалося за рахунок припливу іноземних інвестицій, збереження високого рівня приватного споживання, за рахунок коштів бюджету, а не за рахунок пожвавлення реального сектора економіки України.

Суттєвою проблемою сьогодення є те, що усі зусилля державних структур направлені на вирішення поточних питань, без успішної реалізації довгострокової програми структурної перебудови економіки із чітко визначеними пріоритетами економічного розвитку та необхідними для цього обсягами фінансування. А ті програми, що реалізуються, часто приймалися без належного техніко-економічного обґрунтування та із слабкою узгодженістю між собою, що часто веде до суперечності інтересів та нераціонального витрачання державних коштів.

О. Береславська зазначає, що за сучасних умов господарювання, статистичні показники розвитку економіки не відповідають реаліям, платіжний баланс неточно відображає фактичний рух коштів, а це один із факторів, що унеможлиблює проведення ефективних регулятивних заходів як у валютній сфері, так і в економіці загалом [339, с. 8].

Якщо ж говорити про валютний ринок, то він розвивався стабільно, НБУ підтримував курс національної валюти доти, доки на світових ринках існував відповідний рівень попиту на український експорт, що забезпечувало стабільне надходження на внутрішній ринок експортної виручки. Проте під впливом світової кризи попит на вітчизняні товари знизився, зменшилось наповнення валютного ринку України, почала зростати внутрішня й зовнішня заборгованість за кредитами, відбулась стрімка девальвація.

Як вдало підмітив В. Міщенко, органи монетарної влади можуть впливати на стан економіки лише у короткостроковому періоді. За відсутності скоординованих дій у процесі здійснення інших видів економічної політики (фіскальної, промислової, торговельної, зовнішньоекономічної) будь-які заходи з боку центрального банку будуть неефективними та можуть призвести лише до зростання його витрат і нарощування інфляційних тенденцій [340, с. 4]. Що, у свою чергу, викликатиме знецінення національної валюти, посилюватиме валютно-курсову нестабільність та невизначеність умов діяльності суб'єктів господарювання, передусім експортно-орієнтованих виробників.

Можемо стверджувати, що проблема стабілізації та розвитку валютних відносин криється у двох площинах: з одного боку, ефективність функціонування валютного ринку залежить від професійності дій НБУ у сфері грошово-кредитного й валютного регулювання, рівня розвитку банківської системи, а з іншого – від стану розвитку реального сектору економіки, а також визначеності у подальших економічних перетвореннях та політичному курсі держави.

За таких умов, вважаємо за необхідне узгодити існуючі у державі програми розвитку, провести їх техніко-економічне обґрунтування, а також скоординувати дії, що проводяться з допомогою монетарної, фіскальної, промислової, торговельної, зовнішньоекономічної політик, що дозволить визначити єдиний вектор економічного поступу, загальнодержавні орієнтири і шляхи подолання соціально-виробничих та інших проблем країни. Це забезпечить прозорість дій та підвищить відповідальність усіх суб'єктів економіки – від владних структур до суб'єктів підприємницької діяльності, а також сприятиме мінімізації політичних спекуляцій та нераціональному витрачання державних коштів.

На прикладі розвитку Швейцарії, Є. Оглобліна обґрунтовує думку про те, що найважливішим фактором стабільності національної валюти є інноваційний розвиток економіки країни [327, с. 72]. Довгострокове економічне зростання неможливе без впровадження інноваційних технологій, високотехнологічних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій. У ринково розвинених країнах 85-90 % приросту ВВП

забезпечується за рахунок виробництва та експорту наукомісткої продукції, застосування нових технологій. В Україні частка високотехнологічної продукції становить менше 1 % ВВП [338, с. 3]. Тому держава повинна виступати ініціатором розробки ряду проектів довгострокового фінансування розробок й впровадження інновацій у різних сферах економічного життя, які потребують залучення значних коштів, в тому числі валютних. Це сприятиме зацікавленості комерційних банків в участі у згаданих проектах, з одного боку, як кредиторів, а з іншого – як інвесторів, а відтак сприятиме розширенню виконуваних ними валютних операцій, скажімо, на основі лізингу.

На основі визначених загальнодержавних орієнтирів подальших ринкових трансформацій та узгоджених стратегічних планів розвитку Національний банк України зможе затвердити основні стратегічні напрями монетарної політики, валютного регулювання, розвитку банківської системи та валютного ринку, які відповідатимуть та забезпечуватимуть досягнення головних орієнтирів економічного розвитку країни, адже без узгодженості дій між урядом та НБУ усі зусилля щодо регулювання валютних відносин та економічних процесів загалом будуть малоефективними, про що свідчить сучасний стан господарювання.

Тому завдання НБУ, на нашу думку, полягають, з одного боку, в ініціюванні розробки разом з урядовими структурами та впровадження комплексу заходів, спрямованих на довгострокову стабілізацію та зміцнення національної валюти, на зменшення рівня доларизації національної економіки, на розвиток валютного та фондового ринків, на підвищення капіталізації та конкурентоспроможності національної банківської системи, а відтак розширення спектру виконуваних банками валютних операцій та напрямів валютної діяльності, як передумов для успішної реалізації довгострокових інвестиційних проектів, а з іншого, як наприклад у кризовий та посткризовий періоди, НБУ повинен значну увагу приділяти поточному валютному регулюванню, застосуванню дієвих антикризових заходів з метою корегування відхилень у функціонуванні валютного ринку та забезпечення досягнення стратегічних цілей.

Такий підхід забезпечить далекоглядність у діях НБУ щодо регулювання валютної сфери, які нині носять поточний та вузько направлений характер, про що свідчить, наприклад, постійне проведення валютних інтервенцій з метою підтримки стабільності національної валюти, або ж забезпечення за вимогами міжнародної спільноти допуску іноземних філій без заздалегідь підготовлених рівноконкурентних умов розвитку вітчизняної банківської системи.

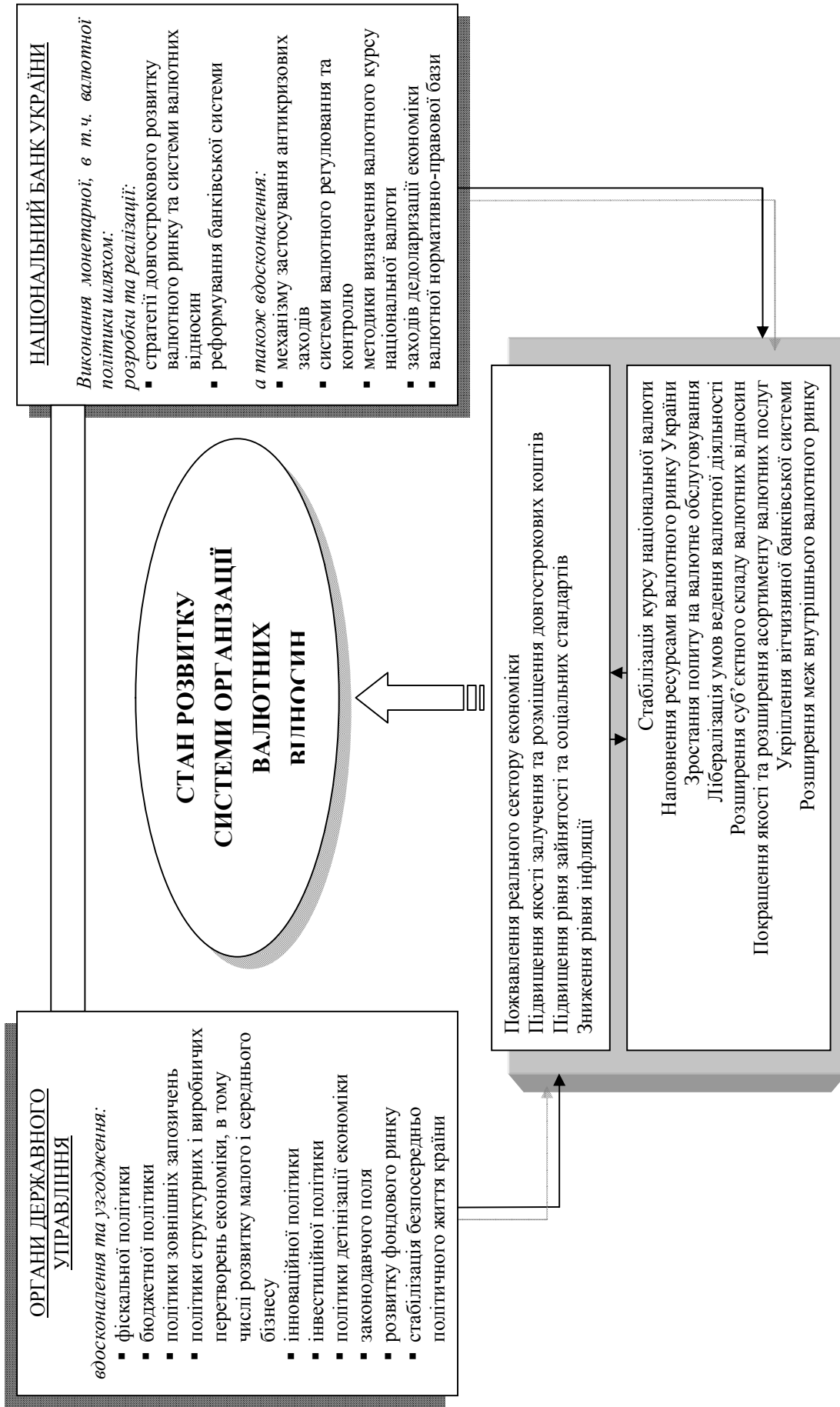
Слід також наголосити на необхідності постійної координації, взаємоузгодженості та взаємодії уряду та Національного банку у питаннях розвитку економічних та валютних відносин, як їх складової, адже економічна й політична нестабільність, спад виробництва, скорочення експортно-імпортних операцій не може не позначитись на стані розвитку валютних операцій, на стабільності валютного ринку й банківської системи. А навіть найефективніша валютна політика, здійснювана НБУ, не в змозі постійно підтримувати стабільність курсу національної валюти та сприяти розширенню валютних відносин при існуванні вищезазначених проблем, оскільки банківська система лише опосередковує рух капіталів, створених у сфері виробництва товарів та послуг. Відтак реформування підходів у застосуванні регулятивних заходів у сфері валютних відносин дозволить перейти від фрагментарної валютної політики, що реалізуються за схемою «цілі – інструменти – канали трансмісії – показники», до інтегральної із введенням у неї, в першу чергу, узгодженості дій у всіх напрямках монетарної, фіскальної, бюджетної політик та політики розвитку реального сектору економіки (рис. 3.3).

Отож, виходячи із особливостей сучасного стану розвитку валютних відносин в Україні, вважаємо, що Національному банку необхідно прийняти науково обґрунтовану та практично узгоджену «Програму реформування та стратегічного розвитку системи валютних відносин», направлену на вирішення таких основних завдань як: 1) поточна стабілізація валютного ринку; 2) створення належних умов для подальших трансформацій валютної діяльності; 3) визначення та досягнення далекоглядних орієнтирів розвитку системи валютних відносин в країні.

З метою успішного досягнення запланованих результатів вдосконалення заходів валютного регулювання пропонуємо дотримуватися наступного алгоритму (рис. 3.4).

Відтак «Програма реформування та стратегічного розвитку системи валютних відносин» може включати декілька розділів, а валютну реформу слід проводити в кілька етапів.

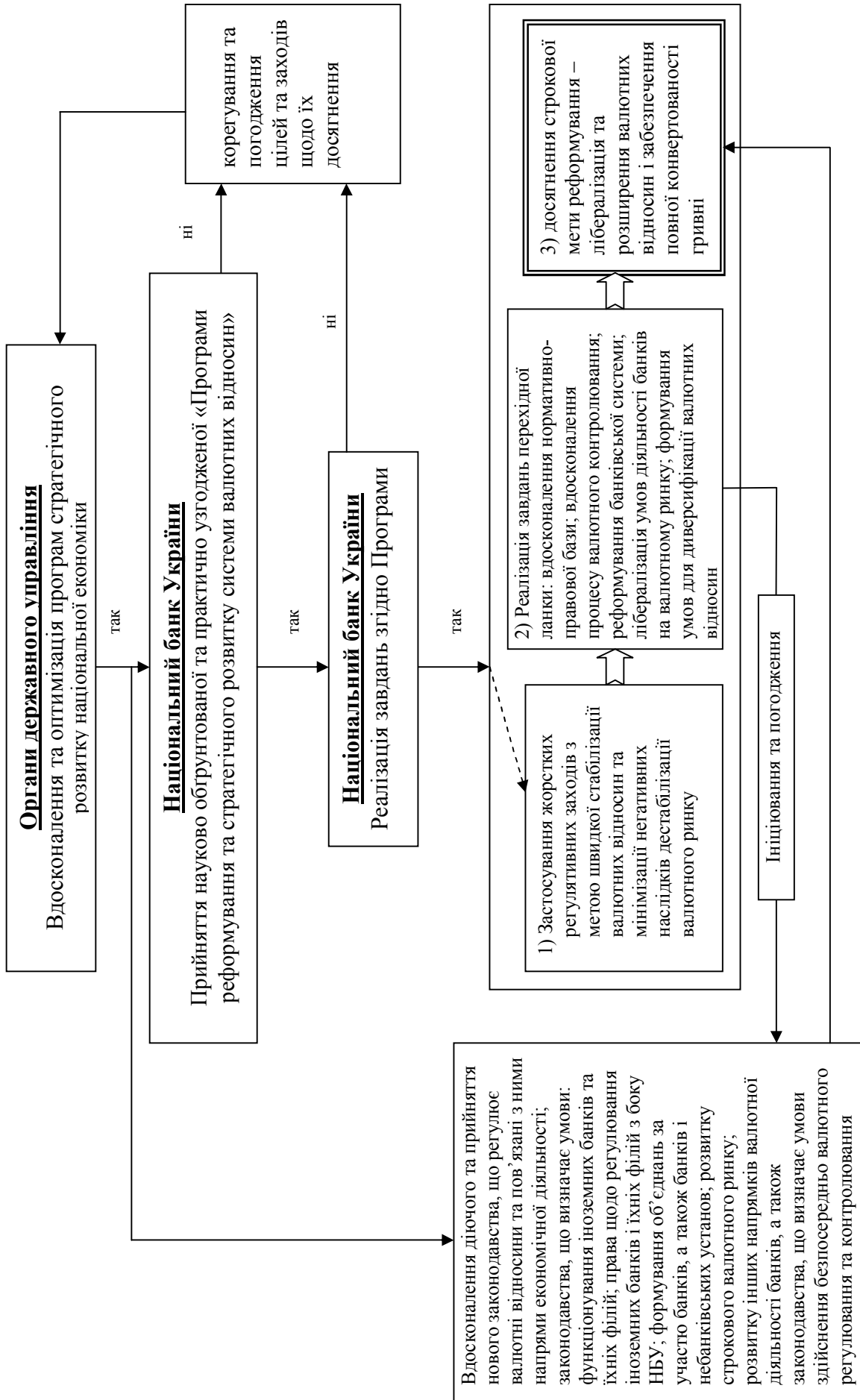
У першому розділі пропонуємо приділити увагу визначенню заходів валютного регулювання, направлених на миттєву стабілізацію валютного ринку в умовах кризових ситуацій. Це забезпечить оперативність дій у мінімізації дестабілізуючих чинників валютного ринку, а також сприятиме пришвидшенню виходу економіки з кризового стану. Найефективнішими заходами у розв'язанні подібних проблем будуть заходи прямого регулювання, тому необхідно детально регламентувати процедуру прийняття тих чи інших антикризових рішень.

Рис. 3.3. Вплив взаємозгодженості цілей та координації дій Національного банку України та інших органів державного управління на розвиток системи організації валютних відносин

Джерело: складено авторами самостійно

Рис. 3.4. Алгоритм стратегічного вдосконалення заходів валютного регулювання

Джерело: складено авторами самостійно.

Світовий досвід показує, що найбільш прийнятною моделлю по підборі тих чи інших заходів антикризового валютного регулювання може бути створення і законодавче закріплення механізму, згідно з яким рішення про необхідність введення регулятивних заходів приймається спеціальним органом монетарного управління; діє протягом нетривалого часу і може бути пролонговано лише уповноваженим органом монетарної влади; прийняте рішення підлягає контролю з боку органів державної влади, що вправі ініціювати його продовження, призупинення чи відміну [342].

Реалізація даної моделі забезпечує: 1) можливість оперативного реагування НБУ, направленою на обмеження і локалізацію негативних наслідків впливу кризових проявів на валютну, фінансову та економічну системи країни, що в більшості кризових ситуацій є визначальним; 2) професійність і незалежність у прийнятті відповідного рішення від політичних впливів; короткостроковість дії рішення НБУ щодо введення надзвичайних заходів, що виключає можливість зловживання повноваженнями; 3) паралельний контроль за діями НБУ з метою уникнення надмірного і необґрунтованого обмеження прав і свобод громадян, та комерційних банків як суб'єктів валютних відносин.

На противагу думці, що побутує про глибоку лібералізацію у світі, сьогодні валютні обмеження продовжують широко застосовуватися. Так, згідно даних МВФ, практично немає ні однієї країни, де б не було валютних обмежень [329]. Світова практика показує, що валютні обмеження розглядаються не як тимчасові антизаконні обмеження прав суб'єктів валютних відносин, а навпаки – як елемент забезпечення економічної стабілізації та національної безпеки. Навіть високорозвинені країни проводили лібералізацію ринків валютно-фінансових послуг лише тоді, коли було досягнуто високого і стабільного рівня економічного розвитку. Це стосується Японії, США, країн Західної Європи [301, с. 45].

Як зазначає О. Дзюблюк, незважаючи на заклики Євросоюзу до лібералізації валютних режимів у інших країнах, у ньому самому однією з умов участі в Єврозоні є підтримання фіксованого курсу національної валюти відносно євро у граничних межах відхилень $\pm 15\%$ [344, с. 14].

Відтак, незважаючи на те, що Національний банк України досяг значних успіхів у здійсненні поступової лібералізації умов функціонування валютного ринку, сучасний стан розвитку економіки і валютних відносин свідчить про необхідність застосування більш жорсткіших важелів валютного регулювання. Але регулятивні заходи не повинні гальмувати закономірний розвиток суб'єктів валютних відносин і не повинні суперечити міжнародним вимогам та стандартам ведення валютної діяльності.

Отже, пріоритетні завдання НБУ на етапі стабілізації розвитку полягають у:

Валютному регулюванні діяльності банків, яке базується на застосуванні передусім адміністративних важелів впливу: наданні та позбавленні ліцензій, посиленні валютного контролю, застосуванні політики валютних обмежень, жорсткій регламентації, встановленні обмежень та заборон на виконання тих чи інших валютних операцій; а також політики обов'язкових резервів та нормативів валютної позиції банку, з метою оптимізації процесів управління валютними ризиками.

Курсовій стабілізації, шляхом: 1) встановлення меж відхилення курсу гривні та неухильне їх дотримання; 2) встановлення жорсткого контролю за коштами, які отримують банки через канал рефінансування; 3) суттєвого посилення ролі валютних обмежень у системі валютного регулювання, застосування штрафних санкцій, позбавлення ліцензії на здійснення операцій з валютою; 4) заборони на кредитування у іноземній валюті позичальників, що не мають валютних доходів; 5) заборони будь-яких розрахунків на території України в іноземній валюті, адже засобом платежу має бути національна валюта; 6) розробки рекомендацій для банківських установ щодо зниження відсоткових ставок за валютними депозитами, оскільки повна їх заборона спричинить розширення обігу готівкової іноземної валюти, а отже підвищить рівень готівкової доларизації.

Насиченні ринку готівковою валютою, з метою оптимізації управління золотовалютними резервами, врівноваження попиту та пропозиції іноземної валюти, мінімізації паніки у населення і зміцнення національної валюти шляхом: 1) впровадження обов'язкового продажу як антикризового заходу частки валютної виручки від експортних надходжень; 2) введення обмежень на купівлю валюти імпортерами з допомогою вимог щодо підтвердження ними потреби у валюті згідно контракту, а не для спекуляцій; 3) обмеження термінів повернення валютної виручки експортерами з-за кордону; 4) обмеження сум, які фізичні особи можуть вивозити за межі України без письмово декларування.

Вжиті НБУ антикризові заходи з метою стабілізації валютного ринку повинні бути оприлюднені, щоб об'єктивно висвітлити приблизну тривалість, причини та ефективність їх впровадження задля мінімізації панічних настроїв у суспільстві.

Наступний розділ пропонованої Програми слід присвятити вирішенню ряду так званих перехідних від сучасного недостатньо розвиненого стану валютного ринку до запланованих у майбутньому більш лібералізованих та ширших можливостей функціонування суб'єктів валютних відносин, передусім банків, на ньому.

Валютна політика в Україні не має чіткої моделі устрою з адекватним визначенням взаємопов'язаних стратегічних, проміжних і тактичних цілей. Проблема полягає у відсутності чіткого визначення проміжних цілей валютного регулювання, узгоджених із цілями монетарної політики НБУ та напрямками структурної перебудови економіки. З 2000 року проміжна ціль фактично полягає у таргетуванні валютного курсу шляхом інтервенцій, та певних валютних обмежень з метою уникнення валютних спекуляцій. Проте В. Бутко наголошує, що з юридичної точки зору, проміжними орієнтирами у забезпеченні стабільності національної валюти є монетарна база і грошова маса, тобто таргетування грошових агрегатів [345].

В. Бутко також зазначає: «якщо підхід валютного таргетування забезпечує підтримку зовнішньої стабільності національної валюти (тобто її валютний курс), то політика інфляційного таргетування забезпечить внутрішню стабільність національної валюти» [345, с. 28]. На його думку, політика інфляційного таргетування буде більш зрозумілою для суспільства, аніж визначення режиму курсів, що вимагатиме від НБУ більшої відповідальності за свої дії і дозволить виробити послідовну грошово-кредитну і валютну політику. Дана політика сприятиме зниженню рівня доларизації, адже відпаде потреба переводити свої заощадження з менш стабільної національної валюти у іноземну, матиме позитивний вплив на структуру кредитно-депозитних операцій у іноземній валюті – відпаде потреба у валютному кредитуванні, адже виникатиме необхідність у додаткових валютно-обмінних операціях.

Вважаємо, що перехід до політики інфляційного таргетування в Україні є передчасним з трьох причин: по-перше, на даному етапі розвитку валютного ринку не можна відмовлятися від політики керованого плавання валютного курсу та політики валютних обмежень у сфері валютних відносин; по-друге, слід враховувати проблеми сучасного стану розвитку економіки. Специфіка вітчизняної економіки полягає у тому, що збільшення доходів населення веде до росту споживання товарів та послуг, а не до збільшення інвестицій у реальну економіку; зміцнення національної валюти стимулюватиме імпорт на шкоду вітчизняному виробництву; по-третє, у Національного банку при інфляційному таргетуванні недостатньо важелів впливу у формуванні індексу споживчих цін, оскільки весь його регулятивний вплив визначається монетарним інструментарієм. Як зазначає О. Дзюблюк, виключно монетарні засоби боротьби з інфляцією негативно позначаються і на економічному зростанні, тим більше, що основними чинниками інфляційних процесів в Україні є не монетарні чинники, а дії уряду [344, с. 14].

Вважаємо, що основні завдання НБУ у контексті даного розділу повинні полягати у:

- вдосконаленні контролю і розробці нових методів валютного регулювання, що впливатиме як на оптимізацію валютних відносин (вдосконалення та розширення меж валютної діяльності банків, відновлення довіри до них з боку резидентів та іноземних партнерів, забезпечення більш строкової стабілізації валютного курсу національної валюти), так і сприятиме: а) зменшенню обсягів відпливу капіталів і стимулюванню повернення їх з-за кордону; б) детінізації неофіційного сектора економіки; в) вирішенню проблем доларизації економіки та мінімізації її рівня; г) підвищенню рівня фінансування розвитку реального сектору економіки шляхом залучення вільних валютних ресурсів;

- реформуванні банківської системи з метою підвищення конкурентоспроможності й зміцнення позицій вітчизняних банків на валютному ринку України;

- поступовій лібералізації умов діяльності банків на валютному ринку;

- вдосконаленні валютного законодавства з метою розширення меж валютної діяльності комерційних банків.

Очевидним є те, що вище зазначені завдання вирішити самотужки НБУ не під силу. Що ще раз доводить необхідність комплексного бачення проблем, постійної координованості та злагодженості дій з боку центрального банку та інших органів державного управління щодо оптимізації умов розвитку валютних відносин та економіки загалом.

Як свідчить практика, вітчизняна система валютного контролю, заснована на попередньому контролі з боку комерційних банків за валютними операціями своїх клієнтів, є недостатньо ефективною. Банки під загрозою юридичної відповідальності змушені виконувати невласливі їм функції контролю. Існує ймовірність переслідування банків з боку клієнтів за невиконання чи несвоєчасне виконання ними їх законних доручень, зумовлене суворим дотриманням банківськими установами вимог органів валютного контролю та ймовірністю застосування до них фінансових (штрафних) санкцій з боку НБУ, при виявленні помилок, допущених у валютній діяльності. Водночас НБУ не володіє інформацією про всі валютні операції, вона стає доступною лише під час здійснення перевірок на місцях, зазвичай вибіркових, у зв'язку з обмеженістю їх тривалості.

Вважаємо, що, переймаючи світовий досвід, наприклад, Франції чи США, слід створити відповідну структурну одиницю, на яку було б покладено функції валютного контролю, а завдання комерційних банків полягало б лише у поданні інформації про виконання ними тих валютних операцій, що підлягають контролю.

Функції спеціального контрольного органу можна покласти на спеціально створену структурну одиницю, підпорядковану НБУ, яка володіла б високими технологіями, спеціально розробленим програмним забезпеченням та досвідом контролю за валютними операціями фінансових установ, взаємодіяла з комерційними банками, правоохоронними органами, Податковою службою, Державною митною службою та включала власні територіальні підрозділи. Створений орган в режимі реального часу збиратиме, накопичуватиме, аналізуватиме й передаватиме інформацію про міжнародні фінансові трансакції та валютні операції, що містять ознаки сумнівності щодо дотримання норм чинного законодавства у відповідні органи. А комерційні банки нестимуть відповідальність лише в разі: невиконання вимог щодо ідентифікації і перевірки клієнтів; неподання спеціальному контролюючому органу інформації про здійснення міжнародних валютних операцій чи операцій з готівкою понад встановлені обмеження; невиконання обов'язків щодо подання інформації про поступлення заявки на виконання сумнівних операцій, що потребують попереднього дозволу НБУ; невиконання вимог щодо зберігання документів, відносно яких встановлено строк зберігання; розголошення інформації про поступлення заявок на виконання сумнівних операцій.

Відтак можна буде розмежувати завдання валютного контролю. Наприклад, НБУ здійснюватиме контроль лише за комерційними банками, перевіряючи дотримання ними валютного законодавства, як такими суб'єктами валютних відносин, які надають валютні послуги, а створений орган контролюватиме законність дій тих суб'єктів, в яких, у результаті їх поточної діяльності, виникає потреба у валютному обслуговуванні.

Необхідність вдосконалення валютного контролю зумовлена ще й проблемами відпливу капіталів та повернення валютної виручки за зовнішньоекономічними договорами через незадовільні макроекономічні показники і недостатній розвиток ринкових інститутів, відсутність гарантій захищеності підприємницької діяльності в Україні, високий рівень інфляції, дефіцит бюджету, знецінення національної грошової одиниці, диспропорції фінансово-податкової політики, загальну політичну нестабільність та постійні зміни умов господарювання. Відплив капіталів порушує стабільність у розвитку валютного ринку країни, веде до дефіциту валютних ресурсів, знецінення національної валюти, зростання зовнішнього боргу.

Негативний вплив на стан валютного ринку чинить і рівень тінізації економіки, що позбавляє його чималих ресурсів, а також знижує ефективність застосовуваних НБУ монетарних й валютних регулятивних заходів. Рівень тінізації приблизно становить 50 % [346, с. 57]. Для її подолання необхідно: вдосконалити монетарні заходи з метою активізації

залучення депозитів у населення і юридичних осіб; розробити та впроваджувати програми довгострокового фінансового кредитування, з метою залучення заощаджень, наповнення ресурсами валютного ринку та їх направлення на розвиток реального сектору економіки, а не розкручування спекулятивних ігор на валютному ринку; забезпечити прогнозованість і передбачуваність валютного курсу гривні; покращити структуру грошової маси шляхом зниження її готівкової частини.

Наступною важливою проблемою валютного ринку України є доларизація вітчизняної економіки, яку неможливо подолати остаточно, адже вона тісно пов'язана із процесами інтернаціоналізації виробництва та валютно-фінансовою глобалізацією. Високий рівень доларизації економіки України веде до втрати контролю та ускладнення реалізації монетарної політики країни, підвищення чутливості до зовнішніх впливів, стимулювання корупції, тінізації економіки, підриву національних інтересів країни, незаконного відпливу капіталів, а також до виникнення валютних ризиків у разі різких коливань курсу гривні щодо інших іноземних валют. Усе це проявило себе на сучасному етапі розвитку внутрішнього валютного ринку. Тому, з метою мінімізації рівня доларизації вітчизняної економіки необхідно вжити ряд взаємоузгоджених заходів з боку НБУ та інших органів державного управління, запропонованих у додатку Н.2.

Оскільки банківська система України сьогодні перебуває у складному становищі – закінчилось її екстенсивне зростання і настав час для переходу у фазу інтенсивного розвитку, то, щоб її реформувати з метою зміцнення позицій та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних банків на валютному ринку, необхідно забезпечити виконання ряду завдань запропонованих у попередньому запитанні. Як зазначає О. Величко, більшість українських комерційних банків не тільки не досягли критеріїв і стандартів, що характеризують справжній банківський сервіс у цивілізованих ринкових країнах, вони важко витримують свій власний стереотип комерційної діяльності, що полягає у вирішенні достатньо примітивного завдання: збереження капіталу і забезпечення прибутку для пайовиків і акціонерів-засновників [347, с. 296].

Так, щоб отримати очікувані результати від процесу об'єднання вітчизняних банків, необхідно вдосконалити нормативно-правову базу, яка б визначала процедуру консолідації банків. НБУ повинен ініціювати розробку та прийняття законів «Про банківський холдинг», «Про консолідацію банківського капіталу», «Про об'єднання банківського та промислового капіталів у формі створення промислово-фінансових груп» з врахуванням антимонопольного законодавства України та міжнародного досвіду.

Покращення макроекономічних показників та зміцнення банківської системи дозволить проводити поступову лібералізацію валютної діяльності банків, надаючи переваги ринковим важелям впливу. Розвиток програм довгострокового проектного фінансування, розвиток фондового ринку сприятимуть ефективному проведенню дисконтної політики та операцій на відкритому ринку. Відповідно це дозволить послабити дію валютних обмежень та зняти обмеження на виконання певних валютних операцій. Управління валютними ризиками базуватиметься на їх хеджуванні із застосуванням валютних деривативів, а дія політики обов'язкових резервів та норм валютної позиції послаблюватиметься.

З метою розширення асортименту виконуваних банками валютних операцій необхідно вдосконалити чинне валютне законодавство. Також необхідно зосередити зусилля на гармонізації валютного та банківського законодавства із міжнародними нормами і нормами Євросоюзу з метою забезпечення ефективної інтеграції вітчизняних банків у міжнародні ринки капіталів і послуг.

Чинна вітчизняна законодавча та нормативно-правова база характеризується суттєвою неповнотою, суперечностями і неузгодженістю, а також невідповідністю вимогам та стандартам загальноприйнятої міжнародної практики ведення валютної діяльності, що утруднює впровадження у практику певних видів валютних операцій. В Україні також немає єдиного нормативного документу, який поєднував би в собі всі аспекти валютного регулювання і контролю. В існуючій нормативній базі не існує чіткого розподілу функцій валютного регулювання та контролю між державними органами, статті законів носять в основному декларативний характер і містять взаємні посилання. Немає чіткості і у визначенні валютного регулювання та валютних обмежень. А валютні обмеження, що застосовуються чи застосовувалися в Україні, такі як попередні імпорتنі депозити, регулювання термінів розрахунків між резидентами та нерезидентами за експортно-імпортними контрактами, обмеження вивозу іноземної і національної валюти за кордон, обов'язкового продажу експортної виручки у валюті, описані у різних нормативних актах, що є досить незручно для усіх учасників валютного ринку. В нормативних актах не наведено чіткого тлумачення валютної політики, її складових і механізмів, з усіх існуючих форм валютної політики в законодавстві України описано лише дві: валютну дисконтну політику та валютну девізну політику [213]. Відсутнє визначення системи валютного курсу, немає чіткого визначення режиму валютного курсу та механізмів його встановлення, що значно ускладнює можливості прогнозування розвитку валютного ринку суб'єктами валютної та підприємницької діяльності.

Відтак пропонуємо прийняти єдиний нормативно-правовий документ, що регулюватиме усі основні питання у сфері валютної політики та валютного регулювання, що дозволить: 1) визначити понятійний апарат та чітко описати механізм валютного регулювання і контролю, що діятиме в країні; 2) розмежувати повноваження і обов'язки державних органів, що здійснюють валютне регулювання і контроль, описати функції кожного з цих органів, виключивши їх дублювання; 3) спростити процедуру та скоротити затрати часу на ведення валютного контролю; 4) зробити валютний ринок більш упорядкованим і прогнозованим, підвищити ефективність діяльності банків, а також забезпечити дієвість державних установ, що здійснюватимуть валютний контроль.

З метою пришвидшення впровадження нових валютних операцій у банківську практику необхідно вдосконалити валютну та іншу законодавчу базу, що визначає передумови для їх впровадження та розвитку.

Так, з метою розвитку торгівлі валютними деривативами, які є важливим інструментом управління зростаючими валютними ризиками, необхідно прийняти єдину загальноприйнятую термінологію, усунувши існуючі суперечності та сумніви, адже відсутність законодавства не лише гальмує розвиток строкового валютного ринку, але може спричинити його рух у невірному напрямку. Тому НБУ, з метою успішного використання валютних деривативів на практиці, слід дотриматися вірної черговості введення цих інструментів в обіг. Тобто зняття загальних обмежень на використання валютних деривативів можливе лише після стабілізації ситуації на валютному спотовому ринку, коли гривня займе рівноважну позицію, хоча б в короткостроковій перспективі, адже даний ринок є базовим для будь-яких деривативів. Тому для розвитку валютних деривативів необхідний глибокий та ліквідний ринок. Наступним важливим моментом є те, щоб поряд з ринком валютних деривативів розвивався і внутрішній ринок короткострокових та державних запозичень як база для розвитку валютних деривативів.

Стратегія поступового розвитку та розширення ринку валютних деривативів в Україні, у найближчому майбутньому, повинна спершу забезпечити введення позабіржових інструментів, таких як форварди, свопи, і лише потім – опціони та ф'ючерси. Наступним важливим кроком у довгостроковій перспективі може бути забезпечення доступу нерезидентів до національного ринку валютних деривативів, з метою збільшення ліквідності та ефективності ринку. Відтак активізація ринку валютних деривативів сприятиме і підвищенню ліквідності спотового ринку. Як свідчать дослідження зарубіжних вчених, поява активного строкового ринку, зокрема у формі біржової торгівлі, сприяла зменшенню амплітуди коливань цін на спотовому ринку, оскільки додаткова

інформація щодо строкових цін дає змогу знизити рівень цінових ризиків [348, с. 113].

За класичною економічною теорією, організація ефективного та високоліквідного ринку похідних інструментів, який користується підтримкою держави є одним із чинників макроекономічної стабілізації [151]. Отож, для розвитку строкового валютного ринку в Україні необхідно концептуально визначитися із необхідністю розвитку строкового ринку, а рішучі скоординовані дії НБУ та держави щодо цього сприятимуть зміцненню довіри до валютних операцій із похідними інструментами. Л. Примостка зазначає: підтримавши строковий ринок на етапі становлення, держава, отримає ефективний механізм впливу на макроекономічні процеси [150]. Проблема стабільності валютного ринку та економічного розвитку вирішуються за допомогою строкового ринку у двох аспектах: 1) механізми хеджування дозволяють уникати цінових ризиків; 2) строковий ринок виконує роль індикатора майбутньої кон'юнктури спотового ринку і дає змогу вже сьогодні з певною імовірністю отримати модель майбутнього розвитку валютного ринку та економіки загалом.

Що стосується розвитку факторингу, форфейтингу та інших нових для вітчизняного ринку валютних операцій, то основним чинником, який їх стримує, теж є відсутність відповідного законодавства.

У третьому розділі пропонованої Програми слід визначитись із стратегією далекоглядних завдань реформування валютного ринку України.

Скажімо, НБУ вже оприлюднив концепцію валютної політики та розвитку валютного ринку України, яка передбачає 30-річні реформи (до 2038 року) і нововведення, направлені на підвищення привабливості гривні в середині країни та на забезпечення повної її конвертованості й виходу на міжнародну арену, тобто котирування на закордонних біржах, обслуговування зовнішньоекономічних договорів, ведення у ній розрахунків за експортно-імпортними операціями без обмеження кола країн, з резидентами яких ці операції здійснюватимуться, та надання права здійснення переказів за неторговельними операціями. Найперше НБУ має намір заохочувати використання гривні в міжнародних торгових операціях, шляхом розширення її використання в поточних валютних операціях [349].

З одного боку, ми підтримуємо ідеї даної концепції, а з іншого, виникають запитання щодо економічної обґрунтованості та реальності досягнення намічених цілей. Крім цього, ставити завдання на таку тривалу перспективу як 30 років у надто мінливому та невизначеному внутрішньому середовищі, та й при нестабільності у світі, без визначення чітких поточних кроків у досягненні кінцевої мети, не надто доречно.

Невідомо, чи буде ціна гривні в майбутньому відповідати рівню інфляції, чи буде наша економіка здатною кредитувати в необхідних обсягах населення і юридичних осіб саме в національній валюті, тобто чи будуть агрегати та показники гривневої маси відповідати темпам зростання нашої економіки, й так щоб це не провокувало інфляції. Насправді, ніде не передбачається, якого рівня і чого планує досягти держава до 2038 року у розвитку реального сектора економіки. Крім цього, у концепції не прописано чіткого механізму й послідовності кроків, які б дозволили досягнути такого визнання національної грошової одиниці на зовнішньому ринку.

Вважаємо, що запропоновану НБУ концепцію можна включити до пропонуваної нами Програми як основний напрям досягнення далекоглядних орієнтирів розвитку валютних відносин, адже згідно вимог МВФ, Національний банк України повинен перевести гривню в розряд вільноконвертованих валют.

Комплексний підхід реформування вітчизняної економіки сприятиме координації та узгодженості дій як Національного банку України, так і законодавчої та виконавчої гілок влади. Пропонована нами модель співпраці держави і Національного банку у розбудові національної економіки та вдосконаленні валютного регулювання сприятиме врахуванню взаємозв'язків між усіма елементами ринкового середовища, нехтування якими веде до проблем його організації та у досягненні балансу між перевагами та ризиками валютно-фінансованої лібералізації. Таким чином, реалізація «Програми реформування та стратегічного розвитку системи валютних відносин» дозволить приймати адекватні заходи щодо вирішення поточних проблем розвитку валютного ринку, та забезпечить формування об'єктивних умов для поступової та обґрунтованої лібералізації валютних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зварич В. В. Нумізматичний словник / В. В. Зварич. – Львів, 1972. – 147 с.
2. Словник банківських термінів. Банківська справа: термінологічний словник / [А. Г. Загородній, О. М. Сліпушко, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко]. – К.: Аконт, 2000. – 605 с.
3. Валютное регулирование в системе государственного управления экономикой: учебник / под ред. В. М. Крашенинникова. – М.: Экономика, 2003. – 399 с.
4. Банківська енциклопедія / під ред. д.е.н., проф. А. М. Мороза. – К.: Ельтон, 1993. – 333 с.
5. Щетинін А.І. Гроші та кредит: підручник / А. І. Щетинін. – [2-ге вид., перероб. та доп.] – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 432 с.
6. Енциклопедія банківської справи України / [В. С. Стельмах, В. Б. Альошин, Л. В. Воронова та ін]. – К.: Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.
7. Макконнелл К. Р. Макроекономіка в 2-х ч. / К. Р. Макконнелл, С. Л Брю; пер. з англ. – Львів: Просвіта, 1997. – Ч.1 – 672 с.
8. Johnson I. C. Money and Banking: a market oriented approach / I. C. Johnson, W. W. Roberts. – [Eleventh ed]. – California State University, 1990. – P. 26-27.
9. Словник сучасної економіки Макміллана / [гол. ред. Девід В. Пірс; пер. з англ.] – К.: АртЕк, 2000. – 640 с.
10. Крибб Джо. Деньги / Джо Крибб – Лондон. Нью-Йорк. Штутгарт. Москва: Дорлинг Киндерсли, 1996. – 62 с.
11. Гриценко А. Представницька теорія грошей / А. Гриценко // Вісник Національного банку України. – 2005. – №7. – С. 9–13.
12. Михайлів З. В. Міжнародні кредитно-розрахункові відносини та валютні операції: навч. посіб. / З. В. Михайлів, З. П. Гаталяк, Н. І. Горбаль. – Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2004. – 244 с.
13. Гальчинський А. Теорія грошей: навч. посіб. / А. Гальчинський. – К.: Основи, 1998. – 415 с.
14. Міжнародні фінанси: навч. посіб. / [О. М. Мозговий, Т. Є. Оболенська, Т. В. Мусієць та ін.]. – К.: КНЕУ, 2005. – 504 с.
15. Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19.02.1993 № 15-93 (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=15-93>
16. Вожжов А. П. Валютный рынок и валютные операции коммерческих банков: учеб. пособие / [А. П. Вожжов, Ю. А. Блащук, В. В. Хохлов и др.]. – Севастополь: СевНТУ, 2005. – 278 с.

17. Бурлак Г. Н. Техника валютных операций: [учебное пособие для вузов] / Г. Н. Бурлак, О. И. Кузнецова. – [2-е изд. перераб. и доп.]. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 367 с.
18. Дзюблюк О. В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки: [монографія] / О. В. Дзюблюк. – К.: Поліграфкнига, 2000. – 512 с.
19. Международные валютно-кредитные и финансовые отношения / под ред. Л. Н. Красавиной. – [2-е изд. перераб. и доп.]. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 608 с.
20. Батченко Л. В. Валютно-финансовый механизм внешнеэкономической деятельности: учебное пособие / Л. В. Батченко, Е. Г. Ткаченко, Т. В. Филипенко. – Донецк: ДонГАУ, 2002. – 212 с.
21. Руденко Л. В. Міжнародні кредитно-розрахункові і валютні операції / Л. В. Руденко. – К.: ЦУЛ, 2003. – 616 с.
22. Мовсесян А. Г. Международные валютно-кредитные отношения: учебник / А. Г. Мовсесян, С. Б. Огневцев. – М.: ИНФРА, 2005. – 312 с.
23. Зверев А. В. Планирование международных валютных отношений СССР / А. В. Зверев. – М.: Финансы и статистика, 1989. – 143 с.
24. Зверев А. В. Финансы внешнеэкономических связей / А. В. Зверев. – М.: Междунар. отношения, 1990. – 192 с.
25. Нечволод Л. І. Сучасний словник іншомовних слів / Л. І. Нечволод. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2008. – 768 с.
26. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
27. Воробйов Є. М. Економічна теорія: посібник вищої школи / Є. М. Воробйов, А. А. Гриценко, В. М. Лісовицький, В. М. Соколов. – Харків-Київ, 2003. – 704 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.if.ua/books/65.html>
28. Пол Э. Самуельсон. Экономика 18-е издание / Пол Э. Самуельсон, Вильям Д. Нордхаус – М.: Вильямс, 2009 – 1360 с.
29. Міжнародні валютно-кредитні відносини: підручник / [А. С. Філіпенко, В. А. Вергун, В. Д. Сікора та ін]; за ред. А. С. Філіпенка. – К.: Либідь, 1997. – 208 с.
30. Иванов Н. Глобализация и проблемы оптимального стратегического развития / Н. Иванов // Мировая экономика и международные отношения – 2000. – № 2. – С. 15-19.
31. Тігіпко С. Л. Інтеграційний розвиток економіки України в умовах глобалізації світових товарних і фінансових ринків / С. Л. Тігіпко // Вісник УАБС НБУ. – 2004. – № 2 (17). – С. 14-17.
32. Резникова Т. А. Валютные операции: учебное пособие / Т. А. Резникова – Харьков: ХГЭУ, 2001. – 100 с.

33. Лагутін В. Д. Монетарна політика в трансформаційній економіці: довіра, стратегія, механізми реалізації: монографія / В. Д. Лагутін, Т. О. Кричевська. – К.: КНТЕУ, 2004. – 269 с.
34. Ющенко В. А. Валютне регулювання: навч. посіб. / В. А. Ющенко, В. І. Міщенко. – К.: Т-во „Знання”, КОО, 1999. – 359 с.
35. Носкова И. Я. Международные валютно-кредитные отношения: учеб. пособие / И. Я. Носкова. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1995. – 208 с.
36. Луцишин З. О. Міжнародні валютно-фінансові відносини: практична філософія і реалії української економіки / З. О. Луцишин – Тернопіль: Збруч, 1997. – 450 с.
37. Носкова И. Я. Валютные и финансовые операции: [учебник для вузов] / И. Я. Носкова. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1998. – 334 с.
38. Турбан Г. В. Внешнеэкономическая деятельность банков: учеб. пособие / Г. В. Турбан. – М.: Высшая школа, 1997. – 217 с.
39. Платонова Е. Д. Валютный портфель (Книга финансиста. Книга коммерсанта. Книга банкира) / Е. Д. Платонова, Ю. Б. Рубин. – М.: «СОМИНТЭК», 1995. – 681 с.
40. Макогон Ю. В. Международный банковский бизнес: Учебное пособие / Ю. В. Макогон, Е. В. Булатова. – К.: Аттика, 2003. – 208 с.
41. Сафонов В. С. Валютный дилинг. Как можно заработать деньги честно и самооятельно / В. С. Сафонов – М.: Изд-во АО «Консалтбанкир», 1999. – 333 с.
42. Настольная книга валютного дилера. – Киев: Верба, 1994. – 218 с.
43. Валютное регулирование и валютный контроль: учебник / под ред. д.э.н., проф. В. М. Крашенинникова. – М.: Экономист, 2005. – 400 с.
44. Сурен Лизелотт. Валютные операции. Основы теории и практики / Лимзелотт Сурен; пер. с нем. – М.: Дело, 1998. – 176 с.
45. Падалка І. Міжнародний валютний ринок: особливості та механізми функціонування на сучасному етапі / І. Падалка // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. – 2005. – № 73. – С. 35-37.
46. Постанова Правління Національного банку України «Про Українську міжбанківську валютну біржу» від 08.07.1993 № 150 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ligazakon.ua/>
47. Валютный рынок и валютное регулирование: учебное пособие / под ред. И. Н. Платоновой. – М.: Издательство БЕК, 1996. – 475 с.
48. Делас В. А. Місце комерційних банків у системі валютного контролю / В. А. Делас // Фінанси України. – 2004. – № 5. – С. 151-155.
49. Санжаревський В. Валютний контроль, протидія «відмиванню» коштів та системні банківські ризики / В. Санжаревський // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 7. – С. 42-45.

50. Grill W. *Wirtschaftslehre und Kreditwesens* / W. Grill und H. Perczynsky. Verlag Dr. Max Gehlen. Bad Homburg, 1999. – P. 569.
51. Дзюблюк О. В. Валютна політика: Підручник / О. В. Дзюблюк. – К.: Знання, 2007. – 422 с. (Вища освіта ХХІ століття).
52. Шмырева А. И. Валютные операции и валютное регулирование: учебное пособие / А. И. Шмырева – Новосибирск: НГАЭиУ, 2000. – 52 с.
53. Rivera-Batiz F. L., Rivera-Batiz L. D. *International Finance and Open Economy Macroeconomics* / F. L. Rivera-Batiz, L. D. Rivera-Batiz. – New Jersey: Prentice Hall, 1994. – 215 p.
54. Международная экономика: Теория и практика / [П. Кругман, М. Обстфельд]; Под ред. В. Г. Колесова, М. В. Кулакова; пер. с англ. – М.: ЮНИТИ, 1997. – 799 с.
55. Пембро М. Международные экономические, валютные и финансовые отношения / под ред. Н. С. Бабинусова; пер. с франц. – М.: Прогресс, 1994. – 496 с.
56. Пенская И. А. Проблемы и перспективы развития валютного рынка / И. А. Пенская, Е. В. Голенищева. – Харьков, 2003. – 200 с.
57. Пискулов Д. Ю. Теория и практика валютного дилинга. (*Foreign Exchange and Money Market Operations*): прикладное пособие / Д. Ю. Пискулов. – М.: ИНФРА, 1995. – 208 с.
58. Мещеряков А. А. Організаційно-технологічні аспекти підвищення ефективності функціонування комерційного банку: [монографія] / А. А. Мещеряков – К.: Наук. світ, 2006. – 347 с.
59. Панова Г. С. Банковское обслуживание частных лиц / Г. С. Панова. – М.: ДИС, 1994. – 352 с.
60. Колесников В. И. Банковское дело: учеб. / В. И. Колесников, Л. П. Кроливецкая – М.: Финансы и статистика, 1995. – 480 с.
61. Коммерческие банки / [Рид Э., Коттер Р., Гилл Э. и др.] ; пер. с англ. – [2-е изд.] – М.: СП «Космополис», 1991. – 480 с.
62. Маркова О. М. Коммерческие банки и их операции: учеб. пособ. / О. М. Маркова, Л. С. Сахарова, В. Н. Сидоров. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1995. – 288 с.
63. Роуз П. Банковский менеджмент / П. Роуз. – [пер. с англ. 2-е изд.] – М.: Дело Лтд, 1995. – 768 с.
64. Мочерний С. В. Банківська система України / С. В. Мочерний, Л. С. Тришак. – Львів: Тріада плюс, 2004. – 304 с.
65. Банковское дело: учебник / под ред. О. И. Лаврушина. – [2-е изд., перераб. и доп.] – М.: Финансы и статистика, 2002. – 672 с.
66. Блащук Ю. Становлення системи валютного контролю в Україні / Ю. Блащук // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2001. – №14. – С. 35-41.

67. Ищенко Е. И. Роль уполномоченных банков как агентов валютного контроля / Е. И. Ищенко // Деньги и кредит. – 2002. – № 7. – С. 20–25.
68. Банківська справа. Центральний банк і грошово-кредитна політика. Валютні операції / Під ред В. О. Сичова у 5-ти томах. – Т.1. – К.: НВП «АВТ лтд», 2004. – 528 с.
69. Банковское дело: учебник / под ред. О. И. Лаврушина. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 576 с.
70. Бор М. З. Менеджмент банків. Организация, стратегия, планирование / М. З. Бор, В. В. П'ятенко. – М.: ИКЦ «ДИС», 1997. – 288 с.
71. Васюренко О. В. Управління банківськими операціями: методологія і практика: дисертація на здобуття наукового ступеня д.е.н.: 08.04.01 / Васюренко Олег Володимирович. – Суми, 1999. – 489 с.
72. Петрашко Л. П. Валютні операції: навч. посібник / Л. П. Петрашко. – К.: КНЕУ, 2001. – 204 с.
73. Банківські операції: підручник / [А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін.]; За ред. д.е.н., проф. А. М. Мороза. – К.: КНЕУ, 2000. – 384 с.
74. Юровский Б. Валютные операции. Государственное регулирование, налоговый и бухгалтерский учет / Б. Юровский, М. Карпушенко, С. Колесник.– Х.: Консультант, 2002. – 336 с.
75. Петрук О. М. Банківська справа: навчальний посібник / [О. М. Петрук, Ф. Ф. Бутинець]; За ред. д.е.н., проф. Ф.Ф. Бутинця. – К.: Кондор, 2004. – 461 с.
76. Лагутін В. Д. Гроші та грошовий обіг: навч. посіб. / В. Д. Лагутін. – [5-те вид.]. – К.: Знання, КОО, 2003. – 199 с.
77. Шевчук І. М. Міжнародні розрахунки і валютні операції: навчально-методичний посібник. – Львів: Вид-во ЛКК, 2004. – 148с.
78. Береславська О. І. Міжнародні розрахунки та валютні операції: навч. посібник / [О. І. Береславська, О. М. Наконечний, М. Г. П'ясецька та ін.]; За заг. ред. М. І. Савлука – К.: КНЕУ, 2002. – 392 с.
79. Фролов С. М. Банківська справа і основи митного регулювання в Україні: Теорія і практика: навч.посіб. / С. М. Фролов. – Суми: ВТД «Універсальна книга», 2004. – 368 с.
80. Бункина М. К. Валютный рынок / М. К. Бункина. – М.: АО «Дис», 1995. – 112с.
81. Подік В. І. Банківська справа: Теорія і практика: навч. посіб. / С. М.Подік, В. І. Ігнатенко. – К.: ФАДА, ЛТД, 2006. – 642 с.
82. Опалюк В. А. Діяльність комерційних банків на валютному ринку України / В. А. Опалюк // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. – 2002. – № 55. – С. 50-51.

83. Пруський О. Економічна природа валютних операцій сучасних комерційних банків / О. Пруський // Наука молода. – 2004. – № 2. – С. 106-110.
84. Бутук О. І. Валютно-фінансові відносини: навч. посіб. / О. І. Бутук. – К.: Знання, 2006. – 349 с.
85. Міщенко В. І. Банківські операції: підручник / В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янська. – К.: Знання, 2006. – 727 с.
86. Гроші та кредит: підручник / [М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. Ф. Пудовкіна та ін.]; За заг. ред. М. І. Савлука – [3-тє вид., перероб. і доп.]. – К.: КНЕУ, 2002. – 598 с.
87. Усач Б. Ф. Облік і контроль банківських операцій з іноземною валютою: [монографія] / Б. Ф. Усач, Г. П. Стадник. – Львів: ЛБІ НБУ, 2005. – 142 с.
88. Пруський О. С. Організація діяльності комерційних банків на валютному ринку України: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: 08.04.01 / Пруський Олександр Станіславович. – Тернопіль, 2006. – 198 с.
89. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови / А. О. Івченко. – Харків: Фоліо, 2008. – 540 с.
90. Балабанов И. Т. Валютные операции / И. Т. Балабанов. – М.: Финансы и статистика, 1993. – 144 с.
91. Боринець С. Я. Міжнародні валютно-фінансові відносини: Підручник / С. Я. Боринець. – [3-тє вид.]. – К.: Знання, КОО, 2001. – 305 с.
92. Сігаєва У. М. Валютні операції: Навчально-методичне видання / У. М. Сігаєва. – К, 2003. – 51 с.
93. Симонов В. В. Анализ биржевого валютного рынка: новые тенденции и подходы / В. В. Симонов, В. Ю. Мишина. // Деньги и кредит. – 2000. – № 7. – С. 36–42.
94. Владимир О. Інформаційне забезпечення операцій на валютних ринках / О. Владимир // Матеріали дев'ятої наукової конференції ТДТУ ім. І. Пулюя, 12–13 травня 2005 року. – Тернопіль: ТДТУ, 2005. – С. 221.
95. Владимир О. М. Теоретичне обґрунтування суті та основних складових системи валютних відносин в умовах ринку / О. М. Владимир // Современные направления теоретических и практических исследований: сборник научных трудов по материалам научно-практической конференции. Т. 6. Экономика. – Одесса: Черноморье, 2006. – С. 9–13.
96. Владимир О. М. Основні тенденції інтернаціоналізаційних процесів у банківській діяльності / О. М. Владимир // Теоретико-методологічні практичні аспекти розвитку економіки України: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, 23-24 листопада 2006 року, Чортків. – Т.: Терно-граф, 2006. – С. 381–383.
97. Владимир О. М. Аналіз складу учасників валютного ринку України та дослідження взаємовідносин між ними / О. М. Владимир //

Вісник соціально-економічних досліджень. – Одеса: ОДЕУ, 2007. – Вип. 25. – С. 64–69.

98. Владимир О. Особенности функционирования банков у системе валютных отношений / О. Владимир // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – Тернопіль: ТНЕУ, 2010. – № 4. – С. 81–87.

99. Васюренко О. В. Современные методы управления банковскими ресурсами / О. В. Васюренко. – Х.: Гриф, 1997. – 392 с.

100. Kobl R. W. Futures, options and swap / R. W. Kolb. – Blackwell publishers, 2000, – P. 2.

101. Edwards S. Legal principles of derivatives / S. Edwards. – Journal of Business Law, 2002. – P. 1-2.

102. Walmsley, Julian. The Foreign Exchange and Money Markets Guide / Julian Walmsley. – Wiley finance edition, 1994. – 513 p.

103. Международные валютно-кредитные и финансовые отношения / Под ред. Л. Н. Красавиной. – М.: Финансы и статистика, 1994. – 592 с.

104. An Introduction to Foreign Exchange & Money Market: The Reuters Financial Training Series. – John Wiley & Sons, 1999. – 68 p.

105. Central Bank Survey of Foreign Exchange and Derivatives Market Activity in 1998. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.com>.

106. Вейтилингэм Ромеш. Руководство по использованию финансовой информации / Ромеш Вейтилингэм; пер. с англ // Financial Times. – М.: Финансы и статистика, 1999. – 400 с.

107. Jackie Cohen. Bank Derivatives \$81 trillion record, 2004 / Cohen Jackie. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.marketwatch.com>.

108. Слав'янська Н. Г. Опціони як перспективний напрямок хеджування валютних ризиків / Н. Г. Слав'янська, А. А. Волицька // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 10 (28). – С. 82–91.

109. Bank for International Settlement, Press release on OTC derivatives markets activity in the first half of 2003, from 12 November 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/press>

110. Central Bank Survey of Foreign Exchange and Derivatives Market Activity in 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/press/p020318.htm>

111. Central Bank Survey of Foreign Exchange and Derivatives Market Activity in 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/press/p050316.htm>

112. OTC derivative market activity in the first half of 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/press/p090915.htm>

113. OTC derivatives market activity in the second half of 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bis.org/publ/otc_hy1105.pdf

114. Statistical release: OTC derivatives statistics at end December 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bis.org/publ/otc_hy1205.pdf

115. Кондусова Л. В. Валютно-финансовые расчеты внешнеэкономической деятельности: конспект лекций / Л. В. Кондусова – Х.: Издательский дом «ИНЖЭК», 2004. – 128 с.

116. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження нормативно-правових актів Національного банку України «Положення про порядок та умови торгівлі іноземною валютою» від 10.08.2005 № 281 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nregz0324-09>

117. Постанова Правління Національного банку України «Правила здійснення операцій на міжбанківському валютному ринку України» від 18.03.1999 № 127 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nregz0407-98>

118. Річний звіт Національного банку України за 1997 рік. – 86 с.

119. Річний звіт Національного банку України за 1998 рік. – 137 с.

120. Річний звіт Національного банку України за 1999 рік. – 144 с.

121. Річний звіт Національного банку України за 2000 рік. – 154 с.

122. Річний звіт Національного банку України за 2001 рік. – 160 с.

123. Річний звіт Національного банку України за 2002 рік. – 154 с.

124. Річний звіт Національного банку України за 2003 рік. – 178 с.

125. Річний звіт Національного банку України за 2004 рік. – 194 с.

126. Річний звіт Національного банку України за 2005 рік. – 203 с.

127. Річний звіт Національного банку України за 2006 рік. – 214 с.

128. Річний звіт Національного банку України за 2007 рік. – 202 с.

129. Річний звіт Національного банку України за 2008 рік. – 210 с.

130. Річний звіт Національного банку України за 2009 рік. – 208 с.

131. Річний звіт Національного банку України за 2010 рік. – 238 с.

132. Річний звіт Національного банку України за 2011 рік. – 186 с.

133. Річний звіт Національного банку України за 2012 рік. – 192 с.

134. Постанова Правління Національного банку України «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України та встановлення лімітів відкритої валютної позиції банку» від 12.08.2005 № 290 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ligazakon.ua/>

135. Постанова Правління Національного банку України «Про порядок роботи на міжбанківському валютному ринку» від 02.06.2008 № 153 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ligazakon.ua/>

136. Постанова Правління Національного банку України «Про функціонування безготівкового міжбанківського валютного ринку України» від 18.12.2008 № 435 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ligazakon.ua/>
137. Бюлетень Національного банку України. – 2010. – № 2. – 189 с.
138. Бюлетень Національного банку України. – 2013. – № 2. – 221 с.
139. «Правила проведення торгів на Валютній Секції Української міжбанківської валютної біржі» затверджені Біржовим Комітетом УМВБ від 16.07.1997 №30 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ligazakon.ua/>
140. Бюлетень Національного банку України. – 2009. – № 3. – 196 с.
141. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Інструкції про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України» від 12.12.2002 № 502 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ligazakon.ua/>
142. Постанова Правління Національного банку України «Про додаткові заходи щодо діяльності банків» від 11.10.2008 № 319 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ligazakon.ua/>
143. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження змін до Інструкції про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України» від 09.09.2009 № 538 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ligazakon.ua/>
144. Монетарний огляд за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=503712>
145. The Capital Markets of Emerging Europe: Institutions, Instruments and Investors; IMF Working Paper, WP/ 08/103 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://webcache.googleusercontent.com>
146. Береславская Е. Финансовые рынки Украины / Е. Береславская // Финансовое сотрудничество. – 2002. – № 4. – С. 1–5.
147. Драганов И. Валютный флирт, или либерализация фьючерсного рынка – 04.09.2003 / И. Драганов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.google.com.ua>
148. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження змін до Правил здійснення операцій на міжбанківському валютному ринку країни» від 11.12.2002 № 497 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ligazakon.ua/>
149. Постанова Правління Національного банку України «Про внесення зміни до Правил здійснення операцій на міжбанківському валютному ринку України» від 17.09.2003 № 400 (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0171-99>

150. Примостка Л. Роль і функції строкового ринку в економічній системі / Л. Примостка, О. Береславська // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 8. – С. 16–17.

151. Кейнс Дж. М. Трактат о денежной реформе / Дж. М. Кейнс, [пер. с англ. Избранные произведения]. – М.: Экономика, 1993. – 543 с.

152. «Правила випуску та обігу фондових деривативів», затверджені рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 24.06.1997 № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ligazakon.ua/>

153. Постанова Правління Національного банку України «Про правила випуску та обігу валютних деривативів» від 07.07.1997 № 216 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ligazakon.ua/>

154. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про вимоги до стандартної до стандартної (типової) форми деривативів» від 19.04.1999 № 632 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://ligazakon.ua/>

155. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28.12.1994 № 334/94-ВР (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=334%2F94-%E2%F0>

156. Закон України «Цивільний кодекс України» від 16.01.2003 № 435-IV (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>

157. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.10.2006 № 3480-IV (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg3480-15>

158. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Інструкції з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України» від 3.10.2005 № 358 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ligazakon.ua/>

159. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Інструкції з бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами в банках України» від 31.08.2005 № 309 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1104-07>

160. Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про впорядкування випуску та обігу деривативів» від 13.04.1999 № 70 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0260-99>

161. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» від 31.11.2001 № 559 (із змінами та доповненнями)

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1050-01>

162. Панцир С. Фючерси: законодавчі терни механізму досконалої конкуренції в Україні / С. Панцир [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://krytyka.kiev.ua/comments/Pancur.html>

163. Долінський Л. Проблеми становлення строкової торгівлі в Україні / Л. Долінський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ufin.com.ua/fru/2004/008.doc>

164. Левицька К. У кожного банкіра свій «дериватив» / К. Левицька // Закон і бізнес 41(821)1319.10.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zib.com.ua/article/1173700299294/>

165. Райко М. С. Определение деривативов в законодательстве Украины / М. С. Райко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icg-legal.com/cgi-bin/eng/r_publication.cgi?nid=4&page=1

166. Гордон В. Становлення та розвиток ринку деривативів в Україні / В. Гордон // Ринок цінних паперів України. – 2002. – № 11–12. – С. 75–81.

167. Гоффе В. Проблеми законодавчого регулювання операцій комерційних банків з деривативами / В. Гоффе // Ринок цінних паперів України. – 2005. – № 3–4. – С. 27–31.

168. Михальський В. Причини та особливості застосування валютних опціонів у умовах обмеженості ресурсів / В. Михальський // Ринок цінних паперів України. – 2006. – № 9–10. – С. 13–16.

169. Софіщенко І. Особливості та основні тенденції валютного фінансування банками національної економіки / І. Софіщенко // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 1. – С. 36–41.

170. Бицька Н. Кошти населення у формуванні ресурсної бази банків / Н. Бицька // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 12. – С. 26–28

171. Бюлетень Національного банку України. – 2008 – № 3. – 192 с.

172. Внукова Н. Н. Банковские операции: расчетное и кредитное обслуживание предприятий: Учебное пособие / Н. Н. Внукова – Харьков: ОАО «Моденль Вселенной», 2002. – 512 с.

173. Шумська С. Доларизація та відтік коштів з української економіки / С. Шумська // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 4. – С. 62–71.

174. Бюлетень Національного банку України. – 2011 – № 2. – 199 с.

175. Бюлетень Національного банку України. – 2013 – № 6. – 187 с.

176. Шкарпова О. Чорна мітка / О. Шкарпова // Український діловий тижневик «Контакти» від 04.06.2007 № 23 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kontrakty.com.ua/show/ukr/article/45/2320079002.html>

177. Радзієвський О. Суперечності доларизації економіки України в умовах фінансової глобалізації / О. Радзієвський // Економіка України. – 2005. – № 2. – С. 16–23.
178. Холодна Ю. Є. Валютне регулювання: конспект лекцій / Ю. Є. Холодна – Харків: ХНЕУ, 2005. – 112 с.
179. Поняття та структура світового ринку» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://5ka.su/ref/economy/3_object48299.html
180. Факторинг в Україні та світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eximb.com/ukr/corporate/factoring/place/>
181. Закон України «Про лізинг» від 23.03.1998 № 01-8/104 (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1381-15>
182. Закон України «Про податок на додану вартість» від 03.04.1997 № 168/97-ВР (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=168%2F97-%E2%F0>
183. Закон України «Про фінансовий лізинг» від 16.12.1997 № 723/97-ВР (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=723%2F97-%E2%F0>
184. Положення Правління Національного банку України «Про кредитування» від 28.09.1995 № 246 (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0246500-95>
185. Рум'янцев С. Розвиток факторингу в Україні / С. Рум'янцев // Цінні папери України. – 2006. – № 8. – С. 28.
186. Закон України «Про приєднання України до Конвенції УНІДРУА про міжнародний факторинг» від 11.01.2006 № 3302-15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T063302.html
187. Кривошеєва Т. О. Розвиток факторингових послуг: наявні можливості чи реальні втрати / Т. О. Кривошеєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vntu/2008_17_1/38.pdf
188. Внукова Н. Ризики факторингу та способи їх страхування / Н. Внукова, Н. Опешко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.u-fin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/105.htm
189. Шевченко В. В. Факторинг: нові можливості фінансування / В. В. Шевченко // Економічний вісник національного гірничого університету. – 2007. – № 3. – С. 66–72. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evngu/2007_3.pdf

190. Гриньков Д. Небанковские финансовые компании вытесняют банки с рынка факторинга / Д. Гриньков. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.prostobiz.ua/finansy/factoring/stati/nebankovskie_finansovye_kompanii_vytesnyayut_banki_s_rynka_faktoringa
191. Аналітичний огляд ринку небанківських фінансових послуг України за 2011 рік с.23 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rurik.com.ua/documents/research/non_banks_2011.pdf
192. Аналітичний огляд ринку небанківських фінансових послуг України за I півріччя 2012 року с.24 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rurik.com.ua/documents/research/non_banks_II_kv_2012.pdf
193. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2121-14>
194. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 № 2664-III (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2664-14>
195. Постанова Правління Національного банку України «Про стимулювання економіки України» від 03.11.2009 № 650 (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0650500-09>
196. Грищенко Т., Науменко В. Банківське фінансування зовнішньоторговельних операцій в Україні / Т. Грищенко, В. Науменко // Банківська справа. – 2008. – № 5. – С. 72–79.
197. «Уніфіковані правила по інкасо» Міжнародної торговельної палати від 01.01.1979 № 322 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=988_002
198. Основні форми здійснення міжнародних розрахунків в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://otherreferats.allbest.ru/international/00041814_2.html
199. Аналітична оцінка результативності різних форм міжнародних розрахунків та шляхи забезпечення ефективності їх широкого впровадження і використання в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://shpargalka.org.ua/r/0/25_5.html
200. Бондаренко С. І. Використання акредитива при розрахунках за зовнішньоекономічними операціями / С. І. Бондаренко // Фінанси України. – 2000. – № 3. – С. 114–118.
201. Постанова Правління Національного банку України «Про порядок здійснення уповноваженими банками операцій за документарними акредитивами в розрахунках за зовнішньоекономічними операціями» від 03.12.2003 № 514 (із змінами та доповненнями)

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG8534.html

202. «Уніфіковані правила та звичаї для документарних акредитивів» Міжнародної Торговельної Палати від 01.01.1993 № 500 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=988_003

203. Галиць О. Особливості здійснення транскордонних переказів у Європейському союзі / О. Галиць // Вісник Національного банку України – 2004. – № 2. – С. 25–27.

204. Кравець В. Деякі аспекти діяльності міжнародних платіжних систем в Україні / В. Кравець, О. Махаєва // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 5. – С. 23–27.

205. Поліщук С. Картковий бізнес у площині валютних розрахунків / С. Поліщук // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 8. – С. 20–24.

206. Делас В. А. Неторговельні валютні операції комерційних банків / В.А. Делас // Фінанси України. – 2005. – № 9. – С. 135–139.

207. Івасів Б. С. Міжнародні розрахунки: Підручник / Б.С. Івасів. – Тернопіль: Карт-бланш, 2004. – 223 с.

208. Данилюк Р. Банківські гарантії в міжнародній торгівлі / Р. Данилюк // Фінанси України. – 2001. – № 4. – С. 146–151.

209. Brooke Wunnicke. Standby and commercial Letters of Credit / Brooke Wunnicke, Diane B. Wunnicke and Paul S. Tumer. – [Second edition]. – John Wiley&Sons. Inc. – 1996.

210. Roeland F. Bertrams. Bank guarantees in International Trade / Roeland F. Bertrams. – ICC Publishing S.A. in association with Kluwer Law International. Publication No. 547. – The Hague, London, Boston. – [Second edition]. – 1996.

211. Что думают о финансовом кризисе Нобелевские лауреаты по экономике (по материалам «Шпигель») // Экономика. – 2008. – 14 декабря [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lipovich.livejournal.com/4087733.html#cudit1>

212. Зарицька І. Передумови та особливості прояву сучасної світової банківської кризи / І. Зарицька // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 6. – С. 20–29.

213. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679 (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=679-14>

214. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про валютний контроль» від 08.02.2000 № 49 (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0209-00>

215. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів, та ліцензій на виконання окремих операцій» від 17.07.2001 № 275 (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0730-01>
216. Кабанець О. І. Валютне регулювання та контроль в Україні / О. І. Кабанець, В. Д. Кольба. – Донецьк: Донеччина, 2000. – 224 с.
217. Дзюблюк О. Глобалізаційні процеси та участь іноземного капіталу у розвитку вітчизняної банківської системи / О. Дзюблюк // Банківська справа. – 2008. – № 2. – С. 37–45.
218. Банки України // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 12. – С. 44–67.
219. Довідник банківських установ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/bankdict/search>
220. Олейніков О. О. Забезпечення фінансової безпеки в умовах зростання частки іноземного капіталу в банківській сфері України / О. О. Олейніков // Финансовая безопасность Украины 10.02.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.alextar.com.ua/security/article/finance/inbank>
221. Мусаєва С. Іноземні банки осідають в Україні / Севгіль Мусаєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.glavred.info/archive/2008/02/06/174742-6.html>
222. Ольшанський Д. Банківські системи країн з перехідною економікою у контексті інтеграції фінансових ринків / Д. Ольшанський // Вісник КНТЕУ. – 2004. – № 5 – С. 99–105.
223. Жуйкова К. Аналіз впливу іноземних інвестицій на кредитну діяльність банків / К. Жуйкова, В. Мельничук // Фондовый рынок. – 2007. – № 36. – С. 14–17.
224. Жуйкова К. В. Аналіз впливу іноземних інвестицій на кредитну діяльність банків / К. В. Жуйкова, В. М. Мельничук // Інвестиції: практика та досвід, 2007. – № 18. – С. 3–5.
225. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Правил проведення Торговельної сесії та здійснення окремих операцій, пов'язаних з купівлею-продажем іноземних валют та банківських металів» від 16.04.2002 № 140 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0419-02>
226. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про встановлення офіційного курсу гривні до іноземних валют та курсу банківських металів» від 12.11.2003 № 496 (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1094-03>

227. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах» від 12.11.2003 №492 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ligazakon.ua/>

228. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Правил здійснення переказів іноземної валюти за дорученням та на користь фізичних осіб» від 14.10.2004 № 486 (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1402-04>

229. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про відкриття та функціонування кореспондентських рахунків банків-резидентів та нерезидентів в іноземній валюті та кореспондентських рахунків банків-нерезидентів у гривнях» від 17.10.2002 № 392 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0865-02>

230. Лист Національного банку України «Щодо стягнення уповноваженими банками комісійної винагороди під час здійснення операцій з купівлі продажу готівкової іноземної валюти в касах банків» від 29.12.2008 № 13-121/6230-18709 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/LB08467.html

231. Лист Національного банку України «Щодо порядку встановлення курсів купівлі та продажу іноземних валют за гривні в касах банку, у їх відокремлених підрозділах, пунктах обміну валюти» від 12.01.2009 № 28-212/124-388 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ligazakon.ua/>

232. Постанова правління Національного банку України «Про окремі питання, пов'язані з регулюванням діяльності комерційних банків» від 17.12.1998 № 524 (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0005-99>

233. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 № 959 (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=959-12>

234. Закон України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23.09.1994 № 185/94-ВР (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=185%2F94-%E2%F0>

235. Постанова Правління Національного банку України «Про переміщення готівки і банківських металів через митний кордон України» від 27.05.2008 № 148 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0520-08>

236. Кургінян А. Проблеми регулювання внутрішнього валютного ринку України / А. Кургінян // Економіка, фінанси, право. – 1999. – № 9. – С. 10–13.

237. Указ президента України «Про вдосконалення валютного регулювання» від 22.08.1994 № 457/94 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=457%2F94>

238. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Антикризових заходів фінансової стабілізації» від 10.09.1998 № 1413 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ufs.kiev.ua/stories/showlaw.php?id=337>

239. Береславська О. Тенденції на міжнародних ринках та їх вплив на валютний ринок України / О. Береславська // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 7. – С. 38–41.

240. Попов Є. Є. Значення валютно-курсowego регулювання в економічному зростанні / Є. Є. Попов // Макроекономічні аспекти сучасної економіки. – 2006. – № 2 (57). – С. 20–24.

241. Нідзельська І. Валютна політика: основні етапи та особливості її реалізації в Україні / І. Нідзельська // Банківська справа. – 2009. – № 4. – С. 12–18.

242. Постанова Правління Національного банку України «Про внесення змін до Положення про порядок та умови торгівлі іноземною валютою» від 23.10.2008 № 336 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1025-08>

243. Постанова Правління Національного банку України «Про окремі питання діяльності банків» від 04.12.2008 № 413 (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0413500-08>

244. Постанова Правління Національного банку України «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України та встановлення лімітів відкритої валютної позиції банку» від 28.02.2009 № 107 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.yurist-online.com/laws/3166/>

245. Постанова Правління Національного банку України «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» від 28.02.2009 № 108 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE16340.html

246. Постанова Правління Національного банку України «Про схвалення

247. Методичних рекомендацій до Положення про порядок встановлення Національним банком України лімітів відкритої валютної позиції в безготівковій та готівковій формах та контроль за їх

дотриманням уповноваженими банками» від 28.02.2009 № 109 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ligazakon.ua/>

248. Береславська О. Актуальні проблеми курсової політики України / О. Береславська // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 2. – С. 16–20.

249. Лист Національного банку України «Щодо надання інформації про причини втрати банком ліквідності» від 15.12.2008 № 14-011/4702-17699 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ligazakon.ua/>

250. Лист Національного банку України «Щодо постанови Правління Національного банку України від 05.12.2008 №415 «Про окремі питання регулювання грошово-кредитного ринку» від 09.12.2008 №14-011/4587-17355 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ligazakon.ua/>

251. Інформація агентства «Інтерфакс-Україна» від 8 червня 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.interfax.kiev.ua/emitent/ve.cgi?21650966, bus_text

252. Береславська О. Інтервенції на валютних ринках як інструмент курсової та грошово-кредитної політики / О. Береславська // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 10. – С. 36–40.

253. Постанова Правління Національного банку України «Про участь Національного банку України на міжбанківському валютному ринку України в II кварталі 2010 року» від 15.04.2010 № 206 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ligazakon.ua/>

254. НБУ вставив на II квартал 2010 р. умови проведення валютних, адресних інтервенцій та валютних аукціонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rbc.ua/ukr/newsline/show/nbu_ustanovil_na_ii_kvartal_2010_g_usloviya_provedeniya_valyutnyh_adresnyh_interventsiy_i_valyutnyh_auktsionov_21042010

255. Золотовалютні резерви НБУ в лютому 2010 р. склали 24,148 млрд. дол. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rbc.ua/ukr/top/show/zolotovalyutnye_rezervy_nbu_v_fevrale_2010_g_sostavili_24_148_mlrd_doll_04032010

256. Ситуація на валютному ринку продовжує стрімко погіршуватися [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zaxid.net/newsua/2008/10/30/114741/>

257. Петрик О. Фінансова криза В Україні та заходи щодо її подолання / О. Петрик // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 8. – С. 4–10.

258. Савченко: валютні махінації робить НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2009/09/11/4180280/>

259. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Змін до Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними

операціями банків» від 01.12.2008 № 406 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1206-08>

260. Постанова Правління Національного банку України «Про окремі питання регулювання грошово-кредитного ринку» від 22.12.2008 № 442 (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0442500-08>

261. Щербакова О. Валютна політика Національного банку України / О. Щербакова // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 6. – С. 6–9.

262. Міщенко В. Доларизація: причини та наслідки для економіки України / В. Міщенко, А. Сомик // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 5. – С. 28–31.

263. Береславська О. «Здоров'я» гривні залежить не так від НБУ, як від темпів економічних реформ. Тенденції розвитку валютного ринку на початку 1998 року / О. Береславська // Вісник Національного банку України. – 1998. – № 5. – С. 22–24.

264. Белінська Я. Можливості на наслідки валютно-фінансової лібералізації в Україні / Я. Белінська // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 8. – С. 28–34.

265. Владимир О. М. Економічна суть та проблеми розвитку форвардних валютних операцій в Україні / О. М. Владимир // Фінансова система України. – Острог: Національний університет «Острозька академія», 2005. – Вип. 7. – Ч. 2. С. 133–140.

266. Владимир О. Термінові валютні операції – перспективний напрямок страхування валютного ризику / О. Владимир // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – Тернопіль: Економічна думка, 2005. – Вип. 10. – С. 87–94.

267. Владимир О. Динаміка валютного курсу національної грошової одиниці України та її вплив на розвиток економіки в цілому / О. Владимир // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – Тернопіль: – Тернопіль: Ек. думка, 2005. – № 4. – С. 27–33.

268. Владимир О. Кредитування в іноземній валюті: українські реалії / О. Владимир // Вісник Львівського університету. Серія економічна: спецвипуск наук. зб. – Львів, 2007. – № 37 (1). – С. 237–241.

269. Владимир О. М. Іноземні банки в Україні та їх вплив на показники доларизації економіки / О. М. Владимир // Соціально-економічний розвиток України в умовах глобалізації світової економіки: збірник доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2007. – С. 142–146.

270. Владимир О. Особливості проведення дедоларизаційних заходів Національним банком України та їх вплив на розвиток економіки /

О. Владимир // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – Тернопіль: Ек. думка, 2007. – № 4. – С. 44–51.

271. Владимир О. Євро чи долар: хто переможе? / О. Владимир // Матеріали дванадцятої наукової конференції ТДТУ ім. І. Пулюя, 14-15 травня 2008 р. – Тернопіль: ТДТУ, 2008. – С. 275.

272. Ачкасов А. И. Типы валютных операций и другие виды сделок на международных денежных рынках. Серия «Международный банковский бизнес» / А. И. Ачкасов. – М.: Изд-во АО „Консалтбанкир”, 1994. – 62 с.

273. Аналіз банківської діяльності: Підручник / [А. М. Герасимович, М. Д. Алексеєнко, І. М. Парасій-Вергуленко та ін.]; за ред. А. М. Герасимовича. – К.: КНЕУ, 2004. – 599 с.

274. Кузьмін В. В. Банківські операції: Навч. посіб. / В. В. Кузьмін, О. В. Андрейченко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2006. – 418 с.

275. Денисенко М. П. Грошово-кредитна діяльність банків: Навч. посіб. / М. П. Денисенко, В. Г. Кабанов, Л. М. Худолій. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 339 с.

276. Парасій-Вергуленко І. М. Аналіз банківської діяльності: [навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц.] / І. М. Парасій-Вергуленко. – К.: КНТУ, 2003. – 347 с.

277. Косова Т. Д. Аналіз банківської діяльності: навч. посіб. / Т. Д. Косова. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 486 с.

278. Єлейко Я. І. Інвестиції, ризик, прогноз / Я. І. Єлейко, О. І. Єлейко, К. Є. Раєвський. – Львів: Львівський банківський інститут Національного банку України, 2000. – 176 с.

279. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку: підр. / Л. О. Примостка. – [2-ге вид, доп. і перероб.] – К.: КНТЕУ, 2004. – 468 с.

280. Мельничук М. Концептуальні підходи до управління операційним ризиком банку / М. Мельничук // Вісник КНТЕУ. – 2006. – № 1. – С. 82–88.

281. Камінський А. Ідентифікація, аналіз та управління операційними ризиками в українських банках / А. Камінський, А. Кияк // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 10 – С. 7–11.

282. Страхарчук В. П. Основні підходи до побудови системи контролю банківських ризиків, що не піддаються кількісній оцінці / В. П. Страхарчук, А. Я Страхарчук // Регіональна економіка. – 2007. – № 2. – С. 176–184.

283. Постанова Правління Національного банку України «Про Методичні рекомендації щодо організації та функціонування системи ризик-менеджменту в банках України» від 02.08.2004 № 361 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uazakon.com/documents/date_1i/pg_imchsx/index.htm

284. Саприкіна М. В. Інформаційна база для оцінювання валютних ризиків / М. В. Саприкіна // *Актуальні проблеми економіки*. – 2005. – № 10 (52). – С. 199–204.
285. Погасий С. С. Концепція управління валютними операціями комерційних банків України / С. С. Погасий // *Економіка: проблеми теорії і практики*, 2003. – № 183. – С. 362–368.
286. Безклубова Н. Л. Роль банків у сфері лізингу та причини його стримування в Україні / Н. Л. Безклубова // *Економіка та держава*, 2007. – № 1. – С. 36–37.
287. Грищенко А. І. Можливості використання методології Value-at-risk для оцінки валютних ризиків в українських умовах курсоутворення / А. І. Грищенко // *Актуальні проблеми економіки*, 2006. – № 11 (65). – С. 73–79.
288. Dowd K. *Beyond Value at Risk*. – London: John Wiley and Sons, 1998.
289. Farton W. *Calculating Value-at-Risk*. / W. Farton – Philadelphia: Wharton School, 1996.
290. Mausser H., Rosen D. *Beyond VaR: From Measuring Risk to Managing Risk* / H. Mausser, D. Rosen // *Algo Research Quarterly*. – 1998. – December. – Vol. 1. – №5. – P. 5–20.
291. Caprio G. *Bank Regulation and Supervision: What Words Best?* / G. Caprio, J. Barth, R. Lentine // *The World Bank Paper*. – 2002. – 92 p.
292. Геєць В. Іноземний капітал у банківській системі України / В. Геєць // *Дзеркало тижня*. 2006. – № 26 (605) 8–14 липня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/2000/2040/53895/>
293. Міщенко В. Роль іноземного капіталу в банківському секторі країни / В. Міщенко, Р. Набок // *Вісник Національного банку України*. – 2005. – № 11. – С. 38–44.
294. Peek J. *Implications of the Globalization of the Banking Sector: The Latin American Experience* / J. Peek, E. Rosengren // *New England Economic Review*. – 2000. – September/October. – P. 45–63.
295. Clarke G. *Foreign Bank Entry Experience, Implication for Developing Economies, and Agenda for Future Research* / G. Clarke, R. Cull, M. Martinez, S. Sanchez // *World Bank Research Observer*. – 2003. – Vol.18. – No.1. – P. 25–59.
296. Ліневич Ю. Місце іноземних банків у процесі кредитування економіки країн Центральної та Східної Європи / Ю Ліневич // *Вісник Національного банку України*. – 2006. – № 4. – С. 31–35.
297. Верников А. В. *Иностранные банки и качество корпоративного управления* / А. В. Верников // *Деньги и кредит*. – 2004. – № 9. – С. 14–18.

298. Claessens S. How Does Foreign Entry Affect the Domestic Banking Market? / S. Claessens // Journal of Banking and Finance. – 2001/25 – P. 891–911.

299. Чуб О. Вплив іноземного капіталу на ефективність банківської системи України / О. Чуб // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 4. – С. 56–60.

300. На 1 січня 2010 року обсяг активів банківської системи України становив 880,3 млрд. грн., зменшення за рік склало 45,8 млрд.грн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ibud.ua/?cat=news&it=8672>

301. Другов О. Еволюція і перспективи розвитку банківських систем Польщі та України / О. Другов, В. Рисін, І. Сенищ // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 5. – С. 8–11.

302. Иванов Е. Валютная либерализация и национальная экономика / Е. Иванов, М. Ершов // Деньги и кредит. – 2003. – № 6. – С. 44–47.

303. Смовженко Т. Проблеми та перспективи розвитку банківської системи в умовах євроінтеграції України. Організаційний аспект / Т. Смовженко, О. Другов. // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 11. – С. 34–37.

304. Дані фінансової звітності банків України – [Електронний]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097

305. Жучкова С. В. Регулювання та управління діяльністю банківської системи в умовах інтеграції до світових фінансових ринків / С. В. Жучкова // Фондовый рынок. – 2006. – № 3. – С. 28–32.

306. «Основні принципи ефективного нагляду» розроблені Базельським комітетом з банківського нагляду Базельський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_Supervision/VCP%20Core%20Principles_ukr%20.pdf

307. Постанова Правління Національного банку України «Про врегулювання питань іноземного інвестування» від 10.08.2005 № 280 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ved.odessa.gov.ua/Main.aspx?sect=Page&IDPage=18138&id=1150>

308. Смовженко Т. Управління процесом зростання участі іноземних інвесторів у роботі банківської системи України / Т. Смовженко, О. Другов // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 1. – С. 16–19.

309. Гриценко Р. Особливості нагляду за філіями іноземних банків у США / Р. Гриценко // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 12. – С. 12–14.

310. Грудзевич Я. Проблеми капіталізації банківської системи України / Я. Грудзевич // Регіональна економіка, 2005. – № 1. – С. 116–119.

311. Довгань Ж. Капіталізація банківської системи України / Ж. Довгань // Вісник Національного банку України. – 2008.–№ 11. – С. 10–14.

312. Черкашина К. Ф. Підвищення рівня капіталізації банків як передумова інтеграції до європейського фінансового ринку / К. Ф. Черкашина // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 3. – С. 49–55.
313. World economic and Financial Surveys Global Financial Stability Report. Market Developments and issues April 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/gfsr/2007/01/index.htm>.
314. Криклій А. С. Капіталізація банківської системи як визначальний чинник розвитку економіки України / А. С. Криклій, М. О. Боровікова // Економіка та держава. – 2007. – № 10. – С. 14–16.
315. Нуреев Р. М. Основы экономической теории. Микроэкономика / Р. М. Нуреев – М.: Высшая школа, 1996. – 446 с.
316. Дані про діяльність банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.aub.com.ua//2008.html?_m=publications&_t=cat&id=351
317. Довгань Ж. Взаємозв'язок рівня концентрації капіталу в банківській системі України та її фінансової стійкості / Ж. Довгань. // Наука й економіка, 2013 №1 С.7-15
318. Кириченко М. Інтернаціоналізація банківської діяльності: досвід країн Центрально-Східної Європи і перспективи для України / М. Кириченко // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 8. – С. 25–28.
319. Cadbury Report. Report of the Committee on the Financial Aspects of Corporate Governance. – London: Committee on Corporate Governance, 1992.
320. Monks A. G. Corporate Governance / A. G. Monks, N. Minow. – [3-ed.] – London: Blackwell Publishing, 2004. – 890 p.
321. Schmidt H. Corporate Governance in Germany / H. Schmidt, J. Drukarczyk.– Baden-Baden, 1997. – 424 p.
322. Киселев В. В. Управление коммерческим банком в переходный период: Учебное пособие / В. В. Киселев. – М.: Издательская корпорация «Логос», 1997. – 144 с.
323. Дзюблюк О. Оптимізація формування ресурсної бази комерційних банків / О. Дзюблюк // Банківська справа. – 2008. – № 5. – С. 38–46.
324. Зайцев О. Электронная эра в форексном бизнесе / О. Зайцев // Банковская практика за рубежом. – 2006. – № 4 (88). – С. 65–69.
325. Зайцев О. Интернет-бангинг для малого бизнеса / О. Зайцев // Банковская практика за рубежом. – 2008. – № 1. – С. 30–37.
326. Рубан О. Наклікати лихо. Чи небезпечно користуватися віртуальними грошима О. Рубан // Фондовый рынок. – 2007. – № 12. – С. 12–15.
327. Огієнко В. Інтернет-банкінг як перспективний напрям розвитку ринку фінансових послуг / В. Огієнко, О. Луняков, О. Лісняк // Ефективна

економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1217>

328. Красавина Л. Н. Валютные проблемы инновационного развития экономики России (по материалам круглого стола в Финансовой академии при Правительстве Российской Федерации) / Л. Н. Красавина // Деньги и кредит. – 2009. – № 6. – С. 60–72.

329. Лакосник Е. Навстречу единой Европе / Е. Лакосник // Банковская практика за рубежом. – 2006. – № 5 (89). – С. 2–6.

330. Мартинишин І. Правильний вибір валюти контракту як спосіб мінімізації та уникнення валютних ризиків при здійсненні експортно-імпортних операцій / І. Мартинишин // Наукові записки. – 2001. – № 3 – С. 102–104.

331. Гриценко Р. Тенденції банківського бізнесу: злиття банків, страхових компаній та пенсійних фондів / Р. Гриценко // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 2. – С. 15–17.

332. Дзюблюк О. Проблеми забезпечення ефективного функціонування банківської системи в перехідній економіці / О. Дзюблюк // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 3. – С. 30–42.

333. Дзюблюк О. В. Проблеми підвищення рівня капіталізації комерційних банків України / О. В. Дзюблюк // Підвищення ролі банківської системи в економічному зростанні: Матеріали наук.-практ. конф. 8-9 листопада, 2004 р. /Наук. ред. А.М. Мороз. – К.: КНЕУ, 2004. – 258 с.

334. Черкашина К. Банківський холдинг: переваги та недоліки для банківського сектору України / К. Черкашина // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 1. – С. 42-45.

335. Lensink R. The impact of Foreign Bank Entry on Domestic Banks: Does Economic Development Matter? / R. Lensink, N. Hermes // Paper prepared for the 5th Conference on Financial Sector Reform in Central and Eastern Europe: The Impact of Foreign Banks Entry. – Tallinn, 2002. – April 26-27.

336. Павловський М. Живу тобою, Україно / М. Павловський – К.:Муз. Україна. – 2003. – 640 с.

337. Господарець М. Хто заробляє на валютних гірках (за матеріалами УНІАН) / М. Господарець [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/orgsrc/~2/0/3076/167814>

338. Емелин А. В. Конституционно-правовые и международно-правовые основы валютного регулирования / А. В. Емелин // Деньги и кредит. – 2003. – № 11. – С. 53–58.

339. Аржевітін С. Роль держави у структурній перебудові економіки / С. Аржевітін // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 8. – С. 3–9.

340. Береславська О. Чинники курсової нестабільності в Україні / О. Береславська // Вісник Національного банку України. – 2002. – № 2. – С. 8–14.
341. Міщенко В. Шляхи подолання фінансово-економічної кризи в Україні / В. Міщенко // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 2. – С. 3–7.
342. Д'яконова І. І. Пошук стратегії розвитку банківської системи України в умовах глобалізації фінансових ринків / І. І. Д'яконова // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 2. – С. 26–31.
343. Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions. 2002. – P. 1070-1076.
344. Довгань Ж. Фінансова стійкість банківських установ у період економічної кризи / Ж. Довгань // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 4. – С. 20–26.
345. Дзюблюк О. Стратегія монетарної політики Національного банку України та її вплив на економічний розвиток / О. Дзюблюк // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 1. – С. 8–15.
346. Бутко В. НБУ нашел связь инфляции с засильем американской валюты / В. Бутко // Фондовый рынок. – 2007. – № 18. – С. 28–30.
347. Мазур І. «Втеча капіталу» з України у системі глобального перерозподілу фінансових ресурсів / І. Мазур // Банківська справа. – 2005. – № 2. – С. 56–63.
348. Величко О. В. Проблеми формування ефективної банківської системи / О. В. Величко // Банківська система в умовах трансформації фінансового ринку: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (21–23 травня 2003 року) / Відп. ред. І. В. Смолін. – К.: КНТЕУ, 2003. – 364 с.
349. Финансовые фьючерсы / Под редакцией М. В. Кузнецова. – М.: МГУ, 1993. – 120 с.
350. Нацбанк України має намір реформувати систему валютного регулювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newsru.ua/finance/10jun2008/valuta.html>
351. Лямец С. «Киевские Ведомости»: Сдержанное любопытство (Часть банков готова рискнуть торговать валютными фьючерсами) – 24.12.2003 / С. Лямец [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bin.com.ua/news/finance/finances/32328_kievskie_vedomosti_sderzhannoe_liubopytstvo_chast_bankov_gotova_risknut_torgovat_valiutnymi_fiuchersami.html
352. Роберт Кірхнер. Створення ринку валютних деривативів в Україні: порядок заходів / Роберт Кірхнер, Рікардо Джуччі, Алла Кобилянська. – Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. Німецька консультативна група. – Берлін/Київ, Грудень

2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
// http://ierpc.org/ierpc/paper/pp_09_ur.pdf

353. Карманов Є. В. Банківське право України: Навчальний посібник / Є. В. Карманов. — Харків: Консум, 2000. — 464 с.

354. Владимир О. М. Валютний контроль в Україні: суть та необхідність проведення / О. М. Владимир // Стан і проблеми трансформації фінансів та економіки регіонів у перехідний період: збірник наукових праць III Міжнародної науково-практичної конференції, 12 травня 2005 року у Хмельницькому економічному університеті. [У 2-х частинах]. Ч. 1. — Чернівці: Букрек, 2005. — С. 49–54.

355. Владимир О. Проблеми та перспективи розвитку банків України як основних учасників валютних відносин в умовах глобалізаційних процесів / О. Владимир // Галицький економічний вісник. — Тернопіль, 2006. — № 3 (10) — С. 138–142.

356. Владимир О. Валютні ризики у банківській діяльності та шляхи управління ними / О. Владимир // Матеріали одинадцятої наукової конференції ТДТУ ім. І. Пулюя. 16-17 травня 2007р. — Тернопіль: ТДТУ, 2007. — С. 218.

357. Владимир О. Особливості банківського обслуговування сфери туризму шляхом продажу дорожніх чеків і пластикових карток подорожуючим / О. Владимир // Соціально-економічні проблеми і держава. — Тернопіль, 2008. — Вип. 1 (1). — С. 42–45.

358. Владимир О. Перспективні напрямки підвищення ефективності ведення валютної діяльності комерційними банками України в умовах економічної кризи та трансформацій / О. Владимир // Соціально-економічні проблеми і держава. — Тернопіль, 2009. — Вип. 1 (2). — С. 32–41.

359. Владимир О. Формування позитивної репутації банків як одна зі складових стабілізації валютного ринку України / О. Владимир, О. Стельмах // Соціально-економічні проблеми і держава. — Тернопіль, 2010. — Вип. 1 (3) — С. 33–38.

360. Владимир О. Застосування інтегрованого підходу щодо оцінювання та управління ризиками валютної діяльності комерційного банку / О. Владимир // Фундаментальні та прикладні проблеми сучасних технологій: матеріали міжнародної науково-технічної конференції ТНТУ ім. І. Пулюя, 19-21 травня 2010 року. — Тернопіль: ТНТУ, 2010. — С. 460–461.

361. Владимир О. Особливості регулювання валютних відносин з боку держави та НБУ: реалії сьогодення і шляхи оптимізації / О. Владимир // Галицький економічний вісник. — Тернопіль, 2010 — № 3 (28). — С. 174–184.

362. Владимир О. Взаємозв'язок між стабільністю валютного ринку та інноваційним розвитком економіки країни / О. Владимир // Інноваційні підходи в управлінні навчально-науково-виробничими системами в

умовах суспільних та інституційних трансформацій: матеріали регіональної науково-практичної конференції Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, 19 травня 2011 року. – Тернопіль: ТНТУ, 2011. – С. 7–8.

363. Владимир О. М. Управління валютними ресурсами – запорука успішного ведення валютної діяльності банку / О. М. Владимир // Соціально-економічні проблеми і держава – 2011. – № 2 (5) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11vomvdb.pdf>.

364. Владимир О. Проблеми розвитку нових форм валютного кредитування підприємств України банківськими установами / О. Владимир // Матеріали п'ятнадцятої наукової конференції ТНТУ ім. І.Пулюя, 14–15 грудня 2011 року. – Тернопіль: ТНТУ, 2011. – С. 234.

365. Владимир О. М. Банки в системі організації валютних відносин в умовах ринкових трансформацій економіки України: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: 08.00.08 / Владимир Ольга Михайлівна. – Тернопіль, 2012. – 196 с.

366. Бюлетень Національного банку України. – 2014. – № 1. – 184 с.

367. Аналітичний огляд ринку небанківських фінансових послуг України за I півріччя 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rurik.com.ua/documents/research/non_banks_II_kv_2013.pdf

368. Монетарний огляд за 2-13 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=2384654>

369. Довідник банківських установ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/bankdict/search>

ДОДАТКИ

Додаток А

ВАЛЮТА	
За статусом	- Національна - Іноземна
За сферою застосування	- Національна - Міжнародна - Регіональна
За ступенем обігу на світовому валютному ринку	- Головна - Другорядна - Екзотична
За режимом застосування	- Вільно конвертована - Частково конвертована - Неконвертована
За ступенем стабільності валютного курсу	- Сильна (тверда) - Слаба (м'яка)
За матеріально-речовою формою	- Готівкова - Безготівкова
За ступенем використання на міжнародних ринках	- Резервна - Інші провідні світові валюти
За видами валютних операцій	- Валюта ціни контракту - Валюта платежу - Валюта кредиту - Валюта клірингу - Валюта векселя - Валюта страхування
За принципом побудови	- Кошикового типу - Звичайна

Джерело: складено за матеріалами [14, с. 30; 17, с. 6].

Рис. А.1. Класифікація валют

Додатки Б

Додаток Б.1

Таблиця Б.1

Основні елементи національної та світової валютних систем

Національна валютна система	Світова валютна система
Національна валюта	Резервні валюти, міжнародні розрахункові валютні одиниці
Умови конвертованості національної валюти	Умови взаємної конвертованості валют
Паритет національної валюти	Уніфікований режим валютних паритетів
Режим курсу національної валюти	Регламентация режимів валютних курсів
Наявність або відсутність валютних обмежень, валютний контроль	Міждержавне регулювання валютних обмежень
Національне регулювання міжнародної валютної ліквідності країни	Міждержавне регулювання міжнародної валютної ліквідності
Регламентация використання міжнародних кредитних засобів	Уніфікація правил використання міжнародних кредитних засобів
Регламентация міжнародних розрахунків країни	Уніфікація основних форм міжнародних розрахунків
Режим національного валютного ринку і ринку золота	Режим світових валютних ринків і ринків золота
Національні органи, що регулюють валютні відносини країни	Міжнародні організації, що здійснюють міждержавне валютне регулювання

Джерело: складено за матеріалами [12, с. 7; 14, с. 28].

Додаток Б.2

Таблиця Б.2

Еволюція світової валютної системи

Критерії	Паризька валютна система з 1867р.	Генуезька валютна система з 1922р.	Бреттон-Вудська валютна система з 1944р.	Ямайська валютна система з 1976 – 1978 рр.	Європейська валютна система з 1979р. (регіональна)
База	Золотомонетний стандарт	Золотодевизний стандарт	Золотодевизний стандарт	Стандарт СДР	Стандарт ЕКЮ
Використання золота як світових грошей	Золоті паритети Золото як резервно-платіжний засіб Конвертованість валют у золото		Конвертованість долара США в золото за офіційною ціною	Офіційна демонетизація золота	Об'єднання 20 % офіційних золото-доларових резервів. Використання золота для часткового забезпечення емісії ЕКЮ, переоцінка золота за ринковою ціною
Режим валютного курсу	Вільні курси, що коливаються у межах золотих точок	Вільні курси, що коливаються без золотих точок (з 30-х років)	Фіксовані паритети і валютні курси ($\pm 0,75\%; \pm 1\%$)	Вільний вибір режиму валютного курсу	Вільно плаваючий курс у межах $\pm 2,25\%; \pm 15\%$ з серпня 1993р. («Європейська валютна зона»)
Інституціональна структура	Конференція	Конференції, наради	МВФ – орган міждержавного валютного регулювання	МВФ, наради у «верхах»	Європейський фонд валютного співробітництва; з 1944р. Європейський валютний інститут

Джерело: складено за матеріалами [12, с. 21; 29, с. 26].

Додатки В
Додаток В.1

Таблиця В.1

Підходи щодо визначення поняття «валютний ринок»

№ за/п	Автор	Визначення	Коментар
1	2	3	4
1	Ф. Рівера-Батіс	Валютний ринок – це ринок, на якому відбувається торгівля національними валютами. Валютний ринок дозволяє продавцям і покупцям валют обмінювати одні валюти на інші [53, с.17].	не дозволяє глибоко та об'єктивно розкрити суть поняття
2	П. Кругман	Валютний ринок – ринок, на якому здійснюються міжнародні угоди з валютами називається міжнародним валютним ринком [54, с.337].	--/–
3	М. Пebro	Валютний ринок – ринок, на якому співвідноситься попит і пропозиція іноземних валют, виражених у національній валюті, а також нематеріальний ринок, оскільки він немає конкретного місцезнаходження. Завдяки прогресу телекомунікацій і інформатики цей ринок набув світового масштабу [55, с.238].	поєднує функціональний та організаційно-технічний підходи, проте не дає повного уявлення про можливість виконання усіх видів операцій з валютою
4	І. Пенская Е. Голєніщева	Валютний ринок – це особлива сфера діяльності, яка забезпечує на основі співвідношення попиту та пропозиції іноземних валют формування валютних курсів відносно національної грошової одиниці [56, с.13].	не відображає всієї сукупності операцій, що здійснюються на ринку
5	А. Шмирьова	Валютний ринок – це механізм, з допомогою якого стає можливим перенесення купівельної спроможності з однієї країни в іншу, надання чи отримання кредитів для міжнародних торговельних відносин, а також стає можливою мінімізація схильності до ризиків, пов'язаних із коливанням обмінного курсу [52, с.5].	ширше розкриває призначення валютного ринку порівняно із визначенням запропонованим І. Пенской та Е. Голєніщевою, але недостатньо розкриває його суть як економічного поняття з теоретичної точки зору
6	Д. Піскулов	Валютний ринок – це вся сукупність конверсійних і депозитно-кредитних операцій в іноземних валютах, здійснюваних між контрагентами – учасниками валютного ринку за ринковим курсом чи відсотковою ставкою [57, с.10].	розкриває поняття з практичної точки зору, проте невисвітленою залишається його суть як теоретичного поняття

1	2	3	4
7	А. Гальчинський	Сучасний валютних ринок – це розгалужена система механізмів, функціонування яких покликане забезпечувати купівлю-продаж національних грошових одиниць та іноземних валют з метою їх використання для обслуговування міжнародних платежів [13, с.373].	доповнює визначення запропоноване Д. Піскуловим, адже розглядає валютний ринок як складне економічне утворення, яке передбачає існування цілісної системи механізмів, що забезпечують його діяльність. Його можна вважати найбільш вдалим, однак за однієї умови – якщо що під процесом купівлі-продажу автор розуміє не лише конверсійні операції, але і операції пов'язані з переміщенням валютних капіталів.
8	В. Ющенко В. Міщенко	Валютні ринки – це офіційні фінансові центри, в яких зосереджено здійснення валютних операцій [34, с.33].	не відображає суті валютного ринку як економічного поняття.
9	І. Носкова З. Луцишин	Валютні ринки являють собою сукупність банків, банківських домів, брокерських фірм і найбільших корпорацій, які виступають основними учасниками цих ринків [35, с.9; 36, с.102].	даний підхід є вдалим при практичній організації відносин між суб'єктами валютного ринку та визначенні завдань, місця і ролі кожного з них, однак він не відображає суті валютного ринку як економічного поняття.

Джерело: складено за матеріалами [13, 34-36, 52-57].

Додаток В.2

ВАЛЮТНИЙ РИНОК	
За сферою розповсюдження та обсягом операцій	Світовий Регіональний Національний
За ступенем організованості	Біржовий Позабіржовий (міжбанківський)
За наявністю посередників	Прямий Брокерський
За обігом грошової маси	Готівкового обороту Безготівкового обороту
За видами конверсійних операцій	Ринок поточних операцій (ТОД, ТОМ, СПОТ) Строковий валютний ринок (ФОРВАРД, СВОП, Ф'ЮЧЕРС, ОПЦІОН, АРБИТРАЖ)
За територіальним критерієм	Європейський, Північноамериканський, Азіатський і інші
За наявністю валютних обмежень	Валютний ринок з обмеженнями Валютний ринок без обмежень
За видами валютних курсів	Валютний ринок з одним режимом Валютний ринок з подвійним режимом
За платіжним ресурсом міжнародних розрахунків	Ринок євровалют Ринок єврооблігацій Ринок євродепозитів Ринок єврокредитів
За іншими ознаками	«Чорний» ринок «Сірий» ринок

Джерело: складено за матеріалами [12, с. 79; 14, с. 111; 29, с. 57].

Рис. В.1. Класифікація валютних ринків

Додатки Д
Додаток Д.1

Таблиця Д.1

Визначення поняття «валютні операції»

№ за/п	Автор	Визначення	Коментар
1	2	3	4
1	З. Михайлів, З. Гаталяк, Н. Горбаль, Л. Петрашко, Г.Бурлак, А. Мороз, М. Савлук, М. Пуховкіна, Б. Юровский, О. Петрук, В. Лагутін	Валютні операції – це операції пов’язані з переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України: операції, пов’язані з використанням валютних цінностей в міжнародному обігу як засобу платежу, з передаванням заборгованостей та інших зобов’язань, предметом яких є валютні цінності, та операції пов’язані з ввезенням, переказуванням та пересиланням на територію України та вивезенням, переказуванням і пересиланням за її межі валютних цінностей [15; 12, с. 104; 72, с. 13; 17, с. 9; 73, с. 271; 74, с. 14; 75, с. 344; 76, с. 169].	З одного боку, цей законодавчий підхід носить практичний характер, що сприяє чіткості та ясності у здійсненні банками даних операцій, а з іншого, не є зовсім вдалим в теоретичному плані, оскільки опираючись на законодавство, неможливо науково пізнати глибинну суть валютних операцій, тим паче, що валютне законодавство у різних країн різне, а теоретичне трактування валютних операцій повинно бути єдиним.
2	І. Шевчук, О. Береславська, О. Наконечний, М. П’ясецька	Валютні операції – це операції обміну однієї національної валюти на іншу через купівлю-продаж на валютних ринках [77, с. 73; 78, с. 163].	Цей підхід трактування суті валютних операцій, на нашу думку, є однобоким і не відображає повноти даного поняття, оскільки згідно з ним ми не можемо, наприклад, віднести до згадуваних операцій операції із залучення та розміщення валютних коштів чи операції з міжнародних розрахунків.
3	С. Фролов, Л. Батченко, Е. Ткаченко, Т. Філіпченко, Ю. Макогон, Б. Булатова, Т. Важеєвська, М. Бункіна	Валютні операції – це контракти на купівлю чи продаж певної суми однієї валюти в обмін на іншу у визначений термін постачання та розрахунку за точно визначеною ціною (валютним курсом) [79, с. 174; 20, с. 124; 40, с. 99; 6, с. 128; 80, с. 34].	Таке розуміння суті валютних операцій можна вважати дещо ширшим, оскільки воно розглядає не лише поточні, а і строкові конверсійні операції. Водночас С. Фролов поряд із визначенням наводить коротке пояснення, згідно з якого впливає що купівля-продаж валюти здійснюється для забезпечення міжнародних розрахунків (платежів) [79, с.174]. Але все ж упускається можливість віднесення операцій із залучення та розміщення валютних коштів до валютних.

4	С. Подік, В. Опалюк, О. Пруський	Валютні операції – це операції пов'язані з використанням іноземної валюти і платіжних документів в іноземній валюті як засобу платежу [81, с. 494; 82, с. 50; 83, с. 107].	Даний підхід містить подібний недолік, адже наголошує лише на розрахункових валютних операціях, упускаючи інші.
5	Т. Оболенська	Валютні операції – це контракти агентів валютного ринку щодо купівлі-продажу та надання позик в іноземній валюті на певних умовах у певний момент часу [14, с. 133].	Дане визначення не включає операцій, пов'язаних з міжнародними розрахунками.
6	М. Савлук, С. Подік	Валютні операції – це будь-які платежі, пов'язані з переміщенням валютних цінностей між суб'єктами валютного ринку [86, 81].	Менш конкретизоване визначення валютних операцій, яке, на нашу думку, є більш вдалим у теоретичному відношенні.
7	В. Крашенін-ніков	Валютні операції – це дії, які здійснюють учасники валютного ринку і угоди, які укладають учасники валютного ринку [43, с. 159].	Менш конкретизоване визначення валютних операцій, яке, на нашу думку, є більш вдалим у теоретичному відношенні. Проте, ми вважаємо, останнє трактування було б надто абстрактним та некоректним в науковому плані, яке поряд із ним автор не навів детальнього обґрунтування та пояснення дій учасників валютного ринку, спрямованих на використання валютних коштів.
8	Д. Піскулов	Валютні операції – це контракти агентів валютного ринку щодо купівлі-продажу, розрахунків і надання у позику іноземної валюти на конкретних умовах із виконанням у визначену дату [57, с. 10].	З теоретичної точки зору дане визначення найбільш повно відображає суть валютних операцій.
9	А. Загородній, О. Сліпушко Г. Вознюк, Т. Смовженко	Валютні операції – це вид діяльності підприємств, банків і фінансово-кредитних установ, юридичних і фізичних осіб щодо купівлі-продажу, розрахунків та надання в позику чужоземної валюти [2, с.354].	Дане визначення, з одного боку, дозволяє глибше розкрити суть валютних операцій, а з іншого, надто деталізує суб'єктний склад валютного ринку, що нашу думку, при дослідженні суті безпосередньо валютної операції не є основним.
10	Л. Батченко, О. Бутук, В. Міщенко, В. Ющенко	Валютні операції – це операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності [20, 122; 84, с.79; 85, с.511; 34, с.219]. Також автори виділяють такі види цих операцій як ввіз, переказ та пересилання на територію певної країни, а також вивіз, переказ та пересилання за її межі валютних цінностей, отримання та надання кредитів у валюті, залучення інвестицій, валютні спекуляції.	Даний підхід дає вичерпне розуміння суті валютних операцій, але, на нашу думку, його не можна вважати теоретично вірним, оскільки він містить один момент, з яким важко погодитись. Це стосується права власності, адже як відомо, при проведенні операцій із залучення та розміщення валютних коштів, фактичний їх власник не змінюється, а тому валютні операції не варто розглядати як такі, що виключно пов'язані із переходом права власності.

Джерело: складено за матеріалами [2; 6; 12; 14; 15; 17; 20; 34; 40; 43; 57; 72-85].

Додаток Д.2

Таблиця Д.2

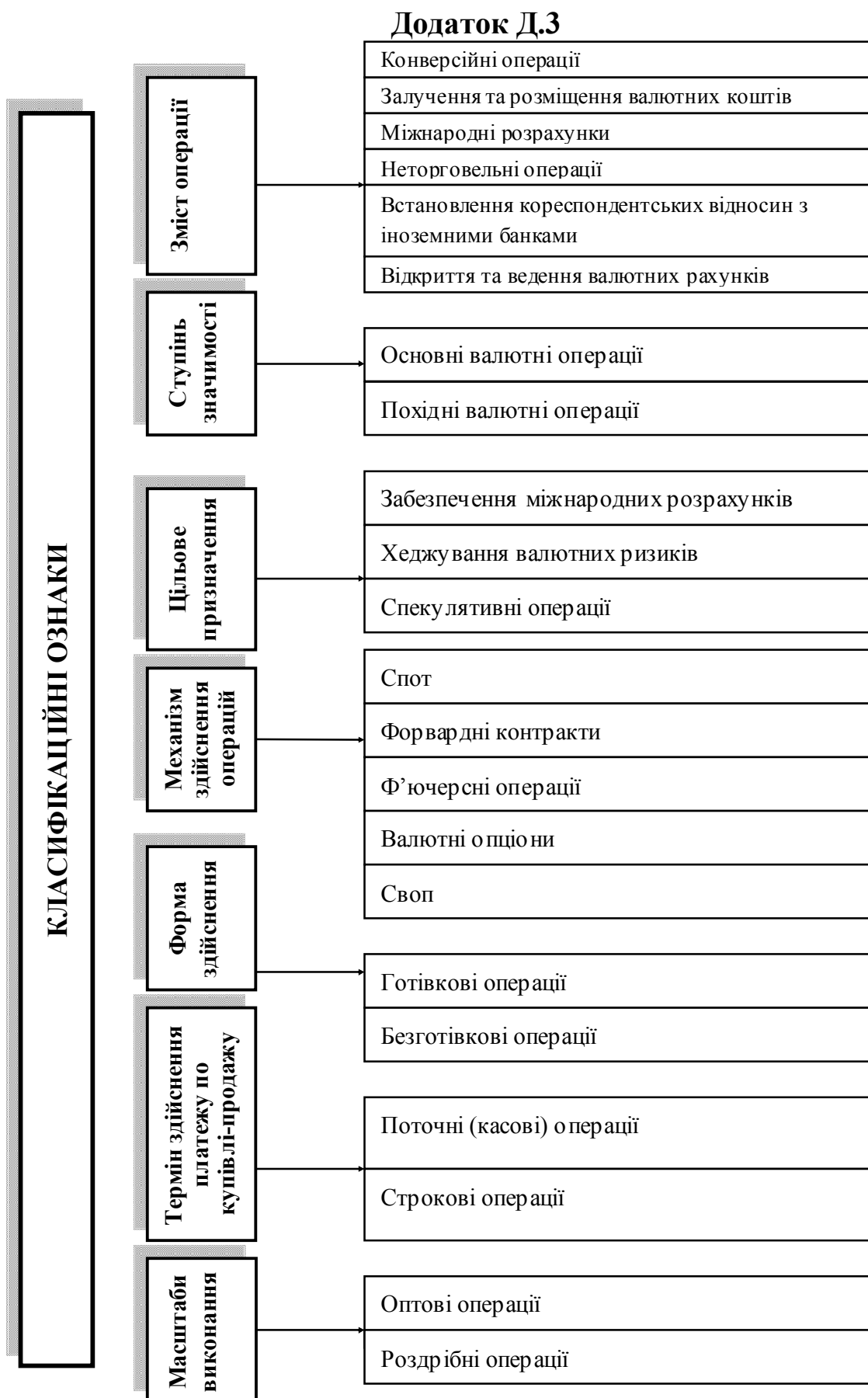
Підходи щодо класифікації валютних операцій

№ п/п	Автор	Класифікація	Коментар
1	2	3	4
1	В. Міщенко, Н. Слав'янська	Виділяють операції з монетарними металами на внутрішньому ринку, валютні операції на міжнародних грошових ринках і операції з торгівлі іноземною валютою на внутрішньому валютному ринку [85, с. 511].	Розглядаючи даний підхід, слід наголосити, що дорогоцінні метали та каміння це одна із ранніх форм вираження валюти, однак в сучасних умовах розвитку валютних систем вони втратили своє широке застосування як повноцінної валюти, відповідно вважаємо, що операції з їх використання можна розглядати як підвид неторговельних валютних операцій. А поділ операцій з валютою на ті, що здійснюються на внутрішньому та на міжнародному ринках, не відображає їх виду, а лише класифікує залежно від ринку на якому вони виконуються.
2	І. Шевчук, М. Савлук	Валютні операції поділяють: 1) за терміном здійснення платежу, за купівлею-продажем валюти (касові (поточні), строкові); 2) за механізмом здійснення операції (спот, форвард, ф'ючерс, опціон, своп); 3) за цільовим призначенням (операції з метою одержання валюти для здійснення платежів за міжнародними розрахунками, операції з метою страхування від валютних ризиків (операції хеджування), операції з метою отримання прибутку (спекулятивні операції)); 4) за формою здійснення (безготівкові, готівкові); 5) за масштабами здійснення (оптові (здійснюються між банками), роздрібні (здійснюються між банками та їх клієнтами)) [77, с. 74; 86, с. 256].	Даний підхід класифікує конверсійні, а не усю сукупність валютних операцій.
3	В. Крашенінніков	Зазначає, що за змістом валютної операції бувають конверсійні, з залучення та розміщення валютних коштів, міжнародні розрахунки, обслуговування власників кредитних карток та інші неторговельні операції [43, с. 159].	Проте не згадується про ведення валютних рахунків та налагодження кореспондентських відносин з іноземними банками.

1	2	3	4
4	Б. Усач, О. Береславська, Г. Бурлак, Т. Важєєвська	Вважають, що валютні операції потрібно класифікувати здебільшого як поточні і строкові, тобто валютні операції пов'язані з рухом капіталів. [87, с. 23; 78, с. 163; 17, с. 11; 6, с. 128].	Даний підхід можна вважати вірним, але неповним, оскільки він не відображає усього спектру валютних операцій, які можна здійснювати в наш час.
5	А. Загородній, О. Сліпушко, Г. Вознюк, Т. Смовженко	Валютні операції поділяють на готівкові (спот) і термінові (форвардні, ф'ючерсні, операції з валютним опціоном, аутрайт, лідзенд легз і своп) [2, с. 354].	Даний підхід класифікує лише конверсійні валютні операції.
6	С. Фролов	Вважає за доцільне у рамках банківської діяльності виділяти торгівлі (операції, що здійснюються на підставі торгових чи зовнішньоекономічних договорів (контрактів) у сфері експортних, імпорتنих і інших операцій пов'язаних з реальним рухом товару чи переходом права власності на нього) і неторгові операції (пов'язані з купівлею і продажем іноземної валюти) [79, с. 174].	Даний підхід є вірним за змістом, але не відображає повноти поняття валютних операцій, оскільки не включає депозитно-кредитних валютних операцій.
7	В. Сичов	Зазначає, що банківські операції з іноземною валютою можна класифікувати за ступенем їх складності та ризикованості [68, с. 442].	Даний підхід є вдалим з практичної точки зору, оскільки з його допомогою полегшується управління прибутковістю та ризикованістю діяльності банку.
8	Т. Оболенська	Виділяє такі основні види валютних операцій як конверсійні (форексні) операції та депозитно-кредитні валютні операції [14, с. 133].	Виділяючи, з-поміж усіх видів валютних операцій називає лише основні, не згадує про міжнародні розрахунки.

Джерело: складено за матеріалами [2; 6; 14; 17; 43; 68; 77-79; 85-87].

Джерело: складено за матеріалами [12, с. 105; 14, с. 133; 72, с. 14].

Рис. Д.1. Класифікація валютних операцій комерційного банку

Додатки Е
Додаток Е.1

Таблиця Е.1

Визначення валютних курсів за строковими валютними операціями

№ п/п	Вид операції	Спосіб визначення валютного курсу
1	2	3
1	Форвардний контракт	<p>форвардний валютний курс розраховується на момент укладання угоди і складається з поточного спот-курсу та форвардної маржі чи то премії чи дисконту. Премія та дисконт визначаються за наступною формулою [34, с. 225]:</p> $П(Д) \frac{\kappa}{n} = \frac{СК \frac{\kappa}{n} \times (\%ВК - \%БВ) \times T}{360 \times 100 + \%БВ \times T},$ <p>де $П(Д) \frac{\kappa}{n}$ – премія(дисконт) для форвардного курсу купівлі (продажу) валюти; $СК \frac{\kappa}{n}$ – спот-курс купівлі (продажу) валюти; $\%ВК$ – відсоткова ставка за міжбанківськими депозитами для валюти котирування; $\%БВ$ – відсоткова ставка за міжбанківськими кредитами для базової валюти (база котирування); T – термін у днях, на який розраховується форвардний курс; 360 днів – прийнято для більшості валют, для фунта стерлінгів – 365 днів. Відповідно форвардний валютний курс визначається за наступною формулою:</p> $\Phi K \frac{\kappa}{n} = СК \frac{\kappa}{n} + П \quad \text{або} \quad \Phi K \frac{\kappa}{n} = СК \frac{\kappa}{n} - Д,$ <p>де $\Phi K \frac{\kappa}{n}$ – форвардний курс на купівлю (продаж) валюти.</p> <p>У міжнародній практиці при визначенні форвардного курсу орієнтуються і на відсоткові ставки за свокредитами та ставки LIBOR (London Interbank Offered Rate) – ставки, за якими першокласні лондонські банки надають один одному кредити у різних валютах і на різні строки і LIBID – ставки залучення депозитів. Відповідно форвардний валютний курс можна розрахувати за формулою [47, с. 114]:</p> $F = \frac{Cs(1 + A)}{(1 + L)},$ <p>де F – форвардний валютний курс; Cs – поточний спот-курс; A – відсоткова ставка на внутрішньому міжбанківському ринку L – ставка LIBOR</p>

2	Своп-операція	<p>Для розрахунку своп-курсу використовують наступну формулу [102, с. 202]:</p> $Swap = Spot \times \left[\frac{1 + \frac{S.C.I.R. \times Days}{100 \times S.C.I.B.}}{1 + \frac{F.C.I.R. \times Days}{100 \times F.C.I.B.}} \right],$ <p>де Swap – своповий курс; Spot – спот-курс; S.C.I.R. та F.C.I.R. – процентні ставки другої (котируваної) та першої (базової) валюти відповідно; S.C.I.B. та F.C.I.B. – база для обчислення відсотків за другою (котируваною) та першою (базовою) валютою відповідно; Days – кількість днів до виконання строкової угоди.</p>
3	Ф'ючерсний контракт	<p>Ефективність (ціна) укладання ф'ючерсних угод залежить від бази (маржі), тобто різниці між курсами валют в день укладання угоди і в день її виконання. Позитивна маржа визначає прибуток від угоди, а від'ємна – збитки. Дану різницю називають ще базисом рівноваги і визначають за формулою [34, с. 32]:</p> $Br = Kc \times \frac{Cd - Cv}{100} \times \frac{D}{365},$ <p>де Br – базис рівноваги; Kc – спот-курс валюти; Cd – доларова відсоткова ставка за депозитами; Cv – відсоткова ставка за депозитами для валюти, що обмінюється на долари США; D – тривалість періоду між укладанням та виконанням угоди, днів.</p> <p>Відповідно ціна (вартість) ф'ючерсу визначається як сума спот-курсу та базису рівноваги.</p>
4	Валютний опціон	<p>Для визначення дохідності опціонних контрактів І. Платонова пропонує наступну формулу [47, с. 139]:</p> $Ic = (Ps - Po) \times n - Dn, \quad (2.7)$ <p>де Ic – дохід від опціону на купівлю; Ps – курс спот на момент виконання контракту; Po – ціна страйк зважена на величину премії, опціонний курс на купівлю валюти; n – кількість валюти за опціонним контрактом; Dn – премія (ціна) опціону.</p> <p>Відповідно дохід від опціону на продаж:</p> $Ip = (Po - Ps) \times n - Dn, \quad (2.8)$ <p>де Ip – дохід від опціону на продаж; Po – ціна страйк, опціонний курс на продаж валюти.</p>

Джерело: складено за матеріалами [34; 47; 102].

Додатки Е
Додаток Е.2

Таблиця Е.2

Особливості форвардного та ф'ючерсного ринків

Головні ознаки	Форвардний ринок	Ф'ючерсний ринок
Учасники	Банки та великі корпорації. Доступ для невеликих фірм та індивідуальних інвесторів обмежений	Банки, корпорації, індивідуальні інвестори, спекулянти
Метод спілкування	Один контрагент знає іншого	Учасники угод не знають один одного
Посередники	Учасники угод мають справу один з одним	Учасники угод діють через брокерів
Місце і метод укладання угоди	На міжбанківському валютному ринку по телефону чи телексу	В операційному залі бірж за допомогою жестів та вигуків
Характер ринку і кількість котирувань валюти	Двосторонній ринок і котирування двох курсів валюти (покупця і продавця)	Односторонній ринок: учасники угоди є або продавцями контракту, або покупцями; котирується один курс валюти (покупця або продавця)
Спеціальний депозит	Гарантійний депозит не потрібний, якщо угода між банками здійснюється без посередників	Для покриття валютного ризику учасники зобов'язані внести гарантійний депозит у кліринговий дім
Сума угоди	Будь-яка сума за домовленістю учасників	Стандартний контракт (наприклад, 25 тис. £, 100 тис. \$)
Поставка валюти	За більшістю угод (95 %)	Фактично за невеликою кількістю контрактів (зазвичай 1 %, рідше 6 %)
Валютна позиція	Закриття або переведення форвардних позицій не може бути легко здійснено	Усі валютні позиції (короткі та довгі) легко можуть бути ліквідовані

Джерело: складено за матеріалами [72, с. 49].

Додаток Е.3

Таблиця Е.3

Порівняльна характеристика валютних деривативів

Критерії порівняння	Форварді контракти	Ф'ючерсні контракти	Свопи	Опціони	
Місце торгівлі	позабіржові	біржові	позабіржові	позабіржові	біржові
Суми контракту	будь-які	стандартизовані	значні (понад 5 млн. дол.)	будь-які	стандартизовані
Типові строки дії	будь-які	стандартизовані	будь-які	будь-які	стандартизовані
Дата валютування	будь-яка	стандартизована	будь-яка	будь-яка	стандартизована
Фіксація цін	під час укладення	на момент виконання зобов'язань сторонами контракту			
Розрахунки прибутків та збитків	на дату закінчення дії контракту	щодня	періодичні у визначені дати	на дату закінчення дії контракту або протягом зазначеного часу	щодня
Додаткові вимоги	кредитні лінії	гарантійні депозити	гарантії	немає	гарантійні депозити
Видатки	комісійні не стягуються	біржові, брокерські комісійні платежі	комісійні	опціонна премія	опціонна премія
Умови виконання	обов'язкові і нерозривні	легко анулюються	обов'язкові	за правом вибору, а не обов'язку	за правом вибору
Ризик зриву поставки	існує	не існує	існує	не існує	не існує
Ліквідність	низька	висока	низька	середня	висока
Доступність	не загальнодоступні	рівний доступ	доступність згідно рейтингу	рівний доступ	рівний доступ
Валюта	усі головні валюти	провідні валюти (\$, € тощо)	усі головні валюти	основні валюти	основні валюти

Джерело: складено за матеріалами [14, с. 149; 72, с. 50].

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Ліміти відкритої валютної позиції банку в безготівковій та готівковій формах встановлені Національним банком України

Втратили чинність

Нормативи	Значення
Нормативне значення загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції банку (Н13)	не більше 30 %
Загальна довга відкрита валютна позиція (Н13-1)	не більше 20 %
Загальна коротка відкрита валютна позиція (Н13-2)	не більше 10 %
Ліміт загальної відкритої валютної позиції банку (Л13)	не більше 30 %
Ліміт довгої відкритої валютної позиції банку у вільно конвертованій валюті (Л13-1)	не більше 15 %
Ліміт загальної короткої відкритої валютної позиції банку (Л13-2)	не більше 10 %
Ліміт довгої (короткої) відкритої валютної позиції банку у неконвертованій валюті (Л15-1; Л15-2)	не більше 5 %
Ліміт довгої (короткої) відкритої валютної позиції банку в усіх банківських металах (Л16-1; Л16-2)	не більше 5 %
Ліміт довгої (короткої) відкритої валютної позиції банку за операціями «форвард» (Л17-1; Л17-2)	не більше 10 %

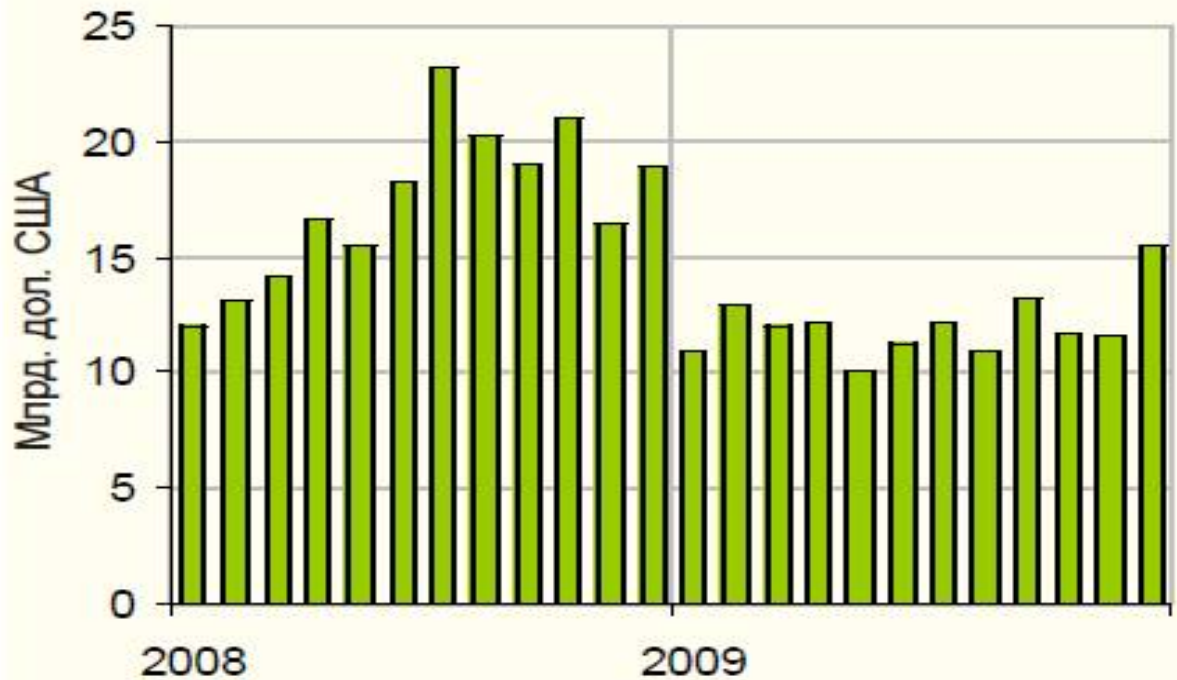
Джерело: складено за матеріалами [134].

Чинні

згідно постанови НБУ №204 від 22 червня 2011 року

Ліміти	Значення
Ліміт загальної довгої відкритої валютної позиції банку (Л13-1)	не більше 5 %
Ліміт загальної короткої відкритої валютної позиції банку (Л13-2)	не більше 10 %

Додатки 3
Додаток 3.1

Джерело: [137, с. 19].

Рис. 3.1. Обсяги операцій на міжбанківському валютному ринку України в 2008-2009 роках

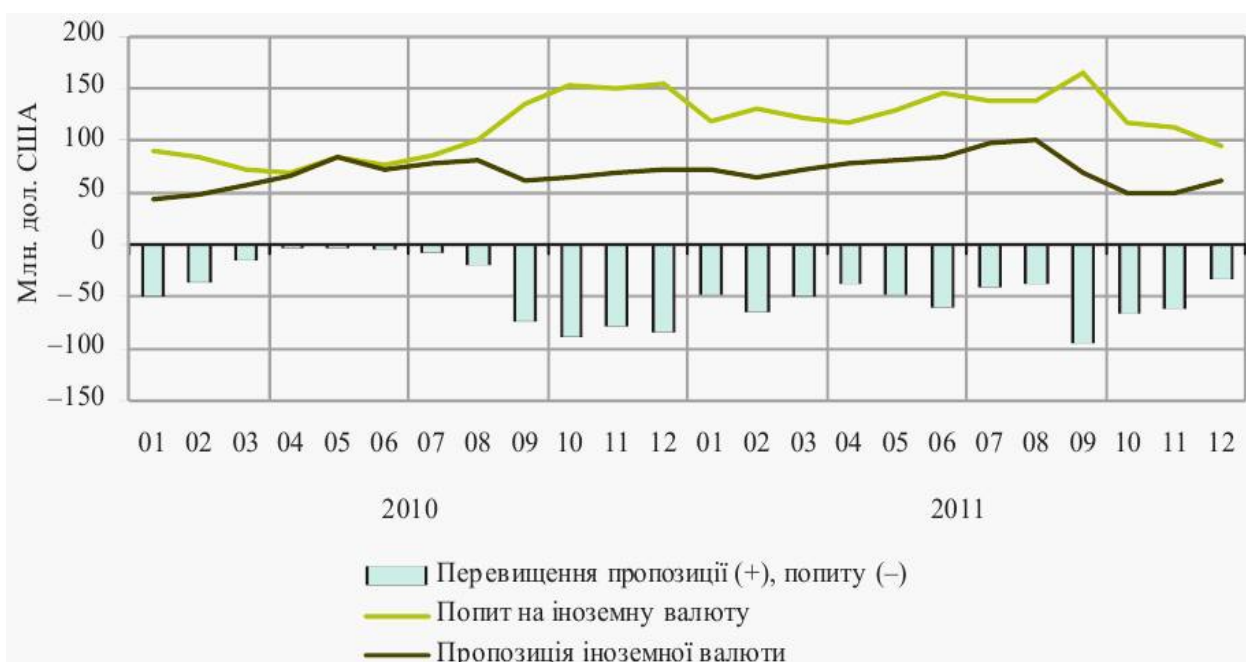
Додаток 3.2

Джерело: [137, с. 20].

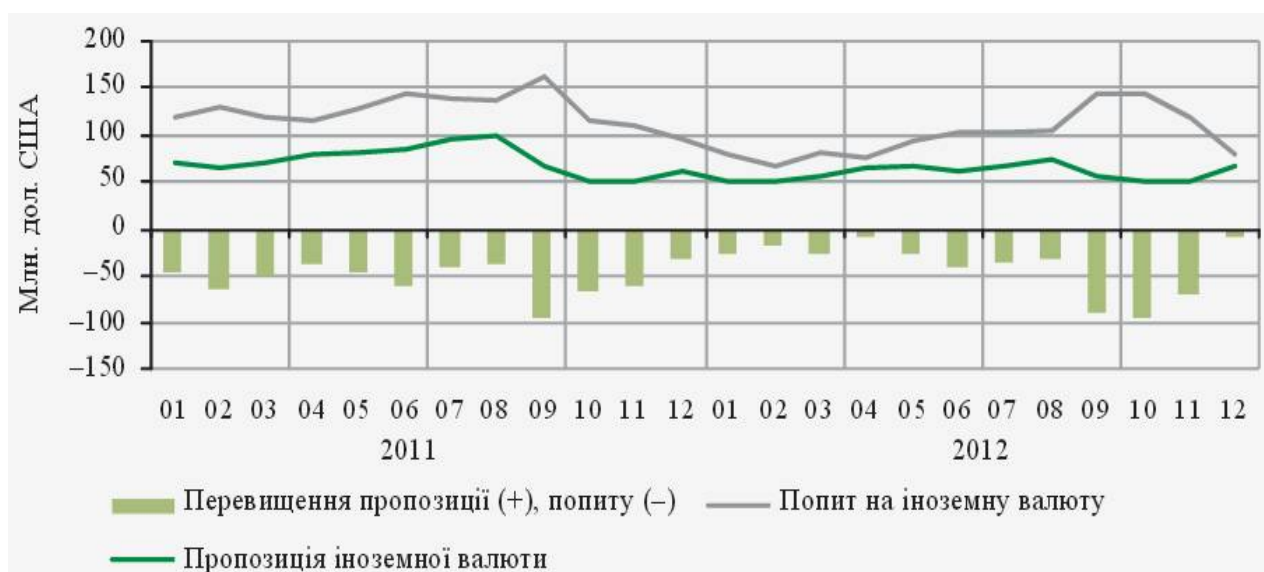
Рис. 3.2. Готівковий валютний ринок України в 2008-2009 роках

Додаток 3.3

Джерело: [132, с. 36]

Рис. 3.3.1. Операції з готівковою іноземною валютою в 2010-2011 роках

Джерело: [133, с. 31].

Рис. 3.3.2. Операції з готівковою іноземною валютою в 2011-2012 роках

Додаток 3.4

Таблиця 3.1

Структура операцій з купівлі й продажу іноземної валюти на міжбанківському та готівковому сегментах валютного ринку України

Рік	Загальний обсяг операцій, млрд. дол. США (у доларовому еквіваленті)	Структура за видами валют, %			
		долари США	євро	російський рубль	інші валюти
Міжбанківський валютний ринок					
2004	77,7	79,1	11,5	5,9	3,5
2005	91,4	80,6	12,5	5,8	1,1
2006	102,4	77,7	14,1	6,8	1,4
2007	148,0	73,7	16,4	6,9	3,0
2008	208,8	77,7	14,2	6,0	2,1
2009	144,9	71,1	21,9	5,2	1,8
2010	178,9	68,2	15,8	5,9	10,1
2011	341,1	72,7	14,6	4,4	8,3
2012	523,7	76,5	15,0	5,5	2,9
Готівковий валютний ринок					
2004	18,1	80,8	12,9	4,8	1,5
2005	25,2	79,6	14,0	4,7	1,7
2006	37,3	82,0	12,1	4,2	1,7
2007	61,1	78,7	15,2	4,5	1,6
2008	66,2	71,0	22,0	5,4	1,6
2009	35,4	71,9	22,0	5,2	0,8
2010	42,9	73,3	19,0	6,1	1,6
2011	50,0	76,8	15,3	6,5	1,4
2012	40,3	79,1	11,6	8,2	1,1

Джерело: складено за матеріалами [129; 131; 133, с. 32].

Додатки И
Додаток И.1

Таблиця И.1

Країни Європи, що знаходяться на стадії становлення ринкової системи: наявність місцевих біржових та позабіржових деривативів

Країна	Біржові		Позабіржові			
	Валютні ф'ючерси	Валютні опціони	Валютні свопи	Валютні форварди	Валютно-процентні свопи	Валютні опціони
Боснія і Герцеговина						
Болгарія			+	+	+	+
Хорватія						
Чеська республіка			+	+	+	+
Естонія			+	+		+
Угорщина	+	+	+	+		+
Латвія			+	+		
Литва			+	+		
Македонія						
Польща	+		+	+	+	+
Румунія	+	+	+	+		+
Росія	+		+	+		+
Сербія						
Словацька республіка			+	+		+
Словенія			+	+		+
Туреччина	+		+	+	+	+
Україна						

Джерело: складено за матеріалами [351].

Додаток И.2

Таблиця И.2

Порівняльна характеристика факторингу та форфейтингу

Критерії порівняння	Факторинг	Форфейтинг
За строками	Приймаються вимоги строком до 180 днів	Приймаються довгострокові векселі строком від 180 днів до 7 років
За сумою	Відсутні обмеження	Великі суми (від 500 тис. дол. США і більше)
За сферою обігу	Переважно на внутрішньому ринку	Здебільшого у міжнародній практиці
За обліком ризиків	Можливий регрес вимог експортера	Без регресу на покупця
За валютою	Широке коло валют	Тільки у вільно конвертованій валюті
Додаткові гарантії	Вимагаються не завжди	Обов'язковий банківський аваль

Джерело: складено за матеріалами [14, с. 195].

Додаток И.3

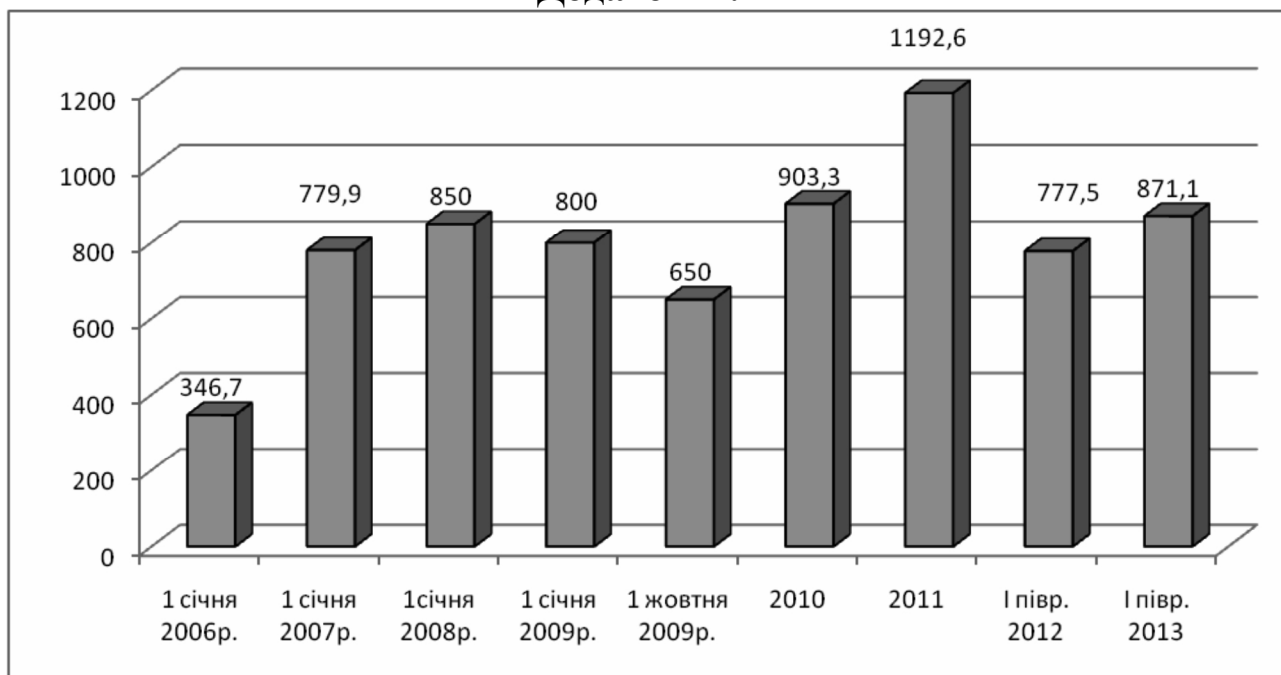
Таблиця И.3

Умови надання послуг факторингу деякими комерційними банками України

Банк	Ліміт фінансування, %	Термін фінансування, днів	Комісія, %	Відсоток за фінансування
«Укрсоцбанк»	70-90	30-90	0,5-1,5 від суми поставки	16,5-19
«Укрексімбанк»	80	90	0,2 –3 від суми поставки	від 10
«Райфайзен Банк Аваль»	40-90	30-90	0,5-1 від суми поставки	19-24,5
«Сведбанк»	90	120	0,5-1,5 від суми поставки	від 16
«Контакт»	95	180	0,082-3,123 від суми поставки	від 16
«ОТП Банк»	90	14-120	0,5-1 від величини ліміту, 0,25-3,21 від суми авансування	17
«ВАБ Банк»	85-95	7-90	0,5 від суми поставки	16-20
«Банк Петрокомерц-Україна»	90	90	0,2 від суми поставки	від 16
«Південний»	90	90	1,5 від величини ліміту, 1,5 від суми поставки	від 14
«Фінанси та кредит»	85-95	120	0,3-1 від суми поставки	16-19
«Індекс-Банк»	90	90	0,1-1 від суми поставки	17,5
«ПриватБанк»	85-90	90	0,1-1 від суми ліміту кожного місяця	23

Джерело: складено за матеріалами [187; 188].

Додаток И.4

Джерело: складено за матеріалами [190-192, 366].

Рис.И.1. Заборгованість клієнтів перед банками України за операціями факторингу, млн.грн.

Додатки К Додаток К.1

Джерело: [137, с. 47].

Рис. К.1. Динаміка курсу гривні до долара США в 2008 році

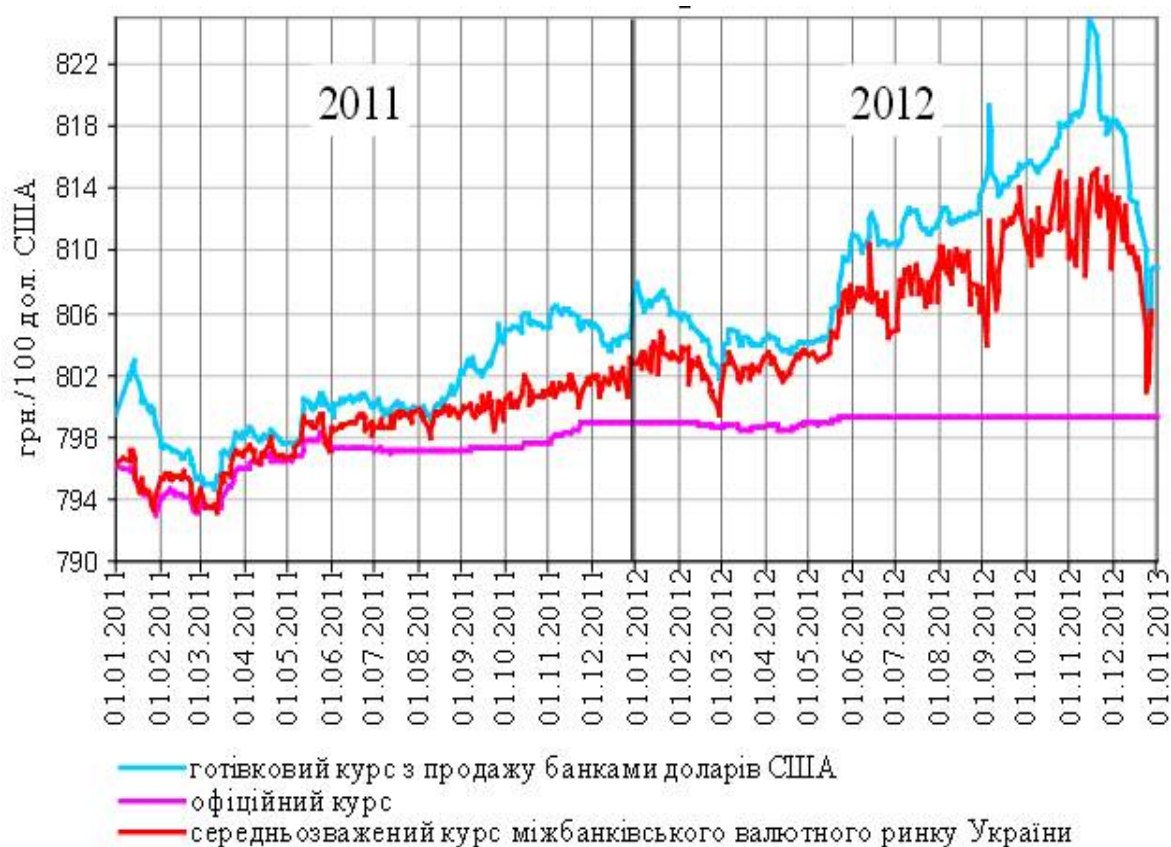
Додаток К.2

Джерело: [174, с. 21].

Рис. К.2. Динаміка офіційного курсу гривні до долара США, середньозваженого на МВРУ та готівковому ринку в 2009-2010 роках

Додаток К.3

Джерело: [144, с. 12].

Джерело:[367, с. 18].

Рис. К.3. Динаміка курсу гривні до долара США в 2011-2013 роках

Джерело: [365, с. 35].

Рис. К.4. Офіційний курс гривні до євро та до долара США в 2012-2013 роках

Джерело: [365, с. 35].

Рис. К.5. Середньозважений курс гривні до долара США на МВРУ та готівковому ринку в 2012-2013 роках

Додатки Л

Додаток Л.1

Джерело: складено за матеріалами [175, с. 96; 365, с. 100].

Рис. Л.1. Динаміка депозитів залучених банками України у нерезидентів за 2005-2012 роки, за станом на кінець періоду, млн. грн.

Додаток Л.2

Джерело: складено за матеріалами [175, с. 79; 365, с. 86].

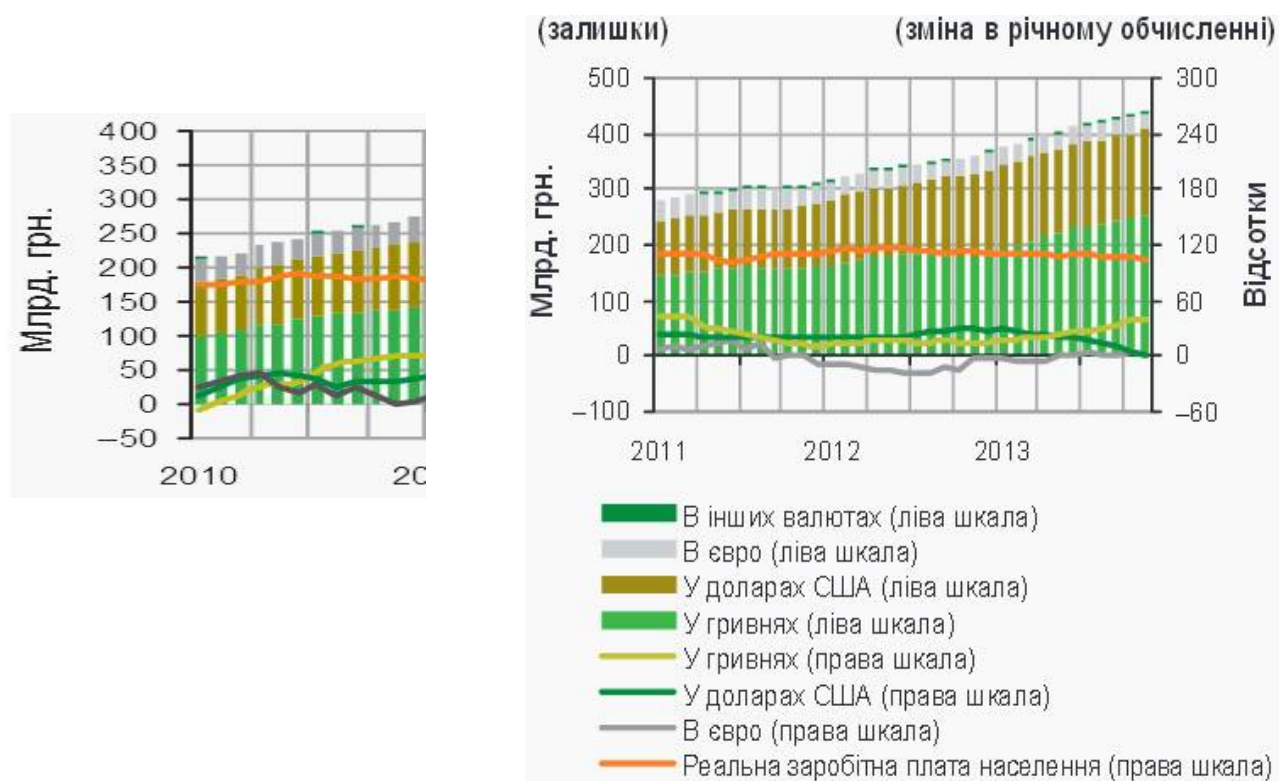
Рис. Л.2. Депозити резидентів у розрізі валют та строків погашення за 2005-2009 роки станом на кінець періоду, млн. грн.

Додаток Л.3

Джерело: [137, с. 30].

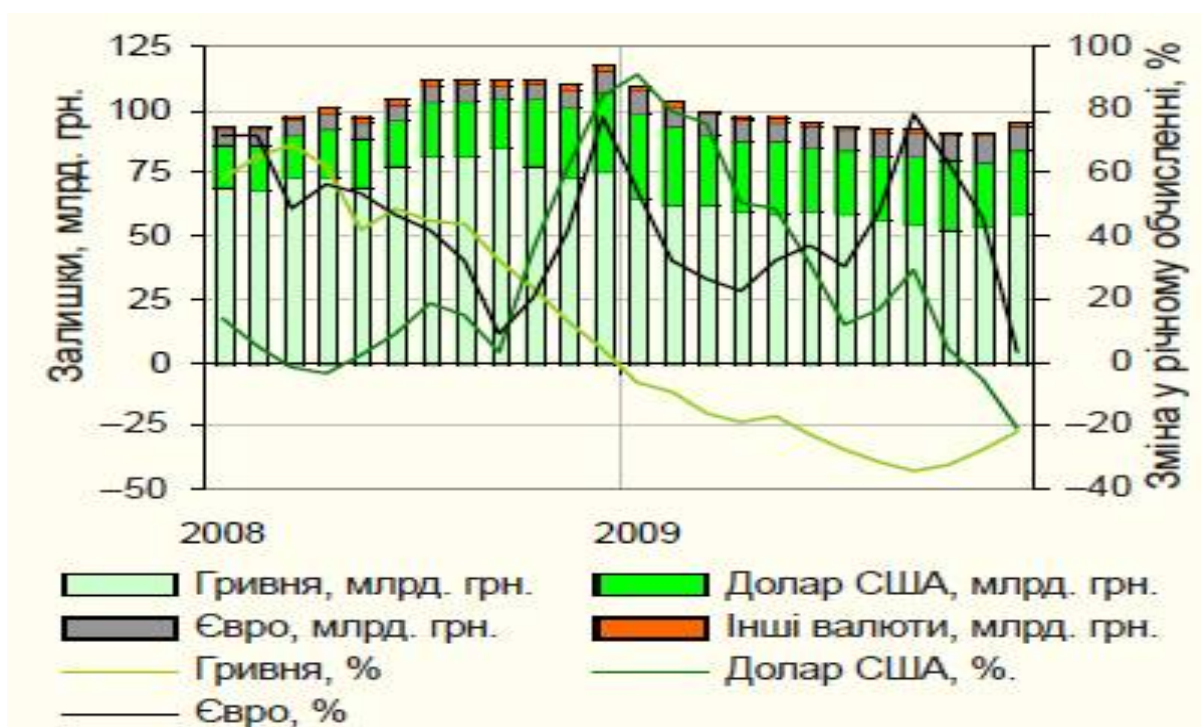
Рис. Л.3.1. Депозити сектору домашніх господарств за видами валют у 2008-2009 роках

Джерело: [138, с. 35; 365, с. 23].

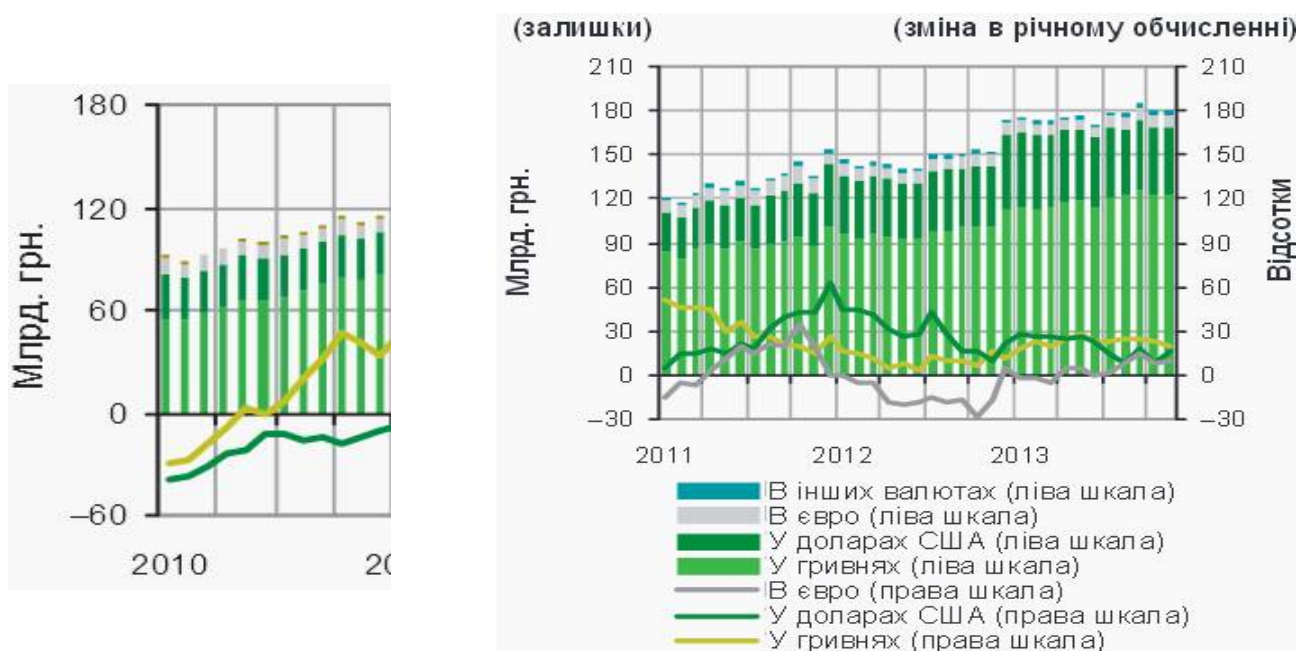
Рис. Л.3.2. Депозити сектору домашніх господарств за видами валют у 2010-2013 роках

Додаток Л.4

Джерело: [137, с. 28].

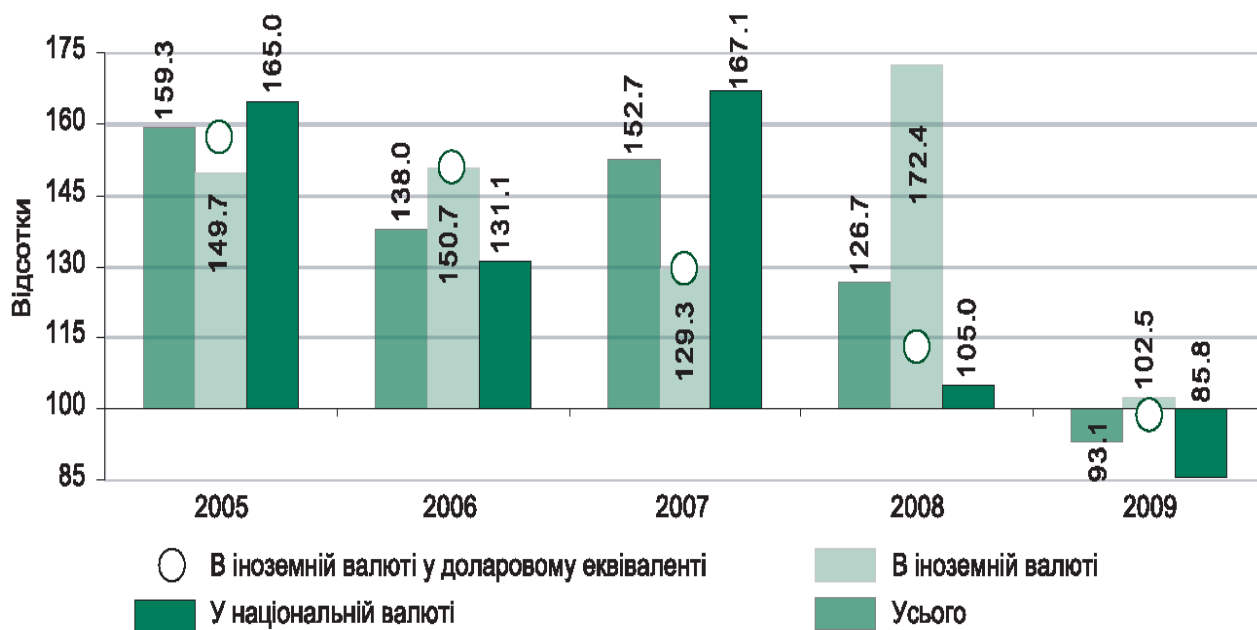
Рис. Л.4.1. Депозити сектору нефінансових корпорацій за видами валют у 2008-2009 роках

Джерело: [138, с. 37; 365, с. 23].

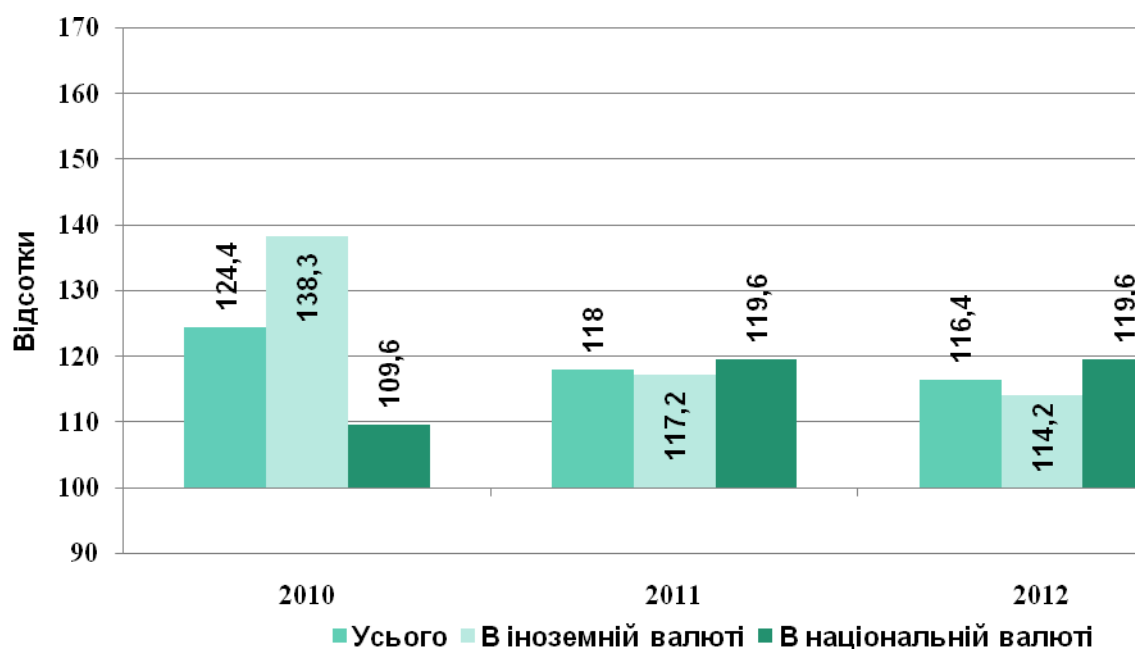
Рис. Л.4.2. Депозити сектору нефінансових корпорацій за видами валют у 2010-2013 роках

Додаток Л.5

Джерело: [130, с. 61].

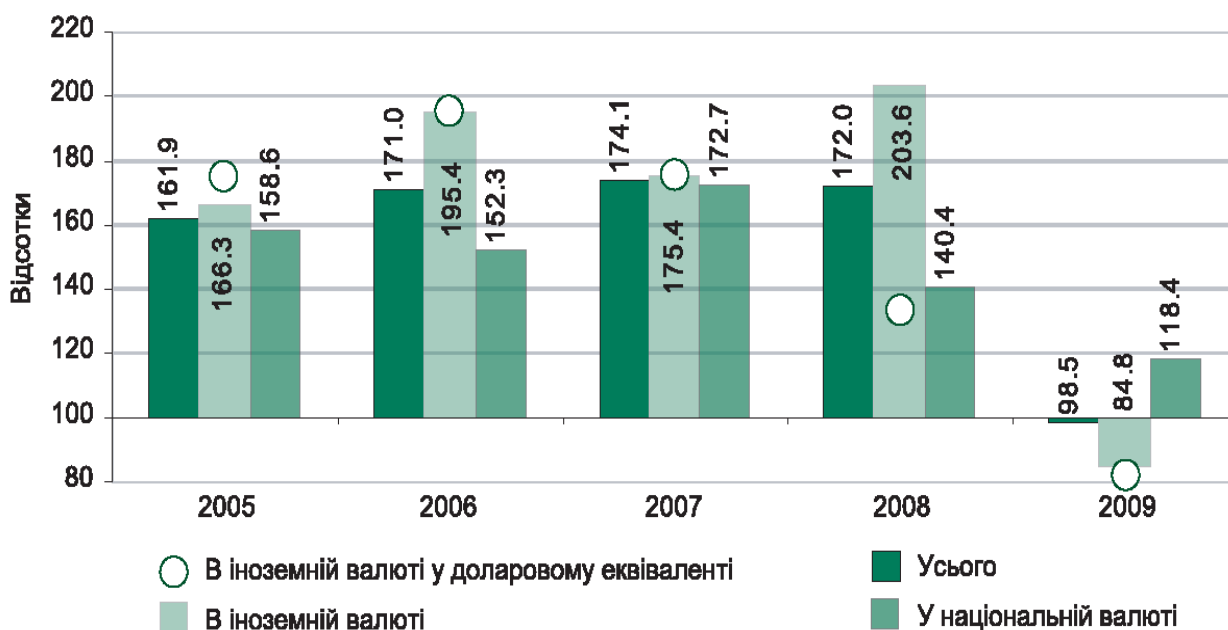
**Рис. Л.5.1. Депозити за видами валют
(темпи зростання/зниження) за рік**

Джерело: [138, с. 113]

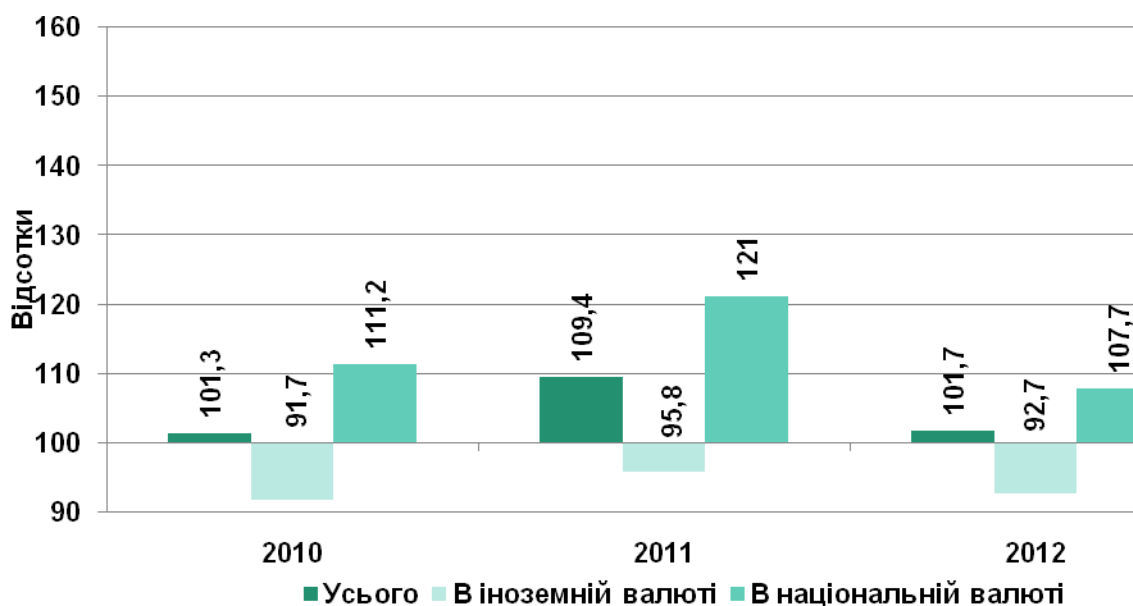
**Рис. Л.5.1. Депозити за видами валют
(темпи зростання/зниження) за рік**

Додаток Л.6

Джерело: [130, с. 65].

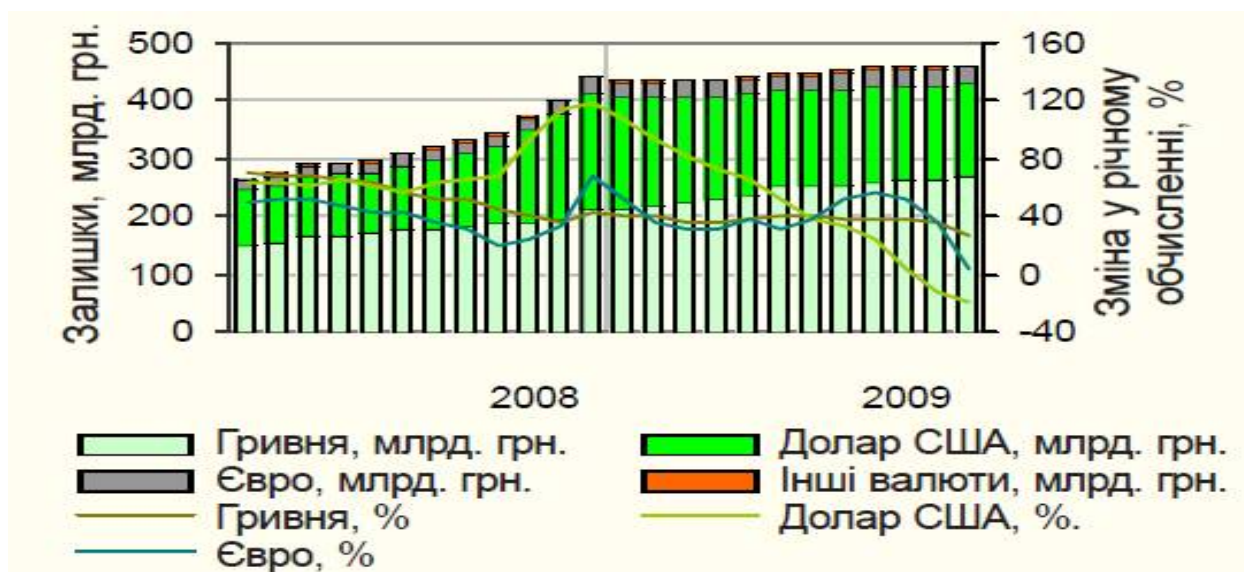
Рис. Л.6.1 Кредити за видами валют (темпи зростання/зниження) за рік

Джерело: [138, с. 134]

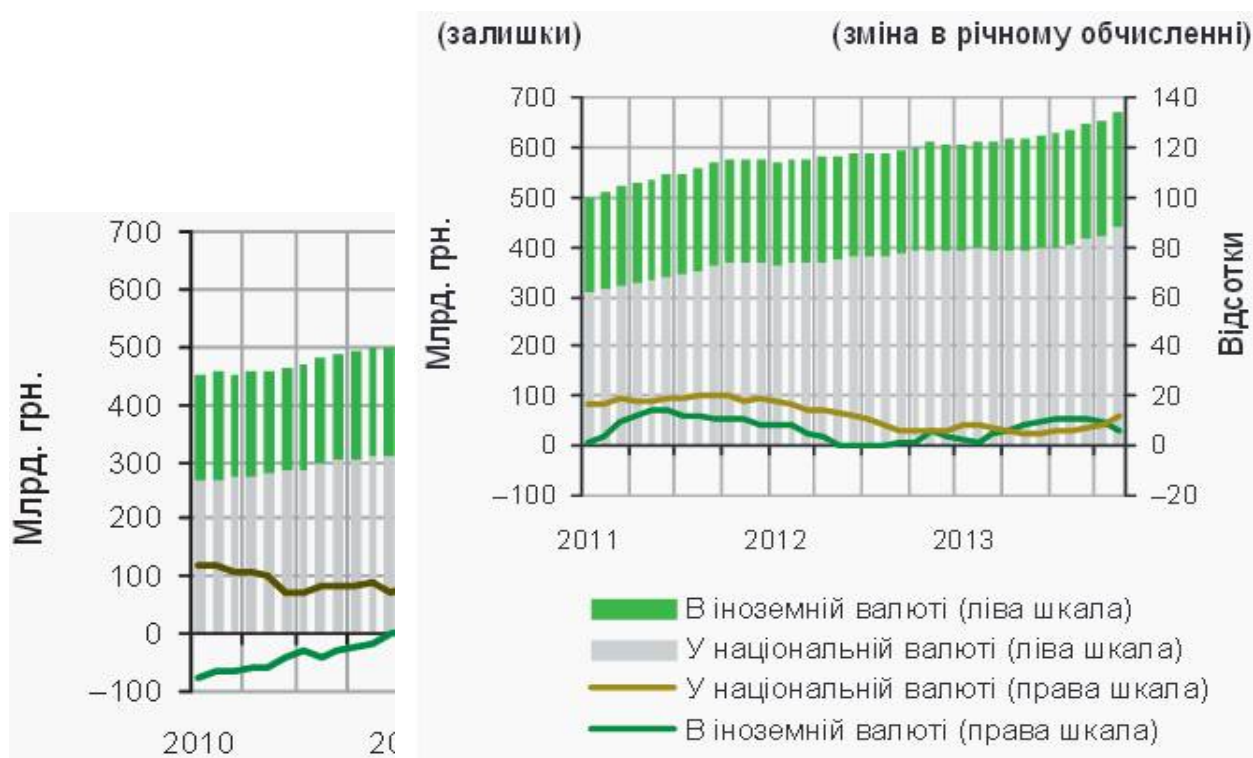
Рис. Л.6.2. Кредити за видами валют (темпи зростання/зниження) за рік

Додаток Л.7

Джерело: [137, с. 38].

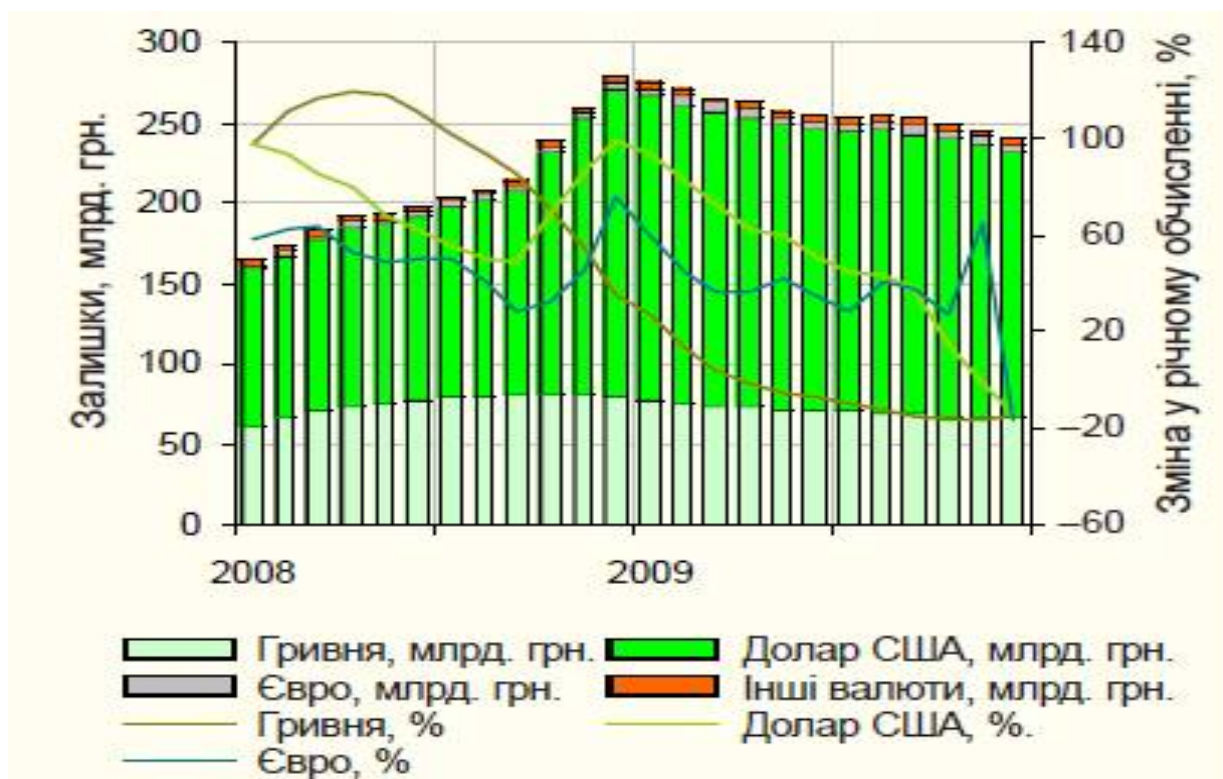
Рис. Л.7.1. Кредити, надані сектору нефінансових корпорацій, за видами валют

Джерело: [138, с. 45; 365, с. 26].

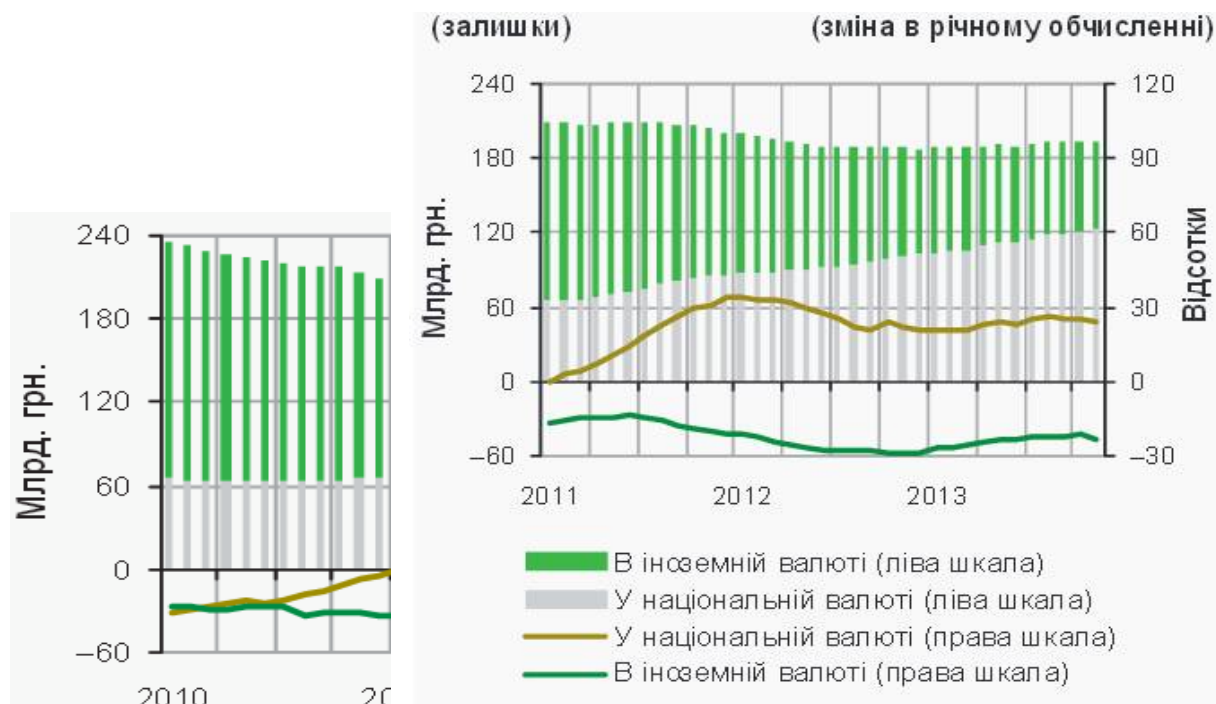
Рис. Л.7.2. Кредити, надані сектору нефінансових корпорацій, за видами валют

Додаток Л.8

Джерело: [137, с. 41].

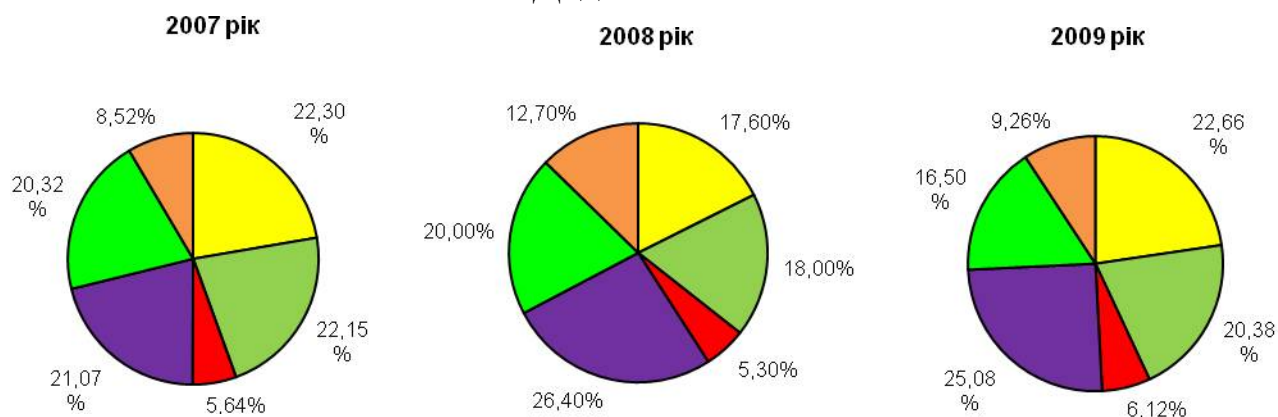
Рис. Л.8.1. Кредити, надані сектору домашніх господарств, за видами валют

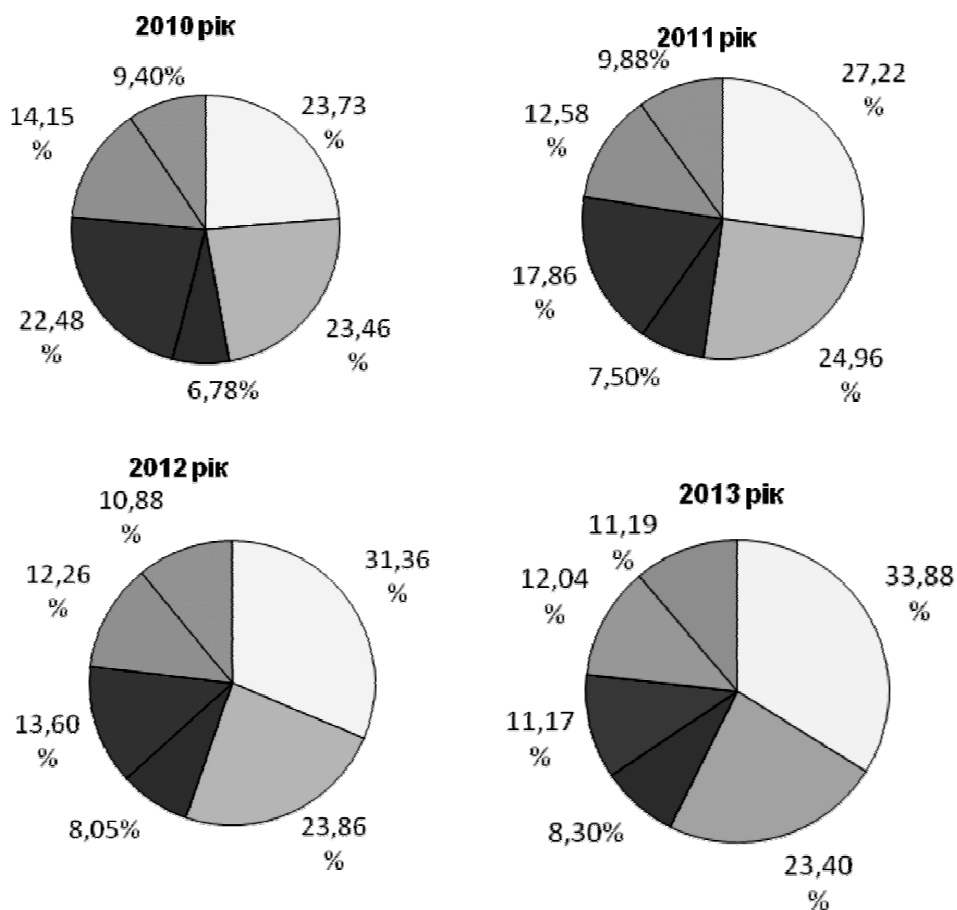
Джерело: [138, с. 45; 365, с. 26].

Рис. Л.8.2. Кредити, надані сектору домашніх господарств, за видами валют

Додаток Л.9

Кредити до 1 року в національній валюті
 Кредити від 1 до 5 років у національній валюті
 Кредити від 5 років у національній валюті
 Кредити від 5 років в іноземній валюті
 Кредити від 1 до 5 років в іноземній валюті
 Кредити до 1 року в іноземній валюті

Джерело: складено за матеріалами [171, 138, с. 134, 365, с. 104].

Рис. Л.9.1. Структура вимог банків за кредитами наданими резидентам України у розрізі валют і строків погашення

Додатки М
Додаток М.1

Джерело: [137, с. 49].

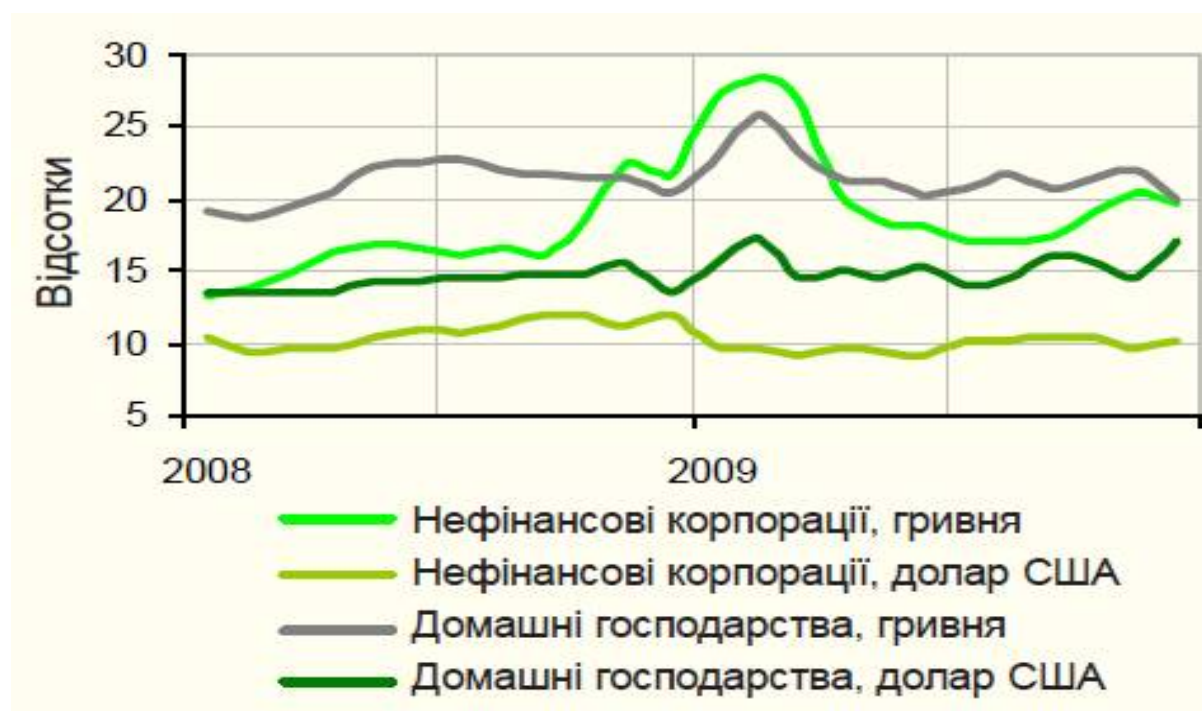
Рис. М.1. Процентні ставки за депозитами у 2008-2009 роках

Джерело: [138, с. 56].

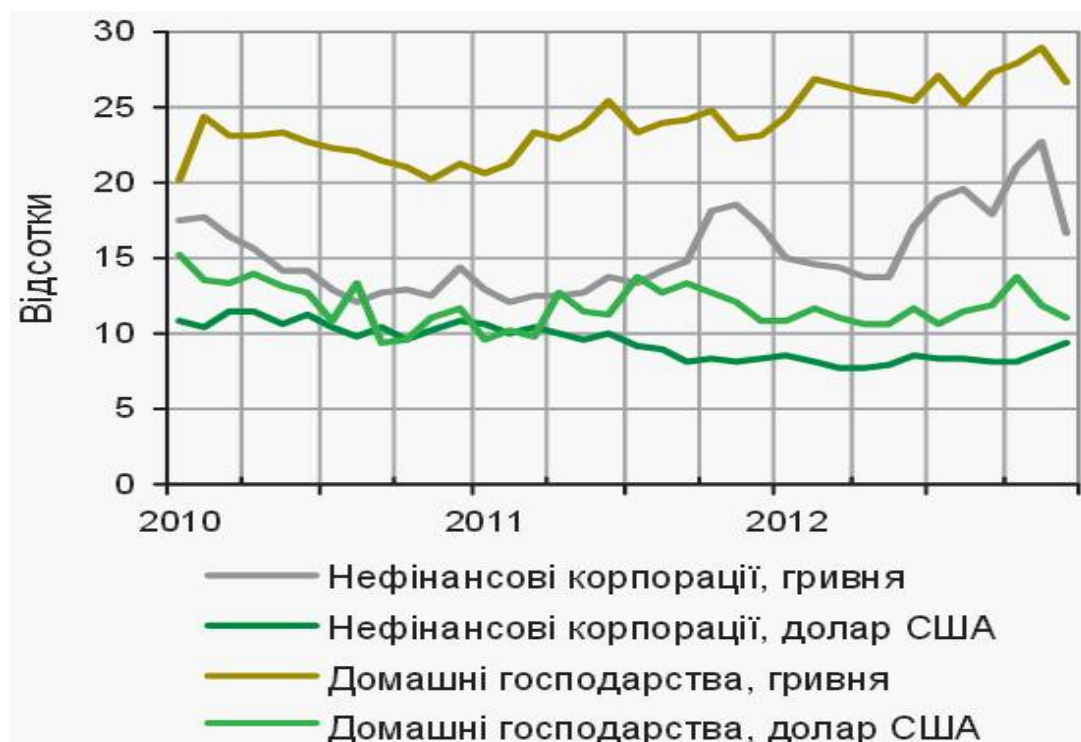
Рис. М.2. Процентні ставки за депозитами у 2010-2012 роках

Додаток М.2

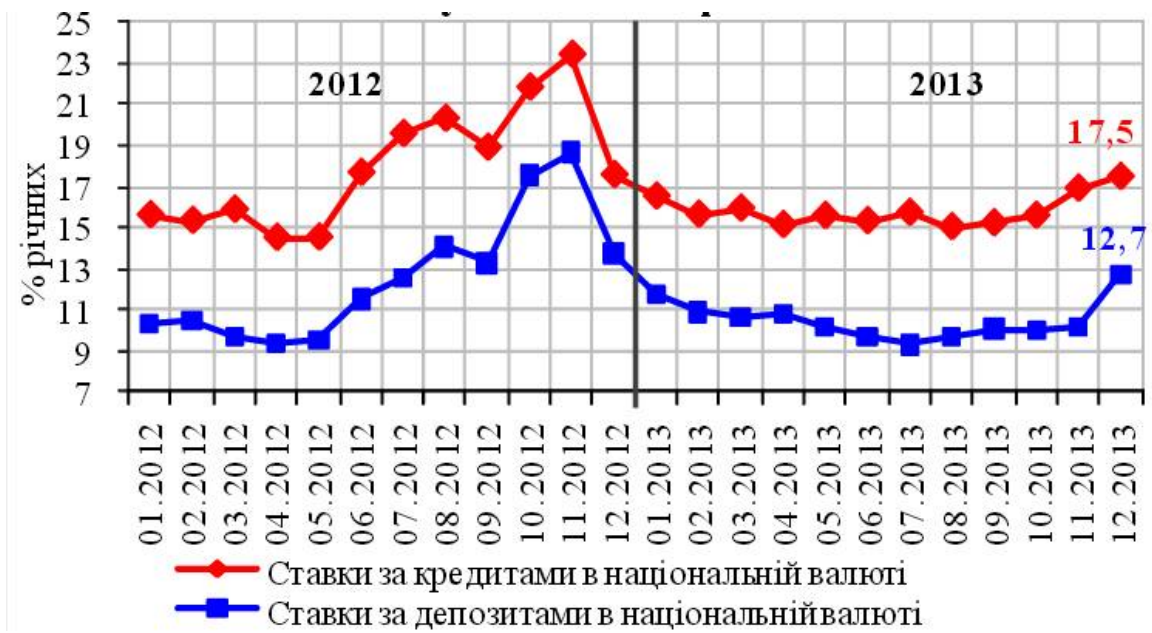
Джерело: [137, с. 49].

Рис. М.3. Процентні ставки за кредитами (без урахування овердрафту) у 2008-2009 роках

Джерел: [138, с. 56].

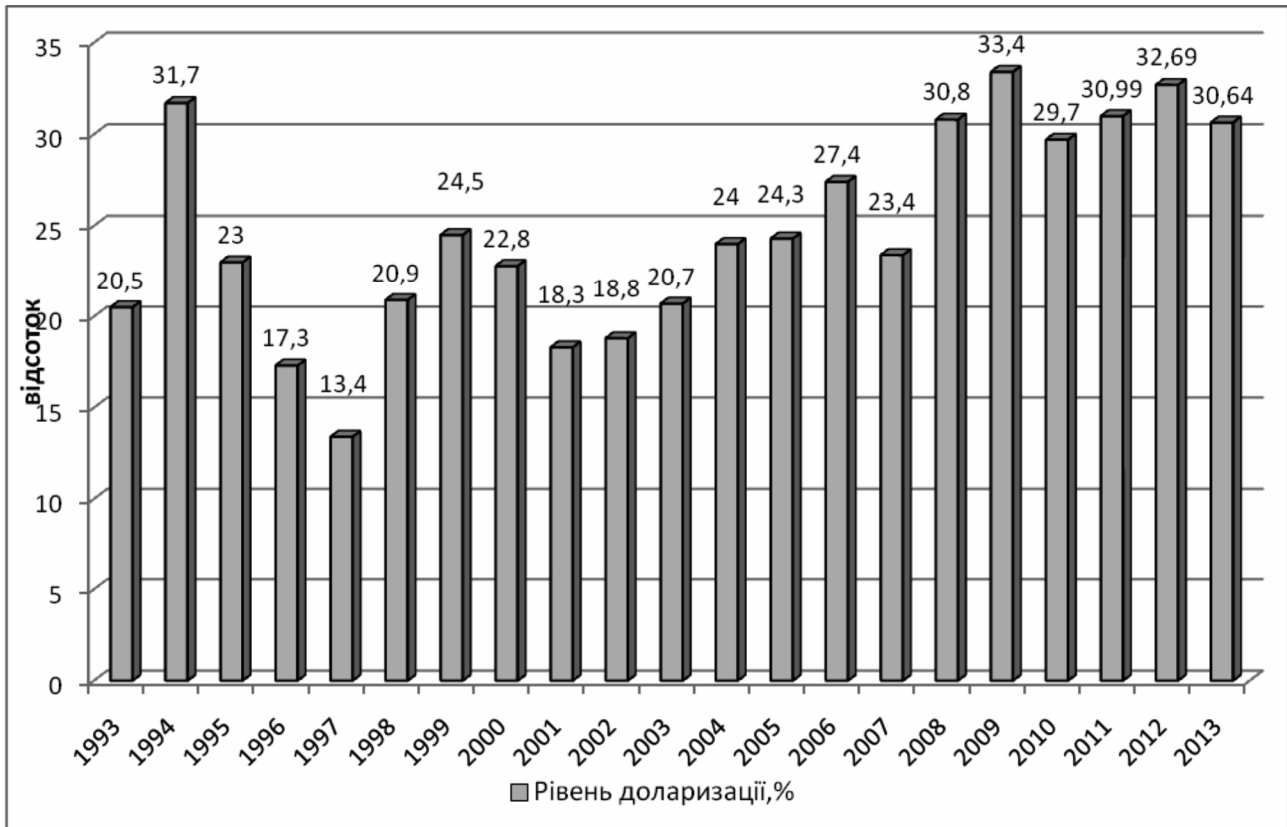
Рис. М.4. Процентні ставки за кредитами (без урахування овердрафту) у 2010-2012 роках

Джерел: [367, с. 16].

Рис. М.5. Середньозважені процентні ставки за кредитами та депозитами у 2012-2013 роках

Додатки Н Додаток Н.1

Джерело: складено за матеріалами [137; 171; 174; 138; 365]

Рис. Н.1. Динаміка доларизації економіки України у 1993-2013 роках

Додаток Н.2

Таблиця Н.1

Заходи щодо мінімізації рівня доларизації вітчизняної економіки

Заходи щодо мінімізації рівня доларизації вітчизняної економіки	На рівні держави потрібно:	
	<ul style="list-style-type: none"> • вдосконалити економічну політику макроекономічної збалансованості, продовжити і завершити структурні реформи; • узгодити монетарну та бюджетну політики, вдосконалити податкову систему, знизити й утримувати на низькому рівні інфляцію; • знизити рівень бюджетного дефіциту, проводити зважену політику державних запозичень; • скоротити дефіцит платіжного балансу, що покривається за рахунок надходжень іноземного капіталу; • стимулювати розвиток фінансових ринків та посилити ефективність фінансового посередництва; • розробити програми проектного фінансування, яке здійснювалось би за рахунок валютних ресурсів; • ліцензійні вимоги щодо розміру статутного капіталу підприємств України встановлювати лише у валюті України, а не в євро, що теж сприятиме зменшенню негативного впливу курсових коливань на право здійснення ними відповідних видів ліцензованої діяльності. 	
	На рівні Національного банку потрібно:	
	у монетарній системі:	у банківській системі:
	<ul style="list-style-type: none"> • стабілізувати валютний курс гривні; • визначитися із методикою визначення валютного курсу, яка б відповідала ринковим вимогам та потребам реального часу; • сприяти зниженню темпів інфляції шляхом зменшення участі НБУ на валютному ринку; • здійснювати обґрунтовану лібералізацію руху капіталів шляхом надання дозволу комерційним банками розміщувати кошти на міжнародних грошових ринках, з метою зменшення участі регулятора на міжбанківському валютному ринку; • сприяти розвитку альтернативних банківським депозитам фінансових інструментів. 	<ul style="list-style-type: none"> • заборонити валютні розрахунки між резидентами та між резидентами і нерезидентами на внутрішньому ринку; • розробити рекомендаційні заходи щодо зниження комерційними банками відсоткових ставок за валютними депозитами, оскільки пряма заборона на відкриття валютних депозитів вестиме до зростання обігу готівкової іноземної валюти, а отже, посилення доларизації та тінізації економіки; • врегулювати процеси доларизації пасивів та активів банківських установ, стимулювати залучення іноземної готівки, що знаходиться за межами банківської системи та подальшого її вкладання у перспективні інноваційні програми державного розвитку; • заборонити споживче кредитування у валюті у разі відсутності документального підтвердження отримання доходів у валюті позичальником; • запровадити відповідні норми пруденційного нагляду, що сприятимуть підвищенню відповідальності комерційних банків за взяті на себе ризики із усунення наявних строкових і валютних дисбалансів у банківській системі: посилення ролі обов'язкових економічних нормативів, резервних вимог і валютного регулювання у вирішенні проблем доларизації економіки.

Джерело: складено авторами самостійно.

Додатки П
Додаток П.1

Таблиця П.1

Динаміка розвитку банківської системи України
у 1992-2004 роках

Показник	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Кількість банків за реєстром	133	211	228	230	229	227	214	203	195	189	182	179	181
Кількість банків, які мають ліцензію на здійснення банківських операцій	–	–	220	220	210	188	189	178	153	152	157	150	160
з них банки з іноземним капіталом	–	–	12	12	14	22	28	30	31	31	20	19	19
в тому числі зі 100 % іноземним капіталом	–	–	1	1	2	6	9	8	7	6	7	7	7
Кількість банків, які мають ліцензію на здійснення валютних операцій	–	–	115	134	146	157	161	153	149	149	153	156	158
Кількість інших фінансово-кредитних установ, які мають ліцензію на здійснення валютних операцій	–	–	–	4	2	2	2	1	1	1	1	1	1
Кількість банків, у яких відкликано ліцензії на здійснення валютних операцій у зв'язку з порушенням банківського законодавства	3	1	–	7	26	5	9	–	9	3	1	5	4
Кількість банків, у яких зупинено або припинено здійснення валютних операцій	–	–	–	–	–	–	–	–	46	9	12	46	40

**Динаміка розвитку банківської системи України
у 2005-2014 роках**

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	01.05.2013	01.02.2014
Кількість банків за реєстром	186	193	198	198	197	194	198	176	177	181
Кількість банків, які мають ліцензію на здійснення банківських операцій	165	170	175	184	182	176	176	175	175	181
з них банки з іноземним капіталом	23	35	47	53	51	55	53	53	53	49
в тому числі зі 100 % іноземним капіталом	9	13	17	17	18	20	22	22	22	19
Кількість банків, які мають ліцензію на здійснення валютних операцій	162	167	175	182	181	176	...	...	...	...
Кількість інших фінансово-кредитних установ, які мають ліцензію на здійснення валютних операцій	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Кількість банків, у яких відкликано ліцензії на здійснення валютних операцій у зв'язку з порушенням банківського законодавства	1	5	2	1	8	9	...	...	...	...
Кількість банків, у яких зупинено або припинено здійснення валютних операцій	12	8	8	6	4	1	...	...	...	...

Джерело: складено за матеріалами [118-133].

Додаток П.2

Таблиця П.2.1

Банки з іноземним капіталом за станом на 01.02.2009 року

№ п/п	Назва банку	Акціонери	Частка акцій, що належить нерезидентам, %	Група	№ п/п	Назва банку	Акціонери	Частка акцій, що належить нерезидентам, %	Група
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	ОТП Банк	OTP Bank (Угорщина)	100	I	27	Універсал банк	EFG Eurobank (Греція)	99,3	II
2	ВТБ	Внешторгбанк (РФ)	100	I	28	БГ банк	Bank of Georgia (Грузія)	98,7	IV
3	Сведбанк (ТАС-Комерцбанк)	Swedbank AB (Швеція)	100	I	29	Факторіал банк	Skandinaviska Enskilda Banken AB (Швеція)	98,4	III
4	Кредитпром-банк	Homertron Trading Ltd, Fintest Holding Ltd (Ірландія, Кіпр)	100	II	30	Кредобанк	PKO Bank Polski (Польща)	98,2	II
5	Унікредит-банк	UniCredit Group (Італія)	100	II	31	Морський транспортний банк	Marfin Popular Bank (Кіпр)	97,7	III
6	Ерсте банк	Erste Bank AG (Австрія)	100	II	32	Енергобанк	Национальная резервная корпорация (РФ)	96,2	IV
7	Правекс-банк	Intesa Sanpaolo (Італія)	100	II	33	Райффайзен банк Аваль	Raiffeisen International Bank Holding (Австрія)	95,9	I
8	ІНГ Банк Україна	ING Bank N.V. (Нідерланди)	100	II	34	Укрсоцбанк	UniCredit Group (Італія)	95	I
9	Сіті банк	Citigroup (США)	100	II	35	Банк Кіпру	Bank of Cyprus (Кіпр)	95	IV
10	Сведбанк Інвест (ТАС-інвестбанк)	Swedbank AB (Швеція)	100	II	36	Кредитвест-банк	Altinbas Holding Anonim Sirketi (Туреччина)	95	IV
11	Каліон банк	Credit Agricole S.A. - Calyon (Франція)	100	II	37	Профінбанк	Societe Generale (Франція)	94,8	IV
12	Сбербанк Росії	Сбербанк Росії (РФ)	100	II	38	Плюс банк	Getin Holding S.A (Польща)	91	IV
13	Кредит-Дніпро	Brancroft Enterprises Limited (Кіпр)	100	III	39	Надра	Novartik Trading Ltd & Manmade Enterpr. Ltd, (Кіпр)	90,1	I
14	Індустріально-експортний банк	Credit Agricole S.A. - Calyon (Франція)	100	III	40	Рада банк	КИТ Финанс (РФ)	90	IV
15	Банк Ренесанс	RCF Europe B.V. (Нідерланди)	100	III	41	Укрінбанк	Bank Hapoalim (Ізраїль)	75,8	III
16	Платинум банк	IMB Group Public Limited (Кіпр)	100	IV	42	Промінвестбанк	Зовнішекономбанк (РФ)	75	I
17	Банк «Руский стандарт»	Русский стандарт (РФ)	100	IV	43	Банк Пертокоммерц-Україна	Петрокоммерц (РФ)	74,9	IV
18	Траст банк	Траст банк (РФ)	100	IV	44	Форум	Commerzbank Aktiengesellschaft (Німеччина)	60	I

Продовження табл. П.2.1

19	Альфа-банк	Альфа – груп, ABH Ukraine Limited (РФ – Кіпр)	99,9	I	45	ПроКреди т банк	ProCredit Holding (Німеччина)	60	IV
20	Кредит Європа банк	Credit Europe Bank N.V (Голандія)	99,9	III	46	Львів	Vostock Holdings ehf. та Hraunbjarg ehf. (Ісландія)	52,07	IV
21	БМ Банк	Банк Москви (РФ)	99,9	III	47	Укрсиббан к	BNP Paribas S.A. (Франція)	50,07	I
22	Хоум кредит банк	Skandinaviska Enskilda Banken AB (Швеція)	99,7	III	48	Київська Русь	Sharp Arrow Holding Ltd (Кіпр)	51	III
23	СЕБ банк	Skandinaviska Enskilda Banken AB (Швеція)	99,7	III	49	Віейбі банк	ТВІН Financial Services Group (Нідерланди)	48,8	II
24	Фольксбанк	Volksbank International AG (Австрія)	99,7	III	50	Укрбудінв естбанк	Aspra Finanz Holding AG (Швейцарія)	47,7	IV
25	ПРЕУС банк МКБ	Piraeus Bank (Греція)	99,6	III	51	Мегабанк	Bank Austria Creditanstalt (Австрія)	12,8	III
26	Приватінвест	PPF Group (Чехія)	99,6	IV					

Джерело: складено за матеріалами [219].

Таблиця П.2.2

Банки з іноземним капіталом за станом на 01.01.2014 року

№ п/п	Назва банку	Країна походження капіталу	Частка акцій, що належить нерезидентам, %	Група	№ п/п	Назва банку	Країна походження капіталу	Частка акцій, що належить нерезидентам, %	Група
1	Альфа-банк	Кіпр, РФ	100	I	26	Марфін банк	Кіпр	99,8813	IV
2	Сбербанк Росії	РФ	100	I	27	Кредобанк	Польща	99,5655	III
3	ОТП Банк	Угорщина	100	II	28	Ідея Банк	Польща	99,0604	IV
4	ІНГ Банк Україна	Нідерланди	100	II	29	Профінбанк	Франція	98,1003	IV
5	Банк Кредит-Дніпро	Кіпр	100	II	30	Промінвест банк	РФ	97,8502	I
6	Правекс-банк	Італія	100	III	31	Банк Пертокоммерц-Україна	РФ	96,4835	IV
7	Сіті банк	США	100	III	32	Райффайзен банк Аваль	Австрія	96,3658	I
8	ДіВібанк	Кіпр	100	III	33	Форум	Німеччина	96,0635	II
9	Платинум банк	Кіпр	100	III	34	Банк Надра	Австрія	89,9659	I
10	Банк «Руский стандарт»	РФ	100	III	35	Енергобанк	РФ, Кіпр	89,5879	IV
11	Прокредитбанк	Німеччина Британія	100	IV	36	Західкомбанк	Британія	51,0	IV
12	БМ Банк	РФ	100	IV	37	БТА Банк	Казахстан	49,9863	II
13	АСТРА БАНК	Греція	100	IV	38	Укрбудінвест банк	Швейцарія	37,1445	IV
14	Дойчебанк ДБУ	Німеччина	100	IV	39	Експобанк	Кіпр	34,1852	III
15	Кредит Європа банк	Нідерланди	100	IV	40	Дельта банк	США	30,1088	I
16	СЕБ корпоративний банк	Швеція	100	IV	41	Укрсоцбанк	Австрія	26,2693	I
17	Банк «Траст»	РФ	100	IV	42	Приватбанк	Кіпр	24,99	I
18	Кредитвест банк	Туреччина	100	IV	43	Банк Кіпру	Кіпр	22,7853	IV
19	Банк ЮНІСОН	Кіпр	100	IV	44	Банк «Народний капітал»	Швеція	20,4633	IV
20	Укрсіббанк	Франція Британія	99,9995	I	45	Фідобанк	Кіпр	20,0	II
21	Креді Агріколь Банк	Франція	99,9955	II	46	Банк Перший	Грузія	19,395	IV
22	ПРЕУС банк МКБ	Греція	99,9873	IV	47	Банк Національний Кредит	РФ	19,076	IV
23	ВТБ	РФ	99,9737	I	48	Віейбі банк	Кіпр, РФ	17,31	II
24	Універсал банк	Нідерланди	99,9645	II	49	Мегабанк	Німеччина	15,0	III
25	ВіЕс банк	Австрія	99,9230	IV					

Джерело: складено за матеріалами [368].

Додаток ПЗ

Таблиця П.3.1

Показники діяльності банків за станом на 01 жовтня 2009 року

Активи банків України за станом на 01.10.2009												
Кошти в інших банках					Кредити та заборгованість клієнтів				Загальні активи			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	%
Банки з іноземним капіталом	26 398 112	22 214 945	84,15	415 304 574	162 123 461	127 280 996	289 404 457	69,68	480 432 776	299 142 328	62,27	
Банки зі 100 % вітчизняним капіталом	22 599 191	15 653 200	69,26	332 506 885	58 433 568	53 972 875	170 840 011	51,38	409 525 757	152 411 369	37,22	
Усього по системі банків	46,12	41,34		44,47	26,49	29,78	37,12		46,02	33,75		
Усього по системі банків	48 997 303	37 868 145	77,29	747 775 459	220 557 029	181 253 871	460 244 468	61,55	889 958 533	451 553 697	50,74	
Зобов'язання банків України за станом на 01.10.2009												
Кошти в інших банках			Кошти юридичних осіб				%		Кошти юридичних осіб на вимогу			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	%
Банки з іноземним капіталом	184 269 988	156 751 499	85,07	67 110 004	30 340 960	45,21	36 363 176	28,55	10 381 411	10 381 411	28,55	
Банки зі 100 % вітчизняним капіталом	111 014 704	34 933 018	31,47	78 741 037	39 745 532	50,47	34 396 336	47,55	16 356 907	16 356 907	47,55	
%	37,59	18,22		53,99	56,71		48,61		61,17			
Усього по системі банків	295 284 692	191 684 517	64,92	145 851 041	70 086 492	48,05	70 759 512	37,79	26 738 318	26 738 318	37,79	

Продовження табл. 3.1

	Кошти фізичних осіб		Кошти фізичних осіб на вимогу		Загальні зобов'язання	
	усього	у т.ч. в іноземній валюті	усього	у т.ч. в іноземній валюті	усього	у т.ч. в іноземній валюті
Банки з іноземним капіталом	91 226 197	54 393 276	24 662 239	12 800 112	430 474 720	350 713 751
Банки зі 100 % вітчизняним капіталом	113 207 075	56 252 212	23 501 678	631 543	34 515 796	12 7673 562
%	55,38	50,84	48,79	33,27	44,24	26,69
1	2	3	5	6	8	9
Усього по системі банків	204 433 272	110 645 488	48 163 917	19 181 655	771 990 516	478 387 373
Капітал банків України за станом на 01.10.2009 р.						
	Статутний капітал		Прибуток/ збиток минулих років		Усього власного капіталу	
Банки з іноземним капіталом	36 436 597		-86 346	-10 158 084	48 783 564	4 792 55 282
Банки зі 100 % вітчизняним капіталом	67 921 786		794 315	-10 785 821	69 184 454	410 703 251
%	65,09		112,2	54,49	58,65	46,15
Усього по системі банків	104 358 383		707 969	-20 943 905	117 968 018	889 958 533
Фінансові результати діяльності банків України за станом на 01.10.2009 р.						
	Результати від торгівлі іноземною валютою		Результати від переоцінки іноземної валюти		Чистий прибуток/ збиток банку	
Банки з іноземним капіталом	2 060 502		1 032 558		-10 159 461	
Банки зі 100 % вітчизняним капіталом	273 651		207 677		-10 784 444	
Усього по системі банків	11,72		16,74		51,49	
	2 334 153		1 240 235		-20 943 905	

Джерело: розраховано автором за матеріалами [218, 219].

Показники діяльності банків за станом на 01 жовтня 2009 року

	Активи банків України за станом на 01.10.2009														
	Кошти в інших банках			Кредити та заборгованість клієнтів				Загальні активи							
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11					
1															
Банки з іноземним капіталом	26 398 112	22 214 945	84,15	415 304 574	1 162 234 461	1 275 230 996	1 084 414 557	288 414 557	480 432 776	299 142 328	69,68				
Банки зі 100 % вітчизняним капіталом	22 599 191	15 553 200	69,26	332 506 885	1 533 568	1 559 2875	170 840 111	170 840 111	409 525 757	152 211 369	51,38				
Усього по системі банків	48 997 303	37 868 145	77,29	747 775 459	2 220 557 029	2 297 2875	460 244 468	460 244 468	889 958 533	451 553 697	61,55	46,02	33,75	50,74	
Зобов'язання банків України за станом на 01.10.2009															
1	Кошти в інших банках			Кошти юридичних осіб			Кошти юридичних осіб на вимогу								
	усього	у т.ч. в іноземній валюті	%	усього	у т.ч. в іноземній валюті	%	усього	у т.ч. в іноземній валюті	усього	у т.ч. в іноземній валюті	%				
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12				
Банки з іноземним капіталом	184 269 988	156 751 499	85,07	67 110 004	30 340 960	45,21	36 363 176	10 381 411	16 356 907	61,17	28,55				
Банки зі 100 % вітчизняним капіталом	111 014 704	34 933 018	31,47	78 741 037	39 745 532	50,47	34 396 336	16 356 907	16 356 907	61,17	47,55				
%	37,59	18,22		53,99	56,71		48,61	61,17	61,17						
Усього по системі банків	295 284 692	191 684 517	64,92	145 851 041	70 086 492	48,05	70 759 512	26 738 318	26 738 318		37,79				

Продовження табл. П 3.1

	Кошти фізичних осіб		У т.ч. в іноземній валюті		%	Кошти фізичних осіб на вимогу		У т.ч. в іноземній валюті		%	Загальні зобов'язання		%
	усього	у т.ч. в іноземній валюті	усього	у т.ч. в іноземній валюті		усього	у т.ч. в іноземній валюті	усього	у т.ч. в іноземній валюті				
Банки з іноземним капіталом	91 226 197	54 393 276	24 662 239	12 800 112	59,62	12 800 112	430 474 720	350 713 751	51,9	430 474 720	350 713 751	81,47	
Банки зі 100 % вітчизняним капіталом	113 207 075	56 252 212	23 501 678	631 543	49,69	631 543	34 515 796	12 7673 562	27,15	34 515 796	12 7673 562	37,38	
%	55,38	50,84	48,79	33,27		33,27	44,24	26,69		44,24	26,69		
1	2	3	5	6	4	6	8	9	7	8	9	10	
Усього по системі банків	204 433 272	110 645 488	48 163 917	19 181 655	54,12	19 181 655	771 990 516	478 387 373	39,83	771 990 516	478 387 373	61,97	
Капітал банків України за станом на 01.10.2009 р.													
	Статутний капітал			Прибуток/ збиток років		Прибуток/ збиток поточного року		Усього власного капіталу		Усього пасивів			
Банки з іноземним капіталом	36 436 597			-86 346		-10 158 084		48 783 564		4 792 55 282			
Банки зі 100 % вітчизняним капіталом	67 921 786			794 315		-10 785 821		69 184 454		410 703 251			
%	65,09			112,2		54,49		58,65		46,15			
Усього по системі банків	104 358 383			707 969		-20 943 905		117 968 018		889 958 533			
Фінансові результати діяльності банків України за станом на 01.10.2009 р.													
	Результати від торгівлі іноземною валютою			Результати від переоцінки іноземної валюти		Чистий прибуток/ збиток банку							
Банки з іноземним капіталом	2 060 502			1 032 558		-10 159 461							
Банки зі 100 % вітчизняним капіталом	273 651			207 677		-10 784 444							
%	11,72			16,74		51,49							
Усього по системі банків	2 334 153			1 240 235		-20 943 905							

Джерело: розраховано автором за матеріалами [218, 219].

Показники діяльності банків за станом на 01 січня 2014 року

Активи банків України												
	Кошти в інших банках			Кредити та заборгованість юридичних осіб			Кредити та заборгованість фізичних осіб			Загальні активи		
	усього	у т.ч. в іноземній валюті	%	усього	у т.ч. в іноземній валюті	%	усього	у т.ч. в іноземній валюті	%	усього	у т.ч. в іноземній валюті	%
Банки з іноземним капіталом (96-100%)	4 088 702	2 499 459	61,13	166 141 663	93 830 281	56,47	49 157 326	15 398 293	31,32	317 382 060	143 330 147	45,16
Усі банки з іноземним капіталом	11 270 815	8 993 840	79,79	361 843 605	150 248 896	41,52	118 699 029	36 888 866	31,07	720 310 138	300 333 625	41,69
Банки з вітчизняним капіталом	22 135 112	10 010 419	45,22	292 302 219	83 677 920	28,62	26 326 856	5 462 830	20,75	557 198 513	169 877 499	30,48
%	66,26	52,67		44,68	35,77		18,14	12,89		43,61	36,12	
Усього по банківській системі	33 405 926	19 004 259	56,88	654 145 824	233 926 816	35,76	145 082 122	42 351 695	29,19	1 277 508 651	470 211 125	36,80
Зобов'язання банків України												
	Кошти в інших банках			Кошти юридичних осіб			Кошти юридичних осіб на вимогу					
	усього	у т.ч. в іноземній валюті	%	усього	у т.ч. в іноземній валюті	%	усього	у т.ч. в іноземній валюті	%			
Банки з іноземним капіталом (96-100%)	61 813 664	53 412 712	86,40	77 556 934	28 745 427	37,06	42 014 673	14 269 366	33,96			
Усі банки з іноземним капіталом	113 570 975	76 384 388	67,25	142 111 708	49 354 330	34,72	77 782 437	24 234 272	31,15			
Банки з вітчизняним капіталом	95 282 936	23 626 843	24,79	118 910 151	33 626 910	28,27	59 558 854	19 757 835	33,17			
%	45,62	23,62		45,55	40,52		43,36	44,91				
Усього по банківській системі	208 853 911	100 011 231	47,88	261 021 859	82 981 240	31,79	137 341 291	43 992 108	32,03			

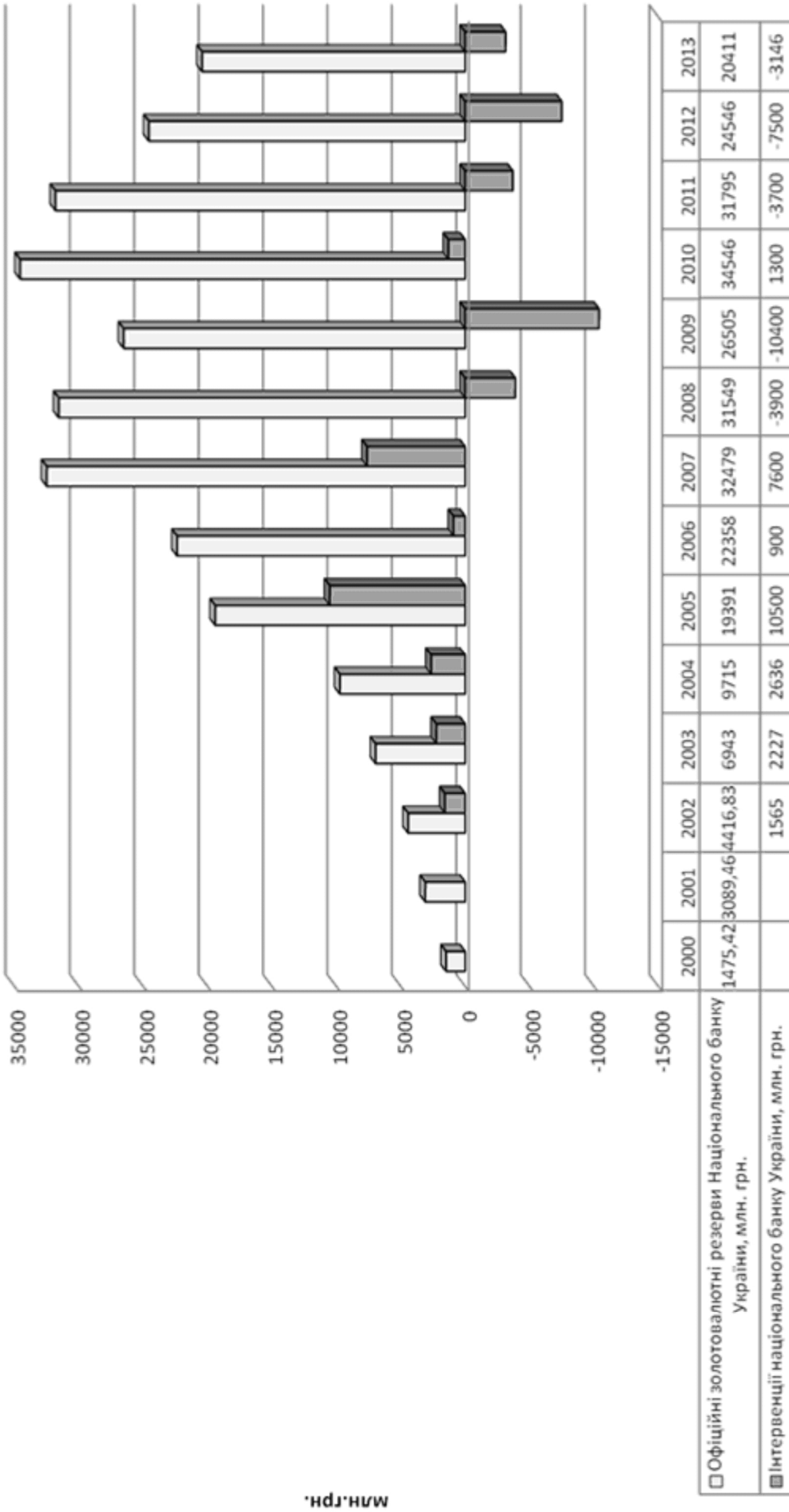
Продовження табл. П. 3.2

	Кошти фізичних осіб		Кошти фізичних осіб на вимогу		Загальні зобов'язання		%
	усього	У т.ч. в іноземній валюті	усього	У т.ч. в іноземній валюті	усього	У т.ч. в іноземній валюті	
Банки з іноземним капіталом (96-100%)	99 664 293	47 115 511	24 772 684	8 930 181	273 515 987	156 638 633	57,26
Усі банки з іноземним капіталом	270 986 528	121 270 523	52 781 893	14 980 986	630 916 039	320 036 902	50,72
Банки з вітчизняним капіталом	170 905 846	67 561 403	29 746 576	6 168 441	453 993 648	179 348 140	39,50
%	38,67	35,77	36,04	29,16	41,84	35,91	
Усього по банківській системі	441 892 374	188 831 927	82 528 470	21 149 427	1 084 909 687	499 385 041	46,03
Капітал банків України							
		Статутний капітал		Нерозподілений прибуток/непокритий збиток	Усього власного капіталу	Усього зобов'язань	
Банки з іноземним капіталом (96-100%)		48 187 272		-19 830 710	43 866 073	273 515 987	
Усі банки з іноземним капіталом		82 210 501		-21 747 955	89 394 099	630 916 039	
Банки з вітчизняним капіталом		101 767 954		-25 165 526	103 204 865	453 993 648	
%		55,31		53,64	53,58	41,84	
Усього по банківській системі		183 978 454		-46 913 481	192 598 964	1 084 909 687	
Фінансові результати діяльності банків України							
		Результат від операцій з іноземною валютою		Результати від переоцінки іноземної валюти	Чистий прибуток/ збиток банку		
Банки з іноземним капіталом (96-100%)		1 637 242		-61 702	-1 374 406		
Усі банки з іноземним капіталом		2 525 036		-160 419	948 901		
Банки з вітчизняним капіталом		-8 292		2 314	487 403		
%		0,32		1,46	33,93		
Усього по банківській системі		2 516 744		-158 104	1 436 304		

Джерело: розраховано за матеріалами [303]

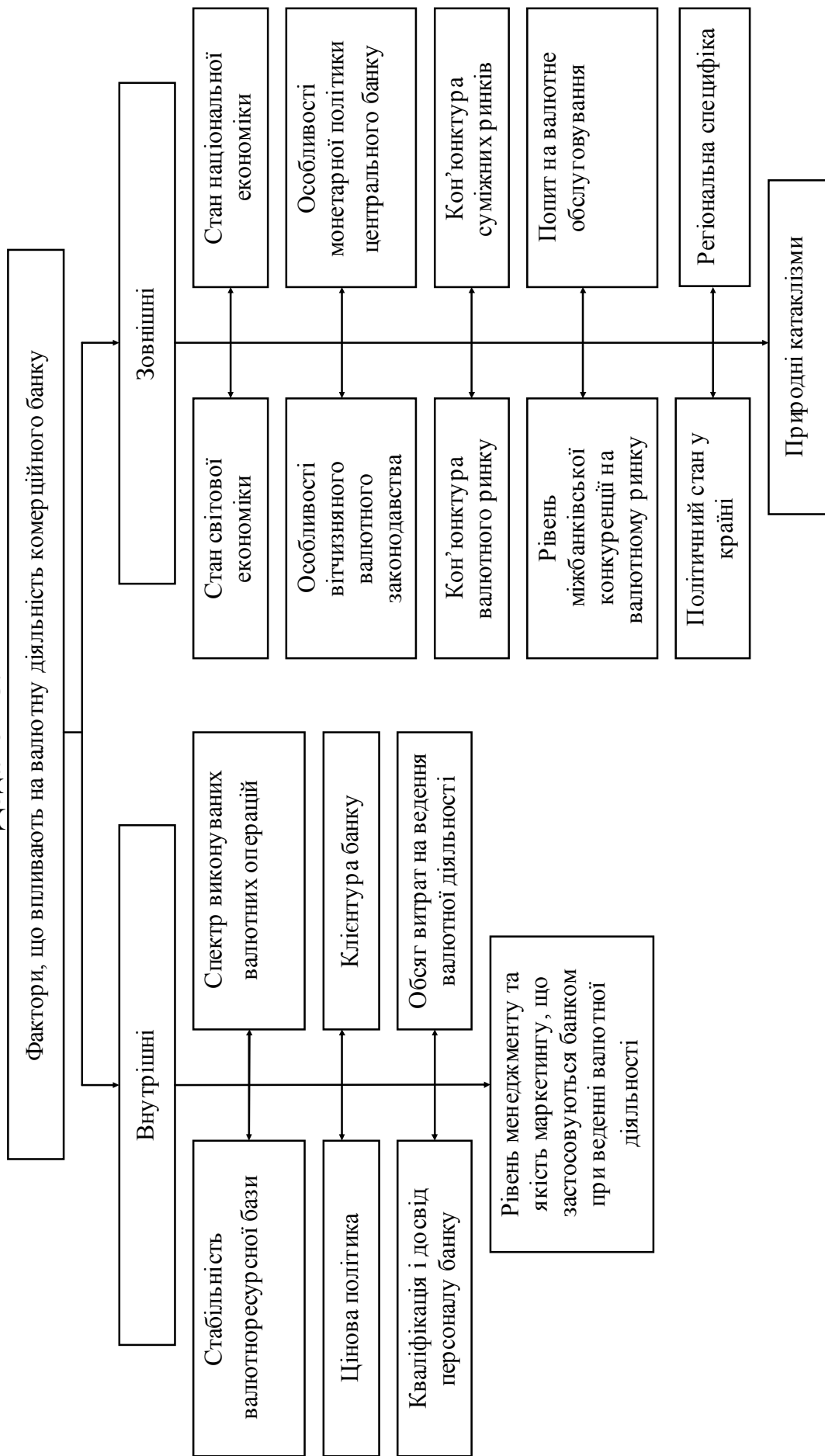
Додаток Р

Джерело: складено за матеріалами [121-130; 174; 175, с.74; 365].

Рис. Р.1. Динаміка золотовалютних резервів та інтервенцій Національного банку України

Додатки С Додаток С.1

Джерело: складено авторами самостійно.

Рис. С.1. Фактори, що впливають на валютну діяльність комерційного банку

Додаток С.2

Таблиця С.1

Зовнішні фактори впливу на валютну діяльність комерційного банку

№ за/п	Фактор	Характеристика та вплив
1	Стан світової економіки	Дані про стан світової економіки дозволяють спрогнозувати основні тенденції валютно-товарних та валютно-фінансових потоків, які в кінцевому результаті відіб'ються на особливостях функціонування валютних ринків, коливанні валютних курсів, особливостях розвитку операцій з організації міжнародних розрахунків, операцій із переміщення валютних капіталів тощо.
2	Стан економіки країни	Темпи зростання ВВП, ступінь відкритості національної економіки, продуктивність факторів виробництва, зміна умов торгівлі, обсяги зовнішньої заборгованості, рівень доларизації, темпи інфляції та інші соціальні показники, що безпосередньо впливають на динаміку валютного курсу, на темпи розвитку та розширення валютних операцій.
3	Напрямки грошово-кредитної та валютної політики Національного банку України	Зміни облікової ставки, нормативів валютної діяльності, проведення валютних інтервенцій, застосування ринкових чи адміністративних важелів впливу на валютний ринок, які в кінцевому підсумку забезпечуватимуть або стимулювання, або стримування (обмеження) валютної діяльності банківських установ.
4	Стан розвитку внутрішнього валютного ринку	Динаміка курсу національної валюти, наповнення ринку валютними ресурсами, стан розвитку різних сегментів ринку, а також тенденції розвитку банків-конкурентів, впливатимуть на ефективність та дохідність валютної діяльності банку.
5	Стан розвитку валютного законодавства країни	Узгодженість та чіткість вітчизняного валютного законодавства, а також його відповідність міжнародним принципам та нормам створюватиме правову базу для розширення та вдосконалення організації й регулювання валютних операцій.
6	Стан розвитку суміжних ринків	Особливості зовнішньоторговельної політики, стану розвитку фондового ринку та ринку деривативів; результати зовнішньоторговельних операцій впливають на коливання валютних курсів; особливості торговельної культури між країнами і їх вплив на розвиток форм міжнародних розрахунків; стан розвитку фондового ринку визначає тенденції у переливі капіталів – наповнення або формування нестачі валютних ресурсів на валютному ринку; тенденції ринку деривативів формуватимуть умови розвитку банківських строкових валютних операцій.
7	Політичні та природні фактори	Політичні новини та плітки, заяви урядів країн, військові конфлікти, форс-мажорні обставини тощо. Валютний ринок, у зв'язку з притаманною йому ризикованістю та спекулятивністю надзвичайно чутливий до політичної нестабільності, що позначається передусім на стабільності валютних курсів та особливостях руху міжнародних капіталів.

Джерело: складено авторами самостійно.

Додаток Т

Таблиця Т.1

Аналіз та оцінка валютної діяльності комерційного банку

№ за/п	Показник	Формула для розрахунку
1	Частка валютних активів (Чва)	$Чва = \frac{\text{Валютні активи}}{\text{Активи, всього}}$
2	Частка валютних зобов'язань (Чвз)	$Чвз = \frac{\text{Валютні зобов'язання}}{\text{Зобов'язання, всього}}$
3	Темпи зростання валютних активів (Тв.а.)	$Тв.а. = \frac{\text{ВА на кінець періоду}}{\text{ВА на початок періоду}}$
4	Темпи зростання валютних зобов'язань (Тв.з.)	$Тв.з. = \frac{\text{ВЗ на кінець періоду}}{\text{ВЗ на початок періоду}}$
5	Темпи приросту валютних активів (ΔТв.а.)	$\Delta Тв.а. = \frac{\text{ВА на кінець періоду} - \text{ВА на початок періоду}}{\text{ВА на початок періоду}} \times 100\%$
6	Темпи приросту валютних зобов'язань (ΔТв.з.)	$\Delta Тв.з. = \frac{\text{ВЗ на кінець періоду} - \text{ВЗ на початок періоду}}{\text{ВЗ на початок періоду}} \times 100\%$
7	Частка доходів від валютних операцій у величині загальних доходів банку (Чв.д.)	$Чв.д. = \frac{\text{Доходи від валютних операцій}}{\sum \text{Доходи, всього}}$
8	Коефіцієнт доходності валютних операцій (К)	$К = \frac{\text{Доходи від валютних операцій}}{\text{Середні валютні активи}}$
9	Коефіцієнт рентабельності валютних операцій (Рв.о.)	$Рв.о. = \frac{\text{Доходи від валютних операцій}}{\text{Валютні витрати}}$

Джерело: складено за матеріалами [272, с. 223, 224; 273, с. 223; 275, с. 112].

Додаток У

Таблиця У.1

Принципи побудови Механізму валютної діяльності малого банку

№ п/п	Принцип	Суть
1	Масштабної відповідності	Банк не повинен працювати у сферах зі значною економією на масштабах. Можна бути малим банком і бути рентабельним, якщо відмовитись, всупереч моді, від певних більш ризикових валютних операцій. Малі банки можуть також надавати перевагу тим видам операцій, що вимагають більше «розуму» аніж «мускулів».
2	Спеціалізації	Банк повинен бути спеціалізованим в наданні валютних операцій. Чим менший розмір банку, тим більшою повинна бути спеціалізація, проте вона не повинна бути вираженою, а оптимальною, що дозволить здійснювати або максимум валютних операцій для визначеного сегменту клієнтів, або ж лише деякі з них для широкого кола споживачів.
3	Гнучкості	Банк повинен бути гнучким. Гнучкість може забезпечуватись спроможністю банку до персоналізації та прискорення здійснення операцій. Основою гнучкості є висококваліфікований персонал банку, а також новітні технології, які водночас є чинниками концентрації і децентралізації.
4	Оптимальної ризикованості	Банк не повинен брати на себе занадто високий (необґрунтований) валютний ризик. Ризик повинен бути пропорційним не розміру банку, а його спроможності управляти ним (страхувати, хеджувати тощо).
5	Співробітництва	Банк повинен розвивати співробітництво. Чим менший банк, тим необхідніша для нього співпраця з вітчизняними та іноземними банками, і тим більшу обережність він повинен проявляти, з метою уникнення трансформації співробітництва у поглинання – втрату самостійності.
6	Оптимізації дохідності	Банк не повинен жертвувати маржею. Щоб вижити, малий банк повинен позиціонуватися на нішах із низькою еластичністю цін (плати за валютне обслуговування) і в жодному випадку не повинен жертвувати маржею, а для цього він повинен постійно вдосконалювати якість валютних операцій, при цьому не збільшувати своїх витрат.

Джерело: складено авторами самостійно.

Додаток Ф

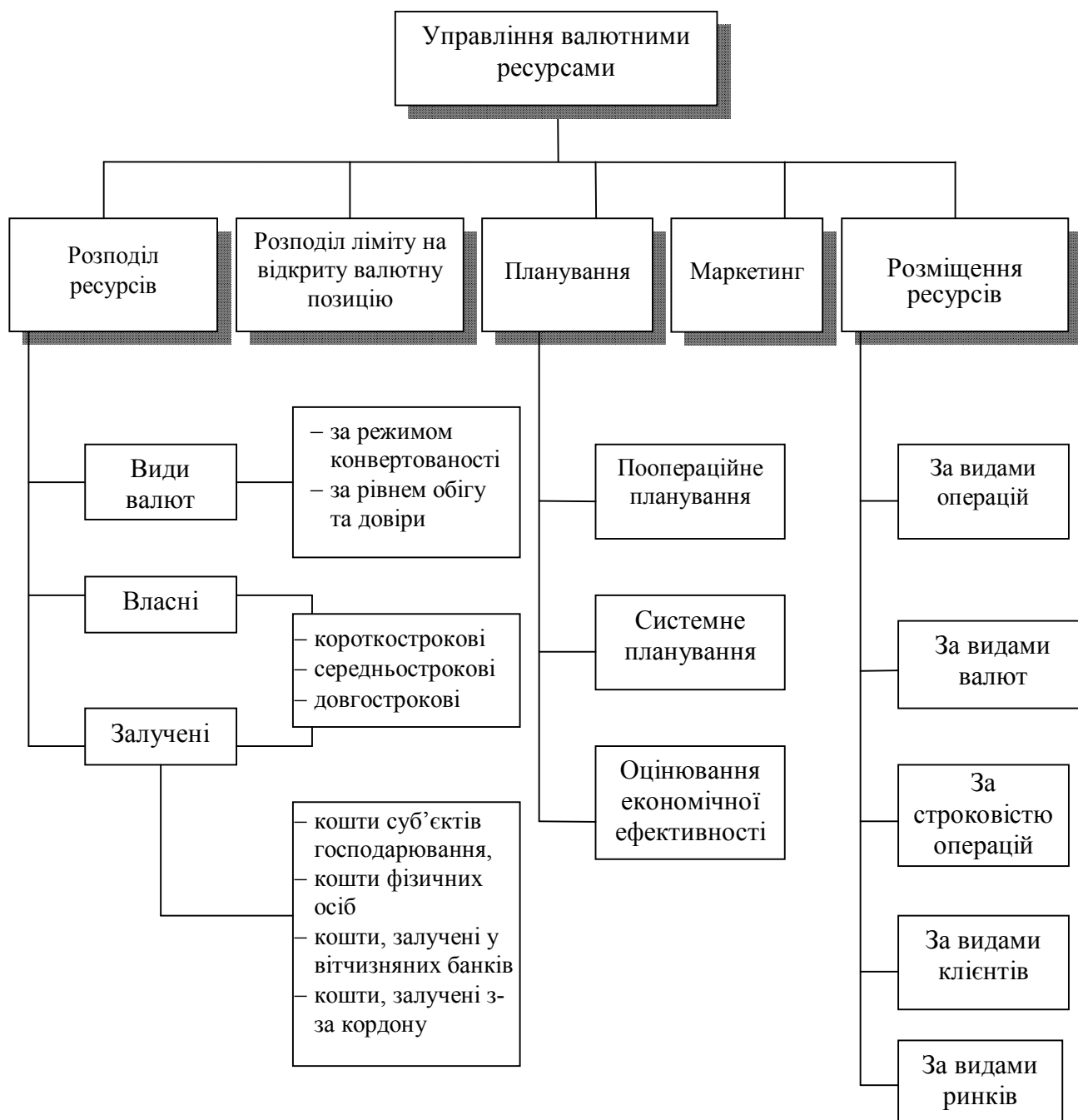
Таблиця Ф.1

Моделі валютного обслуговування клієнтів банком

№ п/п	Вид моделі	Характеристика
1	Модель управління відносин з клієнтами	Суть моделі полягає в організації таких відносин, які б забезпечували довгострокову та вигідну співпрацю банку з клієнтом. Ця модель передбачає комплексне обслуговування, наприклад, включаючи консультації та надання інформації про стан валютних ринків. Основною споживчою групою, яка могла б обслуговуватися за даною моделлю співпраці є VIP- клієнти, корпорації, тобто ті клієнти, що володіють високим фінансовим потенціалом. За умов реалізації даної моделі співпраці за кожним клієнтом закріплюється окремий працівник, який забезпечує виконання всіх побажань клієнта та забезпечує його співпрацю, у разі потреби, з фахівцями різних видів валютного обслуговування. А кінцевою метою є задоволення усіх побажань та потреб клієнта, щоб з часом стати його фірмовим банком. Вирішальним чинником успіху реалізації даної моделі є кваліфікація, компетентність та комунікабельність співробітника, що обслуговує клієнта.
2	Модель задоволення специфічних потреб клієнта	Модель спрямована на пропозицію клієнтам окремих видів чи підвидів валютних операцій та послуг, при цьому уникаючи цінової конкуренції. Дана модель розрахована на більш ширший сегмент валютного ринку, однак при цьому слід чітко визначити специфічні групи клієнтів і цілеспрямовано розробляти для них особливі валютні продукти. Відповідно, успіх даної моделі залежить від добору особливих валютних операцій, які є привабливими для клієнтів, від ретельності вивчення потреб клієнтів та рівня якості пропонованих валютних операцій.
3	Модель дисконтного брокера	Модель передбачає надання банком валютних операцій з високим ступенем стандартизації, що забезпечує високу ефективність. Чинниками успіху даної моделі є: постійне поліпшення структури витрат за рахунок ефекту масштабу, стандартизація пропонованих валютних операцій, агресивний маркетинг, чіткий розподіл функцій та обов'язків працівників валютних підрозділів тощо.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів [274, с. 216].

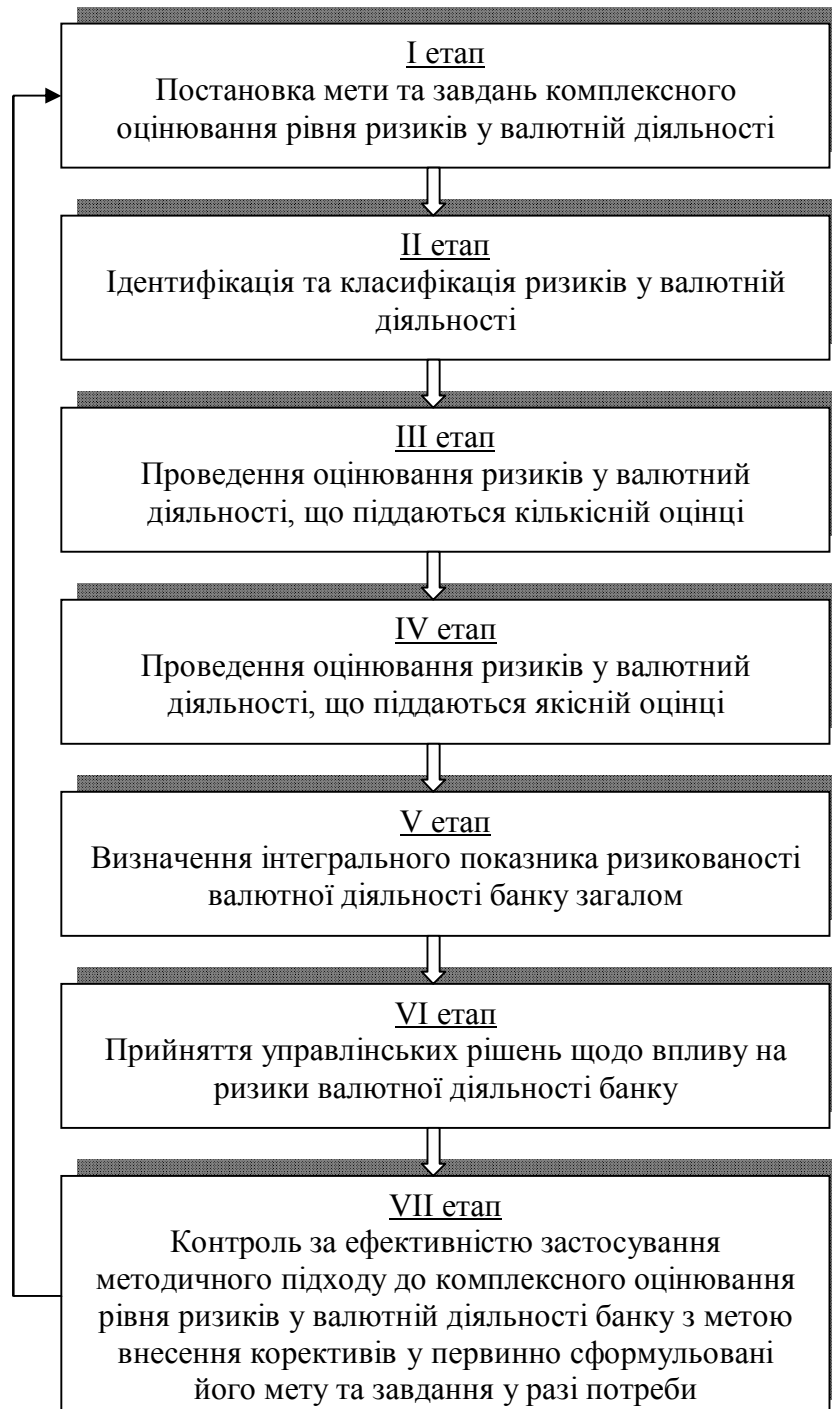
Додаток X

Джерело: складено авторами самостійно.

Рис. X.1. Управління валютними ресурсами комерційного банку

Додатки Ц Додаток Ц.1

Джерело: складено авторами самостійно.

Рис. Ц.1. Методичний підхід до комплексного оцінювання рівня ризиків у валютній діяльності банку

Додаток Ц.2

Таблиця Ц.1

Види ризиків, яким зазнає комерційний банк в процесі валютної діяльності

№ п/п	Вид ризику	Характеристика	Визначення	Способи мінімізації
1	Валютний ризик	<p>Імовірність понесення банком втрат через коливання валютних курсів і цін на банківські метали. Цей ризик виникає внаслідок незбалансованості активів і пасивів банку відносно кожної з валют і відносно кожного із банківських металів за термінами і сумами.</p>	<p>Ризики, що піддаються кількісному оцінюванню</p> $VAR_n = S \cdot \sqrt{\sum_{i=1}^n VAR_i^2 \cdot x_i^2 + \sum_{j=1}^k \sum_{i=1}^n VAR_i \cdot VAR_j \cdot x_i \cdot x_j \cdot \rho}$	<p>Диверсифікація валютних ресурсів банку; хеджування з допомогою опіонних операцій; визначення оптимальної структури загальної відкритої валютної позиції, що забезпечує мінімальний ризик; надання кредиту в одній валюті з умовою його погашення в іншій з урахуванням форвардного курсу, зафіксованого у кредитному договорі.</p>
2.	Кредитний ризик	<p>Імовірність неповернення позичальником отриманого кредиту в іноземній валюті та відсотків за ним в результаті фінансових ускладнень, фінансового краху чи шахрайства.</p>	$KP_{ед} = \frac{\sum_{j=1}^3 \sum_{i=1}^5 \left(1 - \frac{B_{ij}}{100}\right) \cdot K_{in e}}{\sum_{j=1}^3 \sum_{i=1}^5 K_{in e}}$	<p>Внутрішні: лімітування, диверсифікація, формування резервів; відношення оцінки кредитоспроможності та наявності валютних доходів позичальника. Зовнішні: відношення процесів використання застави, гарантії, страхування.</p>
3.	Ризик ліквідності	<p>Міра (ступінь) невизначеності щодо спроможності банку забезпечити своєчасне виконання валютних зобов'язань перед клієнтами шляхом повернення валютних активів у валютні кошти (готівку). Цей ризик є похідним від ризиків, пов'язаних із активними та пасивними валютними операціями банку.</p>	$PL_{ед} = \frac{B_{ед}}{B_{ед} + B_{па}}$	<p>Збалансування активів і пасивів банку за сумами, строками та видами валют.</p>

Продовження табл. Ц. 1

1	2	3	4	5
4.	Відсотковий ризик	Імовірність понесення банком втрат від валютної діяльності через несприятливі зміни відсоткових ставок. Цей вид ризику є наслідком незбалансованості валютних активів та пасивів з плаваючою відсотковою ставкою.	$IR = \frac{ GAP_{(t)} + A}{A} \cdot 100\%$	Управління гелом, імунізація валютного портфеля банку; застосування похідних інструментів з метою обумовлення у дог оворі фіксованих чи плаваючих відсоткових ставок; вдоволення відсоткової політики банку; страхування
5.	Операційний ризик	Імовірність понесення банком втрат від валютної діяльності внаслідок помилок персоналу; недотримання процедур виконання операцій; неадекватної організації самих процедур виконання валютних операцій; застосування неадекватних моделей оцінки ризику, свідомого порушення лімітів та резервів під валютні операції; збою комп'ютерних систем та програмного забезпечення тощ.	$EL_{\psi} = \frac{\sum_{i=1}^n A_i \cdot GL_i}{\sum_{i=1}^n \gamma_{\psi}}$	Адекватна організація процесу ведення валютної діяльності; запобігання несанкціонованій та спекулятивній торгівлі валютною, використання якісних моделей оцінки, прогнозування, управління валютними операціями та пов'язаними з ними ризиками; забезпечення якісного функціонування програмного забезпечення, комунікаційних, інформаційних систем і банківських технологій; підвищення кваліфікаційного рівня фахівців з валютного обслуговування, формування резервів для операційних ризиків.
6.	Ринковий ризик	Імовірність понесення банком втрат від валютної діяльності внаслідок несприятливої кон'юнктури валютного ринку, зміни макроекономічних показників (рівня інфляції, стану платіжного балансу, рівня валютизації економіки, стану розвитку реального сектору економіки, рівня зайнятості та купівельної спроможності клієнтів).	$PP_{e.a.} = \frac{\sum_{i=1}^n \lambda_i \cdot q_i}{D_{e.a.}}$	На ринкові ризики банк не може вплинути безпосередньо, тому ефективне управління усіма іншими видами ризиків валютної діяльності сприятиме мінімізації чутливості банку до зовнішнього середовища та забезпечуватиме його відносно стабільний розвиток навіть за умов кризових ситуацій.
Ризики, що піддаються якісному оцінюванню				
7.	Стратегічний ризик	Імовірність понесення банком втрат внаслідок неправильного формування цілей валютної діяльності банку, неналежного ресурсного забезпечення їх реалізації, хибного підходу до управління ризиками валютної діяльності, що вестиме до звуження можливостей у розвитку банку та погіршення його позицій на валютному ринку.	Експерте оцінювання	Вдоволення оцінювання генерованих стратегічних цілей валютної діяльності банку; постійний моніторинг динаміки змін зовнішніх та внутрішніх передумов реалізації стратегії; вдоволення методів аналізування, прогнозування, стрес-тестування та сценарного моделювання розвитку валютного ринку та банку у ньому.

Продовження табл. Ц. 1

1	2	3	4	5
8.	Юридичний ризик	Імовірність понесення банком юридичних санкцій (штрафів, судових витрат, позбавлення волі виконавців чи керівника банку тощо) через недотримання вимог законодавчої та нормативно-правової бази, її зміни, а також через недостатнє розуміння та неоднозначне тлумачення законодавчих актів, що регулюють ведення валютної діяльності; через впровадження нових валютних операцій, зміну характеру існуючих та налагодження нових клієнтських відносин.	Експерте оцінювання	Зовнішні: ініціювання банком вирішення недовіреності чинних нормативно-правових актів, розроблення й впровадження нового валютного законодавства. Внутрішні: протидія відмиванню грошей та фінансуванню сумнівних проєктів; захист особистих даних та інформації; здійснення постійного моніторингу змін у законах та нормативно-правових актах вітчизняної та іноземної валютної юриспруденції.
9.	Ризик репутації	Імовірність понесення банком втрат в процесі валютної діяльності внаслідок зниження до нього довіри з боку клієнтів у наслідок невиконання ним своїх зобов'язань, поширення пліток про участь банку в різноманітних валютних аферах, що проявляються відпливом вкладів.	Експерте оцінювання	Вдосконалення якості валютного обслуговування клієнтів; забезпечення прозорості та підвищення рівня доступу до інформації про склад вищого керівництва банку, про стан та перспективи розвитку банку; здійснення системного моніторингу інформації у ЗМІ про банк, його основних клієнтів та партнерів, проведення «ревізії» репутації банку шляхом організації соціологічних досліджень серед клієнтів та суспільства загалом; формування позитивного іміджу; розробка плану дій на випадок загострення ризику втрати репутації та інформування громадськості щодо алгоритму подальших дій.
10.	Політичний ризик	Імовірність понесення банком втрат в процесі валютної діяльності внаслідок негативного впливу політичної ситуації в державі на його функціонування на валютному ринку.	Експерте оцінювання	Мінімізація причетності керівництва банку до політичних процесів у державі.

Джерело: складено авторами самостійно із використанням матеріалів [272; 273; 275-277; 280; 281].

Оцінювання ризиків валютної діяльності комерційного банку

		Визначення
№ за/п	Вид ризику	
1	2	3
1	Валютний ризик	$VAR_n = S \cdot \sqrt{\sum_{i=1}^n VAR_i^2 \cdot x_i^2 + \sum_{i=1}^n VAR_i \cdot x_i \cdot \rho}$ <p>де S – загальна відкрита валютна позиція банку в гривневому еквіваленті; VAR_i, – максимум можлива зміна курсу i-ої іноземної валюти щодо національної за період, протягом якого не може бути закрита валютна позиція; x_i – частка (питома вага) i-ої іноземної валюти у гривневому еквіваленті в загальній відкритій валютній позиції банку в гривневому еквіваленті; ρ – коефіцієнт кореляції між змінами курсів i-ої іноземної валюти щодо національної валюти; n – кількість видів i-ої іноземної валюти $i=1, \dots, n$</p> <p>Вище значення VAR_n свідчить про підвищення валютного ризику при здійсненні валютних операцій банком</p>
2	Кредитний ризик у валютній діяльності	$KР_{об} = \frac{\sum_{j=1}^3 \sum_{i=1}^5 \left(1 - \frac{B_{ij}}{100}\right) \cdot K_{име}}{\sum_{j=1}^3 \sum_{i=1}^5 K_{име}}$ <p>де B_{ij} – відсоток кредитів у іноземній валюті в загальному кредитному портфелі банку, що береться до розрахунку чистого кредитного ризику за окремою групою класифікованих валютних кредитних операцій ($i = \overline{1,5}$), залежно від строку кредитування ($j = \overline{1,3}$); $K_{име}$ – сукупна сума кредитів у іноземній валюті за окремою групою класифікованих валютних кредитних операцій ($i = \overline{1,5}$), залежно від строку кредитування ($j = \overline{1,3}$).</p> <p>Значення коефіцієнта може змінюватися в інтервалі $[0,2,1]$. Меншому значенню коефіцієнта відповідає менше значення ризику за операціями з валютного кредитування.</p>

1	2	3
3	Ризик ліквідності у валютній діяльності	$PL_{e,d} = \frac{B_{e,a}}{B_{c,a} + B_{m,a}}$ <p>$B_{e,a}$ – загальна вартість високоліквідних активів, виражених в іноземній валюті (валюта на рахунках банку, короткострокові валютні кредити);</p> <p>$B_{c,a}$ – вартість середньоліквідних активів, виражених в іноземній валюті (середньострокові валютні кредити);</p> <p>$B_{m,a}$ – загальна вартість малоліквідних активів, виражених в іноземній валюті (строкові валютні кредити та інвестиції, валютні деривативи, цінні папери в іноземній валюті, а також сумнівні строкові валютні кредити, дорогоцінні метали).</p> <p>Що більше значення $PL_{e,d}$, то більш ліквідними вважаються валютні активи.</p>
4	Відсотковий ризик у валютній діяльності	$BP_{e,d} = \frac{ GAP_{(t)} + A}{A} \cdot 100\%$ <p>де A – робочі активи банку, виражені в іноземній валюті;</p> $GAP_{(t)} = FA_{(t)} - FL_{(t)}$ <p>де $FA_{(t)}$ – активи у валюті, чутливі до зміни відсоткових ставок в період t;</p> $FL_{(t)}$ – пасиви у валюті, чутливі до зміни відсоткових ставок в період t . <p>Коли GAP дорівнює нулю – маржа банку стабільна, незалежно від коливань відсоткових ставок, а відсоток ризику є мінімальним і додатний, і від'ємний GAP надає банку можливість отримання більшої маржі, проте веде до підвищення рівня ризику.</p> <p>Мета уdraління GAP полягає в тому, щоб і величина, і вид (додатний чи від'ємний) GAP-у відповідали прогнозам зміни відсоткових ставок.</p>

1	2	3
5	Операційний ризик у валютній діяльності	$OP_{e.d.} = \frac{\sum_{i=1}^n B_i + \sum_{j=1}^n M_j}{A_{m.e.}}$ <p>де B_i – втрати по i-ому напрямку валютної діяльності внаслідок неналежної її організації та неналежного здійснення валютних операцій; M_j – упущені можливості по j-ому напрямку валютної діяльності внаслідок неналежної підготовки та непередбачуваних збоїв у її веденні; n – кількість напрямків валютної діяльності, що піддаються впливу операційних ризиків; $A_{m.e.}$ – активи банку виражені в іноземній валюті</p>
6	Ринковий ризик у валютній діяльності	$PP_{e.d.} = \frac{\sum_{i=1}^n x_i \cdot q_i}{D_{e.d.}}$ <p>де x_i – макроекономічні фактори; q_i – вагові коефіцієнти i-го макроекономічного фактора; n – кількість факторів; $D_{e.d.}$ – дохідність валютної діяльності</p>

Джерело: складено авторами самостійно.

Додаток Ц.4

Таблиця Ц.3

Сума рангів впливу і-го виду ризику, що підлягає якісному оцінюванню на валютну діяльність банку

Ризики	Експерти														Сума рангів (SR _i)
	1		2		3		4		5		6		7		
	Бали	Ранги	Бали	Ранги	Бали	Ранги	Бали	Ранги	Бали	Ранги	Бали	Ранги	Бали	Ранги	
Стратегічний ризик															
Юридичний ризик															
Ризик репутації															
Політичний ризик															

Джерело: складено авторами самостійно.

Додаток Ц.5

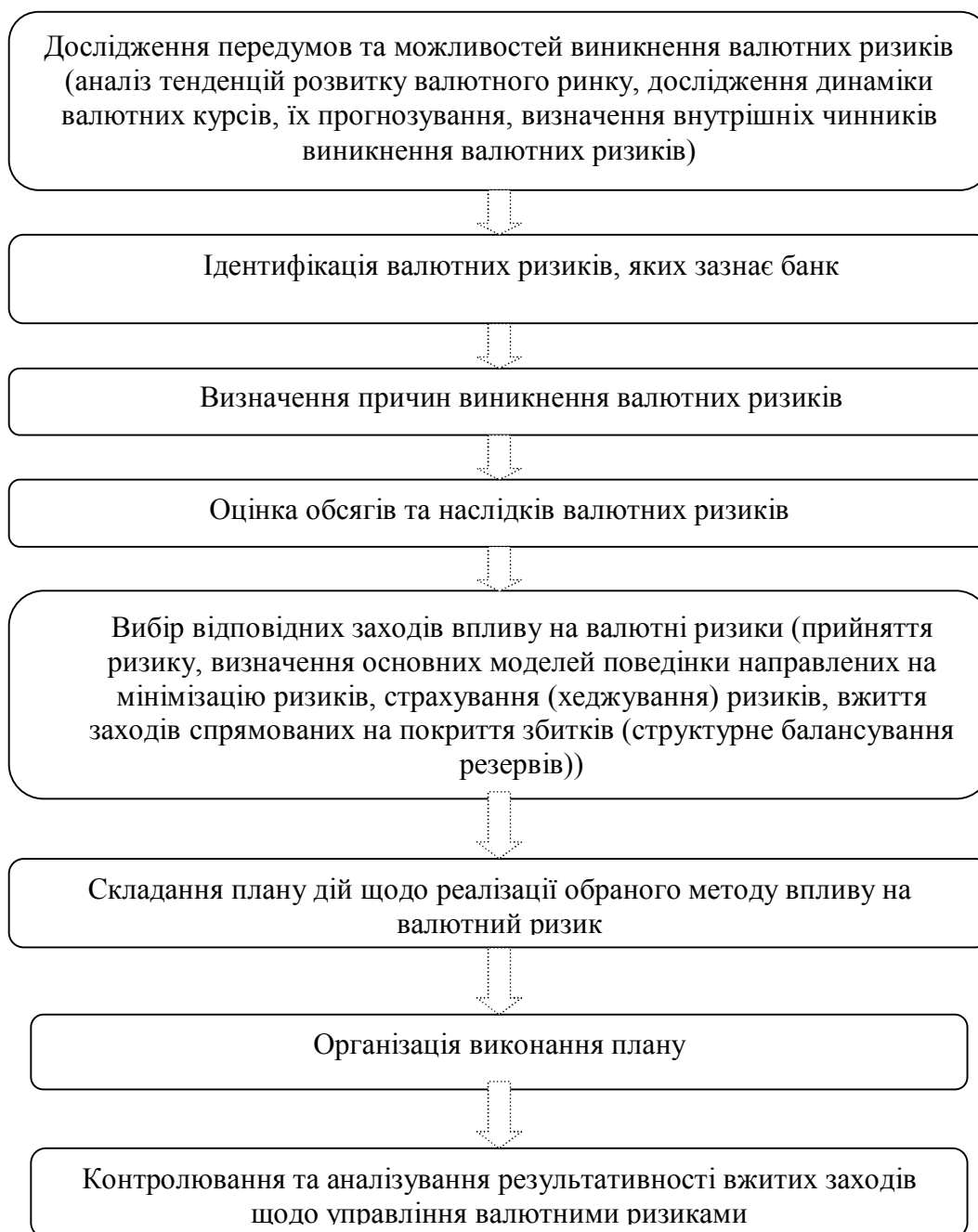
Таблиця Ц.4

Сума рангів впливу j-го виду ризику, що підлягає кількісному оцінюванню на валютну діяльність банку

Ризики	Експерти														Сума рангів (SR _j)
	1		2		3		4		5		6		7		
	Бали	Ранги	Бали	Ранги	Бали	Ранги	Бали	Ранги	Бали	Ранги	Бали	Ранги	Бали	Ранги	
Валютний ризик															
Кредитний ризик															
Ризик ліквідності															
Відсотковий ризик															
Операційний ризик															
Ринковий ризик															

Джерело: складено авторами самостійно.

Додаток Ц.6

Джерело: складено авторами самостійно.

Рис. Ц.2. Процес управління валютними ризиками

Додатки Ш
Додаток Ш.1

Таблиця Ш.1

Позитивний вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів на розвиток вітчизняного валютного ринку

Позитивний вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів на розвиток вітчизняного валютного ринку	наповнення місцевого валютного ринку валютними ресурсами та зниження залежності від внутрішньої обмеженості валютних коштів
	незначне здешевлення вартості валютних ресурсів, за умов стабільного валютного курсу та відсутності ажіотажного попиту на іноземну валюту
	розширення можливостей щодо ефективного розміщення капіталу, розширення масштабів проектного фінансування та прямих іноземних інвестицій
	встановлення та розширення відносин між національними та іноземними банками, що сприятиме здійсненню швидкого та якісного валютного обслуговування власних та клієнтських інтересів
	розширення доступу до міжнародних валютних ринків та ринків капіталів
	вдосконалення та розширення спектру виконуваних банками валютних операцій
	вдосконалення організаційних процесів у валютної діяльності: підвищення якості аналізування та прогнозування динаміки розвитку, підвищення якості управління ризиками, впровадження сучасних банківських технологій та міжнародного досвіду здійснення валютних операцій, підвищення стандартів та якості валютного обслуговування, вдосконалення корпоративного управління
	посилення конкуренції та підвищення ефективності функціонування банківських установ як головних учасників системи валютних відносин
	розвиток ринкової інфраструктури: розширення суб'єктного та кількісного складу учасників валютного ринку

Джерело: складено авторами самостійно.

Додаток Ш.2

Таблиця Ш.2

Основні напрямки негативних проявів надмірної інтеграції іноземного капіталу у вітчизняну банківську систему України

№ п/п	Сфера впливу	Характеристика прояву
1	2	3
1	Вітчизняні комерційні банки як суб'єкти валютних відносин	Тиск та погіршення конкурентоспроможності, порушення рівноправних умов діяльності, втрата найпривабливіших клієнтів та найвигідніших валютних операцій, а отже, послаблення їхніх позицій у валютній діяльності.
2	Валютний ринок	Швидкий ріст та переважання частки іноземних банків на ньому; ріст нестабільності внаслідок підвищеної вразливості фінансового сектору країни до світових валютно-фінансових криз, до постійних змін цін на міжнародних ринках позичкових капіталів; переважання операцій спекулятивного характеру та спекулятивних змін попиту і пропозиції іноземних валют; підвищення загрози відпливу капіталів за кордон та посилення волатильності валютних курсів; підвищення ризику залежного розвитку та нав'язування іноземними банками своїх правил гри в боротьбі за клієнта та витіснення вітчизняних банків з даного ринку.
3	Банківська система	Порушення рівноваги та спричинення тиску на вітчизняну банківську систему сильними гравцями міжнародного ринка; збільшення її залежності та вразливості до зовнішніх шоків, до коливань на світових валютно-фінансових ринках та у банківських системах країн походження іноземних банків, імовірно перенесення їхніх ризиків та тенденцій розвитку на вітчизняну банківську сферу; прихід іноземних банків, що не мають високих міжнародних рейтингів і до статнього обсягу капіталу; ризики банкрутства головного офісу іноземного банку; зниження довіри населення до банків; експансія іноземного капіталу та втрата національності внутрішньою банківською системою.
4	Національний банк України	Втрата суверенітету у проведених валютної та грошово-кредитної політики; ускладнення банківського нагляду та контролю за діяльністю іноземних банків та їхніх філій, що веде до послаблення контролю за банківською системою України. А це, в свою чергу, може послабити ефективність та дієвість регулятивних заходів у сфері валютної діяльності, направлених на забезпечення реалізації основних пріоритетів валютної та грошово-кредитної політик, тобто, означатиме втрату інструментів впливу на валютний ринок, без застосування яких неможливе регулювання економіки та забезпечення належного рівня економічної безпеки країни.

Продовження табл. Ш.2

1	2	3
5	Макроекономіка	<p>Здійснення вирішального впливу на характер та пріоритетні на прямки економічних перетворень в державі, нав'язування моделі деформованого розвитку, коли цілі іноземних банків не збігаються з соціально-економічними пріоритетами країни; контролювання найбільш ефективних сфер діяльності та недофінансування стратегічних галузей; залежність внутрішніх інвестиційних проєктів від зовнішніх чинників; кредитування не національної економіки, а закордонних держав, оскільки іноземні банки можуть надавати переваги у задоволенні інтересів країни по ходженні капіталу; неконтрольований відтік капіталів з країни, особливо в умовах кризи іноземний капітал може стати найбільш нестабільною складовою фінансового ринку, оскільки першим втікає, щоб підтримати материнський банк. Головні офіси з метою мінімізації своїх ризиків та втрат можуть згорнути діяльність своїх філій в Україні та відкликати кредитні ресурси та інвестиції, що вестиме до поглиблення економічної нестабільності, падіння національної безпеки, погіршення економічних показників: загострення проблеми дефіциту платіжного балансу, бюджетних витрат і державного боргу може спричинити соціальне напруження та зниження рівня зайнятості, гальмування економічного розвитку і негативні структурні зміни в економіці.</p>

Джерело: складено авторами самостійно.

Додаток Щ

Таблиця Щ.1

Можливі варіанти Політики управління процесом розширення присутності іноземних інвесторів у банківській системі України

№ за/п	Варіант	Наслідки
1	2	3
1	Заборона процесу купівлі українських банків, застосовуючи законодавчі важелі впливу	Фактична ізоляція банківської системи України, а згодом і економіки, послаблення фінансового потенціалу країни, послаблення конкуренції між банками, поступова монополізація вітчизняного ринку банківських послуг, відсутність стимулів до покращення рівня обслуговування.
2	Зняття всіх бар'єрів на шляху купівлі іноземними інвесторами вітчизняних банків і сприяння цьому процесу	Активний прихід іноземних інвесторів, приплив нових банківських технологій, поступове витіснення, купівля або приєднання вітчизняних банків зарубіжними, залучення іноземних ресурсів для кредитування вигідних для них проектів. Поступове посилення економічної та політичної залежності України від інтересів зарубіжних інвесторів, підвищення ризиків валютної стабільності, імовірність відпливу капіталів та провокування економічної стагнації.
3	Сприяння збільшенню присутності іноземних інвесторів у банківській системі, але до певної межі	Пожвавлення процесів розвитку банківської системи, позбавлення іноземних інвесторів суттєвих важелів впливу на вітчизняний фінансовий ринок. Проте, після досягнення визначеної межі присутності іноземних інвесторів має бути припинений будь-який їх доступ, що вестиме до зниження довіри до української банківської системи з боку іноземних інвесторів і може негативно позначитися на фінансовій стабільності економіки.
4	Пригальмовування процесу зростання присутності іноземних інвесторів в українській банківській системі	Застосування формальних (тимчасових заборон) та неформальних бар'єрів (аргументованої відмови) за належної дипломатичної гнучкості дозволить успішно стримувати частку іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі, проте існують ризики щодо висунення звинувачень у «нечесній грі» іноземними інвесторами та політиками, існує потреба у постійному моніторингу частки іноземного капіталу у банківській системі.
5	Відсутність регулювання процесу збільшення участі іноземних інвесторів у банківській системі	Зростання частки іноземного капіталу в сукупному капіталі банківської системи України, яке залежатиме від рівня економічної стабільності та розвитку фондового ринку в країні. Наслідки не прогнозовані, і залежатимуть від фінансових, економічних, політичних та юридичних факторів. Підвищення ризику у побудові стратегії розвитку вітчизняної банківської системи у зв'язку із можливістю дії елементів фінансової нестабільності й непрогнозованості.

Продовження табл. Щ.1

1	2	3
6	Заборона іноземним інвесторам купувати контрольні пакети акцій або контрольні частки українських банків	Зменшення участі іноземних інвесторів та забезпечення збереження статусу –кво на ринку банківських послуг за вітчизняними банками. Це знизить ризик фінансових криз, знизить рівень довіри іноземних банків до української економіки, існує загроза зловживань і ухилення банків від такої заборони.
7	Не застосовування прямого регулювання меж присутності іноземних інвесторів у банківській системі, а використання механізму відбору потенційних претендентів на придбання українських банків та створення банків за участю закордонних інвесторів; сприяння вдосконаленню організаційної структури банківського ринку (шляхом розвитку регіональних і спеціалізованих банківських установ та зростання рівня його конкурентоспроможності).	Сприятиме відсіюванню тих банків, щодо яких є обґрунтовані сумніви у їх надійності, та тих, які керуються виключно спекулятивними цілями діяльності, що потенційно загрожує банківській системі додатковими ризиками.

Джерело: складено за матеріалами [310].

Додаток Ю

Таблиця Ю.1

Принципи організації валютної діяльності на основі консолідації банківського бізнесу

№ п/п	Принцип	Характеристика
1	Пріоритетності	При організації валютної діяльності на основі консолідованих зусиль слід керуватися пріоритетними інтересами держави щодо розвитку банківської та валютної системи.
2	Стратегічної відповідності	Відповідність стратегії розвитку об'єднання стратегії розвитку валютного ринку. Комерційні банки є важливим суб'єктом валютної політики, стратегічні завдання валютної діяльності об'єднань повинні узгоджуватися із стратегічними орієнтирами грошово-кредитної та валютної політики НБУ.
3	Масштабності	Показники консолідованої діяльності на валютному ринку мають бути кращими аніж при окремому функціонуванні; досягнення більш оптимальних показників валютної діяльності можливе на основі оптимізації її організаційних процесів, виключення дублюючих функцій, розширення ресурсної бази.
4	Підвищеної конкурентоспроможності	Об'єднання як засіб активізації конкуренції, підвищення фінансової стабільності, забезпечення вищих стандартів та якості валютного обслуговування, впровадження інновацій, посилення й утвердження позицій на валютному ринку.
5	Взаємозалежності	Прагнення об'єднати зусилля як для відстоювання власних інтересів, так і для покращення функціонування внутрішнього валютного ринку загалом.
6	Ініціативності	Наявність ініціативи та прагнення взаємодіяти у реалізації спільних інтересів є необхідною умовою ефективного функціонування банківського об'єднання.

Джерело: складено авторами самостійно.

О. В. Дзюблюк, О. М. Владимир

БАНКИ У СИСТЕМІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВАЛЮТНИХ ВІДНОСИН

Монографія

Підписано до друку 31.03.2014.
Формат 60x 84/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний 80 г/м². Друк на дублюкаторі.
Умов.-друк. арк. 15,35.
Тираж 300 примірників. Замовлення № 03/14/8-9.

Видавець ТЗОВ «Видавництво Астон»
м. Тернопіль, вул. Гайова, 8, тел. (0352) 52-71-36
Свідоцтво ТР № 28 від 09.06.2005
E-mail: Zbut@utel.net.ua, E-mail:
Aston@lviv.farlep.net, <http://www.aston.lviv.ua>

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"
46018 м. Тернопіль, вул. Львівська, 12
тел. (0352) 40-08-12

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013 р.
ФО Осадца Ю.В.